När morgondagarna sjöng : från glömda år

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Jan Myrdal

NÄR MORGONDAGARNA SJÖNG

Från glömda år

EN BERÄTTELSE

NORSTEDTS

JAN MYRDAL

I samma serie

Barndom 1982

En annan värld 1984

Tolv på det trettonde 1989

I anslutning till dessa

En illojal européś bekännelser 1983

Pubertet 1989

Inför nedräkningen 1993

ISBN 91-1-949142-5

Norstedts Förlag AB, Stockholm
Omslag: Pia Forsberg
Sättning: Monilar AB, Solna
Tryck: ScandBook, Falun 1994

Självbiografi? Inte. Jagberättelse!

Detta är ingen journal, inget polisprotokoll. Den som vill söka sådan sanning om mig kan göra det i olika myndigheters och säkerhetstjänsters register i olika länder. Den sanningen angår mig inte. Och inte biktar jag mig. Inte berättar jag allt eller beskriver de åren från ax till limpa. Men inte heller ser jag något skäl att retuschera mina unga år, vårt efterkrig det nu förflutna, i enlighet med de för tillfället rådande föreställningarna. Försöker

inte undkomma. Jag öppnar tiden och går in i den.

Ty en gång när solen steg upp bakom broarna var vi alla unga och världen med oss.

J.M.

I

En kall natt i mitten av februari 1948 när jag ännu är tjugo år går jag utför Balkanska i Beograd utan att veta var jag skall övernatta eller vart jag kunde ta vägen. Husen är mörka. Gatubelysningen sparsam. Snön knarrar under pjäxorna. Isvinden sveper upp genom gatan mot mig i mörkret. Den sticker mot ansiktet. Jag är barhuvad men inte snaggad längre och vinden river genom håret. Jag möter nästan inga nattvandrare. Kylan tränger in under trenchcoaten. Jag har fällt upp kragen. Trenchcoaten är skitig, oljefläckad därtill, men stor och kraftig. Inget gandhiskynke inte. Jag har sovit mycket i den det senaste året, har använt den som groundsheet under sovsäcken också. Men den hjälper inte mot kyla. Jag har kylan mellan skulderbladen nu. Den grå svenska militärskjortan värmer inte och den stickade blå tröjan är alltför tunn egentligen. Den röda bandannan, snusnäsduken som de säger på svenska, knuten om halsen ger heller inget skydd. Fötterna valna i pjäxorna. Eller också är jag frusen för att jag inte sovit mycket det senaste dygnet. Inte ätit något vidare heller. Bara lite bröd och några fläskskivor. Jag hade kommit med tåget från Sarajevo för en timme sedan. Resan hade varit lång. Nu går jag utför Balkanska i vinternatten och vet inte vart jag skall ta vägen. Tillbaka till stationen kanske.

Helt nyss hade jag kommit upp från Sarajevo och när jag kommit fram till Beograd hade jag gått från stationen samma gata upp direkt tillbaka till Moskva Hotel. Där på hotellet hade jag bott innan jag skickades till Sarajevo av Mirko från centralkommittén på Folkets ungdom. Han talade svenska och honom hade jag känt från kriget. Han var partisan, kommunist från före kriget, men hade haft otur och tagits tillfånga. Men han var en av dem som hade flytt från tyskarnas läger i Norge och kommit över gränsen till Sverige. Där hade han varit ansvarig bland flyktingarna och funnits nära vårt ungdomsförbund innan han kunde återvända vid befrielsen. Varför jag skulle skickas till Sarajevo hade jag inte begripit. Det kom helt plötsligt och var mot alla planer.

– Här är dina biljetter. Du reser i kväll.

Det var till Moskva Hotel jag nu skulle återvända. Det hade man sagt från början redan. Där i hotellet hade jag lämnat min packning. Med till Sarajevo hade jag bara haft min fullmatade ryggsäck med den hårt rullade sovsäcken och min skrivmaskin. Det var den Remington Streamliner jag på uppdrag skaffat åt familjen i New York 1940 men själv övertagit och som jag sedan bara bytt tangenter på våren 1947 för att få in å ä och ö. Den var bra, lådan var fyrkantig och hållbar så man kunde ha den att sitta på. Jag hade haft den stående i Genève dit den kommit med familjens flytt. Där hade jag tagit rätt på den när jag kom från Frankrike.

Nattportieren stod läsande i en tidning bakomdisken i receptionen när jag sköt upp porten. Han hade en svart överrock på och en brun yllehalsduk om halsen. Det var ingen värme i hallen även om det inte var lika kallt som ute på gatan. Jag kände väl igen honom. Det var den pratglade medelålders rödbrusige portieren som talade tyska och lite engelska; han som varit i Göteborg i sin ungdom när han gick på sjön.

– Long time no see! sade jag, krängde av mig ryggsäcken och satte ned skrivmaskinen och ryggsäcken på golvet.

Den portieren brukade slänga in en engelsk fras då och då. Han tyckte om sådant.

– Look here mate, brukade han säga. Sedan fortsatte han på tyska för hans engelska var spotty.

Men nu tittade han upp från tidningen och såg på mig som på en helt främmande. Han sade bara:

– Leider! Alles besetzt.

Jag skrattade. Jag sade att det var nog så men att jag hade reservation. Det hade han och jag gjort upp innan jag

reste till Sarajevo.

Men det mindes han inte. Han lade tidningen åt sidan och öppnade sin liggare.

– Leider, sade han. Det finns ingen reservation.

Jag såg mig om. Det stod två militärer vid tidningsbordet till vänster om mig. De väntade nog på någon. De var bortvända och jag såg inte deras ansikten. Det stod en kvinna under den svaga glödlampan borta vid hissen till höger. Hon hade grå kappa med pälsbräm och röd basker. Ung var hon, det syntes på hållningen. Ingen sade något. Portieren var helt tyst nu.

Men jag hade bott här insisterade jag. Haft rum påtredje våningen med utsikt mot Terazije. Det var ju ungdomsförbundet som placerat mig här. Jag hade lämnat mitt bagage här. Resväskan med mina lexika, mina böcker om Balkan, min kostym.

– Tyvärr, sade han, det vet jag ingenting om. Nu är alla rum upptagna i vart fall. Tyvärr.

Något bagage kände han inte till. Något sådant fanns inte i förrådsrummet i vart fall. Det visste han. Han hade varit därinne i kväll. Sedan fortsatte han läsa i tidningen.

Jag såg på honom. Han höll blicken sänkt. Som om han koncentrerade sig på texten han läste. Men han läste inte. Alla var tysta. Här fanns ingen säng. Det var alltså bara att gå ut i vinternatten igen. Jag lyfte ryggsäcken. Den kändes tung.

– Kan jag låta ryggsäcken och skrivmaskinen stå här under det jag letar nattkvarter, sade jag.

– Freilich, sade han och för första gången såg han på mig som om han mindes vem jag var. Han visade med handen att jag kunde ställa dem bakom disken.

Jag fällde sedan upp kragen, drog åt läderskärpet runt trenchcoaten och gick ut från hotellet. Det blåste. Efter ett helt kort ögonblick började jag gå mot vinden utför Balkanska mot stationen.

Vad jag tänkte? Ingenting. Jag var frusen. Men efter en stund blir natten stor runt mig. Jag rätar upp mig och söker driva kylan ur kroppen. Sätter klackarna hårt i marken. Där vinden har blåst gatan ren från snö slår klackjärnen gnistor ur gatstenen.

– Kanske är stenen från Bohuslän, säger jag.

Och nu är det Josef Kjellgrens ord från Occident imig. Jag hör dem komma och de ryser i mig fast inte av kyla:

Endast sysslolöshet föder svårmodets sånger, visst har även jag grubblat i tunga ord – ty den hederliga dagkarlsmödan sviker ibland – och minns att vi alla gått i många världsstäder och rolöst räknat trottoarernas kantstenar.

Under våra fötter har vi då förnummit en sträv melodi från hemlandet, från Bohuslän, vars klippor i tung, grå granit blickat upp mot oss från gatornas döda stenögon ute i ett arbetslöst Europa.

Orden blir stor lycka i kroppen. Jag korsar Narodnog fronta, går nu i takt och känner värmen komma åter i fötterna.

– Jedan dva, jedan dva, omladina Titova, nynnar jag. Det är ur refrängen till järnvägsbyggarsången. Den hade jag sjungit med Draga sista kvällen i Sarajevo. Jag mindes de flesta av orden:

– Sa rada se vraćamo vedra čela, smeli omladinci Titovi, mladi proleteri.

Det känns bättre nu. Det sjunger inne i mig. Jag går nynnande, målmedvetet och taktfast i vinternatten. Men fortfarande vet jag inte vart.

Jag hör steg bakom mig. Kvinnosteg. Snabba. Men jag vänder mig inte om. Jag fortsätter att gå. Så kommer kvinnan i fatt mig.

– Sie sind Jan Myrdal? frågar hon.Jag ser på henne. Hon är huvudet kortare än jag och står nu helt nära. Det är

kvinnan i röd basker och grå kappa med pälsbräm som stod i halvskuggan vid hissen inne i Hotel Moskvas foajé. Hon har lugg ser jag. Mörkt pageklippt hår och lugg. Vad kan hon vara? Tjugotvå kanske. Jag har böjt huvudet för att se henne när hon talar. Jag ser henne i ögonen. Hennes pupiller är mycket stora och svarta i natten.

– Ja, du bist Jan Myrdal, säger hon. Det ser jag nu. Följ mig, säger hon så. Vi kan inte prata här. Följ efter, men gå på avstånd. Man bör inte se oss samman.

Hon vänder och skall gå uppför gatan. Hon har korta röda stövlar, fårskinnsfodrade. Så ser hon sig om. Ser åter på mig. Hon ler. Hennes vita tänder blänker i natten. Det hugger till av längtan i bröstet.

– Inte kan jag ha blivit kär på en gång, tänker jag.

– Följ efter nu, säger hon, jag heter Ellen.

II

Jag följde efter kvinnan som sagt sig heta Ellen uppför gatan och förbi hotellet. Jag tyckte om att se på henne. När vi kom ut på Terazije mötte vi flera nattvandrare och jag höll mig då på avstånd som hon bett mig om. Hon gick raskt utan att vända sig om. Jag frös inte längre. Hon vek inte in på Maršala Tita. Men när hon gått över det stora torget och skulle fortsätta högra sidan upp Bulevar Revolucije vände hon på huvudet och kastade en blick mot mig. Hon log. De röda stövlarna. Hennes höfter under den grå kappan. Och nu var det Sterling A. Brown som ljöd i mig. Så som han brukat på verandan till the Miller's place i Centerport:

I laks yo' kind of lovin', Ain't never caught you wrong, But it jes' ain' nachal Fo' to stay here long.

I is got to see some people I ain't never seen, Gotta highball thu some country Whah I never been.

Ain't no call at all, sweet woman, Fo' to carry on– Jes' my name and jes' my habit To be Long Gone . . .Jag är nog kär i dig/har aldrig kommit på dig med någon annan/men det går bara inte för mig/att stanna kvar längre.//Jag måste träffa folk/ jag aldrig sett./Dra genom trakter/där jag aldrig varit.//Inget alls för dig min kära/ att bråka om./Det är bara mitt namn och min natur att vara Längesedan Borta.

Jag höll mig på håll från henne där hon gick uppför boulevarden. Då och då skymdes hon. Men så när det sjöng i mig knappade jag in på avståndet igen och kom henne så nära att hennes höfter rörde sig framför mig i takt med sången. Jag föll då åter undan och höll mig på avstånd som hon önskat, skymtade hela tiden dock hennes röda basker därframme och jag undrade varför hon inte ville man skulle se oss samman och vart vi var på väg och vad som nu skulle hända och vem hon var men

– Jes' my name and jes' my habit to be Long Gone.

Jag skulle velat sjunga det högt så vackert rörde hon sig och jag kände varken kylan eller hungern. Nu började folkmassan tätna och jag skyndade på stegen.

Flickan i röd basker framför mig stannade plötsligt till och såg sig om för att se att jag fortfarande följde med. Hon stod framför ett kafé. Tunga gröna gardiner för fönstren. När hon fick ögonkontakt med mig tyckte jag att hon log. Det klack till i mig. Hon vände och gick in i kaféet.

Det var en stor lokal. Bruna väggar. Rökig och fullmed folk. Män mest. De flesta i gamla uniformer. Några i mörka rockar. Gjutjärnsbord med marmorskivor. Kypare bar flaskor och glas. Hon stod mot väggen vid en dörr på andra sidan rummet. När hon märkte att jag sett henne log hon, vinkade åt mig, öppnade dörren och gick in. Jag följde efter henne.

Det var ett inre rum för små sällskap. På väggarna kopparstick av gamla Beograd, storblommigt dekorerade porslinstallrikar och bild av Tito. Brunt långbord mitt i rummet med ett dussin tunga svarta stolar.

– Det kommer ett par kamrater snart, sade hon.

Det var varmt i rummet. När hon hängde av sig kappan och baskern, skakade yrsnö ur håret och tog mig i hand slog hennes lukt mot mig, svag men tydlig. Mörk, varm sälta men med frånhet också. Jag svalde, såg bort, tog av mig trenchcoaten och hängde upp den.

En kypare ställde fram en flaska plommonbrännvin, slivovits, och fyra glas.

– Du som är journalist är väl whiskydrickare, sade hon.

– När jag har råd, sade jag.

Vi hade satt oss. Hon satt mitt emot mig nu. Jag drack ett glas. Hon var lite äldre än jag trott, såg jag. Trettio kanske. Men jag tyckte om att se på henne. Hon bar en mörkt blå, nästan svart dräkt med strikt jacka och vit skjortblus oknäppt i halsen med breda slag mjukt nedvikta över jackans krage. Inga ringar; men reservoarpenna i jackans vänstra bröstficka. Naglarna var korta. Osminkad med kraftiga röda läppar. Höga kindben. Mörkt hår. Pannlugg. Det fanns något finskt över dragen. Hon var som den Osmi om vilkenMika Waltari skrivit hårdkokt och passionerat för något år sedan i All Världens Berättare. Fast ögonen var annorlunda.

Jag höll ansiktet helt uttryckslöst men såg hennes stora mörka ögon mot mig, mindes hur höfterna rört sig när hon gick och under bordet hade hon röda stövlar.

Eftersom hon hade vetat mitt namn hade hon också vetat vem jag var. Jag skulle skriva om Jugoslavien hade jag sagt i Stockholm i höstas. Carl-Adam Nycop på Expressen kanske skulle läsa vad jag skrev. Men egentligen ville jag till Grekland. Det hade jag planerat redan när jag i oktober blev utkastad från F8 på Barkarby som politiskt misstänkt och psykiskt oduglig. I Grekland hade motståndsrörelsen tagit strid mot britternas fascistkung när de sökte ersätta en ockupation med en ny och nu ledde general Markos folkkriget mot monarkisterna och de gamla medlöparna. Jag ville till folkets Grekland. Det var alltför få rapporter därifrån. Man skrev bara om Palestina. Om det grekiska partisankriget borde jag kunna skriva. Jag hade läst mycket om partisankrig i alla fall. Från Sovjet naturligtvis men framförallt från Kina och Jugoslavien.

Jag hade talat med Hjorvard på Ny Dag och med partiet om Grekland i höstas. Jag föreslog att jag skulle dit och rapportera från striderna för ett demokratiskt Grekland. Fast de hade varit helt kallsinniga.

Men Nils på Stormklockan hade skrivit ut ett rekommendationsbrev.

– Visst borde du ha en officiell partirekommendation för att ta dig till Markos men det kan du aldrig få,hade han sagt. Fast österut tror de på stämplar. Nu skriver jag ett brev från Stormklockan och en sorts partirekommendation även om det bara är från SKU. På tre språk och på förbundets papper. Med stämplar och allt. Du har väl passfoto? De klämmer vi dit. Ett på vart papper med stämpel över. An ardent and responsible member of the Young Communist League since 1943. Det låter. A writer who is going to make his mark. Det vill vi ju alla tro i alla fall. Poet, kan jag sätta också. Den sydslaviska själen är känslig för sådant. Kanske hjälper det dig över gränsen.

Sedan skrattade han men det dröjde innan jag verkligen kunde komma iväg och lämna Sverige. Så hade det där med Maxine, Maxine och Franz, kommit emellan och jag var i Belgien och Frankrike några månader och i Grekland hade mycket hunnit hända. I december hade jag i Frankrike läst att de demokratiska krafterna redan kunnat bilda regering. London och Washington och naturligtvis också deras Förenta nationer hade hotat med nytt världskrig om Jugoslavien eller någon annan stat på Balkan erkände den regeringen.

De papper Nils tillverkat hade jag lämnat till Folkets ungdom. Ellen måste ha sett dem. Annars hade hon inte känt igen mig. Fast hon var nog inte från ungdomsförbundet. Nu väntade vi på några kamrater, som hon sagt, några ansvariga, antog jag.

– Jag är författare egentligen, sade jag. Skriver dikter och noveller och romaner men i tidningar också.

– Läs en dikt för mig, sade hon.

– Jag skriver på svenska. Du kan inte förstå det. Jagtror inte jag kan översätta det till tyska.

– Läs upp i alla fall.

Jag såg på henne och kände att jag rodnade. Så såg jag henne rätt in i de stora svarta pupillerna och sände orden med mörk timbre mot henne och när jag gjorde det kände jag åter hennes lukt; såg jag henne avklädd framför mig och bröstens vårtgårdar var mörka, nästan svarta:

Den gyllene huden över din rygg len under mina händer. Beslöjat välver sig dina ögon, som en båge av ljus står din kropp och gemensamt är vi varandras.

– Det är en kärleksdikt, är det inte, sade hon. Det hör jag på din röst. Tror du jag skulle tycka om den om jag förstod den?

– Jag skriver annat också, sade jag. Realistiska saker och sådant som är mer politiskt.

Plötsligt skrattade hon. Hon lutade sig över bordet och strök mig över kinden:

– Du är en rar pojke, sade hon. Men du skall inte dricka så mycket. Du har redan druckit tre glas. Har du ätit något sedan i går?

– Det behövs inte, sade jag.

Men hon kallade på kyparen och han kom in med lite mörkt bröd.

– Ät du, sade hon. Det behöver du.

Hon tittade på mig när jag åt. Hon hadetrötthetsrynkor kring ögonen såg jag.

– Vem är det som har ansvar för dig på ungdomsförbundet? Är det Mirko?

– Ja.

– Men det är flickan Ljiljana som tagit hand om dig, inte sant? Du har varit ute med henne. Du har redan haft ihop det med henne också. På ditt hotellrum.

Hon såg på mig och det hettade i ansiktet när jag hörde henne säga det. Jag mindes ju nu när Ellen satt mitt emot mig knappt hur Ljiljana såg ut.

— Jag moraliserar inte. Det är inte sådant det är frågan om för mig nu. Men du skall lyssna på mig. Om Ljiljana är en bra flicka på det sättet eller ej har inte med saken att göra. Jag tycker inte hon är en bra flicka. Men det hör inte hit. Hon är på ett annat och allvarligare sätt inte bra. Du skall inte träffa henne mer. Du skall inte gå upp dit mer. Lova mig det.

Jag behövde inte svara för dörren öppnades.

Två män hade kommit in. De var kring de femtio. Den ene var magerlagd och bar uniform, den andre var civil; kraftig och gråhårig med påtaglig dubbelhaka. Han såg på oss, tog av sig den gröna filthatten och hängde upp den svarta paletån. När han tagit av sig hatten såg jag att håret bara var några oklippta grå testar i en krans runt flinten. Han hade ett ärr tvärs över den kala skallen. En röd valk. Hans bruna kavajkostym var sliten, skjortmanschetterna fransade men skjortan ren och han hade två pennor i bröstfickan; reservoarpenna och blyertspenna.

Ellen lade sin hand över min på bordet och kramade den lätt.– Vi talar mer om det här sedan, sade hon och reste sig upp för att hälsa på de två.

Också jag reste mig. De skakade hand men presenterade sig inte.

– Vad dricker ni, sade den gråhårige med flinten när han satte sig vid bordet.

Ellen hällde upp i glasen.

– Du är Jan Myrdal, sade han. Jag träffade din far förra året i Genève. Han hade just blivit sparkad ur regeringen för att han ville att Sverige skulle ha goda relationer med Moskva och Warszawa. Det var klokt av honom men

borgarna förlät honom inte. Washington tyckte väl inte om det. Han var här i Beograd sedan för den ekonomiska Europakommissionen, men då träffade jag honom inte. Trevligt se hans son. Skål, som man säger hos er.

– Jag kom inte bara hit för att skriva om uppbygget, sade jag.

– Jag vet, sade han. Du vill till Grekland. Du vill skriva om de grekiska partisanernas kamp, står det. Du är en svensk komsomolets, ungkommunist, också.

– Sedan 1943, sade jag. Jag gick in då på våren när jag var femton.

– Ja, det var efter Stalingrad, sade han. Knut Olsson var er ordförande då, honom känner jag från före kriget. Du höll tal om arbetet på gymnasierna på ungdomsförbundets kongress året efter, såg jag. Men du har ingen riktig partirekommendation. Erkänn att det du visat oss är ett sådant där papper ni satt och skrev ihop uppe på förbundet. Nå, det är ett komsomolbeteende man växer ifrån.– Efter lite kritik, lade han till efter en stunds tystnad. Du bör inte göra om det.

Han hällde upp ett glas åt mig.

– Men du har nog kommit i fel tid vad man än sagt dig på ungdomsförbundet vårt. Allt är kanske inte riktigt som det ser ut.

– Jag har inte fått någon kontakt, sade jag. Jag hade hoppats träffa den delegation från de befriade områdena i demokratiska Grekland som kom hit till Beograd för kvinnokongressen. De hade kunnat sätta mig i förbindelse men då skickade man mig till Sarajevo i stället.

– Det finns många problem. Inte bara kriget. Det finns andra problem också. Men striderna är ett av dem. Vid nyår misslyckades demokraterna i sin offensiv mot Konitsa. Där hade de tänkt ha regeringssäte. Man kan i efterhand diskutera om planerna var goda och om och när partisaner bör söka erövra och behålla befästa orter men hur som haver segrade monarkisterna. Just nu har demokraterna haft motgångar både kring Konitsa och i grekiska Makedonien. Det är militärt sett ingen bra tid att besöka dem. Och det är hårt i bergen nu.

– Det är jag beredd på, sade jag.

– Det är du inte, sade han. De grekiska partisanerna har varit med i snart åtta år nu. Men du är från Sverige och vet inte vad krig egentligen är. Visst har jag träffat svenskar som hållit. Men det var i andra tider. Det var annat folk också. Partisankriget är mycket hårdare än vanligt krig. Det finns inget skydd. De flesta går under.

Nej, jag hade inte varit i kriget. Det hade han rätt i.Jag hade inte ens gjort någon verklig insats. Inte för att jag hållit mig undan. Varit någon Drückeberger. Jag gick nästan som kurir till Tyskland våren 1944. Fast nära skjuter ingen hare och nästan räknas inte. På distriktets gökotta när vi cyklat ut till Fittja och slagit upp våra tält i sluttningen över vattnet redan på lördag eftermiddag för att vara där i tid att uppleva gryningen hade vi spelat volleyboll på kvällen efter den politiska diskussionen och sedan suttit och sjungit på natten. På söndagen slöade och sov vi till dess vi cyklade hem. Men på måndagen hade Hasse tagit med mig till sjömansklubben. De hade låtit meddela att de ville tala med honom och han borde ta med sig någon jämnårig som var pålitlig. Hasse var från Kungsholmsklubben. Han var född i Moskva egentligen. Hans föräldrar hade arbetat där på tjugotalet. Hans far var partikassör. Vi var inte bara kamrater, vi var goda vänner. Stod varandra nära. Delade bostad då och då.

Man sade att det var ett viktigt uppdrag. Men vi borde tänka igenom det ordentligt för det var farligt också. Och vi borde inte tala med någon om det.

– Gestapo har långa öron och många informatörer här i Sverige.

Att det var så visste jag. Gunnar hade varnat mig för det också ända sedan han kom tillbaka från Amerika 1942. Han skulle tala med mig på allvar om det igen sedan i juni 1944 när tysken skulle komma. Man borde aldrig tala högt eller i telefon om annat än det som det inte gjorde något om polis och tyskar och sådana kunde få höra.

– Som man säger i Berlin: Der Feind hört mit!Det gällde nu att ta brev och meddelanden till Tyskland. Man kunde ordna alla papper. Vi kunde gå som mässpojkar. Det var för kampen mot Hitler men ju mindre vi visste ju

bättre var det för oss. Att vi var pojkar var bra. Sådana märktes mindre och var mindre misstänkta.

Vi menade båda att vi förstod att det kunde vara farligt men att vi ville göra vårt. Vi skulle komma tillbaka till dem nästa dag.

– Det var det här Wehner inte vågade, sade Hasse när vi gick därifrån. Det var därför han sprang för att gömma sig hos svenska polisen och blev angivare.

Visst var det farligt. Men det var inte farligare än vad våra kamrater i andra länder gjorde för folkens frihet.

Nästa dag när vi kom tillbaka sade man att man resonerat om det med ansvariga kamrater och kommit fram till att Hasse kunde få göra det men att man inte borde släppa iväg mig.

– Du har ett alltför ovanligt efternamn. Din far är känd där nere. De har inte gett honom visum. Träffar de på hans son och lägger märke till namnet tar de dig. Det gäller inte bara din egen säkerhet. De skulle kunna utnyttja det politiskt.

Men Hasse gick som kurir. Han gick flera gånger på både Kiel och Lübeck. Han åkte inte fast. Han följde med de andra på horhus också, sade han. Jag frågade hur det var men det ville han inte tala om.

Vi är kamrater nu som då. Den lilla silverringen från Moskva med hammaren och skäran i emalj han fått av sin mor och gett till Lilly hade jag fått av henne och sedan själv gett till Birgit J. och sista gången Lilly skrevmig hade hon hört att Hasse fått den åter från Birgit J. på förbundsexpeditionen. Vi kamperade ihop Hasse och jag hos Erik i Göteborg våren 1945 också. Erik skulle gifta sig och hade skaffat lägenhet på Redbergslidsvägen men inte haft råd med möbler ännu. Hasse skulle gå på Staterna; jag börja på Arbetartidningen. Extrasängen var smal. Vi drog lott Hasse och jag om vem som skulle få sova i säng och vem på tidningshögen på golvet. Om han vann sängen var han på gott humör om morgnarna när vi åt limpsmörgås och drack te. Då tog han upp gamla pionjärsånger han sjungit i sin barndom, sådana vi ännu sjöng i klubben då mot slutet av kriget som Den lille trumpetaren.

Bland alla våra små kamrater var ingen så duktig och god som vår pionjär trumpetarn med det hurtiga rödarmistblod.

På vakt i den stormande natten vi satt vid ett flammande bål och hörde honom sjunga en visa om arbetarbarnens mål.

Då kom där en smygande kula, vår glädje i sorg blev förbytt. Med leende röda läppar den lille trumpetaren föll.

Då tog vi vår hacka och spade, vår sång har för längesen flytt.

Under bruset av blodröda fanor bar vi bort vår blödande vän.

Farväl du lille trumpetarn, vi hämnas när segern är vår. Farväl du lille trumpetarn med det äkta rödarmistblod.

Nej, inte trodde jag att världen var enkel och kriget en barnlek. Hasses far, partikassören, hade varit ungdomsvän och kamrat med Herman Johansson och kamrat med Ture Nerman. De hade alla tre varit med att bilda Sverges kommunistiska parti. 1926 blev Herman Johansson ombudsman i Stockholms län. Nerman var författare. Men de båda följde Kilbom mot Komintern 1929. Herman Johansson ledde angreppet mot partilokalerna på Torsgatan 10. Nerman blev ledamot av Första kammaren. Sedan följde Herman Johansson Flyg ända över till tyskarna och nazisterna. Var en bland dem som gav mest information till deras personregister över folkfrontare. Ture Nerman gick till socialdemokraterna och grundade sedan Trots Allt! med mottot: Varken tysk eller ryss — svensk och människa. Dock upptäckte jag att ungdomskamraterna fortfarande träffades. Kriget till trots.

– Vem kommer att skjuta vem? undrade jag.

Nej, enkelt är det inte.

– Nils Flyg har blivit förrädare, hade jag sagt på Fredhällsklubbens möte om Gabriel Péri den våren 1944. Den medelålders Flyg har blivit en föraktlig överlöpare, en Hitlerdräng och fascist som Doriot. Menden text han skrev

till Varsjavjankan som ung och brinnande kommunist då innan förfallet hunnit fatt honom, den är riktig. Den gäller än för vår generation i Europa; en ungdom i kamp mot fascismen:

Oss alla unga, som längta och strida, Oss väntar handlingen som kräver mer än mod Oss skänkes lyckan att offra och lida, Dö för den tro som bröder helgat med blod.

Med ens var det inte Beograd utan Lilla Essingen fredagen den 5 mars 1944 och jag såg hur vi satt runt det ljusa bordet i det inre rummet på kaféet vid Essinge Brogata. Det började redan bli rökigt. Mazarinerna var uppätna. Vi druckit upp surrogatkaffet och dukat undan kopparna. Framför oss hade vi anteckningsblock och stencilen med dagordning. På den inre långväggen hade vi hängt upp klubbens fana. Den flankerades av två SKU-affischer: Bliv med i SKU. Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund. Jag var studieansvarig. Som sista punkt på dagordningen höll jag ett anförande om Gabriel Péri.

– Han ställde sig under det första världskriget frågan varför? Svaret gavs i Kommunistiska manifestet. Inte bara intellektuell övertygelse. Kämpa, lär! Skriva, förklara! Det gav fängelse. Sedan illegalitet. Han avslöjade kollaborationen och utsugningen av Frankrike vintern 1940-41. Han greps av Pétains polis 18 maj 1941. Han torterades av Gestapo. Men han gav sig inte. Han vägrade böja sig. Den 5 december 1941 kom hitleristerna till honom i cellen. Han erbjöds liv, familj,frihet mot att han förnekade Partiet. Skulle inte livet vara värt en mässa? Men han vägrade göra som en Wehner. Den 15 december 1941 sköts han av hitleristerna. Natten innan han skulle skjutas skrev han i sin cell i Cherche-Midifangelset det brev som sedan dess i tusen och åter tusen avskrifter gett styrka åt inte bara franska patrioter och kommunister:

Söndag, klockan 20.

Fängelseprästen för Cherche-Midi har meddelat mig att jag strax kommer att fysiljeras som gisslan.

Jag ber er att från Cherche-Midi hämta de tillhörigheter jag lämnar kvar. Kanske kan några av papperen tjäna till att bevara mitt minne. Mina vänner bör veta att jag varit trogen mitt livs ideal; mina landsmän veta att jag dör på det att Frankrike må leva. En sista gång har jag rannsakat mitt samvete; jag är lugn. Det är detta jag vill att ni berättar för andra. Jag skulle gått samma väg om jag kunnat leva om mitt liv.

Jag har ofta denna natt tänkt på vad min käre Paul Vaillant-Couturier med sådan övertygelse sade, att kommunismen är världens ungdom och att den förbereder de morgondagar som sjunger.

Jag kommer inom kort att förbereda de morgondagar som sjunger.

Utan tvivel är det för att Marcel Cachin varit mitt föredöme som jag känner mig stark nog att trotsa döden.

Adjö och leve Frankrike!

GabrielMen jag hade inte ställts inför handlingen som kräver mer än mod. Jag hade aldrig utsatts för provet. Inte för att jag hållit mig undan. När jag varit volontär på Värmlands Folkblad i Karlstad gick jag med lite brev vintern 1944-45. Den tidningen var brevlåda för Hjemmefronten. Också då hade man talat med mig som våren innan. Också då hade jag förberett mig. Det hade gått så långt att man skaffat fram en Grenzzonen-Bescheinigung. Jag hade fått den ifylld och stämplad och väntat på att man skulle kalla på mig.

GRENSEBOERBEVIS.

Grensesone Ost

Der Inhaber hat diese Bescheinigung stets bei sich zu führen und sie allen deutschen und norwegischen Kontrollorganen auf Aufforderung vorzuzeigen.

Innehaveren av dette bevis skal alltid bære det på seg og på oppfordring forevise det for alle norske og tyske kontrollorganen

Der Inhaber dieser Grenzzonen-Bescheinigung ist Grenzgänger. Er ist zum Grenzübertritt berechtigt....

Men det kom aldrig någon kallelse och över gränsen till Norge gick jag först när ockupanterna gett upp och

kriget var över.

Det här sade jag ingenting om. Det var ju inget. Fördem hade kriget varit verkligt. Inte för oss. Men jag menade att jag i alla fall kunde säga Ellen och männen att jag inte var naiv.

– Jag är beredd på svårigheter, sade jag.

– Det är inte det du menar med svårigheter det gäller, sade Ellen. Inte vad du är beredd på Jan. Du skall lyssna noga på honom, han vet vad han talar om, han är en riktig partisanhjälte. Sårad fyra gånger. Ledde de proletära brigadernas anfall över Neretva när vi bröt genom tyskarnas linjer.

– Det finns inga sådana hjältar, sade han. Hjältemod i partisankrig är dumhet. Det gäller att vara försiktig. Man måste kunna dö också. Men det är inte hjältemod. Du har läst Kipling? Han var imperialist men han visste ett och annat om sådana krig som vårt. Vad händer när man är sårad och kamraterna måste slå sig fria eller förintas? Jest roll to your rifle and blow out your brains. Och gör du det inte själv får vi andra hjälpa dig. Så är det och det är inte vackert. Man skjuter sin bästa vän när han egentligen behöver vård men tyskarna rycker an. Man begraver sin kärlek i bergssluttningen när hon inte orkar följa med längre, skjuter henne hellre än man låter henne fångas och överleva men bli fältmadrass. Så är det med det hjältemodet. Hjältar är bara sådana man sjunger sorgesånger om runt lägerbålet. Det behövs för att hålla modet uppe i vidriga tider.

– Jag vill inte låtsas vara hjälte, sade jag. Det är inte därför jag vill till Grekland. Jag vill vara till nytta. Det tigs om det grekiska folkets kamp i våra länder. Jag vill skriva. Om jag kom dit skulle jag kunna berätta om vadsom sker och om jag skulle kunna trycka det i Expressen då skulle det gå ut över hela världen.

– Det tror du bara, sade han. Även om du är ung borde du veta bättre. Kanske kan du trycka några sanna berättelser från Balkan i en stor tidning i ett litet land på ett språk ingen kan läsa. Mer blir det inte. Det är ingen brist på riktig information från demokratiska Grekland. Men den tränger inte genom de mäktiga brittiska och amerikanska nyhetstrusterna. Det har varit likadant med rapporter från Burma och Indonesien och Malacka och till och med från det stora Kina. Även om vi tillät dig gå över gränsen och även om du klarade dig och även om du tryckte dina artiklar i en stor tidning i Sverige skulle dina ord inte betyda särskilt mycket. Nyheter är inte bara en vara på marknaden; de är ett vapen i krigen.

– Nej, vi kommer icke att ge dig tillstånd, sade han sedan efter ett ögonblicks tystnad. Det beror inte så mycket på omsorg om dig. Till vårt beslut finns det politiska skäl. Om vi lät dig gå över gränsen skulle det snart nog komma ut. Athenregeringen har redan gång på gång hävdat att vi sätter upp internationella brigader som skall ingripa. Förenta nationernas så kallade Balkankommission skulle få reda på att du fått gå över gränsen och Trygve Lie skulle skrika. Att det just vore du som fick gå över gränsen skulle göra det dubbelt värre. Du bär på ditt namn också. Trygve Lie älskar inte din far och hans politik och därför skulle han ta chansen att hojta om jugoslavisk intervention igen också för att komma åt honom. Priset blir för högt. Dessutom finns det andra politiska komplikationer jaginte går in på med dig nu. Svaret är alltså nej. Svaret hade blivit nej också om förslaget kommit på mer ordinär partiväg och om du kommit med riktiga rekommendationer från Sven Linderot och andra ansvariga. Men var inte ledsen för det. Du är ung ännu. Du kommer att hinna få se många krig.

Detta var vad jag hade fruktat. Paul hade sagt mig detsamma i Paris när jag bett honom om hjälp. FMJD – Demokratisk Ungdoms Världsfederation eller Fédération mondiale de la jeunesse démocratique som den hette på organisationens officiella språk – kunde ingenting göra. Alla deras legala kontakter med Grekland hade brutits när EPON – Grekiska Ungdomens Enhetsorganisation – som bildades under kampen mot ockupanterna 1943, nu förbjudits av monarkisterna. Mina papper var inte i ordning heller.

– Du är poet har jag hört, sade han sedan lite överslätande.

– Han skriver kärlekslyrik, sade Ellen.

– När jag var ung student i Zagreb skulle jag bli poet, sade han. Då menade jag att Ezra Pound var den störste i vårt århundrade. Först därefter kom Majakovskij. Det låter konstigt i dina öron. Du är ung. Men så var det för oss

på den tiden.

– Jag har läst Ezra Pound, sade jag. Men för mig har han alltid varit fascist. Det finns andra amerikaner jag tyckt bättre om, Walt Whitman till exempel eller Joseph Freeman från New Masses. Fast jag har läst Pound som jag läst den helt annorlunda Hans Fallada trots att jag tyckte att Fallada var tveksam i Wolf unter Wölfen och nazisympatiserande i Der eiserne Gustav.– Joseph Freeman var ingen poet egentligen. Honom kände jag en gång i tiden när jag var i din ålder eller lite äldre. Nå, lite äldre var jag nog för det var för tjugo år sedan i Moskva. Vi arbetade samman. Han samlade material för en bok om sovjetisk arbetsrätt. Han visade mig också de dikter han skrev. Han tryckte dem just i New Masses sedan.

– Jag tycker om dem, sade jag.

Moscow's midnight painting the window blue exhibits the Independents Show of gilded academic domes outside piercing the sky with spires looming behind Picasso's beer hall yellow and green across the streetMoskvas midnatt/målar fönstren blå/sätter upp Independenternas utställning/av förgyllda akademiska domar utanför/som sticker hål på himlen med sina spiror som skymtar bakom/Picassos ölhall/gul och grön på andra sidan gatan

– Inte är det mycket Moskva i den dikten inte, sade han. Inte mycket av tiden då mot slutet av NEP för tjugo år sedan heller. Det är dussinmodernism. Den dikten skrev han till en tyska, en flicka från Berlin som hette Grete. Han var förälskad i henne. Hon arbetade som stenograf i våningen under. Men hon var inte politisk egentligen. Talade mer om Freud än om Marx. Kanske bara en småborgarflicka och ingen karriärist ens. Försvann till Egypten sedan. Vad det blev avhenne där vet jag inte. Joseph Freeman var nog den förste som översatte Majakovskij till engelska men han kunde inte bli en Majakovskij. Inte på något sätt. Politiskt osäker också. En god kritiker i New Masses kanske men en svag människa även om det inte var något verkligt ont i honom trots att han fick många fiender. Han skrev en roman under kriget som var som Upton Sinclairs Lanny Budd-romaner men rörigare och sämre.

– Den har jag inte läst.

– Det är inte många som gjort. Fallada var inte heller en poet som Pound, men han var inte på samma sätt osäker och rotlös som Freeman, han förblev en Pinneberg. På något ont och mycket gott. Vi har just gett ut hans roman om antinazistiskt motstånd, Jeder stirbt für sich allein. Den är nyttig för våra småborgare. Den bör du läsa om du funderar över hjältemod. Det är ändå ensammare i fängelset än i bergen.

– Jag har läst den, sade jag. Jag fick den från Marianne, en FDJ-flicka jag känner i Sovjetzonen. Vi träffades under kriget när hon var i Sverige med sina föräldrar. Hon var från Hamburg egentligen men då var hon svenska fast hon var med i Freie Deutsche Jugend också. Sedan återvände hon till Sovjetzonen för att delta i det antifascistiska uppbygget. Hon skickade mig Fallada och Fadejevs Die junge Garde.

– Fadejev är nog bra men sanningen är aldrig så enkel. De rena inte så rena. Under den tredje offensiven mot oss, i maj 1942, då hade inte bara italienare, tyskar och kroatiska Ustasjafascister gått samman för att krossa partisanerna utan även de serbiska četnikerna under Mihajlovic hade öppet anslutit sig till den alliansenmot oss. När vi trängdes från alla håll då hörde vi på radio från Moskva hur četnikerna hyllades för sin kamp. Det var diplomatisk taktik. Man ville från Kreml ha relationer med den kungliga exilregeringen. Vi teg om det. Låtsades som om ingenting sagts. Samtidigt retirerade vi genom hela landsändar, muslimska landsändar, där četniker året innan slagit ihjäl allt levande. Män, kvinnor, barn och kreatur. Allt som inte flytt. Allt var dött och allt var bränt. På tredje dagen kom en vår bosniska trupp till en serbisk by. Därifrån hade četniker rekryterats. Vad tror du hände med den byn? Bestraffningen var total. Det var de våra som grep an. Partisaner mit einem roten Stern an Hut! Döda alla! Bränn allt! Vad skulle vi i staben göra? Vad skulle du gjort? Hade det rört sig om en eller två man; en stöld eller en våldtäkt då hade vi utövat revolutionär rättvisa. Statuerat exempel. Ställt dem inför exekutionspluton. Kamraterna själva hade skjutit dem. Med sorg men också med insikt. De brottsliga hade förstått och accepterat sitt öde; det var dem rättvist. Den frivilligt valda disciplinen var ju vår styrka. Men vad skulle vi göra nu? Vi var kroater och serber de flesta bland oss. De var muslimer. Serber hade mördat muslimer

och de hade slagit tillbaka och om vår enhet sprängdes var vi förlorade. Alltså beslöt vi att dra svampen däröver. Utplåna själva minnet av skeendet. Icke ett ord över våra läppar. Den som bar ansvaret för massakern stupade vid Tuzla året därpå och är en stor nationalhjälte nu. Barn lär sig hans namn och hans ärorika patriotiska bedrifter i skolan. Revolutionen kräver inte bara rättvisa; ibland kräver den att man med öppna ögon ser ondska och orätt och stryker ut det. Det är det svåra. Att tåla lidande och hylla orätt för den stora sakens skull.

Han såg på mig, hällde upp ett nytt glas åt sig. Drack det sakta.

– Det hände mycket under kriget som man inte talar om längre också hos oss, sade jag bara.

– Du är ung, sade han.

– Allt detta är längesedan nu, sade den andre mannen, militären. Det var det första han sagt på hela kvällen.

– Man bör inte låta ungdomen förbli naiv och leva i drömmar, sade han den gråhårige med flinten. Skall han bli till nytta i världen är det bra att han får veta något. Tiden byter skinn igen. Efterkrigstiden är över och illusionerna med den.

– Det är just för att jag inte är naiv jag vill till Grekland! sade jag.

– Om Grekland talar vi inte. Om dagens skeenden talar vi inte. Men om historien kan vi tala. Av den kan man lära. Just nu i dagens läge är det verkligt viktigt för var och en som kallar sig kommunist som du att tänka efter mycket noga för att hitta rätt i de tider som kommer.

Jag såg på honom. Han hade blivit svettig och ärret på flinten lyste illrött. Han såg sliten ut också.

– Det börjar bli sent, sade militären.

– Ja, sade han med flinten och tittade på klockan. Ännu är natten bara barnet och de väntande sammanträdena långa! Men jag ville säga dig detta. Du är ung ännu. Men du måste bli klok också.

– I övrigt är jag ledsen att behöva säga det men dukommer inte att få något tillstånd att gå över gränsen till Grekland. Du kommer inte att få tillstånd att bege dig till Albanien. Du kommer inte att få tillstånd att resa till Skopje. Just nu är som du vet den makedonska frågan åter aktuell efter det att de grekiska demokraterna var här och offentligen erkände slavernas rätt. Men det kommer du inte att få något konkret material om. Vi vill inte ha fler rapporter i frågan från Balkankommissionen och mer illtjut från monarkistregeringen i Athen. Om du kan göra någon nytta här i Beograd vet jag inte än. Vi har överhuvudtaget inte bestämt än vad vi skall göra med dig.

Han tömde sitt glas och reste sig från bordet. När han tagit på sig sin svarta paletå och gick mot dörren med hatten i hand vände han sig om och sade:

– Jag känner ju din far. Det var därför särskilt trevligt att tala med dig även om jag inte hade något roligt besked att lämna dig. Ellen här kommer att ta hand om allt. Henne kan du lita på. Hon är en gammal komsomolka.

– Nu vet du hur det är, sade Ellen när de två männen gått och stängt dörren efter sig.

– Ja, sade jag. Jag har gått pang! smäll! rakt in i muren.

– Du måste inse de politiska realiteterna. Var tacksam du att han talade så öppet med dig. Det är inte vanligt.

– Jag har rest ända hit för att kunna skriva om Grekland och så stängs porten med en smäll. Och det är ingenting jag kan göra något åt.

– Det är den frihet som kallas insikt omnödvändigheten, sade hon och nu skrattade hon.

Jag kände att jag börjat bli berusad på allvar under det långa föredraget. Hon var så vacker. Man kunde knäppa upp dräktjackan på henne. Blusen med. Hon fuktade läpparna med tungan såg jag. Är du inte klok Jan, sade jag mig. Du behöver inte mer än titta på henne så tappar du världshistorien. Se staren! Se staren! Men inte göra bort dig nu, Jan, sade jag mig. Inte börja fylletafsa. Hon bryr sig inte om dig. Hon är inte här för din skull. Högt sade jag:

– Men tänk om det alltid är nödvändigheten som bestämmer och om min insikt blott blir insikten hos ett grammofonstift som inser att det fritt följer spåret.

– Diderot skulle uttryckt det bättre, sade hon. Det sensibla klaveret medvetet om de toner det frambringar kan gripas av hybris och tro att det spelar sina melodier själv. I verkligheten är det — som du, som jag — blott instrument om än med minne och sensibilitet: på våra sinnen spelar naturen som på instrumentets tangenter och så frambringas den livsmelodi den korttänkte och romantiske tror sig fritt skapa. Så skulle du sagt i stället för att göra dig till grammofonstift! Du skall ju vara poet. Men då du är kommunist bör du vara marxist nog att inse att det inte finns någon stor bok därovan där allt är skrivet. Världen är ständigt ny. Med insikt om nödvändigheten skapar människan själv sin framtid. Handla medvetet! I stället för att stöta huvudet i muren som en dum get och småborgerligt klaga över att det gör ont skall du se dig om och utnyttja din stora medvetna frihet att handla. Nu är jag filosofisk. Men det kan du behöva.– Jo, sade jag. Jag har läst Hegel också jag. Förnuftet i historien. Människan är sina gärningar; skapar sig själv i sitt handlande. Visst! Men om jag inte får ta mig till Grekland och inte får resa här i Jugoslavien och inte får stanna här ens, hur skall jag då handla? Vart skall jag då ta vägen? Vilken blir då min gärning?

– Du är svensk, du har ett eget land, du kan med ditt pass resa vart du vill i världen. Nästan. Du är poet också.

Jag sade henne inte som det var att jag inte hade någonstans att ta vägen. Ingen bostad. Ingen som väntade på mig längre. Alla mina böcker var nedpackade.

– Nu skall du vila upp dig, sade hon. Ge dig till tåls några dagar. Sedan får du veta.

Hon tog upp en liten svart anteckningsbok ur fickan. Bläddrade i den och stoppade tillbaka den. Hon bytte tonfall och sade:

– Du skall gå till Majestic Hotel när du går härifrån nu. Där skall du sätta dig i baren. Allt kommer att ordna sig. Bekymra dig inte. Sitt bara lugnt kvar där i baren och vänta. Man kommer att ta kontakt med dig. Inte i morgon och inte i övermorgon, men klockan fyra på eftermiddagen om tre dagar skall du sedan sitta i Majesties servering. Då kommer jag. Då kommer jag för att tala med dig. Men du skall dröja med att känna igen mig och inte hälsa på mig förrän jag själv kommer fram till ditt bord.

– Vad med mina saker, sade jag. Resväskan jag lämnade på hotellet när jag reste, skrivmaskinen och ryggsäcken med sovsäck och allt jag ställde dit i kväll. Vad gör jag med dem?– Du behöver inte bekymra dig. Skrivmaskinen och ryggsäcken kan du hämta i morgon. Vad ditt andra bagage angår skall vi se efter.

– Och du bör hålla dig borta från Ljiljana. På alla sätt! Du bör heller inte alls gå dit upp till dem på Folkets ungdom. Promenera, skriv dikter, gör vad du vill annars.

Hon satt kvar vid bordet och såg på mig sedan när jag skulle ta på mig trenchcoaten. Så reste hon sig plötsligt från bordet, gick fram till mig, log, tog mig i hand och sade:

– Det finns whisky där i baren på Majestic men du skall inte dricka. Du är en alltför rar pojke för att dricka så mycket.

Hon drog mig till sig. Kysste mig lätt på kinden och sade på norska:

– Du er en pen gutt du, Jan. Så skrattade hon och lade till på tyska:

– Men du dricker för mycket.

När jag nu gick Bulevar Revolucije tillbaka ner mot Terazije och Majestic Hotel var det nästan folktomt runt mig. Det hade börjat bli sent. Jag gick stelt ty jag hade ont i testiklarna som man får när man suttit och varit kåt en hel kväll. Jag hade velat ha Ellen så fort jag såg henne på Balkanska. Det var något med ögonen och hennes sätt att gå. Under det vi sedan talade allvarligt om krig och revolution, litteratur och förräderi hade jag känt henne sitta där på andra sidan bordet. Tänkt bort tyget kring hennes kropp. Sett hennes bröst framför mig. Vårtgårdarna var nog mycket mörka, nästan svarta med den hårfärg hon hade. Strävsvart pubesbehåring. Då när jag såg detta

framför mig hade jag sakta fått dra in andan djupt så spände det till. Det hade ingen märkt. Inte hon i vart fall, hoppades jag. Nu tog jag fram henne och såg henne igen där jag gick.

– Du skall inte fåna dig bara, Jan, sade jag. Hon ger fan i dig, hon är en ansvarig kamrat i deras politiska apparat, hon arbetar i en central organisation någonstans och om du inte håller händerna i styr skrattar hon ut dig. I bästa fall.

– Men jag skall inte ligga med Ljiljana. Inte alls. Inte ens om Ellen inte skulle få veta det. Men det får hon ju.

Jag gäspade plötsligt där jag gick, gäspade ända i botten, en gång, två gånger, tre gånger. Inte för att jag var trött. Det var jag också. Men för att tränga bort Ellen. Det hade börjat snöa och jag hade nått fram till Majestic Hotel nu. Det flottaste i Beograd. Det där det ännu serverades whisky.

III

Det var varmt i baren. Lokalen var nästan tom. Bara tre herrar kring ett runt bord i fonden, de såg anglosaxiska ut. De höll huvudena tätt samman över sina ölglas och talade helt tyst med varandra. Jag sjönk ner i hörnsoffan på andra sidan. Kyparen var gammal. Var helt flintskallig men hade stora mustascher, knävelborrar, och han tilltalade mig på tyska.

– Min herre önskar?

Naturligtvis beställde jag whisky.

Och med ens när jag fått in glaset spelas kvällen upp framför mig. Jag blundar för att tränga undan synen, sveper whiskyn och söker bränna bort bilderna. Men det hjälper inte, jag ser mig själv sitta och fåna mig för Ellen. Hör mig själv läsa dikter. Flåsa. Himla med ögonen. Jag ser det detaljskarpt och ljudet blir otäckt tydligt. Jag kunde lika gärna ha stått med kuken i hand framför henne och viftat inbjudande.

– Fy fan vilken tönt du är!

Jag håller ett nytt whiskyglas i handen. Tittar ner i det och talar med mig själv. Dock utan att röra läpparna.

– Man försökte säga dig någonting. Det var ju viktiga saker det rörde sig om, det var allvar det kamraten talatom. Han talade inte i vädret. Han ville säga dig något. Och hon Ellen var ju inte någon flicka vem som helst. Hon var en ansvarig kamrat på uppdrag. Det var partiet jag talade med. Det borde jag förstått från början.

– Men du skall nödvändigtvis fåna dig.

Fast mitt i denna uppgörelse där jag plötsligt också börjar se mig själv vid bordet på kaféet bli allt töntigare och töntigare där jag sitter och bligar på Ellen under det den flintskallige söker berätta något mycket viktigt för mig ser jag rakt in i hennes ögon igen och det suger i hela kroppen och plötsligt har jag åter hennes lukt i näsborrarna.

Jag har kommit hit till Beograd för sent. Kanske hade det funnits en möjlighet i höstas. Nu går det inte. Egentligen skulle jag kommit direkt hit till Beograd för fyra månader sedan som jag tänkt mig från början. Då när major Malcolm Hamilton tittade på mig och sade:

– Flygsoldaten passar nog inte i det militära.

När jag gick därifrån hans expedition var lumpen över för min del. Det var på bussen från Barkarby in till staden jag sedan bestämde mig för att ta mig till Grekland och rapportera från frihetskampen mot britterna och monarkofascisterna. Jag hade ju fått ett år till skänks. Det måste användas på riktigt sätt.

Jag hade ringt på hos faster Elsa och farbror Gösta i Råsunda. Där kunde jag alltid bo. Elsa hade ju ofta haft hand om mig som barn. Gösta hade varit min förmyndare när Alva och Gunnar var i Amerika under kriget. Där hade jag lämnat min skrivmaskin, mina manuskript, min sovsäck och min ryggsäck när jag ryckte in.Elsa blev förvånad att se mig när hon öppnade dörren. Hon visste inte att jag blivit fri. Jag borde kanske ringt dem i förväg.

Men jag fick kvällsmat och jag bodde där hos dem första natten. De undrade vad jag tänkte göra. Jag svarade undvikande men bad att få låna hundra kronor. Gösta tog fram dem och gav mig dem. Nästa morgon tog jag spårvagnen in till Norra Bantorget och gick därifrån till Kungsgatan 84. Det var då jag talade om Grekland först med Hjorvard uppe på Ny Dag och sedan gick jag upp till tredje våningen. Men varken Hjorvard eller de däruppe trodde på mina möjligheter. De trodde väl överhuvudtaget inte på mig. Sommaren 1946 hade jag varit volontär på Ny Dag. Men sedan hade jag plötsligt lämnat tidningen, lämnat Stockholm. Jag måste skriva kände jag. Vara ensam och skriva.

– Ingen tåga i honom, sade man nog på tidningen. Inget att lita på.

På torpet i Bro satt jag, läste och skrev dikter hela hösten 1946. Det var sent den hösten som jag träffade Birgit. Skrev sedan dikt om henne. Som hon renskrev för att göra manuskriptet snyggt nog att skicka till Bonniers. Ty ännu saknades då å, ä, ö på min Remington Streamliner; jag fick pricka in de diakritiska tecknen för hand.

Ritualmässigt öm var jag organiserade orgasm åt dig gjorde jag Silkeslen pubesbehåring under mina läppar genom mina fingrar. Alltför sent upptäckte jag ärligheten i din brunst.Silkeslen pubesbehåring... de dikterna var inte något som ens Hjorvard, för att inte tala om Pirre, fann värda att trycka.

– Tonårsbrunst!

Jag kunde riktigt höra Pirre, den franskt bildade och ädelkommunistiske kulturmannen, han som redan fått en liberal hyllningsroman skriven om sig, tala om sitt obehag inför mig och mitt skrivande. Han som de andra fina clartéisterna. Numera lät de nog allihop som John gjorde när han på hösten 1944 upptäckt att jag faktiskt lämnat skolan och alls inte tänkte bli akademiker, varken kommunistisk akademiker eller borgerligt progressiv akademiker trots att han månaden innan visat sig villig att ta hand om mig en augustivecka för att söka göra mig skolanpassad när Alva bad om det.

– Jan Myrdal? Han är karaktärslös och viljelös. Han har misskött sina studier. Han är arbetsskygg.

– Undras om han inte är hebefren! lade han till för han var läkare med auktoritet.

Fan ta dem! Clartéister så fina i kanten att något så vulgärt som Jan Myrdal inte fick skriva i deras ädla tidskrift.

Det var därför jag gick över gården till ungdomsförbundets Nils som satt i Stormklockans lokaler på andra våningen i trapphuset. Ungdomsförbundet var inte så fint. Nils, han tyckte ju tanken var kul.

– Jag ser fram mot frontrapporterna, sade han när jag lämnade.

I Clarté var det studenter och akademiker och fina diktare. Ungdomsförbundet var något annat. Där varvi kamrater. Jag hade gått med i juni 1943. Då hade jag organiserat mig. Jag hade tänkt länge på det. En morgon tog jag sedan tolvan in till staden, gick från Kungsholmstorg över till Kungsgatan 84 och förbi vakten upp på förbundsexpeditionen, den låg då halvtrappan under Ny Dags redaktion på andra våningen, Knut Tell satt där.

– Jag vill gå med i Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund, sade jag.

– Varför det? hade han frågat.

Jag hade berättat att jag först läst Marx och sedan på antikvariat köpt Kommunismens ABC och andra skrifter och därefter hade jag brukat gå till partiets bokhandel här i gatuplanet. Där hade jag skaffat Dimitrov och Linderot och läste Die Welt.

– Jag har kommit fram till att partiet har rätt.

Egentligen var det meningen att Caj och jag tillsammans skulle gå till Kungsgatan 84. Vi hade båda läst mycket om Sovjetunionen och diskuterat socialismen. Han var den ende i skolan som jag tänkte mig som kommunist. Han bodde i ett egnahem på Västerled nere vid Olovslundsdammen. Hans far hade varit snickare, tror jag. Var nog socialdemokrat eller syndikalist.

– Men, sade Caj, de enda som kan tillgodogöra sig socialismen är just de intellektuella. Slå upp i närmast

tillgängliga lärobok om franska revolutionen! Arbetarklassens strävanden är instinktivt småborgerliga och egoistiska. Tanken, teorin, den skiter folk i.

Alltså ville han inte gå med i SKU. Jag gick ensam till Kungsgatan 84. Caj hade ångrat sig när han tittatnärmare på den svenska kommunismen menade han, och nu sade han:

– Kommunisterna har blivit borgare. Jag är fortfarande full i Marx och fan men ungkommunisterna har urartat.

– Om man skall döma efter de stora teoretikerna, man kan ju börja med Platon, fortsätta med Rousseau, Marx, Engels, Bucharin, Lenin – Stalin inte, han är förkastlig som utformare – Krapotkin och så vidare så finns det i hela Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund inte en enda en som kan kallas anhängare av de kommunistiska idéerna. Och dit vill du jag skall gå! Inte!

Han hade fel, menade jag. Folket var inget förverkligande av ledarnas tankar. Om detta diskuterade vi mycket. Knut Tell hade gett mig Sven Linderots tal på ungdomsförbundets 18:e kongress, talet till 40-årsjubileet. Det var ju den 25 mars 1903 det som nu hette Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund hade bildats.

När jag gick hem från Kungsgatan 84 efter att ha talat med Tell läste jag detta tal. Då med ens var det som om husen på Fleminggatan vacklade, som om en kraftig jordstöt drabbat Stockholm. Orden stod där helt tydligt på papperet. Att sådant kunde skrivas detta år 1943 när tyskarna inringat landet och behärskade kontinenten! Att sådant kunde tryckas i detta mörkmannasverige, i detta den anpassliga samlingsregeringens land! Det var sådana ord jag bara vågat viska tyst till mig själv om natten:

Nu står vi mitt uppe i det andra världskriget och niunga kamrater, det andra världskrigets kommunistiska ungdom, står inför stora och komplicerade uppgifter.

”De stora lösningarna” rycker allt närmare inpå livet, och ni kommer att vara med om världshistoriska omvälvningar av större mått än historien hittills haft att uppvisa. . . . i dag är det den kommunistiska ungdomens främsta bud att skapa enhet mellan alla ungdomar som älskar frihet och framåtskridande, för att svetsa alla samman i kampen mot den inre reaktionen och de yttre fienderna.

Det krig, som rasar omkring oss har utvecklats till ett världskrig i detta ords mest fruktansvärda betydelse, i ännu högre grad än det förra världskriget. I dag kan vi icke skönja något slut på världsslakten. Än mindre kan vi förutsäga vad som kommer att framgå ur krigets jättedrabbningar. Men ett vet vi: *Att den internationella arbetarklasssen i förbund med alla frihetens och framstegets krafter måste sätta in all sin kraft för att ur det andra världskrigets kaos skapa en ny värld, en värld där friheten och freden blir bofasta, och där den omskrutna ”västerländska kulturen” omvandlas från den kulturkarikatyr bourgeoisien skapat till en verklig mänsklig kultur.*

Jag upplevde orden genom hela kroppen denna varma junidag med blå himmel och små, vita moln.

– Då skall solen stråla lika klar!

Plötsligt blev det så lätt att andas. Det fanns en uppgift i livet!

Det var ett bra tal. Jag studerade det noga. Det tog upp vår tradition, den himlastormandesamhällsomstörtande. Diskuterade nödvändigheten av enighet. Det krävdes att man samlade all framstegsvänlig ungdom i kamp för dess egna intressen, höjandet av den arbetande ungdomens levnadsstandard, rätten till yrkesutbildning och högre utbildning utan ekonomiska hinder.

– Det du kallar småborgerligt, sade jag, är just den folkets kamp för bättre villkor som är grundläggande. Det är för ett bättre och rikare liv åt alla man slåss. Det är som Sven Linderot sagt att det avgörande är folkmiljonernas, de breda massornas egen kraftinsats. Det är den som möjliggör att folket gör sig till herre i sitt eget hus och skapar en socialistisk ordning.

Men Caj var inte överens:

– Partiet är bara en uppsamlingscentral för allmänt missnöje. När det inte skolar arbetarklassen och sätter in folk i teorierna med klassiskt bildningsarbete går det käpprakt åt helvete. För då håller man bara på med

missförhållanden av övergående natur. Den egentliga roten till missnöjet låter man växa och frodas under det man orerar om enhet och kamp.

– Sjunger du inte Internationalen, sade jag. Dess stora sanning uttrycks på alla språk!

I höjden räddarn vi ej hälsa, Ej gudar, furstar stå oss bi. Nej, själva vi oss frälsa, Och samfälld skall vår räddning bli.

Il n'est pas de sauveurs suprêmes: Ni Dieu, ni César, ni tribun,Producteurs, sauvons-nous nous-mêmes! Décrétons le salut commun!

Wir wissen, daß uns glücklich mache Kein Gott, kein Kaiser, kein Tribun. Genossen, unsrer Freiheit Sache Kann nur in unsren Hände ruhn!

We want no condescending saviors. To rule us from a judgement hall; We workers ask not for their favors. Let us consult for all.

– Människan skapar sig själv, genom historien är det massorna som i klassernas kamp format historien. De intellektuella behövs, men de är inga folktribuner, inga räddare i höjden.

– Du har nog inte träffat många massor, svarade Caj.

Men vi förblev vänner och gentemot de flesta andra i skolan, särskilt då de tyskvänliga, stod vi samman.

På hösten 1943 brukade jag gå på Clartés möten. Vi återbildade Ung Front också. I Clarté hörde jag Jan Fridegård tala om sina sju magra år. Där såg jag författare och konstnärer och kända intellektuella. Men Clarté var så fint i kanten. Sedan blev jag aktiv i ungdomsförbundets Kungsholmsklubb. Där i ungdomsförbundet trivdes jag bättre än i Clarté. Vi var kamrater i SKU på ett annat sätt än i Clarté. Det var till Kungsholmsklubben Knut Tell hade skickat mig för att bli medlem. Men det hade kommit många nya medlemmar detta sista året efter Stalingrad när vindenväntoch folk vågade hoppas igen och vintern 1943–1944 bildade vi egen klubb längre ut: Kristinebergsklubben. Vi var inte så många till en början. Bara styrelsen och några till. Elva stycken satt vi runt konditoriets bord på mötet i mars 1944 när jag skulle tala om Péri.

Tore satt ordförande vid bordets kortända. Han hade två svarta kontorspärmar med klubbpapperen framför sig. Han hade klippt ur och klistrat förbundsmärket på de svarta pärmarna. Den ena pärmen var uppslagen. På den andra hade han fortfarande Kommunistiska Ungdoms-Internationalens initialer KUI fast ungdomsinternationalen också den var upplöst sedan ett år. När jag vände mig mot honom för att göra mig beredd att få ordet på nästa dagordningspunkt såg jag Lilly bredvid mig. Men jag vågade inte se på henne riktigt för jag var kär i henne. Det hade jag aldrig vågat säga henne. Trots att jag lovat mig själv att inte röka mer i dag då det var i slutet av perioden och jag sedan inte skulle kunna få tag i mer än några kungafondscigaretter på den kupong jag fått av farmor tände jag en Carmencita för att inte se på Lilly. Hon hade ett rikt, mjukt hår. Ett tag hade det varit som Barbara Stanwycks; en sådan där lugg med våg. Nu var det rakare fall. Hon var också lika skärpt snygg fast mjukare. Jag hade aldrig visat henne att jag var kär i henne. Men man visste det. Urban hade skrattat i går när jag mötte honom i bokhandeln på Kungsgatan 84. Han hade sagt:

– Du är visst varm på Lilly du.

Jag hade ingenting sagt, bara känt att jag rodnat. Då hade han lagt till:– Men det är ni väl alla.

Urban var ordförande för Kungsholmsklubben. I vår klubb var Tore ordförande, Åke var kassör, Lilly var sekreterare, själv var jag studieledare, sedan viceordförande. Vi hade i kväll diskuterat vårens verksamhet; hur studiecirkeln i socialismens programfrågor skulle vidareföras, om flygbladsspridning i Fredhäll för ungdomens fyra rättigheter och vilka dagar vi hyrt Kristinebergsskolans gymnastiksal för dans samt i det utåtriktade arbetet nödvändigheten av ännu en kommissionär och ordentlig planering för bättre försäljning av Stormklockan. Från distriktsstyrelsen hade dessutom kommit en kampanjplan för ökad insamlingsverksamhet för att bestrida sommarens kongress. Den skulle bli avgörande. Inte bara för förbundet. Inte för att vi skulle ge upp vår egen

organisation; den behövdes för skolning och ledning men trots Hitlerväldets skenbara styrka runt oss var dess dagar räknade, det visste vi, och snart måste frågan också i Sverige ställas om ungdomens organisatoriska enhet i kampen för demokrati och ett bättre liv.

Nu skulle jag tala om ungdomen och de krav världsläget ställde. Det stod som särskild punkt på dagordningen. Sedan var det bara avslutning. Jag hade haft svårt att koncentrera mig på frågorna i kväll. Det kändes i hela kroppen att Lilly satt bredvid mig. Hon log mot mig också visste jag. Vi hade pratat innan mötet, slagit följe från Kristinebergsvägen där hon bodde. Jag hade låtsats som om jag bara råkat gå förbi, haft ett ärende där bredvid och sedan plötsligt kommit på att vi då lika gärna kunde följas åt. Jag vet inte om hontrodde mig. Det var hennes far som öppnade dörren. Han var lokförare. Han hade hejat på mig och ropat på Lilly som var i köket. Jag hörde henne skratta och säga att hon bara skulle göra sig i ordning. Hon gick bredvid mig, hon hade svart basker och en käckt rutig ljus kappa med stora slag och brett bälte om midjan. Hon hade talat om Edith Södergran. På biblioteket hade hon just lånat Landet som icke är och när vi gick genom Fredhäll sade hon:

– Det är som om det talar någon inuti mig med en alldeles tydlig och mycket klar flickröst när jag läser hennes ord. Kan du inte själv höra det?

Gå icke alltför nära dina drömmar: de äro en rök och kunna förskingras – de äro farliga och kunna bestå.

Har du skådat dina drömmar i ögonen: de äro sjuka och förstå ingenting – de hava endast sina egna tankar.

Gå icke alltför nära dina drömmar: de äro en osanning, de borde gå – de äro ett vansinne, de vilja stanna.

– Det ryser i mig när jag läser henne, sade Lilly. De små håren på mina armar reser sig, det kan jag känna.

Jag hade nästan bestämt mig då för att våga fråga henne om vi inte kunde gå på bio tillsammans men just som jag öppnade munnen kom Åke och hejade på oss och sedan kunde jag ingenting säga. I allafall när Åke hörde.

– Det vet du väl att Lilly är kär i Åke, hade Ingvar sagt i förbigående när han var hemma på permission.

Nu tittade jag ner i bordsskivan för att inte råka möta blicken från hennes grå ögon. Då skulle jag göra bort mig.

I Bromma trodde man nog att jag gick i skolan. Jag hade ju börjat på Höglandsskolan i höstas. Men det var nu länge sedan jag gick dit. Jag hade bara varit där någon gång i januari. Sedan hade jag suttit nästan var dag i den östra läsesalen på Stadsbiblioteket vid Sveavägen/Odengatan och läst. De hade inte kommit på mig. Men jag hade heller knappt sett dem den sista månaden. Jag hade hållit mig undan när jag var hemma. Bara gräl annars.

Nu hade jag börjat på Svenska Radiobolaget. Fabriken låg på Kungsholmen, Alströmergatan 12. Det var Åke som menade att jag inte bara kunde gå sysslolös. Jag borde ha ett hederligt arbete. Då kunde jag betala min egen fika också. Behövde inte hålla på att manga.

På fabriken trodde man att jag var en student som behövde praktik för att komma in på Teknis. Verkmästaren var vår gamle portvakt från den tid då vi bodde på Kungsholmsstrand. Att komma upp om morgnarna var inget problem. Jag vaknade alltid före fem ändå. Förr, när jag skulle gå i skolan, låg jag och läste då. I jobbet var det egentligen bara två problem. Jag skulle ha behövt öronproppar när jag fick hjälpa till i högtalarprovningsrummet. Han som arbetade där var helt döv redan. Jag skulle säkert bli döv jag med om jag inte snart skaffade öronproppar. Och så var det tjejerna.Det var tolv tjejer som satt sex på var sida om den långa bänken och monterade chassiet till radioapparaterna. Jag skulle rulla fram kärran med delar till dem. Flera av dem var snygga. Men det var särskilt en som alltid djävlades med mig. Hon som satt längst ut. En kraftig blond tjej i tjugonågontingårsåldern med håret i knut i nacken.

– Se! Har gossen inte ett sugmärke på halsen i dag igen. Inte undra på att han går så sömnigt. Han får visst aldrig nog av det. Nu har han varit med sin käresta hela natten igen.

Det hade jag inte. Det visste hon mycket väl. Något sugmärke fanns heller inte. Men det var mitt eget fel. Hon hade frågat om min käresta första dagen och jag hade sagt som det var att jag ingen hade. Men nu skrattade alla tjejerna åt mig och jag kände hur jag rodnade.

– Nu rodnar gossen också, sade hon till flickorna. Ja, se de gossarna, de gossarna. Aldrig kan de på dagarna stå för vad de håller på med om nätterna. Gossen bönar nog han med om kvällarna.

Så började hon sjunga:

Du skall få mitt hela liv Allt för Alla och Tidsfördrif Bara du vill söva söva bakom röva.

– Sådana är de kissedoggarna, sade hon. Jag känner dem nog.

Jag stod alldeles stilla med min vagn. Jag kände attjag nu blivit helt blodröd i ansiktet, det kröp i hårbotten och alla tjejerna tittade på mig och skrattade. Jag svalde och svalde.

– Var inte taskig mot honom, sade då hon med glasögon som satt mitt emot.

– Gossen är bara en kissedogg på besök, sade den blonda, han kan gott ha det.

Sedan tystnade hon och jag fortsatte. Jag hoppades hon skulle sluta djävlas för annars var jobbet bra.

Tore arbetade mest politiskt men tog då och då springschasjobb på en budfirma för att försörja sig. Åke arbetade på Alfort & Cronholm och var svensk mästare i engelsk dans. Han var gänglig och rödhårig och kunde få vilken flicka han ville. Han dansade in dem i klubben. De kom till våra fester och han såg till att de blev medlemmar också. Han dansade då på festerna även med Lilly. Men de hängde inte ihop, det visste jag vad än Ingvar sade.

Lilly gick inte stadigt med någon fast nog var hon omsvärmad. Det hade Urban rätt i. Hon var två månader äldre än jag. Hon var född i maj 1927. Hon var lungsotare och hade kommit ut från sanatoriet bara för ett halvår sedan. Det var ingen hemlighet att hon varit sjuk fast vi inte talade särskilt mycket om det. Hon hade fått sluta skolan när hon kom till Söderby och nu arbetade hon halvtid på De Lungsjukas Riksförbunds kontor vid Kocksgatan på Söder. Hon läste så mycket. Men framförallt var hon så vacker. Nej, vacker var inte rätt ord. Det lät så opersonligt. Men hon gick på det där sättet och hade höga kindknotor och ögon som log så varmt och hon . . . men detta jag nu tänkte omhenne lät förbanne mig som veckotidningsnovell. Nej, detta skulle jag inte formulera. Detta skulle jag inte tänka på. Inte här och nu där hon satt bredvid mig i sin höghalsade vita sweater. Den smet åt också. Man såg henne andas. Men det ville jag inte se på. Hon skulle märka det också. Snart skulle Tore ge mig ordet. Jag måste samla mig. Det var alltid nervöst att tala. Nu slog Tore med klubban i bordet. Han sade:

– Då går vi över till punkt åtta. Europas ungdom inför Hitlerfascismens fall. Kamrat Jan har ordet.

Jag tog fram papperen. Jag hade skrivit ut mitt anförande. Inte ord för ord utan med inledning och avslutning och däremellan stolpar och hänvisning till de citat jag skulle använda. Jag ställde mig upp och började tala:

UPPGIFTER I KAMPEN FÖR EN NY OCH BÄTTRE VÄRLD.

Mörkret över Europa har börjat vika. Inte ens de mest inbitna tyskvänner vågar längre hoppas på militär seger

. . .

Det nya Europa som nu föds i detta krig är ett FOLKETS Europa. Kriget har ändrat karaktär. Från att vara ett imperialistiskt omfördelningskrig har det genom Hitlerfascisternas angrepp på, ockupation och utplundring av Europas nationer förändrat karaktär. Nu är det ett FOLKKRIG. Och i detta krig drivs reaktionen tillbaka i alla länder. De gamla politikerna har spelat ut sin roll. De gav upp. Deförrådde. De svek. UR MOTSTÅNDSRÖRELSERNA växer den nya demokratin. Norge. Danmark. FRANKRIKE. Jugoslavien.

Folkens enhet. Ungdomens enhet. World Youth Conference i London 1942 till alla icke fascistiska ungdomsrörelser världen över: ENHET! KAMP! ANGREPP! SEGER! Också vårt förbund är med.

Vi kommunister har varit kärnan i folkens kamp. Våra kamrater i det ockuperade Europa i främsta ledet. Vi kommunister tillhör de fysiljerades stora parti! De vilka vågade handlingen som kräver mer än mod.

Nu sjunger morgondagarna för oss. Oräkneliga är de kamrater vilka gett sina liv på det att vi må bygga framtiden. Låt oss visa oss värdiga dem!

Efter en stunds tystnad harklade Tore sig och tackade mig. Han ställde frågan om det fanns ytterligare något att säga på övriga frågor. Därpå förklarade han klubbmötet avslutat.

Som alltid ställde vi oss upp för att sjunga Det unga gardet när klubban fallit. Det var Åke som tog upp sången. Vi andra följde efter. Lillys röst var varm, nästan mörk. Jag hörde den helt nära mig. Nu när vi alla sjöng sneglade jag på henne. Jag var mycket längre. Hon nådde mig bara en bit över axeln trots att hon hade pumps med halvhöga taxklackar. Det tjocka, mjuka håret glittrade. Hon kastade en blick på mig. Djupt

liggande grå ögon. Den åtsittande sweatern. Herregud vad hon var vacker.

I dagens id och tunga, För våra herrars väl. Vi lärt oss trotsigt sjunga, Ej mer än någon träl. Så ligger i vår egen hand Att bygga lyckans ljusa land. Vi är ditt unga garde Du proletariat. Vi är ditt unga garde Du proletariat.

Så mötas våra händer Kamrater till förbund.

När vi började på denna sista vers tog vi varandra i hand och bildade kedja runt bordet och under det vi sjöng lyfte vi nu händerna. Jag höll Lilly i hand. Hennes hand var fast och varm. Jag kände hennes värme. Nu kunde jag inte hjälpa det längre, jag kramade hennes hand. Två gånger snabbt efter varandra. Hon kramade tillbaka då och allting var plötsligt en jublande lycka när jag stod hand i hand med Lilly i mars 1944 och sjöng:

Så mötas våra händer Kamrater till förbund. Till strids i alla länder, Till strids kring jordens rund.När nöden mer ej råda får Vi fira folkens röda vår. Framåt du unga garde Av Proletariat! Framåt du unga garde Av Proletariat!

Men det blev aldrig något mer än den kramen. Jag vågade inte. Vågade inte säga något. Men vi sågs nästan var dag. Det var en fantastisk sommar 1944. Hitleristerna gick från nederlag till nederlag. Andra fronten öppnades äntligen i Europa. Samtidigt växte klubben med rasande fart.

Redan efter Första majdemonstrationen hade Tore och Åke och jag flyttat ut till Flaten. Det var Åke som hade tältet vi bodde i. Det var därute förbundet skulle ha årets stora sommarläger sedan. Vi cyklade ut till Flaten om kvällarna från Stockholm. När lägret öppnade bodde vi där veckan om. Vi badade och slöade i solen, diskuterade och läste, dansade och spelade.

Vi diskuterade programfrågorna. Nu efter detta kriget måste vi börja på nytt. Nu insåg egentligen alla nödvändigheten av enhet. En enhet på principiell grund. 1914 fick aldrig upprepas, München aldrig upprepas. Vi använde oss av Knut Bäckström Socialismens programfrågor. Vi läste högt ur kongressreferatet från den elfte kongressen 1939. Där ställdes frågorna klart. Där förklarades också varför Flyg gått den väg han gick. Gustav Johansson hade på kongressen uttryckt det klart:Trotskismen blev förrädare mot socialismen, därför att de inte trodde på socialismens möjlighet. Med Flyg-partiet är det likadant. Dess ledning består av folk, som icke har någon tro på socialismen och arbetarklassen, som räknar med en fascistisk seger och därför politiskt sadlar om för att rädda sitt skinn och vinna positioner efter den tilltänkta fascistiska segern. Det är folk, som är förgrämda och desperata över sitt fullständiga nederlag inom arbetarrörelsen och bara tänker på hämnd på de krafter som besegrat dem.

– Då 1939, sade jag, var det ännu många som tvivlade när vi påpekade att trotskisterna, Doriot och Flygpartiet var nassar och tjänade Hitler som femte kolonn inom arbetarrörelsen. Nu vet alla det. Det är bara att läsa Folkets Dagblad!

Jag tog fram de två nummer av La Vérité, den tidning de franska trotskisterna nu under kriget gav ut, som jag fått av John Scott. Texterna var så otroliga att jag visat dem för Hjorvard. De var riktiga. Jag sände nu runt dem.

– I vår har trotskisterna hållit internationell konferens ”någonstans i Europa”. Alltså under Gestapos beskydd! De utfärdar sina slagord: Hindra angreppen på de tyska klassbröderna i uniform! Hejda sabotagen! Fraternisera med ockupationstrupperna! Organisera fraktioner inom motståndsrörelserna för att spränga den oheliga alliansen mellan antitysk bourgeoisie och stalinister! De förklarar att ingenting skiljer mellan Laval och de Gaulle! Alla imperialister är lika onda.Inför landstigningen och Andra fronten gäller det att organisera motståndet mot Churchill och Eisenhower. Det är sådant som i Frankrike kallas intelligens med fienden! Trots att det inte är

vidare intelligent. Det blir dödsstraff på detta nu när det franska folket befriar sig. Med rätta!

– Man måste lita på folket och samtidigt lära sig känna igen de maskerade fienderna, sade Tore.

Vi låg dag ut och dag in på rygg i gräset och diskuterade. Där var också Lilly och Tores Maj och alla andra från Fredhäll och Kristineberg och så småningom när de kommit samman också Åkes Lilian. Lilian var lite speciell. Hon hade mest baltiska vänner. Sådana som kommit 1940. Hon talade mycket om dem. Men hon var med barn med Åke nu och var snäll. Då och då satte någon av oss sig upp och blev påstridig. För och emot.

Komintern var formellt upplöst sedan i juni förra året. Resolutionen av 15 maj 1943 hade då godkänts av partierna världen över. Det var en viktig resolution. Borgarpressen menade att den var ett nederlag eller en anpassning och att världsrevolutionen avskrivits. De skribenterna kunde inte läsa innantill. Det var just partiernas tillväxt och de väldiga segrarna i kampen mot fascisterna som möjliggjorde en ny strategi där partierna tog eget ansvar.

– Resolutionen visade att folkmakten ställs på dagordningen världen över!

Vilken är nu den hållbara traditionen? Vi läste och diskuterade programmen:Internationella Arbetarassociationens stadgar Franska Arbetarpartiets program 1880 Tyska Socialdemokratiska Arbetarpartiets program 1869 Tyska Arbetarpartiets program 1875 Svenska Socialdemokratiska Arbetarförbundets program 1882 Sydsvenska Arbetarkongressens program 1888 Sverges Socialdemokratiska Partis program 1897 Lenins förslag till program för Rysslands Socialdemokratiska Arbetarparti 1903 Rysslands Socialdemokratiska Arbetarpartis program 1903 Rysslands Kommunistiska Partis program 1919 Tysklands Socialdemokratiska Partis program 1925 Sverges Socialdemokratiska Arbetarpartis program 1920 Förslag till program för Sverges Socialdemokratiska Arbetarparti 1943 Sverges Socialdemokratiska Vänsterpartis program 1921 Förslag till grundval för diskussionen om program för ett marxistiskt enhetsparti i Sverge 1943.

Vilka var lärdomarna? Hur skulle arbetarklassen och det arbetande folket nå den nödvändiga enigheten? Detta var en diskussion som inte bara här i Sverige genomfördes i hela partiet och ungdomsförbundet. Den diskussionen genomfördes i hela världsrörelsen. Vid fronterna, i illegalitet, på massmöten, i studiecirklar och med självstudier. Den var en nödvändigkaderskolning inför de uppgifter den kommande segern över fascismen ställde.

– Det är ett nytt läge nu, sade Tore. Själv har jag haft långa diskussioner med ungsossarna i Stockholm. Suttit om natten och pratat om det gemensamma. Om klubbarbete. Vi är överens i så mycket. Visst kunde vi ansluta oss till deras förbund om de inte var så avhängiga av sitt parti har jag sagt dem. De sade att det var högt i tak. Men jag menade att det var inte det det gällde; det var politiken det kom an på.

Jag undrade över hur diskussionen förts och hur det sig snabbt förändrande världsläget analyserats under åren. Själv hade jag därför också med mig ut till Flaten material om Komintern och låg på måge i gräset och läste Kominterns program och stadgar från VI:e världskongressen 1928; Dimitrovs tal på VII:e världskongressen och kongressens resolutioner; dokumentsamlingen Komintern i kamp mot kriget från 1941; resolutionen av 15 maj 1943 om Kominterns upplösning. Strök under och antecknade.

Men när vi gömt oss i Åkes tält för att dela på en halvpanna trots att det var absolut alkoholförbud på lägret i enlighet med den svenska arbetarrörelsens tradition hade Åke satt upp ett litet anslag på tältduken:

– Stör ej! Lägerledningen samlad för att diskutera taktik och strategi under Tredje världskriget.

Det tog hus i helvete. Urban kom förbi. Vi blev iskallt utskällda:

– Det är inte bara barnsligt och dumt, det är politisk provokation. Det går rakt mot partiets linje. Det är fiendepropaganda. Vad tror ni borgarpressen skullegöra av det. Stor bild. Stor rubrik. Ungkommunisterna planerar nytt krig. Det är så in i helvete dumt gjort att jag inte fattar hur ni kunde göra det.

Det var som när Tore kritiserat mig på styrelsemötet då på våren efter det klubbmöte där jag skulle kåsera om

gökottan och världsläget:

– Kamrat Jan skötte sig dåligt på sista klubbmötet. Det kan vara att man håller kåserier i skämtsam ton om ett läger och om kamraterna men att hålla kåserier i skämtsam ton om läget i Finland är dumt. Hans humor i detta stycke var inte förstådd av någon och borde heller inte förstås. Detta vill jag ha till protokollet.

Efteråt sade han:

– Jag hoppas att du inte tar illa upp. Det är en helt kamratlig kritik i bästa avsikt.

Sådan var ju vår stil. Vi var kommunister och skulle tala rakt. Vi var bolsjeviker och inte småborgare.

Tore skulle till Brunnsvik. Men Brunnsvik var ett socialdemokratiskt fäste. Där regerade Hirdman. Han var beredd att diskutera världsrevolutionen och leninismen så länge det rörde sig om Indien och Kina och kunna gå med på att den var berättigad i Ryssland. Men inte i Västeuropa. För övrigt var han ju humanist, gumanist, som vi kallade dem. Hal i debatten, halkig och principlös. Kunde ta tillbaka en dag vad han sagt dagen innan. Kantian och inte marxist var han. Därför studerade vi även Brantings Socialdemokratins århundrade tillsammans och drillade Tore för att han skulle kunna svara revolutionärt och föra in leninism och proletariatets diktatur i en för de andra eleverna begriplig socialdemokratisk tradition. När Brantingarbetade med Socialdemokratins århundrade var han ju ännu relativt principfast. Vi måste lära oss tala med andra. Komma ut ur sekterism och testuggande.

Detta tog oss fem veckor av dagliga diskussioner ute i gröngräset vid Flaten. Då och då badade vi. När det regnade höll vi oss i Åkes tält. Vi diskuterade från tidig morgon till sen kväll. Även när vi badade. Men efter det visste vi också något om den socialistiska arbetarrörelsens historia.

Ungdomsförbundet höll sin 19:e kongress i Medborgarhuset. Huvudfrågan var ungdomens enhet i kampen mot fascismen och för en bättre ny värld. Nu gavs också i Sverige möjligheten till bred och politiskt avgörande enhet för ungdomens rätt till arbete, utbildning, skola och fritid. Knut Olsson som varit i London redovisade det internationella demokratiska ungdomsarbetet. Jag höll referatet om läroverksungdomen och socialismen:

De friska vindar, som trots allt blåste genom 1930-talets intellektuella värld, efterträddes under avspärrningen på 1940-talet av reaktionära strömningar.

. . .

Av den lilla del av ungdomen som tar studenten, 3,49 procent, är endast 14,7 procent från arbetar- eller hantverkarhem. Denna lilla minoritet känner ofta trycket av att ”gå på nåd” så hårt att den, också på grund av de dryga studieskulderna, ej vågar tänka självständigt.

. . .Denna ungdom, vare sig den är radikal eller reaktionär, är vidare till hög grad individualistisk och känslotänkande. Detta måste vi hela tiden ha för ögonen; vi bör inte överbevisa dem om, att den borgerliga dubbelmoralen är falsk utan steg för steg låta dem själva upptäcka detta.

. . .

Därför är det en viktig uppgift att befria läroverksungdomen från den dimridå som skolan har lagt kring deras tänkande.

. . .

I avsikt att skapa det förbund mellan den arbetande och den studerande ungdomen, som är en av förutsättningarna för att det skall lyckas oss att bygga upp en ny och bättre värld på socialismens grund.

Mitt tal trycktes i Stormklockan. Man menade från regeringshåll att Gunnar borde kunnat hålla tyst på mig.

Tore var på Brunnsvik. Som viceordförande tog jag nu över ansvaret för klubbens verksamhet. Det sista Tore sade innan han reste var:

– Ingenting får klicka. Det gäller nu tre uppgifter. För det första att valarbetet går perfekt i våra distrikt. Vidare

att kontingentkampanjen genomföres på bästa sätt. Därtill ansvarar du för att ansökningarna till lokaler kommer in i rätt tid. Och därtill måste du ordna med annonserna åt Stormklockan.

Det var en skön sommar. Som Lilly skrev till mig på hösten nästa år då hon var sjuk igen och jag var i Oslo:Tänk sommaren 1944!

Varmt, tältning och kamrater. Det var en underbar tid, eller hur?

Hela den sommaren lång med tältläger och klubbarbete försökte jag samla mig till att säga henne att jag var kär i henne. Att jag tänkte så mycket på henne att jag ofta knappt visste vad jag läste. Men i stället för att våga säga det låg jag och hånglade med Ragnhild uppe i planteringen vid Stadshagen. Skrev till henne från Karlstad också när jag var där i augusti. Men till Lilly skrev jag inte.

– Åke säger att du skrivit två brev till Ragnhild, sade Lilly.

– Jo, det har jag visst, svarade jag.

Men inte ens då vågade jag mer än vara kamratlig. Så mycket tyckte jag om Lilly. Värre blev det. På första höstfesten då Urban talade om Ungdomens fyra rättigheter vågade jag inte bjuda upp henne till dansen. Jag blev alldeles som förlamad. Hon dansade med Åke. Han dansade ju bra. Det gjorde inte jag. I stället blev det Maj-Britt som bjöd upp mig på damernas. Hon gick också hon på Enskilda gymnasiet där jag just börjat för ett sista försök med skolgång. Hon hade varit med i Vårat gäng, hon sjöng bra. När Maj-Britt och jag lämnade klubbfesten tillsammans vände jag mig om och såg Lilly dansa därinne. Jag kände sådan längtan efter henne att det gjorde ont i bröstet. Maj-Britt och jag satt sedan i den allt svartare natten ute på klipporna över vattnet i Kristinebergsparken och pratade. Om kriget, om klubben, om framtiden. Efter en stundkysste jag henne och sedan pratade vi inte mer. Vi hånglade så att jag hade ont i testiklarna när jag gick hem över Tranebergsbron på natten.

Nästa dag väntade Maj-Britt på mig i skolkorridoren till frukostrasten. Vi tog varandra i hand och försökte hitta något ställe att ta vägen. Till slut kom vi till Engelbrektskyrkan. Vi gömde oss längst bak på en bänk men hann inte mer än börja ta på varandra innan det kom en vaktmästare som skrek och skrek så vi fick fly. Hela eftermiddagen satt jag vid pulpeten med stånd. Det smärtade.

Maj-Britt var den första flicka jag låg med. Det var på kvällen den dagen vi varit uppe i Engelbrektskyrkan. Hon bodde på Levertinsgatan och visste att hon skulle vara ensam hemma.

– Följ med hem, sade hon när skolan var slut.

Vi låg med varandra nästan så fort vi kommit innanför dörren. På vardagsrumssoffan. När hon öppnade sig för mig och jag fick komma in i henne var det som om hela livet öppnat sig. Hon var som en varm ocean. Jag hann nästan inte vara försiktig. Men det var Lilly jag var kär i. Som jag tänkte på också då när det gick för mig. Fast Maj-Britt var en sådan lycka i kroppen att skrattet frustade i mig. Vi låg med varandra flera gånger den kvällen. Solen skulle gå upp när jag gick hem över Tranebergsbron. Himlen var grön och alldeles klar. När jag stod mitt på bron vände jag mig mot den begynnande soluppgången och vattnet var mörkt under mig. Jag var den ende vandraren på bron. Jag sträckte ut armarna för att famna gryningen och ropade med all kraft ut över den sovande staden:– Jag skall knulla hela livet igenom! Jag skall knulla alla flickor i hela världen!

Jag fick brev från Lilly om Maj-Britt sedan i november när jag arbetade på Värmlands Folkblad. Lilly skrev om mig också. Jag hade i alla fall vågat skriva henne att jag var ensam och dyster, även om jag inte vågat skriva henne att jag var kär i henne.

Det är så himla längesedan man hörde Din röst. Jag är mycket ledsen. Kan Du inte försöka komma till Stockholm?

Du har fel när Du skriver att ingen bryr sig om Dig. Jag vet säkert att åtminstone Dina vänner och kamrater i ungdomsrörelsen inte har glömt Dig och tänker på Dig och undrar hur Du har det. Snälla Janne skriv att Du inte

är ledsen och nere längre. Jag blir också ledsen när Du skriver så. Jag tycker absolut att Du ska resa hem igen. Jag har just nu inte råd med krans eller blommor av något slag om Du försvinner. Men jag kan plocka dem själv. Så kom Du bara.

Tänk förresten vilken författare vi skulle förlora i Dig.

Förresten frågar alla människor om jag tänker förlova mig eller hittat någon att gifta mig med. Men jag brukar trösta dem med att säga att jag inte hittat någon och att det alltså inte blir aktuellt på de första 20-30 åren.

Förresten börjar Maj-Britt eller vad det var hon hette bli aktiv i klubben igen. Om Du inte kommer ihåg henne kan jag påminna Dig om att hon var en gammal käresta till Dig.Du kommer ju hem till jul, eller hur? Du kommer inte till 14 dec? I så fall får Du se Din Maj-Britt som Lucia på ett klubbmöte. Om Du vill.

Men Du kommer, gör Du inte det? Det blir roligt att träffa Dig när Du än kommer.

Många kära hälsningar

Lilly

PS. Mor ber om en hälsning. Hon har färskt bröd när Du kommer och undrar om Du vill smaka! Du får litet kaffe till!

Och ändå begrep jag inte bättre när jag fick det brevet än att jag fortfarande inte vågade säga henne att jag var kär i henne när jag kom ner till Stockholm för julen! Nu förstår jag att det var det hon ville att jag skulle säga. Inte att jag skulle gå och lägga mig med Maj-Britt igen! Jag var ju kär i henne.

Men jag var lika dum med Sara som jag också var kär i den hösten. Senare med. Fast där stod Gud i vägen. Eller visionerna.

Nu är Sara gift. Vackraste vårbruden 1946 stod det i Husmodern. Den såg jag hos farmor. Och Lilly är gift hon med, sägs det. Fast Saras äktenskap höll inte. Men också kärleken till henne skar snett igen. Tönt! Tönt är du, Jan!

Det var den gamle kyparen, han med de vita knävelborrarna, som väckte mig. Han ruskade på mig. När jag kom upp ur sömnen satt jag i hörnsoffan och var enda gäst. Man höll på att släcka i Majesties bar och klockan var lite över två på natten. Jag hade ju druckitwhisky vad än Ellen sagt, eller just för att hon sagt att jag inte skulle. Glasen stod kvar på bordet framför mig. Två urdruckna, det tredje till hälften fullt. Jag hade somnat mitt i drickandet, innan den drinken tömts.

– Sviten är klar, sade kyparen.

Sedan följde han mig till hissen. Majesties hall var helt öde. Nattportieren bakom receptionsdisken såg inte ens upp från den bok han läste när vi gick förbi.

Det satt en naken tjugofemwattslampa i förrummets ljuskrona där jag hängde av mig den våta trenchcoaten och det stora sovrummet därinnanför hade nattats. De tunga gröna gardinerna var fördragna, i den breda sängen var överkastet avtaget och det trådslitna men skinande vita överlakanet hade vikts upp över det gula täcket. Jag såg mig själv i klädskåpsdörrens höga spegel, satte mig på sängkanten och snörde av mig pjäxorna. Så lutade jag mig på sängen för ett ögonblick innan jag skulle till badrummet för att skölja av mig sot och damm. Med ens sjönk jag djupt i sömn.

IV

Det strilar grått vinterljus in i rummet där gardinerna glipar. Det är råkallt i rummet. Det har inte varit värme i elementen sedan i går kväll. Jag ligger påklädd i sängen, har bara dragit täcket över mig och rullat in mig i det. Dålig smak i munnen.

– Du är bakfull din djävel.

Jag har sovit i kläderna. Det kliar och jag är sårig bakom näsan som om jag sovit snarkande. Det har jag nog. Nyss stod jag i en övre hall. Trappan låg i mörker men en lampa måste varit tänd därinne ty det lyste nere i tamburen. Jag undrade om dörren var låst. Bilden stod alldeles stilla och var helt nollställd. När jag sätter mig upp för att stiga ur sängen och pissa känner jag att jag är tung i huvudet.

– Bakfull.

Jag klär av mig. Jag har rest i kläderna. Jag har sovit i dem två nätter nu. Skjortan luktar. Strumporna skall vi inte tala om. Jag är sårig mellan tårna. Men jag har inget att byta med här. Jag kan inte ens tvätta upp kalsonger och strumpor. Jag kommer att få dra på mig skiten igen när jag tvättat mig. De luktar as.

Jag ser mig i spegeln. Fy fan! Så slår jag ut med högerarmen och säger till spegelbilden:

Ansedd parasitisk och onyttig av mig själv och yttervärlden, en lus kravlande över samhällskroppen, försökte jag resa till gemenskap. Kastade mig handlöst i skeendets ocean. Men nu har jag förlorat mitt halmstrå, sjunker med medvetandet som sänke.

Det är för djävligt att födas som borgare, man hoppar aldrig ur sin barndom. Den predestinerar till revolutionsromantik blod och barrikader Epatera bourgeoisien!

Marx give att jag hade lika mycket ryggrad som klarsyn

då kanske det bleve en riktig bolsjevik av mig.

Så kunde jag skriva det när jag hämtat skrivmaskinen. Om jag då kom ihåg det jag nu formulerat. Men ingen djävel skulle trycka det i alla fall. Ingen. Clarté?

– Jag skrattar på mig!

Bonniers? De skulle bara skriva det de skrev om Pubertet:

– För er fars skull är det inte lämpligt att vi eller andra förlag bidrar till att det publiceras något sådant.

Uselt skrivet är det kanske det som jag skriver. De säger så i alla fall. Alla. Utom Sigurd Hoel!

Han fick läsa det första utkastet till Pubertet i oktober 1946 och skrev ett utlåtande. Det var sådant att jag sedan kunde ge fullkomligt fan i vad Tor Bonnier och

Gerard Bonnier och Georg Svensson och alla de andra sade, tyckte, tänkte och skrev om mina ord!

Det er et overmåte talentfullt utkast. Det er lykkedes denne forfatteren å finne slående uttrykk for en stor del av de indre og ytre oplevelser og kriser, det oprør og de ydmykelser som kjennetegner pubertets-årene. Der finnes i verdenslitteraturen en rekke andre bøker over tilsvarende motiv. Det jeg kan si er for det første, at hans utbrudd, i styrke, i fanatisme, opriktighet og psykologisk mot ikke står tilbake for noen. Det er tydelig, at han har oplevd disse tingene med en følelsekraft som i seg skaper originalitet.

La meg slutte med å gjenta, at jeg synes det er et overmåte interessant og talentfullt utkast, et fortettet utbrudd av oprør, ulykke, lengsel og avmakt. Det har sine åpenbare huller og mangier. Men jeg kan ikke finne en eneste uekte tone i hele manuskriptet. Og jeg vil påstå at det går år mellom hver gang man støter på noe som i ekthet og intensitet står på høide med dette.

S. H.

10/10 46.

Men inte bara förläggare och lektorer anser att jag borde sluta skicka manuskript till förlagen snarast möjligt. Släktingar, vänner, kamrater, Karin med, talar hela tiden om att jag borde ta mitt förnuft till fånga. Låsa in det i en liten ask. Ge upp alla tankar på att vara författare. Återgå till att arbeta som journalist. Då skulle jag kunna försörja mig.

Visst kan jag kalla mig journalist om jag vill. Om någon skulle vilja anställa mig vet jag däremot inte. Men jag har gjort min volontärtid. Har arbetat på tre tidningar. Började på Värmlands Folkblad i Karlstad. Fortsatte på Arbetartidningen i Göteborg. Sedan Ny Dag i Stockholm.

Jag har läst korrektur och tagit emot telefonat, gått på tingsrätt, jubileumsmiddagar och bandymatcher, intervjuat hundraåringar, lokalpolitiker, utländska personligheter och kringresande teatersällskap. Rapporterat från föredrag och semesteranläggningar och strejkmöten. Skött slasksida och fingerat insändare. Översatt utrikes nyhetstelegram och redigerat sidor. Blivit utskälld av sättare:

– Skriv läsligt! Inget kludd!

Skrivit filmrecension som använts för biografannonser i lokaltidningar från Ystad till Haparanda. En finsk film om fallna flickors öde som hade Sverigepremiär i Karlstad. Men jag skulle träffa en flicka och ta med henne på bio. Ville ha henne med mig till min säng. Ställde jag henne i porten under det jag sprang upp med en recension skulle hon nog tröttna och gå.

– Skriv i förväg, sade Glasögat. Men skriv försiktigt.

Det gjorde jag. Men hade inte anat att filmen var så usel. Min försiktighet blev det enda beröm den filmen fick i landet. Flickan fick jag heller inte. Hon släppte inte till.

Hört Sven i Helvete från Göteborg bokstavera namn för telefonatmottagerskan i Stockholm:

– Hör du min lilla Fittlisa, nu skall du lyssna. Karln heter Kerem. Alltså: Knulla! Erektion! Runka!

Erektion! Mufsa! Uppfattat?

Flickan i andra ändan tjöt av skratt. Det hördes genom luren ända till mig på andra sidan bordet. De alla fann honom festlig. Sade jag detsamma till dem blev de upprörda. Det vet jag. Jag hade försökt. Ord skär fel ibland.

Jag hade skrivit om Lottornas borddukningstävlan för Europas svältande barn så läsarna kom upp på redaktionen för att tacka mig men annonsörerna krävde mitt huvud på ett fat till dess Sven Landin så revolutionär han var tvangs be om ursäkt på ledarsidan.

– Det var djävligt roligt och riktigt men det finns ju sådant man inte får säga högt. Också den kommunistiska pressen måste ha annonsintäkter.

– En lymmel, menade Hjörne om mig i Göteborgs-Posten. En sådan det borde vara skottpengar på.

Sedan berättade Landin hur han från Skåne som de kallade Konjaksson höll på att ställa till olycka för Ny Dag för femton år sedan när några flottister hade hissat hammaren och skäran på pansarskeppet Drottning Victoria och Konjaksson drog till med en trästilsrubrik: DROTTNINGEN FLAGGAR RÖTT. Vilket på stockholmsk klartext betydde att Sofia Maria Victoria, Sveriges drottning, prinsessa av Baden hade fått måntan tillbaka vid sextiofem års ålder. Sannerligen en nyhet!

– Man måste tänka sig för.

Jag var med också när man fixade stories.

Vi satt och drack öl uppe hos Sven på Carnegie Porterbryggeri när han tog upp kikaren och såg på en båt som just kommit till kajen. Han hade läst skeppslistan.

Nu sade han:

– Hon kommer från Spanien. Nu skall du se på fan.

Sedan började han ringa. Han ville veta allt om flyktingen, sade han.

– Den från Spanien.

– Det blev napp, sade han sedan till mig. De blev oroliga och började sno sig. Då förstod jag att det verkligen fanns en ombord som stuckit sig med.

Han beställde då advokat som skulle berätta för flyktingen om hans rättigheter.

– Så berättar vi om killens helvete i Francospanien och sätter det på löpet.

– Hur vet du att han hade ett helvete?

– Det vet jag inte. Men om han inte säger det får han inte stanna, det hälsar jag honom. Franco är ett svin.

– Visste du att han fanns ombord?

– Nej, sade Sven. Men det skadar inte att chansa. Hade det inte funnits någon hade de sagt det och ingen skada skedd. Nu blev de rädda för att jag visste något. På så sätt kunde vi rädda honom innan de i tysthet sände tillbaka honom. Man måste alltid utgå från att de djävla myndigheterna ljuger och ställer til fanstyg. På dem bara!

Likadant gjorde han mot Hjörne.

– Nu du Janne skall vi djävlas med liberalerna! Jag känner på mig att Hjörne vill göra svensk politisk karriär när han inte får bli president i Washington. Alltså in med kärringen min i folkpartiet.

Hon rapporterade sedan till honom från mötena.

– Bry dig inte om vad du tror. Återge bara orden så exakt som möjligt. Beskriv klädseln. Beskriv ord och

gester. Vilka som viskar med varandra. Jag känner mina löss på gången här i Göteborg. Vet vad de går för. Så lägger jag ihop två och två och får fem och så skriver jag ett referat från de mest interna mötena. Jag skall fan ta mig skriva deras innersta tankar.

Det gjorde han. Utförligt och fylligt från de rökfyllda inre rummen. Med små klickar av lokalfärg.

– Nu sätter vi det på löpet.

Det blev ett djävla liv. Nästan vart ord var ju exakt. Det spräckte i vart fall Hjörnes chanser.

– De dumma djävlarna tror de blivit avlyssnade. Att vi haft en mikrofon därinne.

Sedan gick vi till Simons.

– Men inte kommer du in på krogen med ditt barnrumpeansikte, sade Sven. Du ser ju knappt lovlig ut. Sätt på dig min studentmössa. Då kommer du in. Dörrsluskarna är trasproletärer i själen och bugar alltid för fint folk. Fast kom ihåg att inte vara för hövlig. Då kommer de på dig och slänger ut dig. Var snorkig! Och fint folk har alltid lite lätt skitiga händer. De utför inget manuellt arbete och behöver därför inte tvätta sig. Den som har renskrubbade händer och välputsade naglar visar att han är proletär och släpps inte in på fina ställen.

En anständig politisk skribent på GHT kom fram till oss dagen efter vid krogbordet.

– Hur visste du det där?

Sven reste sig upp. Såg honom stint i ögonen och sade:

– Partiet vet allt!

Kollegan från GHT dröp av.

Sven skrattade då så han tjöt.

– Det tar vi en sup på!

Men också fått lära mig var gränserna drogs på allvar:

– Om V-Gurra är bög eller inte angår varken oss eller läsarna så länge det inte har med statens affärer att göra, sade Hjorvard på Ny Dag året därpå när jag undrade om Haijby, han som kallades Änkedrottningen och hade så mycket att berätta.

– Vi angrep samlingsregeringens anpasslingspolitik men brydde oss inte om att beskriva Per Albins konstiga äktenskapsförhållanden. Det är det som skiljer den socialistiske tidningsmannen från den borgerlige. Fast också

de borgerliga är rätt anständiga i Sverige. De skriver heller varken om det ena eller det andra. I England och Amerika är det annorlunda.

Jo, yrket kunde jag och natt hade jag också arbetat sedan jag var sjutton just fyllda. Då supit med kamraterna och staden Karlstads nattvandrare som kom på besök efter det de politiska cheferna gått för kvällen.

– Freud säger att livet är knulla, sade den vinddrivne tyske skräddaren som flytt till Karlstad undan Hitler och brukade komma vid ettiden på natten när han inte kunde sova.

– Men kan man inte lika gärna säga att livet är att skita, fortsatte han. Knulla kan man låta bli i flera år om så är. Men försök låta bli att skita en månad!

Horat hade jag därtill då om kvällarna med Margareta, arbetskamrat och knullkompis, på redaktionssekreterarens divan i dennes tomma rum dit vi smugit oss undan från de andra i väntan på att de första

exemplaren skulle komma ur pressarna vid tvåtiden.

Redaktionssekreteraren själv brukade stänga in sig på rummmet med den lite bedagade norskan, hon vätesuperoxidblondinen som kom om eftermiddagarna.

– Vi skall diskutera hjemmefrontens problem, sade han innan han stängde dörren. Jag vill inte bli störd. Det är en ytterst allvarlig situation i Norge nu.

– På divanen ja, sade Glasögat när vi hörde nyckeln vridas om i låset och alla skrattade

Margareta och jag fortsatte sedan efter nattens arbete hemma i mitt hyresrum. Jag hade ju egen ingång där på Pihlgrensgatan och vi behövde inte smyga.

– Vi kan väl ta ett nummer till, sade hon.

Hon var en bra kamrat. Vi grälade aldrig. När hon var fyllsjuk efter den jubileumsfest då man satt oss som smakade bakom ett skynke i Stadshotellets festvåning och gett oss alla nykteristernas ransoner, var det jag som väckte apotekaren och inte brydde mig om hur han gastade och vrålade utan tvingade av honom laudanum för att få slut på hennes krampartade kräkningar.

När hon sov bredvid mig i hyresrummet på Pihlgrensgatan låg hon på sidan med huvudet på armen och hade munnen halvöppen och såg oskyldig ut som en liten flicka trots att hon var fem år äldre än jag.

Hon ville inte bli kär igen. Sist hade det bara blivit scener och svartsjuka och en abort till slut.

– Med en strumpsticka. Gick ut och dansade sedan för att få bort det. Det gjorde ohyggligt ont. Jag låg på sängen och blodet rann och rann och det gjorde för djävligt ont och han, han hade varit rädd för att frun

skulle få veta något. Då bestämde jag mig. Nu får det vara slut med kärlek. Nu knullar jag när jag behöver.

Med tack för gott ”samarbete” på tidningen och etcetera, skrev hon på sitt foto. Hon står där med stor kvarnhjulshatt vid Klarälven och ser skrattande frisk ut. Jag har alltid tyckt så bra om henne. Vi fortsatte ju sedan var gång vi träffades också. Ända in på senhösten 1947 innan jag lämnade Sverige.

Ja, jag har hört arbetskamraterna, de som varit med i tio år, i tjugo år, sitta och berätta vilka stadens pampar som förskingrade och vilka som stal och vem som var far till vems barn och vad som var sant men inte fick skrivas och vad som var lögn men måste upprepas gång på gång till dess läsarna nästan började tro på det.

Och jag har gjort mitt för att hålla idealens fana högt och skydda folkrörelseredaktionens socialdemokratiska heder genom att gömma tompavorna i kakelugnen uppe i andra våningen på den gamla kåken vid Västra Torggatan 18 när ägarrepresentanterna, de moraliska avhållsmännen, skulle komma på besök. Sedan sett på när den misstänksamme nykteristen från Sunne öppnade luckorna och hur hela detta redaktionsrum täcktes av rullande flaskor. Lik från veckans nattliga fester. Hört Glasögat säga:

– Hoppsan! undrar varifrån de kan ha kommit?

Nog har jag fått journalistutbildning!

Men jag är författare vad de än säger.

Här i svitens badrum är stora stycken av kaklet på väggen borta. Där gapar muren fram. Badkaret måste vara från tjugotalet. Det står på lejontassar. Det är stort, repat och brunfläckigt. Toalettstolen saknar sittring.

Handfatet är spräckt också. Fast det är varmvatten nu märker jag när jag skall tvätta mig. Men samtidigt tittar jag upp och ser åter mitt ansikte i spegeln. Jag måste ha sovit på sidan med huvudet på armen. Det är röda avtryck av tröjan i ansiktet. Orakad är jag också. Men inte orakad förresten, jag är tonårsfjunig. Fjunen glittrar i skenet från badrumslampan. Här finns ingen rakhyvel. Här finns inte ens tvål.

Jag inser nu att jag kommer att tvingas gå genom staden så här fjunig. När jag om en stund går förbi receptionen och genom vestibulen där nere för att hämta ryggsäck och skrivmaskin på Moskva Hotel kommer alla att se fjunen. Men det enda rakblad som finns i ryggsäcken, det var ju egentligen slut redan i Sarajevo. Jag måste köpa rakblad också. Jag böjer huvudet över handfatet, fyller händerna med vatten och tvättar mig.

Då öppnar drömmen sig. Herregud vilken tönt jag måste vara! Inte nog med att jag töntade inför Ellen, jag fortsatte i sömnen också. Birgit höll om mig, hon grät på min arm och sade:

– Jag blev tvungen överge dig förra hösten.

Naken var hon ett tag också. Vi skulle filma. Gustav Sandgren. Hon skulle vara huldran. Men de planerna hade hon haft också i verkligheten. Den utanför drömmen. Hon hade talat om dem första kvällen, då innan vi börjat. En naken huldra. Men då sade hon inte att hon skulle spela mot mig förstås.

– Jan, sade hon i vart fall inne i drömmen som jag nu minns den, du kan knulla i strålkastarbelysning med hundra kameror snurrande.

Fast det lät inte likt henne. Så skulle hon aldrig talat.

Heller inte menat. Hon skulle bli skitförbannad om jag nu skrev henne att jag drömt att hon sagt och gjort så.

Sprang näck bland kullarna gjorde vi också sedan.

– Fy till helvete.

Ungefär så drömde jag. Mycket annat också. Birgitta var med någonstans och Eva. Hon och jag låg på en soffa. Grovhånglade, och det var ett party runt om och folk glammade och jag skulle få till det med henne men fick inte till det. Jag tror jag grät. Inte undra på att jag föredragit att minnas eländet bara som stillastående tom bild med en trappa ned till tamburen och svagt ljus därinifrån.

Så byter minnet av drömmandet. Det kröp en svart insekt, en krabbliknande en på höger arm. När jag skulle ta bort den borrade den in sig i huden. Jag fick dra loss den så det började blöda. Någon – Birgit kanske – sade att de blivit vanliga nu krabborna. Sedan var det något med Norr Mälarstrand där Dagny bodde och alla husen tomma, utbombade. Den bilden var i färg. Rött tegel. Någonting otäckt också. Detta sitter kvar fast jag tar kallvatten över nacken.

Nästa gång jag tittar upp ur handfatet känner jag hur hungrig jag är. Jag har inte ätit på flera dagar egentligen. Bara några brödbitar. Sedan all denna slivovits. Stark var den också. Inte undra på att jag tände så på Ellen. Kunde knappt resonera förnuftigt. Av hunger och fylla blir man kåt. Det borde jag veta. Korrigera för avdrift alltså. Jag har inte varit samman med någon kvinna sedan i höstas heller. Inte på allvar. Inte någon man kan prata med också. Ljiljana var ju

ingenting. Något man drog över under någon minut på ett hotellgolv bara. Så hastigt gick det att vi inte ens hann upp i sängen och efteråt sade vi ingenting till varandra. Nu känner jag att det svider i magen av hunger.

– Hur hon såg ut? Minns ej! Grosse Suppe und wenig Fleisch!

– Lieber eine warme Suppe alltså än den tjejen. Fast Ellen minns jag. Henne kan jag ta fram och se framför mig

när jag vill.

Plötsligt är jag mycket glad i hela kroppen hungern till trots. Jag slår ut med högerarmen i en stor gest mot min spegelbild och deklamerar Villon. Så brukade jag göra i torpet inför Birgit om morgnarna:

O, hade jag mig skött med heder uti min galna ungdomstid, studerat och lärt goda seder! – en säng jag haft i hemmets frid. Jag smet från skolan och Ovid. När jag drar fram min synds register, hur stygg jag var som barn, därvid hart när i stycken hjärtat brister. (Övers. Ane Randel)

När jag sedan drar skjortan på mig blir det Fischarts ord som bubblar fram i mig. Villon, Fischart, Grimmelshausen. Det är den unga borgerligheten innan den blir pryd och eländig. Fischart hade jag funnit i Oslo hösten 1945 när jag var hos Nic. Två små volymer med småskrifter från femtonhundratalet tryckta i Stuttgart 1848. Sjunga kan jag ju inte när andra hör på men under det jag nu klär på mig de skitiga kläderna

igen sjunger jag på Helenasången ur hans Ehezuchtbüchlein:

Die Schön Helena war Geltgeizig Der schöne Paris war Geilreizig Sie ließ die Reichtumb sich bewegen Er lis den Wollust sich erregen: Das er sie raubt, sie ließ sich rauben, Und brachen beide Ehr und Glauben. Wann nun Geiz und Wollustbarkeit Zusammen heurathen allbeid, Was für ein schön Eh muß es geben? Gewisslich das armseligst leben, Dieweil der Geiz nicht ist zu füllen Und der Wollust sich nicht läßt stillen.Sköna Helena var lysten på rikedomen/Sköne Paris håg stod till mödomen/Hon rördes av pengar/han retades av vällusten/Han tog henne, hon lät sig tas/och de bröt båda mot heder och tro./När nu girigheten och vällusten vigs samman,/vad blir väl det för skönt äkte?/Ett armt liv,/ty girighet kan aldrig mättas/och vällusten aldrig stillas.

Sedan mindes jag inte mer av orden. Även de böckerna hade jag nedpackade i Stockholm. Goethe fanns där också naturligtvis. Men jag tycker bättre om Seume och Heine. Och Börne. Aset Fredrik Böök skrev ju om Börne att det var ghettojudens hat mot patriciersonen som visade sig i kritiken mot Goethe. Hela Bööks skriveri om den tyska litteraturen på adertonhundratalet i Bonniers litteraturhistoria är en enda storgermansk och antisemitisk pamflett. Om Bonniers är judar har de i varje fall inte visat det när de tryckt Böök. Kvar

sitter han också vid makten litteraturnassen. Odödlig. En av de aderton. Att Pär Lagerkvist gick med på att sitta vid samma bord som Hedin och Böök är inte att förundras över; det finns en eländig finhet i det han skriver som gör honom till en tarm full av fruktan och hopp om att Gud sig förbarme men att också Hellström – inte så djup alltid men bra borgerlig berättare – tackade för äran och bockade djupt hade jag haft svårt att fördra. Det var nästan så att jag kastat Snörmakar Lekholm får en idé och Carl Heribert Malmros. Nu sålde jag dem på antikvariat i stället då 1943. Om Stellan Petreus tyckte jag också illa efter det att Hellström blivit odödlig. Gullberg då? Kärlek i tjugonde seklet förstås. Den läste man då för några år sedan. Men Ensamstående bildad herre är sannare. Nattlig pudel kan jag utantill.

Pudeln är inte från landet: vid bokhyllan morrar han lätt, luktande första bandet av Goethe, Faust, del I.

Men han borde ha betackat sig för Böök. Rest sig och lämnat bordet. Läste han aldrig dennes hyllning till Münchenavtalet och Hitlers seger över Benesj i boken Oktober 1938? Bööks sorg över att Kristallnatten gjort det tyska folkets hätska fiender lyckliga och att det därför nu gällde att snarast möjligt driva ut judarna ur Tyskland och Europa? Ut med judarna till Madagaskar! Läste han inte Tyskt väsen och svensk lösen? Den skamligaste svenska kollaboratörsskriften. Hade

Sverige ockuperats då hade Böök ställts till svars för den när vi blivit fria. Jo, nog läste Gullberg. Inte var han nazist eller ens tyskvän heller. Men han var borgare. Borgarintellektuell. De fördömer bara åt vänster och fördrar alltid de reaktionära utsvävningarna. I Sverige som i Frankrike. Klasskänslan är dem starkare än blodet!

Ja, det är i Sverige som i Frankrike. Finlitteraturen återställs. Den ena akademikerhanden tvättar den andra och nasseförfattarna kan krypa fram igen. Som André sade i höstas; man borde skjutit fler än Robert Brasillach innan deras fina vänner hunnit rädda dem och ädellitteraterna återtagit kontrollen över litteraturen. Nå, jag kommer i vart fall aldrig att acceptera att sätta mig i Svenska Akademien.

– Aldrig!

Det lovade jag mig redan när jag skrev mina första diktförsök 1943 och det kommer jag att hålla. Jag är inte sådan. Jag är annorlunda.

– Fy fan!

Jag går utför trappen och genom vestibulen ut på gatan utan att ens lägga märke till om man tittar på mig eller ej.

Fast Robert Brasillachs Notre Avant-Guerre är nödvändig att läsa om man vill veta något om trettiotalet från andra sidan. Som den oskjutne Lucien Rebatets Les Décombres. Den hade gått i hundratusentals exemplar under ockupationen. Det var ju gott om kollaboratörer i Frankrike. Nu när de låtsas demokrater fick jag söka få tag i dessa böcker under disk. Som pornografi ungefar. Det gick. De låg kvar nu i Genève. Hit

kunde man i vart fall inte ta dem.

Men hur kan man veta något om den tiden om man inte läser också andra sidan? Hade man skjutit Lucien Rebatet efter befrielsen av Paris hade jag inte sörjt. Han var förbrytare. Men det var fel att hans bok skulle gömmas på det här sättet. Den måste man läsa.

Som pornografi förresten. Vem är jag att säga något om det? Jag låtsas inte läsa Victor Hugos – om det nu är Victor Hugos – Le Roman de Violette av höga litterära skäl. Inte heller läste jag Schwester Monika erzählt und erfährt för E. T. A. Hoffmanns skull eller Die reizenden Verkäuferinnen oder Julchens und Jettchens Liebes-Abenteuer auf der Leipziger Messe för att förkovra mig i tyska språket och på så sätt göra lektor Lindmark glad. Inte hyckla! Aldrig hyckla! Jag läste dem av samma skäl som jag köpte Cocktail var fjortonde dag ända sedan 1941. Fast de var bättre än Cocktail. Bättre också som pornografi.

Men visst hycklade också jag. Detta kunde jag inte säga högt. Jag hade försökt säga det till Nic en gång och berättat något om hur jag ser på det vulgära och menat att det inte bara var det vulgära från femtonhundratalet man borde läsa men hon fördömde också hon. För henne var det Reich som gällde. Orgasmen var stor. Helig. Ren. En akt. Inget att besmutsa. Knappt ens att skämta med. Vad Pirre och hans likar skulle säga, det vet jag. De har sagt det.

Och här i Folkjugoslavien var jag övertygad om att det inte var tal om annat än att det var borgerligt dekadent att högt mena som jag inom mig menar att man blev kåt av att läsa Diderots Les Bijoux indiscrets. Den

skulle bara läsas för filosofiens skull. Ädelt. Här var det nog för Tito som för Stalin när denne kom in på Radeks rum och såg ett Ergänzungsband till Eduard Fuchs Sittengeschichte. Han blev alldeles stum. Efter en stunds bläddrande sade han:

– Gör människor verkligen så här?

Dock visste han att Eduard Fuchs varit med om att grunda Komintern och bevisligen gjorde också kommunister så här. De fortplantade sig ju. Och vad Tito anbelangar var han känd för sina fruntimmershistorier.

– Knullen såsom avsadlade åsnor. Jag tillåter er gärningen. Tillåt mig ordet.

Det var Diderot det.

Men det lät han inte trycka i livstiden. Det är nu som då. Jag vill både vara vulgär, plump, berätta Bellmanhistorier, erkänna att jag har Cocktail i skrivbordslådan och samtidigt hålla med Nic om orgasmens storhet, den avspända öppenheten och kärlekens betydelse; de varma händerna. Jag vill både kunna se verkligheten bakom orden och begagna orden; alltså även både anse att fascister borde skjutas och läsa deras böcker. Vem kan jag säga det till? Inte Ellen vad som än kunde komma att hända oss emellan. Hon skulle säkert fördöma såväl läsning av fascister som av pornografi. Hon är nog en god komsomolka! Inte till Nic, det vet jag. Inte till någon flicka jag känt eller varit förälskad i som Birgit. Hon tyckte inte ens om att jag talade om vår brunst som brunst. Till Birgitta kunde jag säga det men det vore teori, grå teori, ty henne låg jag inte med. Vi hade bara ett andligt förhållande. Eller nästan bara.

Men när jag väl lärt mig skriva som Aragon och brutit igenom publiceringsmuren som han, då skulle jag som han både skriva Le Con d'Irène och Les Communistes; både skriva dagspolitik och översätta Charles Lutwidge Dodgsons – kallad Lewis Carroll – The hunting of the Snark!

– Det är ett löfte det, Jan.

Fast Le Con d'Irène hade jag aldrig läst, bara hört talas om och hur The hunting of the Snark kunde översättas förstod jag inte.

They sought it with thimbles, they sought it with care; They pursued it with forks and hope; They threatened its life with a railway-share; They charmed it with smiles and soap.De sökte med fingerborg, listigt fördrev/med såpa och småskratt dess hopp./Av aktieposter de bildade drev,/med gaffelskaft drev de den opp. (Övers L. Forssell och Å. Runnquist, 1959)

Hur det lät på franska visste jag inte. Men någon gång skulle jag på svenska kunna förklara att Snarken verkligen var en Boojum.

– Efter revolutionen!

På Moskva Hotel står ryggsäcken och skrivmaskinen kvar bakom disken där jag ställde dem i går kväll. Portieren tittar upp, jag hälsar men han säger ingenting när jag hämtar dem. Jag är nu mycket hungrig och går in på Moskvas kafé. Det är fullt med folk. Larmande. Rökigt. Jag tar tjock, fet soppa med bröd och öl. Den är het, jag blåser på den.

Nej, jag är inte hel och ren; jag är dubbelseende och jag är skitig som livet självt och just därför kan jag ta ställning! Just för att jag inför mig själv erkänner också lusten att läsa pornografi kan jag veta att jag aldrig i hela livet kommer att köpa en hora.

I Paris där man stängt bordellerna hade jag ju bott i ett gammalt horhus som blivit billigt hotell. Flickan jag slog mig i slang med på Drottninggatan den natten två dagar före nyårsafton 1944 var ett fnask. Jag arbetade då på Värmlands Folkblad i Karlstad men var i Stockholm över julveckan. Hade pengar och var glad. Hade gått på krog. Var på väg till sista nattspårvagnen. Hon verkade trevlig. Vi skämtade och nojsade. Att hon var hora förstod jag inte först. Jag slog följe med henne hem mot Gamla stån. Hon bodde på Telegrafgränd. Men när vi kom fram ville hon niga för månen, sade hon. Det var ju fullmåne.

– Då slår alla önskningar in.

Sedan neg hon och sade:

– Pengar, pengar pengar.

Hon var ett fnask alltså. Då vände jag och gick.

Men man kan inte, får inte köpa människor. Att betala för kärlek! Då är det bättre att runka. Hur var den klosterregel Rabelais lät skriva?

– Gör vad du vill.

Han var ingen borgare som sade:

– Köp det du vill.

Soppan var het. Den värmde. Nu kände jag hur kall hungern varit. Hela kroppen liksom glödde. Också fötterna var varma nu. Thélème var utopi, revolutionär sådan. Jag tittade upp från tallriken.

– Inträden icke här, ni hycklare och skenheliga.

Nåja, lagom utopi. Bara för de mycket unga, de mycket rika, de mycket vackra. De som inte arbetade. Hela den lyckan bekostades med tullmedel och arrendeavgifter. Inte ta emot traditionen utan vidare. Se också Rabelais på tänderna. Om han har några kvar.

Det är som Seume påpekade: Platon föreskrev att två tredjedelar av folket skulle hållas som slavar på det att en tredjedel skulle kunna leva ädelt och riktigt. Detta slavsystem var orätt även om den makedonske hovslinken Aristoteles sexhundra gånger om med honungssöta ord sökte säga motsatsen. Nej, när en högsinnad och orädd Spartacus för slavarna ur arbetskasernerna då handlar han med rätt; då gör han slut på alla akademiska spetsfundigheter. Inte undra på att alla borgerlighetens böcklingar i Tyskland som Sverige söker hålla Seume oläst!

Det kliar i ansiktet.

– Fjunen tränger på!

Nu när jag ätit går jag tillbaka till Majestic. Rakbladet är dåligt, jag skär mig, svär, stryker alun över. Duschar mig. Tvålar in mig, skrubbar av sot och smuts. Det är dock nästan kallt vattnet nu och lägger så skjorta, kalsonger och strumpor i blöt i handfatet. Tar på mig rent, nåja, halvrent, sådant jag tvättat själv under hela resan. Men jag gör mig så snygg som möjligt. Tar på mig skor i stället för pjäxor, sätter på mig slipsen också. Det behövs.

Jag ringer legationen och frågar efter envoyé Reuterskiöld. Han är beskickningschef och det var till honom Gunnar skulle skickat resten av mina pengar. Nu

behöver jag dem. Jag berättar vem jag är och undrar när det passar att jag kan komma över.

– Om Jan bor på Majestic, sade han, är det ju bara att gå en sju eller åtta eller så kvarter ner mot den gamla borgen, Kalemegdan. Jan har väl varit där? Kansliet finns på Pariska ulica 7. Det går att komma nu i eftermiddag, jag sitter och arbetar, har inget besök inplanerat. Kom vid tvåtiden.

Jag gick ut på staden. Det låg en stor internationell bokhandel uppe på Maršala Tita. Jag köpte Daily Worker och L'Humanité för att läsa om vad som hände i Frankrike och om Palestina och mordet på Gandhi. Britterna såg alltid till att lämna efter sig inbördeskrig och blodshämnd. Divide and rule! I Daily Worker fanns också en lång artikel som enligt ingressen sades spegla den politiska och intellektuella situationen i östra Europas nya demokratier. Den verkade intressant. En översättning av den rapport Georg Lukács hade gett på konferensen om marxism och kultur i Milano, såg jag. Honom hade jag varit misstänksam mot ända sedan 1945 då jag först läst honom i en gammal tjugotalsårgång av Mot Dag hemma hos Nic. På tjugotalet var han idealist. Nu var han ortodox. Men fin då, som nu.

Det var en stor bokhandel. Många böcker jag ville ha. Men jag nöjde mig med ett exemplar av Science and Society från förra sommaren där det stod något som verkade bra om existentialism och Howard Fast, Citizen Tom Paine. Den fanns där i en sådan där krigstida amerikansk specialutgåva på Overseas Editions. Därtill en liten tjeckoslovakisk mapp med reproduktioner av Hans Erni från hans utställning i Prag i fjol.

Honom tycker jag om. Klassiskt ren linje. Porträttet av Éluard med duvan som pannkontur och dubbelprofilen i blicken, flickan och döden och Minotauros slog rakt in. Började leva inför ögonen. Stod länge i bokhandeln med dem.

Visst kan man tala om Josephson och Picasso. Men ärligt talat finner jag Erni intressantare än Josephson. Josephsons teckningar i den danska utgåvan jag fick av Birgitta i fjol sjukligt intressantare dock.

Jag hade gott om tid att läsa. Det skulle dröja innan jag fick besked hade Ellen sagt. Tog därför också Herbert Read, A Coat of Many Colours och Egon Erwin Kisch, Asien gründlich verändert. Den ena för diskussionen om socialistisk realism och den andra för reportagen från Centralasien.

Det hade börjat bli eftermiddag under det jag browsade i bokhandeln. Nu gick jag ned mot Kalemegdan. Skulle träffa envoyé Gunnar August Casimir Reuterskiöld vid Kungliga svenska beskickningen i Beograd. Det låter. Adlig naturligtvis. Ordnar. Men hjälpsam, menade Gunnar. Fast Gunnar kunde lika gärna gett mig alla pengarna direkt som att sända dem till beskickningen här. Men han trodde väl jag skulle supa upp allt meddetsamma.

– Eller också köper du böcker för det hela redan i Milano!

Reuterskiöld var vänlig. Han bjöd på te. Vi pratade om Sarajevo. Han undrade om jag sett platsen varifrån första världskriget utlöstes.

– Balkan är en krutdurk. Var så och har förblivit så. Här korsar sig också stormaktsintressena. Se på Albanien. Se på inbördeskriget i Grekland. Se på Makedonien. Nu gör Titos makedonier åter anspråk på stora delar av Grekland. Och på Bulgarien. Vad de än säger här om evig och obrottslig kommunistisk vänskap.

Han reste sig och gick till skrivbordet. Där hämtade han en tjock röd volym, ett nött adertonhundratalsband såg jag. Den hade legat uppslagen.

– Nu är det socialism som gäller här och marxism men vad man inte talar mycket om vare sig här eller i Moskva numera det är vad Marx hade att säga om den ryska statens traditionella politik, sydslaverna och Balkans problem.

Han räckte mig boken. Jag slog upp den och läste titelsidan: The Eastern Question. A Reprint of Letters Written 1853–1856 Dealing with the Events of the Crimean War. By Karl Marx. Edited by Eleanor Marx Aveling and Edward Aveling. London: Swann, Sonnenschein & Co. Ltd., *Paternoster Square,* 1897.

– Det var Marx dotter Eleanor som gav ut dem tillsammans med sin man. Han som mördade henne eller drev henne till självmord. Hon var en begåvad men olycklig kvinna med usel smak ifråga om karlar. Men så var det väl inte så lätt att vara dotter till Karl Marx heller. Jan skall vara kommunist efter vad jag hört. Då borde Jan verkligen läsa detta.

Jag lutar nog åt att Marx hade rätt. Ryssland utgör nu som förr det stora hotet mot Europa. Jag vill inte argumentera. Jan kan läsa det själv. Men jag vill inte lämna bort boken. Jag litar inte på värdfolket, kan man säga. Och ju mer jag läst ju större respekt har jag fått för den gamle tyske doktorn. De stora dragen i politiken har inte förändrat sig så mycket på femtio år, eller hundra år, eller hundrafemtio år. Det är det han skriver och han belägger det i detalj. Man kan inte förstå Balkan om man inte tar hänsyn till Rysslands traditionella politik. Hans inledande genomgång av det europeiska Turkiets folk på den tiden gäller också i dag. Man kan till exempel inte förstå det nyss avslutade krigets grymheter och barbari i Bosnien om man inte tar hänsyn till vad han påpekar, att det var den slaviska adeln i Bosnien och Hercegovina som gick över till islam under det att massan, bönderna, förblev kristna. Här var den härskande klassen och den härskande läran ett. Det gjordes i dåtidens ottomanska välde ingen skillnad mellan bosniska muslimer och turkiska. De flesta herrar var för övrigt inte av turkisk härstamning utan ursprungligen kristna. Det var rikets storhet. Hindrade partikularism. Islam är för övrigt inte nationell och etnisk utan en de troendes gemenskap, umma.

Bönderna däremot, de kristna slaverna i Serbien stod alltid nära Ryssland. De stod närmare tsaren och Moskva än sina kroatiska fränder. Kroaterna var vända mot väster, de skrev med latinska bokstäver och hyllade påven i Rom. Karl Marx rapporterade dag för dag till sina läsare i New York om spelet mellan tyska, ryska och turkiska intressen och det han skrev som tidningsman är mästerligt. Historieanalys av högsta klass.

Boken låg på tebordet framför mig. Jag slog upp titelsidan, tog fram anteckningsboken och skrev av uppgifterna.

– Ja, Jan bör läsa den volymen. Den finns på KB om inte annat. Jag menar nog att den artikelsamlingen fortfarande ger en nyckel till såväl de båda världskrigen och de nuvarande konflikterna som till de kommande konflikterna. Någonting jag fått anledning att fundera extra mycket på dessa dagar är det Marx skriver om hur en progressiv serbisk nationalism som baseras på stadsborna skulle kunna bryta banden med Ryssland, ja tvingas bryta dem. Vi kan nog komma att få uppleva både det ena och det andra.

Nu var teet urdrucket och han tog fram ett kuvert ur sin portfölj och gav det till mig.

– Här är pengarna som Jans far bad mig ge Jan. Räkna efter att det är rätt. Men varför han skulle ge Jan engelska pund förstår jag inte. Pund kan man ju inte växla i vanliga banker längre.

Jag räknade dem. Det var 38 £. Inte mycket att leva på. Jag stoppade in dem i plånboken. Så började envoyé Reuterskiöld tala om Tito.

– Här i landet gäller det för diplomater att hålla sig väl med Titos hund. Det är det viktigaste av allt. Hunden ligger där under bordet och om hunden morrar och visar tänderna mot någon diplomat då menar Tito att hunden avslöjat dennes ränker. Hunden under bordet styr på så sätt hela Jugoslaviens politik numera. Tito må vara kommunist men han är som en gammaldags junker. Under kriget gjorde han sig till guldgalonerad general. En nationell överbefälhavare på Balkan. Det bör man nog komma ihåg.

Nå, hunden tycker dock om mig. Eller rättare sagt, hunden tycker inte illa om mig. Alltså har konungariket Sverige de bästa relationer med Folkjugoslavien.

Vi skrattar båda.

– Tack för all hjälp, sade jag. Skall försöka få tag i boken på något antikvariat.

Jag går uppåt staden igen. Det är ännu rätt tidig eftermiddag. Några av artiklarna från 1850-talet hade jag läst. Marx och Engels syn på Ryssland som den europeiska reaktionens fäste, den ryska diplomatins långsiktiga agerande och det hemliga samband mellan England och Ryssland som höll Europa i slaveri tillhörde ju det som både diskuterats mycket och som de tyska socialdemokraterna under första världskriget lyfte fram. Om det hade jag hittat en hel del material på Kara Bergegrens antikvariat. Hon var släkt med Hinke och specialist på äldre socialistisk litteratur. Jag brukade gå in till henne på väg till Ny Dag när jag var volontär där 1946. Köpa böcker, prata. Jag hade också läst Stalins kritik av Engels syn på Ryssland från 1934. Men om Marx och Balkan hade jag inte läst i detalj. Det måste jag. Reuterskiöld hade rätt. Jag måste leta rätt på boken.

V

Sakta gick jag från ambassaden uppåt staden. Såg mig om. Tittade på dem jag mötte. Mycket uniformer, många militärer. Några äldre, mycket äldre, men de flesta i min ålder. Jo, detta var ett hjältefolk. Ett folk av unga hjältar. Mina jämnåriga. De hade befriat sitt land.

Själv var jag sannerligen inte någon hjälte. Jag hade ingenting gjort i kriget. Värre än så. Jag var en smitare. Jag hade smitit från lumpen i höstas. Det var fegt. I synnerhet som jag var kommunist. Vapenvägrare var jag därför inte. Det påpekade jag också när jag mönstrade.

Det stod ju dessutom i mina papper att jag visat försvarsvilja under kriget. Jag hade hösten 1941 gått med i Bromma landstormsförenings ungdomsavdelning, U 30. Ungdomslandstormen. Farmor hade varit överens. Farbror Gösta också. Hon bodde med oss i Äppelviken då när Alva och Gunnar var i Amerika och Gösta skulle ju vara min förmyndare. Honom hade jag alltid tyckt bra om. Han var instruktör i hemvärnet också och hade brukat ta med mig på olika kurser. Jag fick träna under honom som rökdykare. Dag och Sten luftbevakade de somrarna; Dag gick med i Frivilliga motorcykelkåren sedan när han blev sexton. Detta var naturligt, vi var mot kriget.

Så nog hade jag visat försvarsvilja i den rekrytskolan. Marscherat. Sovit i lador. Gått i uniform som luktade mögel. Övat framryckning till och över stormavstånd. Pluggat Handbok för Landstormspojken. HLstp, som den hette på militärspråk. Det var den vanliga kaninbibeln med annat omslag. Men den var kalibrerad på den hårda pärmen så den även kunde användas som mätsticka. Den skulle då hållas invid siktet i anläggningsställning. Skjutit. Sjungit så anständigt som vi gjorde under uppsikt:

Vill du som jag hos flickor göra lycka? Det kan gå bra, det kan gå galet. Och vet, det är ett vågat stycke, som fordrar ganska mycket mod.

Men jag vill hålla ett mot tri, Att hjälpa skall Crambamboli, crambimbamboli, crambamboli.

Marscherat mer. Lärt lyda kommandon. Avdelning – halt. Lägg – gevär. Packning – av. Inte för att jag var så särskilt framstående men också jag hade med den kunskapen kunnat göra något om tyskarna kom. På söndagsmorgnarna beväpnad med karbin övat anläggningsövning med blindavfyrning och sedan skarpskjutning på skjutbanan. Man måste lära sig vapenbruk.

– Orädd, kavat och med frimodig blick tar landstormspojken emot sina order sade kornetten.

Så fanns det något annat också. Farbror Gösta var inte kommunist. Långt därifrån. Han var aktiv socialdemokrat och med i det kommunala. Särskilt kyrklig

var han inte men gick med till högmässan. Om kommunismen brukade han gräla med mig. Han hade inte varit med själv men hade släktingar som varit kommunister.

– På Höglunds tid.

Men nu var Zeth Höglund ledande stockholmsk socialdemokrat. Han stod för vänstern i partiet. Dit hörde också farbror Gösta.

Det fanns ju nazister bland officerarna. Vad sådana gick för visste vi alla. De hade tänkt göra militärkupp på våren 1940 när Sverige inte ville gå in i krig mot Sovjetunionen och tvinga Finland fortsätta kriget. De skulle använda sig av kungen och arvprinsen. Han var ju nazist han med.

– Men Per Albin var för slug för dem.

Ja, hur nazistiska officerare betedde sig när det blev allvar det fick man sedan se i Norge och Frankrike. De förrådde. Det var därför de borde elimineras från krigets första sekund om tyskarna gick till anfall.

– Innan de hinner ge en order.

Nog var farbror Gösta gråsosse. Men han och de andra var beredda att ta sitt ansvar. Det var genom partiet, det socialdemokratiska, och facket det organiserats. Nazistiska officerare skulle omedelbart skjutas om tyskarna anföll. Farbror Gösta talade med mig om det. Jag var stor nog att förstå de verkligt allvarliga frågorna. Och klok nog att veta att det inte var något att tala om.

– Man kan inte trolla med truten och det finns moraliska konflikter man inte kan undkomma. Med säkerhet skulle några bland dem visa sig vara hederliga

svenskar i det ögonblick då det blev allvar. Men vi kan inte i förväg veta vem. Det första ögonblicket kan avgöra landets öde. Det viktiga blir att förhindra den första förrädiska ordern.

I U-30 fanns inga sådana officerare. Också de som skulle bli befäl var ju Brommapojkar. Det fanns några lindholmare bland dem, de var med i Nordisk Ungdom och läste Stormfacklan men man kunde resonera med dem. De höll med om att Quisling var en förrädare.

– Men Hitler vill inte anfalla Sverige, sade de.

– Men om tyskarna verkligen anfaller oss, vad då?

– Då är de fiender.

Men alla jag umgicks med var antinazister. Det var inte tal om annat. Också familjerna var det. Socialdemokrater eller liberaler. Så var det inte bara för Dag, vars far falskeligen anklagats för landsförräderi och sedan drivits i döden, utan för Caj och Lars och Sten. Det var självklart. Och Bengt Sture som sysslade med kemi (vi tog fosforsyra på en sockerbit, det smakade starkt och märkligt) och som jag byggde modeller av rymdraketer med (ritningarna till de stora, de aldrig utförda, riktiga, ser ut som ritningarna till de raketer som då provades av nazisterna vid Peenemünde) ringde mig när Japan gått till angrepp på Pearl Harbor.

– Nu kommer USA med, sade han. Nu kommer Hitler och Hirohito och Mussolini och hela deras anhang att krossas!

Vi visste ju att Hestapo, som den hemliga politiska polisen då kallades av oss, lyssnade på Myrdals telefon och därför vräkte vi på med alla tänkbara skymford

mot Hirohito och Hitler. Polisen kunde gott höra det, de var tyskvänner och nassar de flesta.

Det fanns bara en verklig nazist bland oss i skolan, en tysk en. Hans far var i Auslands-Organisation der NSDAP. Men han ville mest diskutera hur det nya Europa för vilket det Stortyska riket nu offrade sina bästa söner, som han uttryckte det, skulle organiseras. Nå, vi visste var vi hade varandra. Men när det skulle vara Zutritt für Jugendliche försökte han ta med mig till filmförevisningarna på Saga. De ägde rum varannan lördag klockan 15 och organiserades av Ortsgruppe der NSDAP samman med Deutsche Arbeitsfront, Auslandsdeutsche Frauenschaft, Reichsdeutsche Jugend, Gesangverein Frohsinn och de andra tyska grupperna i Stockholm. Men jag gick inte. Inte heller gick jag med på att inbjudas till de fester som organiserades av NS-Gemeinschaft KdF der DAF. AO, som Kraft-durch-Freudefolket kallade sig i Stockholm. De hölls på Borgarskolan. Där samlade Landesgruppen-KdF.-Wart Pg. Kelter tyska och svenska kulturskapare för att lyssna till vad der stellvertretende Landesgruppenleiter Pg. Köhler hade att säga um ein Winter schwerster Kämpfe und härtester Belastungen im Kampf um das Grossdeutsche Reich und Europa och applåderade sedan varandras konstnärliga framträdanden. De var kulturnassar. Fina namn och höga ämbeten. Sådana fanns det rätt gott om i Bromma. Också på läroverket. Men aldrig skrev tidningarna om vad dessa tyska Pg:ar sade och gjorde hos oss. De vågade inte. Det satt kulturnassar också på tidningarna.

Visst fanns några verkliga svenska nazister och

antisemiter i Bromma. Sådana som höll sig med Hammaren. De hade bildat väpnade grupper under ledning av några underofficerare. Det var Caj som kom på dem. Han låtsade sig vara nassig och sympatisör för att kunna infiltrera dem. Det var modigt gjort och jag beundrade honom för det. Han kartlade dem. Sedan gav han materialet till Trots Allt. Något publicerades och den väpnade gruppen revs upp.

Men Bromma var dock inte Östermalm.

– Du räddade livet åt mig, sade Dagny när vi träffats. Jag hade börjat tro att alla svenskar var antisemiter.

Det var så sent som våren 1946. Hon var sexton och så rasande vacker att hon var som ett klubbslag i huvudet på mig. Lyrik läste hon och konst kunde hon för hennes far var konstsamlare. Rolig därtill. Men hon gick i Wallin-Ahlinska gymnasiet, en fin skola för bildad övre medelklass. En med de mest ädla liberala traditioner, grundad av Anders Fryxell och Johan Olof Wallin 1831. Men provokativt vacker var hon och medveten om sin begåvning; beredd att spela ut det ena som det andra. Provocerande alltså. Flickorna, mindre vackra och långt ifrån så bildade skrek därför judehora efter henne. Kriget var över. Hitler var död men de finniga flickorna i klassen hennes var ännu alla små otäcka borgarsvenska antisemiter som skällde henne för judehora. Jag blev så in i helvete förbannad när Dagny berättade det.

Sådan var i vart fall inte stämningen i Bromma. Minst av allt i de kretsar jag tillhörde. Inte 1946 och inte 1942. Bland flickorna var Dagny ju inte den enda judinnan heller. För att inte tala om Lydia och de

andra flyktingflickorna jag kände. Det var Gitte från Danmark, Hellwig från Tyskland, Steffie från Österrike, Hilde från Tjeckoslovakien och flera andra. Visst var de judinnor. Det var ingen hemlighet.

– Judehora! sade jag till Dagny. Du går i fel skola. Du har haft fel umgänge, fint umgänge. Knapadel, trasborgare och östermalmspack!

– Visst var det bildade Sverige antisemitiskt på tjugotalet. Se på Albert Engström! Kaninbibeln från 1930 innehöll också ett helt kapitel om den fina svenska rasen. Men när Hitler kom till makten och antisemitismen blev tysk politik röjde vi upp i Sverige som i Norge. Det var Clarté och Mot Dag som började och sedan följde arbetarrörelse och liberaler.

Jag visade henne Karl Evang och Ebbe Lindes Raslära, raspolitik och reaktion.

– Sossarna gjorde en hel del, sade jag. Gunnar, min far, var med om att byta ledning för Rasbiologiska institutet 1936. Då satte de dit en antirasist trots att rasisthögern skrek.

Ja, trots att slaget om Stalingrad ännu inte vunnits ville även våra lindholmare och vår nazist visa att de kunde uppträda anständigt i klasssrum och skolkorridor. De angrep inte ens klassens kända judar; René och Lydia och Guido.

Fast om det blev allvar visste både nassarna och vi ju var vi hade varandra. Det tänkte jag på när jag låg på skjutbanan i källaren under läroverket och tränade. Man måste lära sig vapnen.

Men i höstas var det inte 1942 längre utan 1947.

Som ungkommunist borde jag inte smita från

lumpen. Tvärtom. Jag borde göra mitt bästa. Jag fick inte skilja mig från folket. Inte göra lumpen för att sabotera eller ens agitera. Det var bara borgarpropaganda. Inte för att förråda. Vem hade förrått under andra världskriget? Ministrar och marskalkar, generaler och höga officerare. Vilka hade tagit strid mot ockupanterna? Folket. Och vilket parti hade i Frankrike blivit de fysiljerades parti? Kommunisterna. Att vara kommunist var att vara patriot. Fosterlandsvän på allvar. En ungkommunist skulle göra sin plikt även om vissa officerare ännu var nassar och andra sprättar och borgarnas försvar fortfarande var preusseri och amatörmässighet. Därtill skulle man alltid vara bland folket. Aldrig skilja sig från masssorna. Vide som jag mött på Enskilda gymnasiet i augusti 1944 var ett föredöme. Han kom in på Karlberg. Var ett lysande officersämne, ansågs det. Sedan upptäckte man att han var röd och kastade ut honom. Men jag sökte smita. Jag hade inte tid. Jag skulle ju resa. Resa och skriva. Det var fegt.

Men jag var inte den ende ungklubbist som sökte undkomma. Det fanns många som föregav det ena eller det andra. En hade huvudvärk och en låtsades att han var bög. De kom båda loss. Lasse från Göteborg som inte heller ansåg sig ha tid med lumpen genomförde sin fritagning med militär precision:

– Man måste låta dem själva komma på det och ingripa, sade han.

Han uppträdde därför som entusiastisk stridis vid mönstringen. Krävde sin medborgarrätt att få tjäna fosterlandet på de mest utsatta områden. Detta gjorde dem naturligtvis misstänksamma. Det tydde på

labilitet. Så uppträdde ingen riktigt frisk.

Samtidigt hade han flera månader innan mönstringen sökt läkarhjälp för att han var sängvätare. Det var han nu inte men läkaren engagerade sig djupt i fallet. En stor, stark, frisk och glad man som dock hade detta fruktansvärda handikapp att han fortfarande kissade på sig nästan var natt. Lasse hade läst in sig ordentligt på sängväteri. Han skulle bli lärare och kunde behöva kunskaperna senare i livet också. Inför mönstringen ville läkaren ta upp frågan om det verkligen var lämpligt att rycka in. Men Lasse hävdade med bestämdhet att han ville göra sin plikt.

När han ryckte in smugglade han med sig en gummiduk. Han såg till att han fick en överslaf. Först på tredje natten lyckades han pissa riktigt ordentligt.

– Det är svårt, djävligt svårt. Men det går om man anstränger sig.

Det rann ner på kamraten under. Denne vaknade. Det blev stor uppståndelse. Man skulle slå honom men han var alltför stor och stark. Till slut kom vakthavande och ryckte upp sängkläderna. Där låg gummiduken. Lasse var avslöjad. Det återstod inget annat för honom än att bekänna och hänvisa till läkaren. Han kom loss samma dag.

– Att simulera, sade Sten när vi satt och drack öl på mitt rum i Urshults pensionat veckan innan jag skulle rycka in, att simulera är en fråga om vetenskap och klart tänkande.

– Jag har faktiskt funderat på att skriva en svensk handbok för simulanter, sade han. Någon nytta bör man ha av sin sjukhuserfarenhet. Man måste hjälpa

människorna. De klarar det inte själva. Men den går väl inte att få utgiven.

Sten var ett orakel när det gällde sällsam information. Han visste också allt om droger och psykoser och borderlinebeteenden. Samt all den litteratur och konst som hörde därtill. Bland annat. Han målade ju också. Och var en nära vän. Första gången vi träffades på hösten 1940 hade han dragit mig åt sidan på skolgården:

– Vet du vad tyskarna gjorde under första världskriget när så många friska unga män stupade och födelsetalen gick ned?

– Nej.

– De samlade in sperma från de nyss döda unga soldaterna för att inseminera unga flickor. De ville ju inte att den tyska arvsmassan skulle krympa och att det genetiska folkmaterialet skulle förloras.

– Tror du på det? sade jag. Att sjukvårdare kröp omkring i leran i ingenmansland för detta?

– Jag har hört talas om det i alla fall, svarade Sten svävande. Sedan log han lite snett och sade:

– Men du kan väl hålla med om att det är en fin historia att berätta?

Sten var också den som senare i klasserna visste allt om artificiella paradis, reefers, laudanum – som han bjöd på – och konstnärligt eftersträvansvärda borderlineupplevelser.

Nu tog han en ny öl och började berätta som om han läste ur ett manuskript.

– Så här hade jag tänkt lägga upp den handledningen:

OM KONSTEN ATT SIMULERA

eller

MED FÖRNUFTET I BEHÅLL

Folk som simulerar åker oftast dit och bestraffas. Det är orättvist. Men det är deras eget fel. De tror att de kan avslöjas. De saknar sjukdomsinsikt. De har inte tänkt igenom vad det egentligen rör sig om. De sitter fast i friskhetens fördom och inser inte att vetenskapligt sett skulle ett avslöjande av simulering enbart innebära att läkaren finge ögonen på ett gravt symptom. En beteenderubbning. Den friske simulerar inte. Men den aktive sociopaten gör det. Att han omsatt en allmän vilja att komma undan livets svårigheter genom plågsamma och självskadande handlingar – simulering – borde föranleda hjälp, sjukskrivning, vila. Olyckligtvis är läkarna sällan tillräckligt psykologiskt skolade, tillräckligt kunniga att inse detta. Jag vill därför lära dem vilka tvingas simulera för att stå ut med livet hur de kan hjälpa läkaren att nå fram till det medicinskt korrekta beslutet att ge frisedel eller sjukintyg. Då läkarskråets verkliga insikter vanligtvis är lika begränsade som dess praktiserande representanters fantasi måste de dock ledas till förnuft på omvägar.

Samtidigt är simulering för den konstnärligt eller probleminriktat begåvade rätt utövad en djupt tillfredsställande intellektuell sport. Den egna intelligensen mot det stora men tröga etablissementets samlade kunnande och beprövade erfarenhet. Det gäller att erövra en sjukdom som läkarna inte bara

leds att tro på utan även endast med svårighet eller inte alls kan avslöja även om de grips av misstankar.

Tag kranskärlen till exempel. Var och en över fyrtio kan med ett minimum av ansträngning skaffa sig ett läkarintyg på normalsvår till svår hjärtkramp; angina pectoris. Det gör inget att han är ett fysiskt praktexemplar utan en enda liten finne ens. Det är vanligt att hjärtpatienter har förhöjt blodtryck. Men det är inte nödvändigt. Ingen läkare kan avslöja den kloke simulanten! Det gäller bara för denne att hävda att man får smärtor vid ansträngning eller sinnesrörelse. Man bör komma ihåg vid vilken ansträngning, marsch eller lyftande smärtan skall sätta in. Den börjar som ett stick på ett bestämt ställe mitt fram i bröstbenet. Stort som en femöring ungefär. Då kan man inte gå vidare. Sticket kommer bara en gång men man måste vänta till dess smärtan klingar bort. Man måste komma ihåg att aldrig säga att smärtan har med hjärtat att göra. Det är vad läkaren själv skall veta. Man får inte ta från honom hans kunskapsprivilegium. Man får själv inte låtsas om hjärtat. Det känns ju inte

någonting där för den verkligt sjuke. Smärtan man tänker fram ska i stället kunna stråla ut längs insidan på vänsterarmen och ut i vänster lillfinger och ringfinger.

Den simulerande skall ha dödsångest också. Det är vanligt. Men det gäller att se upp. Litet är mer än mycket! Man skall själv undvika ångest och dödsångest. Man kan gärna säga läkaren att ångest, det är något man aldrig känt i hela sitt liv. Ingen ångest! Inte riktig ångest vill säga. Då kommer läkaren att

lirka fram att man har känt det som om man absolut kommer att dö vid minsta vidare ansträngning.

Är man bara ihärdig och inte låter lura sig att bryta det enkla mönstret och själv börjar tala om hjärtat kommer ingen läkare att komma på den simulerande förrän vid obduktionen. Och då är det så dags! Då har han nog förkalkning på allvar också.

Det går också för fyrtioåringen att skaffa sig ett verkligt hjärttillstånd som läkaren kan upptäcka med sina apparater. Han bör börja röka. Röka 30 cigaretter om dagen. Den som redan röker kan fördubbla sitt rökande. Han skall ta digitalis. Sådana piller är lätta att få tag i. Lämplig dos är 4 tabletter om dagen. Så småningom blir simulanten illamående och kräks. Det är utmärkt men ofarligt. Då skall han sluta med pillren. Nu är tid för läkaren att upptäcka hans elände. Han har plötsligt blivit så trött. Han blir lätt andfådd. Han känner den där smärtan. Då blir han kallsvettig om pannan också. Nu tar läkaren ett EKG. Det visar en typisk sjukdomsbild. Allt har då fixats! Digitalis är inte verkligt farligt för övrigt; det ger bara symptom som läkaren inte kan skilja från en verklig sjukdoms.

Så långt fyrtioåringen. Men för tjugoåringen är hjärtfel inte riktigt rätt lösning.

Men otäckt inflammerade ögon som gör den unge simulanten otjänlig till militärtjänst är en möjlighet. Inget är lättare att åstadkomma. Simulanten bör låta bli att borsta tänderna under tio dagar. Sedan skrapa av beläggningen på tänderna och peta in den under ögonlocken. Det är inte särskilt farligt.

Om inte det hjälper och ger en praktinfektion kan simulanten ta ett par ricin-frön, Ricinus communis, finns på apotek. Klyv dem och mosa med hammare. Peta sedan in moset under övre och undre ögonlocken med tändsticka. Det kommer att få resultat som ser skrämmande ut.

Det finns flera sätt att skaffa sig utslag och sår mellan tårna och förlamningar här och där och en gulsot som inte kan skiljas från verklig gulsot och allt det bör få sina egna kapitel. Men det vackraste av allt, simulantens mästarprov så att säga, är att simulera tuberkulos.

Simulanten skaffar sig rökhosta. Han plågas av morgonhosta. Han lider av nattsvett. Han har drabbats av viktminskning. Sådant är lätt att ordna. Röka mer! Äta mindre! För att få en riktig hosta bör simulanten rulla egna cigaretter, blanda strimlat papper i tobaken och rulla med tidningspapper i stället för cigarettpapper samt – framförallt – dra ordentliga halsbloss. Det är ansträngande i början, särskilt för icke-rökare, men man vänjer sig.

Därefter börjar simulanten hosta slem som är lite rödstrimmigt eller vari det finns med små blodklumpar. För den som skött sin rökning ordentligt brukar det gå att åstadkomma genom att suga hårt så det börjar blöda i tandköttet. Annars kan man skära lite i ett finger och få fram lite blod. Men inte för mycket!

Det går att organisera fler symptom. Om simulanten har tillgång till thyroxin – någon i familjen kanske fått det för torr hud och dåligt hår – tar han 0,3

gram dagligen. Det hjälper honom magra. Om han har med sprängämnen att göra i det militära kanske han kan få tag i dinitrofenol. En knivsudd sådana gula kristaller var morgon kommer att ge perfekta symptom. Feber och viktminskning. Simulanten bör inte hitta på fler symptom och inte låta läkaren lura sig att känna sådant som står i romaner att lungsjuka känner. Det är viktigt. För nu gäller det att helt övertyga auktoriteterna.

Läkaren vill nu ha sputumprov. Dels för att med ögat se blod och dels för att med mikroskopet kunna iaktta vad han kommer att tro vara tuberkelbaciller.

Detta är det verkliga artisteriet, själva konststycket! Ty blod i saliven kan simulanten åstadkomma. Men var få

tuberkelbaciller? Den oerfarne och okunnige avslöjas nu. Inte den medvetne simulanten som går in för uppgiften. Ty han har låtit bli att dra tillbaka förhuden och tvätta glans penis en vecka i väntan på detta. Den vita massa som då samlats där, och som samlas mellan blygdläpparna vid klitoris på kvinnor, ost som den kallas av folk, smegman, som den heter på finare språk, tar simulanten nu fram med pekfingret. En liten dutt räcker. Tag inte för mycket! Det väcker misstankar. Blanda nu detta i munnen med lite blod och upphostat slem och lämna det som sputumprov.

Vad ytterligt få läkare vet är nämligen att de baciller som under mikroskopet kan iakttas i smegman inte bara är till förvillelse lika tuberkelbaciller utan även färgas på samma sätt. Under mikroskopet syns

de lysande röda. Det slår inte fel. Om simulanten följt instruktionerna till punkt och pricka kommer läkaren slå fast att han lider av öppen och smittsam tuberkulos.

Ingen rädsla för röntgen! Man bör hålla i minnet att en lungröntgen bara kan fastställa att ingenting syns, inte att ingenting finns. Simulanten kan tyckas vara ett ovanligt fall. Men det är inte uppseendeväckande, strängt taget är det mycket få fall som är typiska på lärobokssätt.

Men jag hade inte simulerat mig ut ur militärtjänsten. Jag hade haft ont i vänster knä. Och det hade jag ju faktiskt. Man hade opererat menisken våren 1944 så det låste sig ibland. Jag såg illa. På vänster öga i alla fall. Det hade jag gjort så länge jag kunde minnas. Men jag hade slutat med glasögon 1942.

Då hade jag i Alvas bokhylla hittat H. Ernest Hunt, A Manual of Hypnotism från 1929. Den lade jag omedelbart beslag på. Där fanns ordentliga anvisningar på olika experiment. Jag provade dem på olika klasskamrater; deras händer låstes vid varandra, de föll framåt, de föll bakåt, de blev kataleptiska, de såg syner, de drabbades av amnesi, de gjordes oförmögna uttala vissa ord. Det var mycket intressant även om några sedan sade att de gjorde det för att glädja mig. Men jag menade att suggestionen verkade i alla fall. De blott rationaliserade för att bevara sitt självförtroende. Det var lätt att bevisa.

Jag visade dem att deras beteende inte kunde förklaras med något annat än att de låtit suggerera sig. De

kunde ju slagit sig, slagit ihjäl sig när jag kommenderade dem att falla baklänges. De skulle slagit ihjäl sig om jag inte tagit emot. I vaket och normalt tillstånd skulle de inte litat på mig. Nu föll de handlöst bakåt mot cementgolvet. Hypnosen verkade.

– Quod erat demonstrandum, som Kalle Anka brukar säga.

Vilket skulle bevisas, alltså.

Med flickorna var det inte så lätt. De ville inte låta sig hypnotiseras. Lydia, förstås. Renés syster. Och när hon skulle falla tog jag henne om brösten i stället. Hon var ju den mest utvuxna flickan i klassen och hennes rödrandiga jumper den mest åtsittande. En hand om vart bröst. René flinade när han såg det. Det var genant. Jag hade inte menat det så. Men det hände bara en gång.

Vi var vänner. Klasskamrater alla tre. Familjen hade flytt från Tyskland. Men politiska var de inte. De bodde på andra sidan koloniområdet, på Byggmästarvägen 26 i Abrahamsberg. Grannar med Evy förresten. Hon som jag sökt uppvakta i januari 1942. Sprang då i tjugo graders kyla längs Bävervägen i bara skjortan med schillerkragen öppen för att inför henne visa mig hård. Fick stå länge i trappen. Så blåfrusen, genomfrusen var jag. Men jag låtsades att jag gått sakta och makligt.

– På mig biter kölden inte.

Hon beundrade det, sade hon och fick mig sedan att komma med mina modelltåg, American Flyer och Mantua, och ge dem till hennes ohängde lillebror för att han skulle lämna oss i fred.

– Han blir så glad.

Det ångrar jag. På dem hade jag lagt ned mycket arbete. Jag hade ju inget för det heller. Dag var kär i henne på annat sätt. Han skrev dikter som han skickade till henne. Men inte heller han hade något för det.

Lydia var en rar tjej och René var intresserad av biologi. Han och jag sysslade med anatomi. Vi dissekerade råttor och katter. Efter att ha avlivat dem med eter frilade vi organ och gjorde preparat som vi lade in i sprit och donerade till Bromma läroverk. Glasburk på glasburk. Spriten fick vi från hans far. Gunnar vägrade hjälpa oss. Han begrep inte vad vi höll på med, trodde bara att vi skulle supa. Det var René som gav mig Sven Rosendahls Räven från Krackberget att läsa när vårterminen började 1942. Han menade att det var den bästa djurbok han läst.

– Sven Rosendahl begripliggör utan att förmänskliga.

Där hos Hunt fanns också beskrivning på hur man kunde lära sig visualisera, bygga upp bilder att se. Man kunde börja med att föreställa sig en urtavla, sedan visarna, se noga på dem till dess hela uret framträdde. Ja, hur man skulle låta synen bli så tydlig att den frigjorde sig, man hallucinerade. En inledande teknik var att hälla ut bläck på ett vitt papper och där i det blanka svarta se skeenden; rörliga scener. Ja, hela världar. Men se saker på det sättet, visualisera, det kunde jag ändå. Det hade jag lärt mig själv som barn. Fast hallucinera det ville jag inte. Då styrde jag inte längre.

Men med hjälp av Hunt hade jag också använt suggestionen för att söka rätta till synnerven. Få nollorna att stå stilla när de stod på rad. Jag gymnastiserade

blicken också. Vänsterögats närsynthet borde korrigeras med viljan. Delvis lyckades det. I vart fall hade jag vant mig vid att se utan glasögon, läsa med vänster öga och se ut med höger. Fast i läkarundersökningar där det gällde att läsa bokstäver på håll var synen naturligtvis dålig.

Detta med öga och knä framhöll jag vid mönstringen på våren men jag slapp inte; jag blev malaj i stället. Hangarsopare på F8 i Barkarby.

När jag skulle mönstra menade jag att min tid var knapp. Det var så mycket jag skulle hinna skriva. Resa mer måste jag. Nic ansåg också att det var viktigare att jag skrev. Vapen borde jag inte syssla med. Hon menade att jag måste ta ansvar för min verkliga uppgift i livet. Hon trodde också att jag nog skulle komma i bråk. Jag överreagerade på tryck, ansåg hon. Det skrev hon i ett intyg hon gav mig. Själv berättade jag vid mönstringen att jag var med i Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund och – lade jag till fast det inte var riktigt riktigt – Norges Kommunistiska Ungdomsförbund. Med ögat, knäet, Nics papper och det att jag låtit dem veta att jag var kommunist borde de stryka mig redan vid mönstringen, tyckte jag. Fast det var att söka smita, det visste jag och skämdes för trots allt. Och de släppte mig inte. Jag blev flygsoldat med marktjänst.

Men inte riktigt ändå. Major Malcolm Hamilton kallade in mig till sig den dag jag ryckte in. Han ville diskutera hur jag såg på de hemliga ententeavtalen om Turkiets delning av 1915. De Lenin lät publicera. Han ville veta. Nå, dem kände jag. Det var ju genom att som fjortonåring läsa den lilla bok Bonniers gav ut 1918 –

Hemliga aktstycken ur ryska utrikesministeriets arkiv – som jag gjorde upp med illusionerna att ententen under Första världskriget stått för demokrati och folkrätt. För mig hade detta varit ett avgörande steg på väg till bolsjevikerna; om man skall uttrycka sig som jag då gjorde. På biblioteket hade jag sedan våren 1944 beställt fram Pokrovskijs väldiga materialsamling Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus. Dokumente aus den Archiven der Zarischen und der Provisorischen Regierung. Med de dokumentsamlingarna kunde man skölja bort slöjan för ögonen, befria sig från den offentliga lögnen ansåg jag.

Jag hänvisade också till Gulkevitjs telegram från 1917 om hur opinionen i Sverige skulle kunna köpas för kriget:

– Det var likadant under båda världskrigen. Se på tyskarna. Under första världskriget försökte de med Jorden runt och under andra världskriget med Tele. I båda fallen med fina förbindelser och dolda penningmedel. Båda försöken avslöjades. Men utan att de fina fick en fläck på sig. Några blev mycket rika på sin tyskvänlighet.

Naturligtvis var detta idiotiskt. Men majoren var sympatisk och snackesalig och dessutom avslöjade jag ingenting som inte var offentligt känt. Men så ville han att jag skulle sätta mig där på staben och skriva en redogörelse för kommunisternas syn på fosterlandsförsvaret. Jag kunde börja skriva den nästa dag. Han ville ha

en redogörelse om 1917 i Ryssland också. Vad hade Lenin skrivit? Vad hade Trotskij sagt? Vad hade Stalin gjort?

– Flygsoldaten kanske kan arbeta här sedan med redaktionsarbete, sade han sedan.

Det där var knepigt. Jag tog mig in till Stockholm och gick upp på Ny Dag och frågade Hjorvard hur jag skulle göra.

– 1917 är historia, sade han. Och vad fosterlandet beträffar är det ingen hemlighet att vi anser fosterlandet vara vårt och värt att försvara. Men du bör inte skriva någon redogörelse. Hur du än gör kan de utnyttja det. Och riktigt torr bakom öronen är du inte. Du är inte slipad nog ännu att tampas med dem. Ge honom en bok i stället.

Han gick till bokhyllan och tog fram en tjock gul bok med profiler av Stalin och Lenin i blindtryck. Lenin. Stalin. Das Jahr 1917. Den var tryckt i Moskva 1939.

– Ge honom den här. Då kan han läsa själv.

Det gjorde jag. Jag sade honom också att jag inte ansåg mig kapabel att skriva så teoretiskt lärt som han begärde. Major Hamilton vägde boken i handen och såg länge på mig. Sedan sade han:

– Flygsoldaten trivs inte i det militära?

– Jag vet inte, sade jag. Jag tror inte jag passar.

– Nej, sade han, flygsoldaten passar nog inte i det militära.

Så slutade det.

Visst skäms jag. Och inte borde jag alls ha talat med honom heller. Jag borde helt uttryckslöst ha svarat:

– Vet ej majoren.

Men jag kan aldrig hålla käft. Jag måste alltid göra mig. Visa mig duktig. Jag borde hållit tyst i stället och gjort min plikt.

– Du smet alltså, sade Tore när jag träffade honom på gården till åttiofyran strax därefter. Han hade kommit upp till förbundsstyrelsemötet.

– Det borde du inte gjort. Du ger ett dåligt exempel.

Nej, hade jag gått till Tore i stället för till Nils hade jag sannerligen inte fått någon rekommendationsskrivelse som ung kommunist. Då skulle jag nu inte gått här i Beograd på väg till hotellet. Men Tore var ombudsman och hade återvänt till Malmö när det ståtliga papperet ordnades av Nils.

Skulle jag kunna berätta detta med min militära bana för Ellen?

– Var inte ett fån!

Det var nästan tomt i hotell Majesties hall. Jag stampade av mig och gick fram till receptionsdisken.

– Jag skulle vilja byta rum, sade jag till portieren. Jag skulle vilja ha ett mindre rum.

VI

Sviten hade jag blivit kvitt. Den var orimlig. Och vem skulle betala den? Ungdomsförbundet icke. Ellen? Och varför?

Nu hade jag fått ett rum på tredje våningen. Ett litet ett utan badrum men med handfat och rinnande kallt vatten. Sängen var bred, fyllde nästan halva rummet. Fönstret vette mot en bakgård. Tunga bruna gardiner som kunde dras för så hela rummet mörklades. Ingen utsikt som kunde distrahera. Stolen var skranglig men gick att sitta på.

Jag hade bett den mulliga och glada blonda våningsstäderskan om hjälp för att få tag i ett bord som jag kunde ha skrivmaskinen på. Efter en stund hade hon kommit tillbaka och bett mig hjälpa till att hämta ett skrivbord från det stora dubbelrummet längre ner i korridoren. Det var stabilt och bra. Dit bar hon i stället mitt lilla bord. Vi skrattade båda. Det fanns en hylla infälld i väggen bakom sängen. Där ställde jag upp de böcker jag köpt och de skrifter jag haft med i ryggsäcken från Sarajevo.

Nu skulle jag arbeta. Jag hade två dagar på mig att skriva. Jag visste också vad jag skulle skriva. Till Expressen skulle jag försöka skriva något från Sarajevo, ögonblicksbilder med politisk laddning; till Stormklockan

skulle jag skicka en ordentlig berättelse om genociden under kriget, den tyska folkmordspolitiken, kroatiska fascister och Mihajlovics storserber, hur britterna i det längsta sökt hålla på honom som de hållit på Pétain och hur Tito med stalinsk nationalitetspolitik lagt locket på och förhindrat det vidare brodermordet.

Det var svårt att komma i gång. Jag plockade med pennorna. Radade upp radergummi och gem och karbonpapper och anteckningsblock och stötte pappershögen jämn. Först därefter öppnade jag min Streamliner, tog ut ett helt nytt karbonpapper, satte papper i maskinen och var redo att börja.

SARAJEVO skrev jag sedan med versaler. Jag började så skriva:

Den 28 juni år 1914 stod den nittonårige gymnasisten Gavrilo Princip och väntade i korsningen mellan Franz-Joseph-gatan och Rudolfsgatan i Sarajevo, Bosniens huvudstad, Österrike-Ungerns fasta plats. Han var bosnisk storserb. Drömde om att slita Bosnien-Hercegovina ur Österrike-Ungerns grepp och ansluta det till Serbien.

Det hade nu gått fyrtiosex år sedan de österrikiska trupperna i en blodig uppgörelse med folket besatte staden. Ty om sultanen hade gått med på att lämna staden till Österrike och hans ombud Hafiz pascha gjort sitt bästa för att ta emot ockupanterna och militärerna övergav sig kämpade folket mot erövrarna.

I bosniska Lidze drack Österrike-Ungerns tronföljare, kejsar Franz Josefs femtioettåriga brorson

den imperialistiskt sinnade ärkehertig Franz Ferdinand med den tomma blicken och hans puddingformade morganatiska gemål hertiginnan av Hohenberg brunn. Nu skulle de besöka den ockuperade staden. På deras väg till rådhuset slungade typografen Gabrenovic en bomb mot deras bil. Högheterna undkom men 6 personer skadades. Poliser, officerare, storborgare och andra honoratiores hurrade för den lyckliga utgången. Stadsfullmäktiges underdåniga ledamöter utbröt i högljudda leverop för det furstliga paret.

Men när den ärkehertliga bilen längs Franz-Josephs-gatan nått fram till det hörn där Gavrilo Princip väntade drog denne sitt vapen. Två skott sköt han. Ett skott träffade ärkehertigen i halsen och ett skott hertiginnan i underlivet. Nu var sprinten urdragen! Österrike-Ungern skulle krossas av sin egen tyngd. Det första stora imperialistiska omfördelningskriget i vår epok skulle inledas!

Jag tittade på vad jag skrivit. Klumpigt! Överlastat! Rensa, kolla namn, stryka ner. Och försöka hitta liberala omskrivningar för ord som omfördelningskrig. Annars skulle ingen borgerlig tidning trycka det. Dessutom lät det allmänt storserbiskt. Chauvinistiskt.

Drog ur papperet ur maskinen. Skulle först riva det och slänga det men åtrade mig. Det var en börja i vart fall. Kunde kanske användas någonstans. Satte i ett nytt papper. Skrev ny rubrik:

BLODET ROPAR!

Men sedan körde jag fast igen. Och nu var det ju inte 1914. Nu var det 1948. Fast om flickan från Folkets ungdom som haft hand om mig kunde jag inte skriva. Inte åt Expressen. Inte om svårigheten att diskutera med henne:

– Jag är ungkommunist, sade jag. Men vad har hänt med SKOJ? Ert ungdomsförbund. Varför finns det inget kommunistiskt ungdomsförbund hos er? Ni har ju gjort revolution. Var finns partiet? Jag ser inget av det.

– Det vore sekterism, sade hon. Då skulle vi skilja ut oss från folket. Det var något vi lärde i den antifascistiska kampen. Det lärde hela världsrörelsen under kriget. Du som ungkommunist har väl läst resolutionen från 1943

när Komintern upplöstes?

– Är du själv kommunist? frågade jag.

– Ja, sade hon dröjande.

Sedan lade hon till:

– Men det talar vi alltså inte om i denna etapp. Vem som är partimedlem och vem som icke är det diskuterar vi inte. Partiet finns. Som partimedlem är man disciplinerad. Att partiet leder vet alla. Men folken i vårt land befriade själva landet och partiets ledande roll beror på att folket respekterar dess styrka och riktiga politik. Det viktiga nu är att hålla folkfronten samman.

Fast hon hade varit rar när vi inte talade politik. Vi hade stått i skymningen på bron och sett ner i floden. Hon ville egentligen studera till läkare:

– Det var något jag tänkte på uppe i bergen under kriget. Men sedan blev det andra uppdrag. Och man har inte beslutat sig ännu. Snart kanske jag är för gammal för att börja studera igen.

– Jag är författare, sade jag. Men de vill inte trycka mig. Inte än.

Jag hade kysst henne då sista kvällen när vi stod i mörkret bortom bron. Men mest kamratligt ty inte hade jag varit kär i henne. Bara så där som man alltid är med flickor.

Plötsligt såg jag Ellen framför mig. Helt tydligt och mycket nära. Hon var alldeles tätt inpå mig och jag såg rakt in i hennes ögon. Hennes bröstvårtor var mycket mörka och helt styva under blusen. Jag tog två djupa andetag för att tvinga bort känslan av henne, sköt undan skrivmaskinen och reste mig från bordet. Drack ett glas vatten. Stirrade ut på bakgården.

Papperet i maskinen innehöll ännu blott den nya rubriken. Höll den? Nej, det jag skrivit om Sarajevo höll inte. Så gick det inte. Och tolv papper hade jag gjort slut på bara på den obrukbara inledningen om 1914. Jag måste vara rädd om papperen. Det dög inte att skriva och riva ur och skriva och riva ur. Det var ont om skrivmaskinspapper här.

Och om den svenske ingenjören på hotellet kunde jag alls inte skriva. Han som kraschat en svensk industrikarriär under första världskriget och blivit bortskild för tredje gången redan före det andra världskriget. Han som arbetat världen runt. Som satt upp tändsticksfabriker och cementfabriker i Asien och Sydamerika. Nu när han var sextioåttaårig pensionär utan pension hade jugoslaverna hyrt honom billigt. Vi sågs i matsalen. Vi fick kålsoppa som vanligt. Och tunt öl. Vi var de enda utlänningarna.

– Not a very exciting fare, sade han.

När han hörde att jag var svensk ville han bjuda på sljivovits på sitt rum.

– Vi går upp till mig, sade han. Whisky har jag inte men plommonbrännvinet deras duger det med.

Han tvättade ur glasen. Hällde vatten i dem ur glaskaraffen och skvimpade runt innan han tömde dem i den vita porslinspottan. Rena blev de inte men det spelade ingen större roll:

– Sprit dödar alla bakterier, sade han när han hällde upp.

Jag satt på rummets enda stol. Han satt på sängkanten med glaset i handen. Han lyfte det mot munnen och drack så det klunkade. Han var mager, nästan utmärglad. Härjad, med djupa fåror i den grå ansiktshuden, liten gulvit hårkrans runt ett skalligt huvud, stora hornbågade glasögon, goggles.

Sängen var obäddad. En naken tjugofemwatts glödlampa hängde i sin sladd från taket. Under sängen hade han en låda med flaskor. Det luktade smuts och sötaktigt, som av vägglöss, i rummet. Han berättade svenskamerikanska vitsar:

– Har du hört den om de två damerna som talade om hur de kommit hem med spårvagnen? Well först kom en kar

men den var full och sen kom det en kar till men den var också full och sen kom en tredje kar som stannade och den hoppade vi på.

– Har du hört den om flickan som svarade på frågan vad hennes fastman gjorde just nu? Han fittar fencen runt pitten på gården.

Ju mer han drack ju ledsnare blev han.

– I Sverige har jag två barn och på östkusten ett

annat. Men om de är mina eller inte vet jag inte. Hur kan man veta det. Kvinnor lägger sig på rygg med första bästa. De barnen bär mitt namn men de skriver i vart fall inte till mig. De gjorde det inte ens under kriget. Jag kunde vara död sedan fyrtio år for all they care.

– Livet är skit. Man sliter och har sig och blir kär i en snygg irländsk gal och gifter sig och jag skaffade henne ett fint hem och så kom jag hem oförhappandes en eftermiddag och då ligger hon där med benen i vädret och blir knullad av hissboyen, en stor svart neger. Så tog det äktenskapet slut och jag lämnade New York och tog mig till Chicago. Det var goda tider då och jag hade en del kontakter så jag fick jobb rätt snart. Men kärleken den var över. Sedan köpte jag vad jag behövde. Kontant betalt och garanterad kvalitet. Men det är över det med. Nu sitter jag här. I Staterna finns ingenting för mig och i Sverige finns ingen kvar som längre ens minns vem jag var när jag stack därifrån just som det förra kriget tog slut och den första kvinna jag då gift mig med och försörjt och hållit med våning och hembiträde och haft ett barn med hittat en annan. Till Burma kommer jag aldrig mer och heller inte till Mexiko där jag satt i en förbannad liten håla utanför Zacatecas under det sista kriget. Nu är det bara här de vill ha mig.

– Men Chicago var en djävla stad för tjugo år sedan. Vilka klubbar! Negresser som sjöng riktiga kåtsånger.

Han lutade sig bakåt och sjöng blått men med skrovligt sprucken röst:

I got nipples on my teats as big as the end of my thumb, I got something between my legs that will make a dead man come. Baby, I've fucked all night and I fucked the night before and I feel like I want to fuck some more.Jag har bröstvårtor/stora som toppen på min tumme/Jag har nånting mellan benen/som kan få en död man att komma/Älskling, jag har knullat hela natten, och jag knullade natten till igår/och det känns som jag vill knulla lite mer.

– Men det lät ju inte så här förstås. Då var det en negress med sådan där verkligt varm röst som sjöng under det hon såg så rakt och fräckt på oss i publiken att det nästan gick i byxorna på oss.

Han hällde upp resten ur den första flaskan åt sig. – Jag tar pojken, sade han och tömde glaset. Sedan lutade han sig ned, drog fram en ny flaska från förrådet under sängen, öppnade den och hällde upp åt oss båda.

– Det fanns riktig burlesque också med vita tjack som klädde av sig allt, till och det allra sista, om man visslade tillräckligt högt. Det är en alldeles särskild musik till sånt. En tung och dunkande en. Det fanns andra ställen i Chicago då också där flickorna inte bara klädde av sig. På ett av dem var det en snygg blondin som knullade med en stor dansk dogg, en riktig hund, mitt på scenen bara publiken slängde upp tillräckligt med bilis på scenen och applåderade ordentligt. Hon kallade det art. A study in feminine nature,

stod det på billboardet. Polisen gjorde ingenting. Chicago var en vidöppen stad då.

– Det är skit med livet, sade han efter en stund när den andra flaskan var slut. Ingenting blir som man hoppades. Allting är shit!

Strax därefter somnade han. Han snarkade. Jag drog av honom skorna och bredde täcket över honom som man gör med kompisar. Stackars fan!

Jag var i alla fall djävligt full jag med när jag gick och lade mig. På morgonen skulle jag ut och se på industrier med hon kamraten från Folkets ungdom. Mitt i natten vaknade jag med lilla darren. Så hårt hade jag inte druckit sedan i julas.

Men det var inte bara så att jag kände darren i bröstet. Jag hörde musiken och framför mig hade jag den etsning av Reginald Marsh från 1933 jag haft ovanför sängen på Nyängsvägen: Star Burlesque. Den kraftiga och självmedvetna tjejen som står där lite spotskt leende med bara bröst och en liten g-string, högerhanden lyft. Det är inte alls så att en burlesque star är ett fnask. Se på Gypsy Rose Lee! Hon var stripteasedansös, kommunist, arbetade politiskt för Spanien, var ordförande för the Spanish refugee relief campaign, skrev stenhårda artiklar och fräcka kåserier men också en hel fin och festlig detektivroman som The g-string murders där burlesquen blir mänsklig och var alltså både upphetsande intelligent och avklätt utmanande. Hette Hovick för övrigt. En sådan flicka skulle man hitta! Männen i publiken ser på henne där hon djävligt medvetet könsligt träder fram inför dem. Pianot rullar. Det är Walter Roland som spelar på den skiva jag fick av

Sten till jul 1946: Shave 'em dry. Det är Bessie Jackson som sjunger. Det kallade hon sig då. Egentligen tror jag hon hette Lucille Bogan. Åtminstone sade Sten det och han brukade veta sådant. Han var kalenderbitare också.

Jag ser på bilden Star Burlesque och flickan där med de kraftiga brösten, naveln som en juvel i den muskulösa magen och de fasta låren spända blir allt tydligare framför mig, jag känner lukten av svett och jag hör hennes röst långt inne i mig under det pianot dunkar.

Talking 'bout shaving, mama is going to shave 'em dry and if you dont know mama is going to learn you howNäste man till rakning/mamma ska raka rent/om du inte vet hur man gör/ska mamma visa dig hur

Det är Bessie Jackson det. Hon har en så djävla fin röst att det ryser i mig. Fast Maxines var finare, lika blå men renare. Så var hon yngre också. Men Maxine sjöng aldrig sådant för mig. Nästan aldrig i vart fall. Men Maxine hör inte hit och nu byter jag låt. Låter Lil Johnson sjunga Get 'em from the peanut man. Den rösten är fränare. Den skivan släppte Sten inte. Jag brukade lyssna på den hemma hos honom. Men också hon är så fin. Och under det burleskstjärnan på den etsning Reginald Marsh gjort does her grinds and does her bumps framför ögonen på mig låter jag Lil Johnson sjunga:

Selling nuts, hard nuts anybody here wants my nuts? Some people say my nuts are mighty small but better small nuts than no nuts at all.Nötter till salu, hårda nötter/är det någon som vill ha mina nötter/En del säger att mina nötter är mycket små/men bättre små nötter än inga nötter alls

Nej, Reginald Marsh är något annat än George Grosz. Denne tyske fikus! Fege tyske fikus som smet undan. Grosz är ingen karl. Han kan inte se på en kvinna för att begära henne. För honom är det som Bessie Jackson sjunger om bara snusk. För honom är felet med småborgaren att småborgaren knullar och super. För mig och Reginald Marsh är det det som är det försonande med småborgaren!

Visst kan man se kallt på småborgaren. Som Grant Wood gjorde i American Gothic eller Daughters of Revolution. De bilderna hade jag ibland haft uppe. Men då gör man så som han själv sade om farmarparet i American Gothic; man karaktäriserar dem. Får dem på den bild man gör av dem att likna sig själva mer än de gör i verkliga livet när de ser sig i spegeln. De är ju goda och hederliga innerst inne småborgarna.

Första gången jag hade hittat Grosz' Ecce homo i bokhyllan, det måste ha varit 1941, tyckte jag först att bilder som den med den nakna horan framför den fulle mannen med nedhasade hängslen var kul och jag tittade på de tre tjejerna varav en riktigt visade fittan. Men de var alla tecknade med äckel. Och inte var

bilden i der Spiesser-Spiegel av den fete grisliknande kroggästen som petade tänderna under det kyparen fyllde glaset mycket annorlunda. Politiken i Abrechnung folgt! var likadan. Visst var den samlingen bilder berömd. Den ingick i något som kallades Kleine revolutionäre Bibliothek. Men dessa bilder var fel. Visst slickar småborgaren stöveln. Visst är Hitlerpacket motbjudande. Men denna konstnärliga nausea makes you vomit, not struggle! Av det blir ingen medvetandegörande bild. I Clarté hade jag upptäckt att man hyllade Grosz. Men så var clartéisterna egentligen bara pulpetrevolutionärer trots allt.

Alva och Gunnar måste ha skaffat dessa böcker i Tyskland i början på trettiotalet. Ungefar vid den tid då de bodde i Atlasområdet och – åtminstone Alva – intresserade sig för psykoanalys och stod nära Boye, Josef Riwkin

och Spektrumgruppen. I den gruppen var ju Grosz stor. Men något riktigt intresse för Grosz hade Alva och Gunnar inte. De märkte inte ens att jag flyttade över böckerna till mina hyllor. Nå, de hade tappat intresset för Boye och psykoanalysen också och märkte inte heller när Spektrum försvann från deras hyllor. För mig var den viktig. Pehr Henrik Törngrens underbara slaktning av Alvas och Gunnars vän, den motbjudande Sven Stolpe! Så vill jag kunna skriva. Eyvind Johnson om Harry Martinson som världsnomad var heller inte dålig även om Eyvind Johnson blev tung i gumpen under kriget. Rimbaud!

Vid en dunge lagerträd högst upp i en backe fångade jag henne äntligen i hennes egna slöjor som jag

samlat och kände ett ögonblick hennes ofantliga kropp mot min... Gryningen och barnet sjönk ner i skogens djup...

Då jag vaknade var det mitt på dagen.

Ekelöf själv också med bokstävlarna som jag älskade ända sedan jag och Karna ljudade dem för varandra och hans stora sköna programmatiska inledning till fransk surrealism:

den offentliga tvångsmoral varje människa mer eller mindre fått göra till sin, lämnar ingen helt fri. förnuftet och indignationen förvisar allt som de inte vill erkänna till den mörka källaren under medvetenhetens skolrum där jaget sitter i katedern, en del av människan står moraliskt i en skamvrå, en del av mänskligheten socialt, de maktägande i samhället fordrar av oss att vi skall förneka oss själva sentimentalt och ekonomiskt för att bli idealgestalter efter ett färdiggjort och offentligen erkänt recept.

Och Reich naturligtvis. Det var när jag flyttat över Spektrum till min boksamling jag läste honom första gången. Då förstod jag varför Grosz var så motbjudande.

Genomsnittsborgarens osublimerade stolthet över sin mandom leder till ringaktning för kvinnan, denna ringaktning gör henne manhaftig, sexuellt skygg och frigid; genom sin frigiditet förlorar hon i värde som sexualobjekt, ty just den frigida kvinnan ger

mannen under akten en känsla av att blott ha ett njutningsredskap, och denna känsla ökar hans manliga självförhävelse och ringaktningen för kvinnan.

Precis så var det med Grosz! Men jag gömde Spektrum bredvid Cocktail i skrivbordets hemliga fack ty även om Alva och Gunnar tycktes glömt tidskriften kunde de komma på att den försvunnit från dem om de fått syn på den inne hos mig. Inte för att de kom in i rummet ofta men man borde inte vara alltför säker.

Visst köpte jag Cocktail då 1941. Jag brukade vara över i Råsunda hos Elsa och Gösta ganska ofta. Farmor skötte huset på Nyängsvägen och basade över systrarna och hembiträden men jag hade hand om räkenskaperna och allt sådant pappersarbete – villapannan med för övrigt, det var slitsamt – och Gösta var förmyndare och gick igenom ekonomin med mig. På vägen hem från Råsunda cyklade jag över Bällsta bro och där i tobaksaffären köpte jag Cocktail. Tillslut behövde jag inte ens be om den. Tanten kände igen mig och räckte mig den så fort hon såg mig. Den kom var fjortonde dag. Reich hade inte tyckt om att jag köpte Cocktail. Inte Nic heller. Men nog var flickbilderna i Cocktail riktigare och sundare än de flickbilder Grosz tecknade. Visst var Cocktailflickorna pappersflickor, runkbilder. Men än sedan då!

Fast bredvid Reginald Marsh hade jag länge på väggen ovanför min säng satt en reproduktion av George Grosz A piece of my world från 1938. Gamla män, soldater som åldrats till gubbar i de ändlösa krigen tar sig sakta fram bredvid en trupp feta råttor i ett

ruinlandskap. Råttorna krälar upp utmed männens trasiga uniformer, i fonden härjar en eldstorm och fanan de följer är längesedan tom. Den målningen tyckte jag om. I den var han uppriktig och inte bara småäcklad. Så såg vårt Europa ut!

Men det var i september 1942 jag tog ner den. Då en natt satte jag upp John Sloans etsning från 1926: The Subway Stairs. Flickan som går utför trappen till subwayen. Hon håller två paket tryckta mot sig med vänster

arm och håller höger hand på ledstången. Man ser tåget nere till vänster. Mannen som just passerat henne på väg upp håller fast sin hatt. Det blåser. Vårblåst. Den man som kommer upp mot henne, man ser bara hatten och skuldrorna, tycks se på henne. Och det är inte undra på. Hon går fritt i bilden. Vinden har tagit fatt i hennes kjol. Den har lyft sig. Runda knän. Man ser hennes vänstra lår ända upp över höften. Strumpebandet stramar. Ljuset i bilden ligger på hennes ben. Hon håller huvudet lätt framåtböjt och det ligger aningen av ett leende på hennes läppar. Det var en bild helt vardaglig. En flukt i tunnelbanan! Hur många gånger har man inte på det sättet sett flickor under kjolarna när de cyklar och vinden tar i kjolen och lyfter upp den? Man ser dem bli nakna under kläderna innan de hinner ta handen från styrstången, trycka ner kjolen och stänga för blickarna. När jag var barn såg jag på bilden Alice falla mot underlandet på samma sätt. Vad var runkbilderna i Cocktail mot flickan i tunnelbanetrappen!

Då i september 1942, två månader efter det jag fyllt femton år, när jag satte upp den bilden och såg på

flickan i tunnelbanetrappen det sista jag gjorde innan jag somnade hade livet vänt.

Vänt på tre helt avgörande sätt.

Jag hade insett varför Hitlerfascisterna inte bara var fascister som Mussolinis pryglande svartskjortor. De vilka hällde ricinolja i sina offer och slog dem med remmar och satte dem på fangelseöar. Hitlerfascisterna, de tyska nassarna, var något radikalt annorlunda. De var utrotare.

Vad nazisterna gick för hade jag ju vetat ända sedan jag var barn. Lägren hade jag läst om. Kristallnatten likaså. Det var jag inte ensam om. På våren 1941 tog Dag till skolan med sig tio exemplar av kardinal Michael von Faulhabers brev om den så kallade dödshjälpen i Tyskland. Det hade getts ut som broschyr av Trots Allt och kostade 25 öre. Vi spred det i klassen. Men aktade oss så att inte tyskvänner som adjunkt Margit Söderholm kom på oss och kunde ge oss anmärkning.

Men sommaren 1942 läste jag de första stora rapporterna om vad Hitlerfascisterna gjorde i Polen och Serbien och Sovjetunionen. Jag fick tag i Daily Telegraph för 25 juni. I Vilna hade 50 000 judar mördats i november 1941, 15 000 i Rovno, 30 000 i Lwow, 15 000 i Stanislawow, 9 000 i Slonim, 5 000 i Tarnow. Och så vidare. 700 000 judar hade redan utrotats. Hela Generalguvernementet och östområdena, de ockuperade delarna av Sovjetunionen, stod i tur att rensas. Serbien var redan judenfrei. Ännu var det på skolan den hösten mest sådana som Caj och Dag och Sten och jag som talade om judeutrotning. Nästa år visste varenda människa i Sverige om det. Borgare och tyskvänner också. Svenska

Dagbladets Arvid Fredborg publicerade Bakom stålvallen på Norstedts och Sydsvenska Dagbladets Gunnar Th:son Pihl Tyskland går sista ronden på Bonniers. Båda skrev de om miljonmord. Men 1942 var det ännu mest vi på vänsterkanten som blivit klara över att den tyska fascismen var något helt radikalt nytt och ont.

Jag hade samtidigt läst om det nya Ryssland på ett sätt som gjort mig till svärmande sovjetbeundrare.

Och jag hade första gången fått känna på en flickas kön.

Det var i den trädomgärdade trekanten vid Slättvägen bortom Alléparken. Där fanns två parksoffor och en sandlåda. Det var Lars, min klasskamrat som hade en äldre bror som kände två flickor från Traneberg. De skulle komma på kvällen. Han hade berättat det efter lunchrasten. Den kvällen hölls vi på en soffa, den äldre brodern och jag, med den ena flickan. Hon hette Erna. Det var redan mörkt. Vi fick av henne trosorna och jag kände hennes könshår under handen. En underbar strävhet. Men brodern var mer försigkommen och hade redan hela högerhanden mellan hennes lår och flickan förde bort min hand för att han skulle få vara i fred med henne. Lars fick bara släta sin tjej. Han fick inte ens som jag med Erna, känna på henne. Lars och hans bror måste hem sedan. Klockan var över tio. Fadern var noga med tiden. De var redan ute alltför länge. Men jag skulle upp mot Stora Mossen och följde därför flickorna till Alléparken där de skulle ta spårvagnen. Jag gick bredvid Erna, såg på henne. Hon var kortvuxen, mörkt hår med pannlugg och stor mun. Hon gick i Alviksskolan.

– När jag går dit. Det händer inte så ofta.

Jag tyckte om henne. Jag vågade knappt säga det men just som vi gick upp på plattformen sade jag:

– Kan vi inte träffas i morgon?

– Vid sjutiden då, sade hon.

Hon vände sig om och vinkade sedan när hon klivit upp och spårvagnen satte igång.

Nästa kväll kom Erna tillbaka till Alléparken som hon sagt mig då när hon skulle ta tolvan hem. Jag väntade på henne. Nu var brodern inte med och inte Lars heller. Det stack i läpparna och kändes i hela kroppen när jag såg henne och hon klev av spårvagnen. Hon hade åkt på främre bakre. Hon hade grå kappa och mörkblå kjol. Vi gick till den mörka planteringen. Där satt vi på samma bänk. Vi sade inte mycket. Jag slätade av henne och sedan hjälpte hon mig att ta av henne trosorna när jag förde upp händerna under hennes kjol. Hon tog själv trosorna och stoppade dem i kappfickan och när kjolen var upplyft lyste hennes nakna underkropp i mörkret. Magen med naveln, könshåret, låren. Jag förde handen från knäna upp över hennes lår och hade så hennes kön i min hand, det sträva håret över det hårda blygdbenet och därunder den öppet fuktiga mjukheten. Jag kände hennes lukt komma mot mig. Den fyllde näsborrarna och munnen. Hon tog då tag i min hand, styrde ordlöst mina fingrar och visade så hur jag skulle göra. Hon var så öppet skön.

– Nu drar du fingerpullan riktigt bra, viskade hon sedan och skrattade lite.

Jag hade stånd så det sprängde och kände hur hon

knäppte upp gylfen. Så började hon ta mig. Jag höll hårt om henne med vänster arm och hade hennes kön i min högra hand och när hennes hand tog mig blev jag alldeles yr.

– Men fortsätt, sade hon flämtande, sluta inte, fortsätt.

Det var så fantastiskt. Jag hade ju hållit på att runka sedan jag var sex, sju år. Och nu sedan det börjat gå på riktigt för mig i somras runkade jag ett par gånger om dagen. Men något sådant här hade jag aldrig känt. Och inte heller var det som då före kriget när vi pojkar i Olovslund brukade sitta i en ring i skogen och runka åt varandra. Flickans hand som tog mig var något så helt mjukt och skönt annorlunda. Hennes kropp tätt intill mig och samtidigt hennes våta kön som rörde sig under mina fingrar. Jag hörde plötsligt vinden i träden. Hennes underbara lukt! Frän och stark som av hav och sälta; en frihetsvindens doft, tänkte jag. När det gick för mig rämnade jorden. Något så enormt och bortom allt annat visste jag inte att det kunde finnas i livet. Jag fortsatte smeka henne långt borta från ett fjärran dis men hon tog tag i min hand då för att hejda mig.

– Har du en näsduk, sade Erna sedan. Jag har fått sli över hela magen.

Nu var natten mörk runt oss och hela himlen fylld av stjärnor. Jag gick bredvid henne till hållplatsen. Vi sade egentligen ingenting till varandra. Aldrig i hela mitt liv hade jag varit så lycklig. När spårvagnen kom sade hon:

– Hej då!

Jag ville sjunga när jag gick Västerled uppåt. Gatan var mörk och tom. När jag kom fram till Mossvägen började jag hjula. Jag hjulade av lycka då och då hela vägen förbi Bromma läroverk och till Nyängsvägen. Fick stanna och hämta andan flera gånger. När jag kommit hem den natten var huset alldeles tyst. Jag tog tag med fingertopparna i dörrkarmen till mitt rum, hängde där, gungade, slog volt. Sedan tog jag ner reproduktionen av George Grosz förkrigsmålning A Piece of my World från väggen och i stället satte jag upp John Sloans etsning från 1926: The Subway Stairs. Det fanns något som var så lika i flickornas blick. Erna hade haft samma leende när hon klev på spårvagnen.

När jag vaknade på morgonen var lyckan fortfarande lika stor inom mig och under det jag klädde på mig deklamerade jag Paul Éluards ”en för alla”:

en eller flera kvinnor himmelens blå som vilar på åskbyn snön på fåglarnas vingar rädslans ljud i motsträvig skog
(Övers G Ekelöf)

Men det var inte riktigt riktigt att bara ha två sådana etsningar med flickor uppe på väggen. Flickorna var ju det

ena. Det andra, det politiska som vägde upp flickorna blev Boris Artzybasheffs stora nya svastikakomposition. Den var både Bosch och Breughel och gav hakkorset dess onda liv i en krälande mångfald. Han tecknade sina maskmänskliga gremlins så dödvitt formaliserat också. Död Bosch! Den fann jag i Life.

Barnavårdsnämnden tog Erna två dagar senare, det

hörde jag av Lars. Dess tanter och svartrockar var ju en ständig fara. Vanart. Lättjefullt eller sedeslöst liv. Man fick alltid vara på sin vakt så att de inte kunde få tillfälle att slå klorna i en. Ett par gånger hade det ju varit på håret. Men jag klarade mig. Erna däremot sattes på skyddshem för samhällsfostran.

Min anständige farbror Robert i Norrköping som bland mycket annat samhällstillvänt också inspekterade hem för vanartiga och sedeslösa flickor berättade upprört för Alva att han kommit till ett kristligt sådant hem där en mörkhårig flicka med pannlugg klivit ut ur flickskocken som stod tyst i matsalen. Hon hade gått upp till honom, flinat och sagt:

– Hälsa Jan från mig. Jag hoppas det går honom bättre än mig.

Personalen hade blivit sedligt upprörd, sittlich entrüstet som det heter på de sedligas eget språk:

– Sådana är de numera stockholmsflickorna! hade föreståndarinnan sagt.

– Hon såg så fräck ut, sade Robert. Som en riktig slyna. Som om hon inte skämdes för att hon kommit på uppfostringsanstalt ens.

– Det är den otäcka sexuella materialismen, sade Alva. Den ligger i tiden. Det är därför vi måste se till att skolan ger dem en riktig sexualupplysning, de måste därför få lära sig könslivets etik också.

Jag stod i rummet bredvid och lyssnade på hycklarna. De visste inte att jag hörde det. Erna var inlåst för att hon suttit på parkbänkar med mig och andra pojkar.

– Och ingenting kan jag göra för henne, tänkte jag.

Om jag försöker då tar de bara mig också. Låser in mig med. Gunnar hotar med det var gång han skäller på mig. Gud i helvete vad det är orättvist livet! De står därinne och ljuger sig fina så saliven droppar.

Erna såg jag aldrig mer. Hörde aldrig av henne. Hörde aldrig någon som träffat henne mer. Hon togs av dem och försvann in i samhällsomsorgen. Det skulle ta två år, ända till september 1944 innan jag åter kom en flicka så nära.

Men det var Tamara som gjorde mig till kommunist då i september. Röd hade jag väl alltid varit. Nu i kriget var det också helt tydligt vilka som verkligen stod Hitler och hans anhang emot. Det gjorde Stalins armé, Röda armén. I Budapest sörjde man stod det i Dagens Nyheter. Ja, lydigt hade Horthy beordrat sitt fotfolk att följa Hitlers befallning att dra mot öster. Nu hade 14 531 ungrare redan stupat på östfronten.

– Så går det för kanonfödan!

I Stalingrad hade angriparna kastat in 40 divisioner. Luftwaffe satte in 1 000 plan i ständiga anfall mot staden för att riva upp försvaret och bana väg för Hitlers Panzer. Men trots att von Bock kastade in alla tillgängliga infanterister och stridsvagnar i oupphörliga anfall och trots att ständigt nya trupper sökte ta sig fram över drivor av tyska lik mot staden höll försvaret.

– Det är som Verdun, sade Dag. Det är ett större Verdun.

– Ja, sade jag, marskalk Timosjenko var med om att försvara staden mot de vita när den ännu hette Tsaritsyn; det avgjorde det kriget. Nu leder han försvaret av Stalins stad.

Det var då, när Hitler meddelade världen att Tyskland skulle hålla Stalingrad till varje pris, och Stalingrad växte till en symbol för kampen i hela vår del av världen, som jag i Pantelejmon Romanovs Tre par silkesstrumpor mötte Tamara, hon med den öppna blicken, de fullkomligt runda knäna under den korta kjolen. En lång flicka med blekt ansikte och röda läppar och regn i håret. Hon var som Erna, hon var som flickan i tunnelbanetrappen.

Herregud vad jag längtade efter henne! Det var den boken som gjorde mig till kommunist. Jag levde i Moskva. Det var trångbott. Det var smutsigt. Men det var ett nytt liv och på museet började Kisljakov vakna upp ur sin eländiga själfulla, tedrickande, filosoferande intelligentiatillvaro till ett nytt och spännande liv. Rensa museisalarna! Ut med de gamla tsaruniformerna; in med det nya brusande livet.

– Undan ur vägen. Här bygger vi!

Sådana som vetenskapsarbetaren Arkadij Neznamov var inte värda en Tamara. Var överhuvudtaget ingenting värda med sitt självömkande, sitt intelligentseri. Hade ihjäl henne gjorde han också på sista sidan.

Jag läste boken gång på gång.

I klassen talade jag om den. Elsie, den snyggaste flickan i klassen, i vart fall den som visste med sig att hon var snyggast och såg ut som en yngre Rita Hayworth i The cover girl ungefär, bad att få låna den. Hon var inte Tamara, hennes ansikte var bredare och de grå ögonen inte mandelformade. Men hon liksom Lydia gick i åtsittande tvärrandig tröja. För att framhäva figuren sin hade hon också brett skärp om midjan och vida kjolar. Snygga ben. Någon gång hade jag fått krama henne lite. Det var hos Ingrid. Hennes far var vid marinen och hennes mor ofta borta. På lottamöte eller något. Då var det föräldrafritt hos henne och vi kom dit några stycken för att dansa:

– I kväll är det ff, sade Ingrid. Kom då vid sjutiden.

Men det var aldrig något på riktigt som med Erna. Vi bara dansade lite och så. Men Elsie hann inte läsa mycket i boken ty hennes far kom på henne där hon satt uppkrupen i soffan med boken uppslagen.

– Vad läser du? sade han och tog boken.

– Men det är ju snusk, sade han när han ögnat i den. Ryskt snusk! Och det är Myrdal du fått den av. Det kan man tänka sig. Snusk!

Sedan hade han tagit fram en eldtång och burit boken ner i pannrummet, öppnat luckan och slängt in den i elden.

– Sådant snusk skall inte förekomma i mitt hus!

Därefter hade han sänt upp Elsie att sitta inlåst på sitt rum utan middag. Fast hennes mor hade smugit upp med en tallrik ärtsoppa och en tårtbit sedan.

Fadern var grosshandlare, det visste jag. Jag hade aldrig sett honom. Men jag kunde tänka mig hur han var.

– En eländig burzjuj! En som bolsjevikerna borde ta i hampan.

Det var så jag blev av med Romanovs bok.

Fast jag förstår inte hur jag läst den. 1946 på sommaren när jag var volontär på Ny Dag hade jag hittat den på Bergegrens antikvariat. Men när jag då läste den var det en helt annan berättelse. Pantelejmon Romanov var ingen kommunist. Han var väl inte mot revolutionen, han var en medresenär, tillhörde poputjiki. Kamrat Kisljakov som boken hetat när den först kom på ryska år 1930 handlade om korruption och förfall och feghet. De nya kommunistiska byråkraterna var okänsliga, kulturlösa och klättrande. De övervintrande borgerliga intellektuella i upplösning. Kisljakov själv en studie i feg anpasslighet.

Vetenskapsarbetaren Arkadij Neznamov var i all sin olycka den enda anständiga människan i hela boken. Och Tamara! Ja, Tamara hade gett boken dess titel. Det var om henne den utländske filmdirektören Miller sagt att den nya ryska kvinnan nu efter revolutionen säljer sig för tre par silkesstrumpor. Hon hade knullat sig upp ur provinsen till Moskva. Sängvägen hade hon fått sin man förflyttad. Hon drömde om internationell karriär som filmstjärna. Miller skulle fixa den. Tamara med de runda knäna och den flickaktiga kroppen skulle knulla sig upp till världsberömmelse. Kisljakov som trott att han varit hennes passion hade egentligen bara varit en så tillfällig förbindelse att hon inte ens brydde sig om att minnas honom. Full av tillförsikt och lycka över sin framgång och med öppet hån mot sin dumme äkte man beskrev hon allt detta, detaljerat, för sin väninna och lämnade sedan

brevet efter sig åt den troskyldige hanrejen att läsa när hon gick sin framtid till mötes i Millers gestalt.

Men drömmen om framgång sprack. I slutkapitlet stod Tamara med de runda knäna mycket riktigt åter i det äktenskapliga hemmets dörr. Utknullad men med tre par silkesstrumpor i näven. Hon kom från sin utländske älskare som gjort sig av med henne efter begagnandet. Inte undra på att den förtvivlade och uppriktigt älskande Nezmanov körde kniven i henne.

Inte bara Elsies far utan även den ryska kritiken både i Sovjet och i emigrationen hade angripit Pantelejmon Romanov för vulgaritet och alltför explicita sexuella skildringar. På trettiotalet var hans tid förbi. Död var han nu sedan tio år. På väg att raderas bort från litteraturhistorien.

Hur den boken kunnat få mig att se det stora som skedde i Moskva mot slutet av tjugotalet begriper jag inte. Den var ju, precis som kritiken då sade, ett avslöjande av den efterrevolutionära tidens mörka sida.

Dock tycker jag mycket om den. Även nu. Och om Tamara är ett fnask så är hon samtidigt en flicka som ville bli fri, ett kvinnoöde som griper mig. Och det var den boken som gjorde mig till kommunist. Fast sedan läste jag mycket ryskt hösten 1942 och våren 1943. Inte bara klassikerna – Gogol, Gontjarov och Herzen älskade jag men Dostojevskij avskydde jag – utan just de moderna. Gorkij förstås, Isaak Babel, Vera Inber och Aleksandra Kollontaj – Arbetsbiens kärlek – liksom Ilja Ehrenburg. Men det var som Kostia i Nikolaj Ognjevs Das Tagebuch des Schülers Kostja Rjabzew, Aufzeichnungen eines Fünfzehnjährigen jag levde i december 1942. Vad adjunkt Lindmark än menade om min tyska; läsa böcker räckte den till!

Kostia levde som jag skulle velat leva i en skola som jag skulle velat gått i. Vi var lika gamla. För honom var revolutionen och inbördeskriget knappt över. Skolan var fri, friare än vad Lincoln school varit för mig i New York. Allt avgjordes demokratiskt i skolsovjeten. Lärarna fick passa sig. De var inte ens lärare; Sjkrabs kallades de, Sjkolnyj Rabotnik, skolarbetare. Kostia drack också. Det kunde vi inte göra. Och flickorna! Att han inte begrep att Lina G. var kär i honom! Inte undra på att hon blev med barn med en annan. Men han höll ju på med andra flickor. Och hon var prästdotter. Gudlöshetsarbetet var viktigt. Och politiken.

– Auf dem Lande so schnell wie möglich die Elektrifizierung und die Kooperation durchzuführen. Nur so kommt man zum Sozialismus.

Det var som Kostia sade det leninska programmet. Visst gick jag höstterminen 1942 i andra klass i fyraårig realskola i det Högre Allmänna Läroverket i Bromma men i verkligheten var jag Kostia Myrdal som inte bara ridit med Budjonnys Röda ryttare utan i det avgörande året 1918 stått sida vid sida med Stalin i försvaret av Tsaritsyn.

Telegram

Tsaritsyn

Folkkommissarie Stalin.

Revolutionen i fara. Tyskarna står 14 verst söder om Bataisk. Krasnovkosackerna marscherar mot Tsaritsyn. Vidtag nödvändiga åtgärder. Skjut Aleksejev och de kontrarevolutionära konspiratörerna. Ge kamrat Kostia Myrdal i uppgift att i spetsen för arbetaruppbådet från Donets krossa Mamontovs trupp.

Ordföranden för Folkkommissariernas råd

Lenin.

Jag hade ju inte bara läst Fredrik Ström, Ryska revolutionens historia i tredje omarbetade upplagan från 1927 som Gunnar hade i sin bokhylla och på Björck och Börjessons antikvariat hittat Den ryska revolutionen av Bucharin, Rykov, Stalin, Trotskij med flera som gavs ut 1929 och Den stora ryska revolutionens historia av Gorkij, Molotov, Vorosjilov, Kirov, Zjdanov och Stalin som gavs ut 1939 utan därtill fått tag i flera årgångar USSR in construction.

Alltså var jag egentligen den revolutionens unge hjälte som började läsåret 1923–1924 i den fria sovjetiska skolan.

Men också på min generation i den verkliga tiden 1942 lade historien ett ansvar. Som jag skrev i uppsatsen Nutidsungdomen och religionen:

Den brytningstid som vi nu leva i vräker åt sidan även gamla stadgade institutioner som äktenskap och äganderätt. Den ungdom som har fått bära en så stor börda och axlat ett så stort ansvar i detta krig har tvungits lita på sin egen kraft. Den behöver inte längre böna om den hjälp som aldrig kom från ovan. Den genomför sin uppgift i kollektiv ansträngning i stället.

Arbetareungdomen är klassmedveten och stark. Den står fast vid sin uppgift. Man behöver bara se på den ungkommunistiska ungdomen. Den besväras ej av de hämningar och komplex som 20-talets ungdom präglats av. Den har en sund och rakryggad inställning till kärleken, livet och klassen.

Ungdomen i dag har som mål, ej ett bättre liv efter döden, nej ett bättre liv på jorden. Det är betecknande att även en kristen författare som Sten Selander, tror jag det var, skrev en dikt till Olle Meurling den förste svensk som stupade i Spanien och bad att han skulle kunna visa sig lika stark som Olle Meurling. Detta är den nya tidens ungdom. Den är beredd att offra allt men också att tillgodogöra sig allt gudarnas hjälp förutan.

Ungdomen håller på att göra sig fri. I nästa generation kommer hela folket, utom åldringarna och efterblivna intellektuella, att vara fria.

På den fick jag faktiskt Ba av Erik Sandberg trots att han var kristen. Men han var inte nazist eller ens medlöpare som de andra. Fast med rött bläck skrev han i kanten:

– Använd kortare meningar! Sätt punkt! Försök inse styrkan av begränsning och måttfullhet.

I Stalingrad stod de våra nu 20 meter från fascisternas linjer. Vecka efter vecka kämpades tyskarna ned av rödarmisterna. SS sökte ta traktorfabriken men general Rodimtsevs män höll byggnaderna dygn efter dygn. Med Volga i ryggen kämpade Stalins folk för världens frihet!

– Här talar Moskva! Död åt de hitlertyska ockupanterna!

Men jag kände ingen annan kommunist, ingen bolsjevik. Möjligtvis då Caj, men han kunde inte bestämma sig.

Fast det var ju bara vissa dagar jag var bolsjevik.

Andra dagar var jag åter amerikan. Inte bara den amerikan jag varit i New York utan jag var den amerikanske tonåringjag var som Paul Benton i The Rampant Age av Robert S. Carr. Det var Sten som lånat mig den. Den boken skulle skrivits av en artonåring; en som var två och ett halvt år äldre än jag. Det hade stått om det i ett klipp från den engelska Times Literary Supplement som följde med. Men jag undrade. Visst var den en ungdomens roman. Men jag hade inte läst sådant skrivet av artonåringar. Och jag hittade inte Carr i uppslagsböckerna. Det fanns bara en Robert S. Carr och han hade varit earl av Somerset och James I:s favorit och mördare så jag antog att författarnamnet var en pseudonym och artonårsåldern ett public relations-knep. Men boken var fantastiskt bra.

Survey, then, these mad young strangers whom you have brought into the world, oh smugly horrified parents of America!

Också East High School, den skola, där Paul Benton Myrdal gick, var friare än det Bromma hymla avköna ludervärk jag hade dömts till. Hårdare också. Därtill flickor, förbudstidsgin och Fordar. Fast detta att pudra sig för att gå ut och dansa. Det var inte min stil. Det var för fikusar.

Fast nu i kriget skulle både Paul och den jag som egentligen är jag och amerikan varit i kriget. Hade man inte tvingat mig till Sverige skulle jag nästan redan varit vid Fort Bragg som Marion Hargrove. Hans bok hade jag fått av store Lasse, Holländarn kallad,

som också skaffade mig Life. Han hade förbindelser med några från amerikanska ambassaden och jag läste om Hargroves äventyr i the army så jag tjöt av skratt. Men här i Sverige satt jag fast for the duration.

Att det var av Sten jag fått låna Robert S. Carr var inte så konstigt. Han och jag och Dag läste och diskuterade nya romaner och äldre var dag. Stens favoriter var sådana som William Beckford, Claude Farrère, Pierre Louys, Edgar Allan Poe och de svartare klassikerna. Dag hade Hjalmar Bergman, Vilhelm Ekelund, Goethe och Heine som följeslagare och jag var alläsare med kanske lite övervikt för de nyare amerikanerna, Dos Passos, Dreiser, Michael Gold, James T. Farrell. Gemensamt hade vi dock intresset för Fielding, Rousseau, Diderot och Voltaire. Detta gemensamma att vi läste och tyckte illa om nassar hade vi upptäckt när vi träffades som trettonåringar hösten år 1940 i 1^4 i Bromma läroverk då jag just kommit hem från Amerika och Sten och Dag flyttat från Göteborg till Stockholm.

Vi hade stor hjälp av Stens far, Algot Ljung. Han var modersmålsadjunkt vid Bromma läroverk och en av det lilla fåtal lärare där som inte var tyskvänner. Ännu 1943 när jag lämnade den skolan var de flesta av lärarna otäckt nassiga. Några var organiserade lindholmare. Andra, som hon Margit Söderholm vår geografilärare, var svärmiskt Hitlerbeundrande. Hon skrev fruntimmersromaner som Driver dagg faller regn också. De flesta nöjde sig med att hålla våta fingret i luften och vara tyskvänner så länge det var lämpligt. Det var ont om demokrater, folk som man kunde ha respekt

för både som människor och lärare. Men Algot Ljung var radikal och antinazist. En man hederlig som människa och kunnig som lärare. Alltså ett ovanligt exemplar i Bromma läroverks kollegium de åren. Av honom fick jag lära mycket. Inte i skolan, han var aldrig min lärare, men genom att han talade med oss om litteratur och visade oss tillrätta i sitt stora bibliotek. Det var ju han som fick oss att läsa klassikerna. Allt från Dante och Goethe till Rabelais. Han var kamrat med Albin Amelin också och kunde resonera på allvar om bild och bildtradition.

Nå, skolåren var för djävliga. Och hur kunde det komma sig att jag ständigt var underkänd i allting? B?, BC, C och streck. Kvarsittare. Med nöd inprövad i nästa klass efter fyra terminer och extra prov. Visst var min handstil usel. Det är den fortfarande. Det var därför jag börjat skriva på maskin 1938. Men det fick man ju inte i Sverige. Och visst har jag svårt att stava. I Amerika fick man alltid ha ett dictionary bredvid sig för att slå upp. Ja, man skulle ha det. I Sverige fick man inte. Idioti!

Jag visste ju mer än lärarna! Och ändå underkändes jag. Som hon engelsklärarinnan. Så fort vi började med engelska underkände hon mitt uttal och mitt ordförråd och mitt sätt att skriva engelska. I Lincoln High School hade jag sannerligen inte haft underkänt. Då visade jag för henne att det var jag som hade rätt och hon som hade fel. Engelska är inte ett slutet språk som franska; engelska språket är en öppen sadelkurva! Bestäms av usage. Som svenska språket.

När hon första timmen på dubbeltimmen den gången gav tillbaka skrivningen med rött krafs i marginalen

blev jag förbannad. På rasten sprang jag tvärs över gatan och hämtade Fowler's Modern English Usage; H. L. Mencken, The American Language; Erie Partridge, A Dictionary of Slang and Unconventional English och The Shorter Oxford Dictionary. Böckerna vägde nästan femton kilo tillsammans. Jag radade upp dem på min bänk och sedan när andra timmen inleddes kunde jag punkt för punktvisa henne att jag hade rätt och hon hade fel. Hon försökte avbryta mig och tysta mig men hennes röst var svagare än min, hon försökte till slut skrika men jag lät mig inte störas utan talade högt och lugnt och starkt och tog exemplen ett efter ett. Men jag blev ändå underkänd i engelska den terminen. Då sade jag:

– Till den okunnighetens lektioner går jag aldrig mer!

Det gjorde jag heller inte.

Nå, i allt som riktigt intresserade mig, modersmål, historia, geografi visste jag mer än lärarna, hade läst mycket mer och kunde sätta det i sammanhang de inte hört talas om och i vart fall inte begrep när jag förklarade dem. Det var väl det som gick illa.

Tyska kunde jag inte när jag började. Men jag ansåg att det viktiga var att lära sig läsa språket. Om man bara läste kunde man snart behärska det. Grammatikpluggandet fann jag vara en oriktig väg till förståelse; eine Sackgasse! Men adjunkt Lindmark hade väl på sitt sätt rätt när han underkände mig. Det stod inte i läroplanen att eleverna själva kunde bestämma grunderna för språkstudier, sade han. Den måste han som ämbetsman följa.

Det menade Kalle Anka också, matematikläraren som farbror Robert haft på tjugotalet. Han kallades Kalle Anka för att han var plattfot. Luktade gjorde han också. Tvättade sig inte, ungkarl som han var. Gick med lösmanschetter. Han viftade med armarna när han blev arg. När han viftade så mycket att manschetten for av, då tog jag försiktigt upp den. Höll den mellan tumme och pekfinger, som ett dyrbart föremål och visade upp den för klassen innan jag gick fram och ställde den på katedern. Jag trodde han skulle få slag. Han blev röd i ansiktet, skrek, klippte till mig och körde ut mig. Då gick jag hem. Han blev rädd, trodde han gjort mig illa. Lärarna fick inte slå läroverkselever. Nästa dag var han lugn. Men han tillät mig inte att räkna med duodecimalsystem trots att jag bevisade att det var ett förnuftigare system än decimalsystemet. Inte heller tillät han mig att gå över till ett binärt system trots att det vore ändå förnuftigare.

– Även Myrdal får nöja sig med att använda decimalsystemet som vi dödliga, sade han.

Men den gången var han inte arg.

Bråk blev det också när jag krävde att få läsa skolstadga och läroverksstadga. På kollegierummet körde de ut mig när jag kom dit och bad att få se dem för att veta vad jag hade för rättigheter. Rektor Iverus var lika oförstående han. Och alla de klasskamrater som skulle följa mig för att vi skulle vara en delegation flydde redan när jag gick uppför trappan.

Men ibland var det kul. Som när jag och Bengt Sture arbetade med filmen En dag i Bromma läroverk. Då hade jag borrat hål i bänklocket med cykelnyckeln och

för klassrumsscenerna filmade jag lärarna med min Ciné-Kodak Eight som jag köpt åt familjen 1939. Jag hade ju f.1.9 objektivet på så det gick att filma också inomhus. Bengt Sture hade till uppgift att ställa frågor och hålla lärarna från att lägga märke till vad jag gjorde. De hörde inte ens surret. Kanske Lindmark dock. Han ser misstänksam och plirande ut på filmen. Men jag fick biologiläraren när han petar sig i örat med pekpinnen. Han tar ut den sedan och ser på öronvaxet sitt. Han var en gris. En nasse i golfbyxor. Han bad Elsie komma upp och visa klassen var tjocktarmen fanns. Sedan sade han henne att man kunde massera bort förstoppning om man med handen följde tjocktarmen. Så fick han henne att stå inför klassen och massera magen.

– Hårdare, hårdare, ta i lite Elsie!

Han var en gris, en riktig en, en lindholmsnasse och han gjorde så med Elsie för att hon var den snyggaste tjejen i klassen och en som han med sin lärarauktoritet kunde få att stå där rodnande och massera magen inför oss alla under det han flinade.

Men det var ofta bråk med lärarna. Som när kristendomsprovdoggen talat om hemliga laster och jag svarade med att göra en onaniutredning i klassen. Enligt den onanerade vi alla som apor i bur. Vilket vi ju gjorde. Flickorna med. Men Elsie rodnade och hon som var pingstvän gav mig en örfil när jag frågade. Men då sade den lilla mörka vars föräldrar var psykoanalytiker:

– Naturligtvis gör jag det. Det gör alla flickor, alla i hela klassen. Skriv det. Gör inte ni pojkar det med?

Då var det nästan så att jag rodnade. Provdoggen

visste inte vart han skulle ta vägen när jag lade fram utredningen för honom.

Ibland blev det politiska konflikter. Adjunkt Lindmark bad oss förbereda oss så vi kunde läsa en tysk dikt. Det fanns en del i läseboken.

Hemma hade vi Bert Brechts Dreigroschen-Oper på grammofonskivor. Alva och Gunnar lyssnade inte på den, jag hade ju också för länge sedan tagit över grammofonen till mig så de skivorna fanns i mitt rum numera. Först

hade jag tänkt läsa upp Die Seeräuber-Jenny men sedan ändrade jag mig. Hos Brantings fanns skivor från spanska inbördeskriget. Georg Branting hade fått dem som gåva. Dem hade jag lånat. De skivorna lyssnade jag på var dag. När tysktimmen kom räckte jag upp handen.

– Nå, Myrdal, har du lärt dig en dikt?

– Ja, sade jag och ställde mig upp.

– Låt höra!

Jag andades in för att börja deklamera. Det finns en särskild röst man kan ta till om man vill fylla ett rum, en stark röst som inte skriker utan bara fyller upp en hel sal. Den hade jag upptäckt och lärt mig för något år sedan när jag passerade målbrottet. Nu använde jag den:

Mit Gewehren, Bomben und Granaten Wird das Ungeziefer ausgebrannt. Frei das land von Banditen und Piraten, Brüder Spaniens, denn euch gehört das Land. Dem Faschistengesindel keine Gnade, Keine Gnade dem Hund, der uns verrät!

Vorwärts Internationale Brigade! Hoch die Fahne der Solidarität!Med gevär, bomber och granater/ska skadedjuren rökas ut./Fritt från banditer och pirater,/Spaniens bröder, ska vi göra ert land./Ingen nåd för fascistpacket,/ingen nåd för hunden som oss förrått./Framåt, Internationella brigaden,/leve vår solidaritet.

Det vart alldeles tyst när jag slutade. Adjunkt Lindmark var röd i ansiktet, han kippade efter andan. Ett ögonblick stirrade han på mig helt tyst sedan sade han:

– Det är förbjudet med politik i skolan. Det vet Myrdal!

Jag hörde hur pennan raspade när han skrev in anmärkningen i klassboken.

Men det var inte bara för politikens skull det blev bråk. Inför nästa tysktimme hade flickorna i klassen skämtat med mig. Jag hade långt blont hår. Var pjatt. De hade knutit rosetter i håret på mig med rosa hårband.

– Du ser ju riktigt söt ut, sade Elsie. Rosetterna passar så bra till en sådan där liten flickmun som din.

Men innan jag hann bli arg lade hon till:

– En sådan där flickmun som Strindbergs menar jag.

Alla skrattade och just då kom adjunkt Lindmark in. Han gick rakt fram till katedern utan att se på oss, vi skyndade till pulpeterna och lektionen skulle börja. Så vände han sig om och fick syn på mig.

– Myrdal vill göra sig vacker ser jag, sade han. Myrdal kan gå hem för i dag.

Det blev anmärkning som vanligt.

Så var det för oss alla i gänget, vi kallade oss gänget vi som läste lyrik och romaner och diskuterade. Vi läste minst en volym om dagen, ofta två och då läste vi till långt in på nätterna. Vi visste mest i klassen men vi fick alltid underbetyg. Dag ville inte bråka. Men han råkade alltid illa ut han med och blev kvarsittare också han. Ingen av oss, inte jag, inte Dag, inte Sten, inte Svenolov och ingen av de andra heller bland oss gick ut skolan. Vi blev utstraffade allihop. Men medelmåttorna gick vidare.

Då hörde jag den gamle svensken, ingenjören, ropa. Jag satte på mig byxorna och gick tvärs över korridoren till hans rum. Det stank. Han hade spytt pottan full. Nu spydde han torrt. Ögonen var uppspärrade. Han hade kramper i magen och ropade högt. Han tog mig hårt i hand:

– Jag tror jag skall dö, sade han.

– Prat, sade jag. Inte dör du. Försök låta bli att spy bara.

Efter en stund var det över och han somnade igen. Stackars fan.

Nej, om Sarajevo hade det inte gått att skriva. Det blev baktungt. Klockan var mycket också. Jag borde gå ner i

kaféet och försöka få någon mat i mig. Då med ens lossnade det. Inte om Sarajevo men om Jugoslavien. Jag satte mig vid skrivmaskinen. Det rullade. Typarmarna smattrade. Till Ny Dag kanske eller åtminstone Stormklockan. De läsarna hade nog läst det förr men det skadade inte att de fick läsa om det igen:

BLODET ROPAR

Jan Myrdal

Samma kapitalismens liberala salongsdemokrater vilka nyss lät Japan föra sitt massmördande krig mot Kinas folk, som bara harklade sig förläget när Mussolini erövrade Abessinien och Albanien, som vägrade ingripa mot Hitler när han rustade för krig, som offrade Tjeckoslovakien, som i det längsta lät Sovjetunionen ensamt bära krigets tunga börda och som nu vänslas med Hitlers tyska soldatesk och förbryterska akademiker lyfter nu sina händer i helig fasa och anklagar Folkjugoslavien för odemokratiska metoder i sitt uppbygge.

Under detta krig förlorade landet mer än 10 procent av sin befolkning. 1 700 000 döda, 500 000 sårade. De sammanräknade jugoslaviska förlusterna i människoliv utgör en tredjedel av samtliga allierade förluster – undantagandes Sovjetunionens offer – i kampen mot Hitlerfascismen. 75 procent av de döda arkebuserades eller avlivades i koncentrationsläger. Därtill kommer 320 000 internerade och 270 000 bortförda till slavarbete åt tyskarna.

Men folkets Jugoslavien var det enda land vid sidan av de allierade stormakterna som höll en front av 700 kilometer mot de Hitlertyska styrkorna. Det var inte Himmlers SS som bar ansvaret; det var Wehrmachts officerare, dessa ädla österrikiska och tyska gentlemän som nu återupprättas under västmakternas beskydd som lät avrätta 100 gisslan för var tysk ockupant som sköts eller sårades och som

såg till att Serbien gjordes judenrein. De uppträdde så ty de var tysk och tysk-österrikisk herreklass och hade aldrig förlåtit Serbien och serberna att de satt sig till motvärn mot den K. u. K. österrikiska expansionismen och den tyska Mitteleuropapolitiken före och under Första världskriget.

Stortysklands blodtörstiga officerare kunde kalla sig katoliker eller lutheraner eller nationalsocialister men de var alla tyska herrar och föraktade slaver, judar och annan Untermenschentum. De mördade i Jugoslavien som i Polen och Sovjetunionen för att befria den för tysk bosättning och tysk malmbrytning lämpliga marken från mindrevärdiga och parasitära folkelement.

Folkjugoslaviens seger under ledning av marskalk Tito är också en seger för de undertrycka slaviska folken; visar deras starka revolutionära potential.

Den inledningen var inte så illa. Men den måste rensas ser jag. Språket tungt. Lite violett här och där. Nödvändigt ta bort skämtet med Kuk-Österrike. Läsarna vet inte längre att K. u. K står för Kejserlig och Kunglig; att jag dubbeltydigt karaktäriserar den Österrikisk-ungerska monarkien; den världskrigsinledande stormakt som förenade alla under kejsarens av Österrike och apostoliske konungens av Ungern spira författningsenligt förenade konungariken och land. Jag har alltför lätt för sådana för vanliga läsare obegripliga lustigheter. Måste hitta ett annat sätt att visa att SS blott följde en tysk officerstradition i sin mordpolitik. Men annars håller det. Viktigt att säga något om slaver

också. Svenskarna har alltför lätt att bli germanska.

Jag läste än en gång igenom sidan. Jo, nu skulle jag med någorlunda gott samvete kunnat gå ned i kaféet. Men jag var mer trött än hungrig egentligen.

VII

Hösten hade inte varit bra. Överhuvudtaget hade hela detta året 1947 inte varit bra. Ett ont år. Birgit hade gjort slut. Innan vi hunnit växa samman ordentligt ens. Pubertet kunde inte komma ut Sigurd Hoel till trots. Våren i

torpet efter Birgit var inte trevlig att tänka på.

Romanen om Erik som till slut blev en berättelse om New York, om Fat Ars Anderson och vägen mot dödarna var nog precis den skit förlagen menade. Redan upplägget borde gjort mig misstänksam innan jag börjat skriva ut den:

Erik utarbetas

1

en barndom full av hat

2

en pubertet fylld av revolt

3

sedan avlivar jag Inga (abort med strumpsticka)

4

historien över till New York. Fat Ars.

5

Erik feig. Dör i tunnelbanan.

Inte en ljusglimt. Konstnärskretsar? Jo! Som på nyårsnatten. Inte *en* känsla efter Ingas död. (Var sentimental där dock.) Märk tågresan. Självmordet skiljer mellan människa och djur. Hans *lykke* rann ur honom.

Då när jag skrev den var jag ensam i torpet. Svenolov hade börjat på X:ets målarskola. Dag och Sten kom bara på besök ibland. Nu skulle jag arbeta planmässigt. Var kväll skulle jag börja arbeta klockan sju. Fotogenlampan susade. Skriva i ett sträck till klockan sju på morgonen. Minst 30 A4 var natt. Sedan sova. Upp för att äta knäckebröd med mjölk. Åter börja skriva klockan sju. När jag hållit på fjorton dygn som jag trodde upptäckte jag att det gått sjutton dagar. Jag måste ha sovit över något dygn då och då. Det blev ett mycket tjockt manuskript.

Ett skitmanuskript vet jag nu. Dag såg betänksam ut när han kom till torpet och fick läsa det. Sedan gick vi ner till Lejondalssjön. Isen hade just gått upp.

– Du bör nog sova någon månad på det där, sade han. Sedan kan du läsa det och då märker du vad som skall skrivas om.

Det var finkänsligt sagt. Han är finkänslig. När det kom i retur och jag läste det brände jag det i torpets kakelugn. Sedan började jag på nytt. Men då bytte jag namn på Erik, han och boken blev Bjarne, historien var annorlunda och det hela blev stramare. Jag skrev också på morgnarna i stället för på nätterna. Men naturligtvis refuserades också det.

Sommaren nere i skyddsrummet var heller inte något att vilja minnas. Men hösten, den efter generalsupningen, med Urshult och smitningen från lumpen var nog värst. Då var det inte mycket Myrdal hade att vara stolt över när han såg sig i spegeln. Nej, hösten hade inte varit bra. Fast jag skrev Människan det illegala djuret i Urshult i alla fall. Det är lite väl mycket P. H.

Thörngren från 1940 i den långa essayen vet jag, men heldålig är den inte. Det hade Sigurd Hoel rätt i. Även om ingen vill ge ut den. Men det var en dyster höst. Mycket supa och slagsmål också.

Inte undra på att jag sedan föll som ett ton gråsten för Maxine. Plötsligt trodde jag att livet hade förändrats. Att det onda året var förbi.

Men inte hade jag lyckats ordna något för Maxine heller. Fast hon sagt att hon trodde på mig. Nu satt jag här på ett hotellrum i Beograd och det var redan natt. Hon var väl i Italien nu. Should I ever clasp a maiden whom the angels name Maxine.

– Quoth the Raven, "Nevermore."

Det blev alldeles varmt och sentimentalt i bröstet och jag satte papper i maskinen och började skriva:

En man som hette Klas gick in på ett kafé i Ambérieu-en-Bugey för att dö.

Han kom in i kaféet mitt emot stationen och han hade gått genom Jura tre dagar och hans höga pjäxor var leriga och han var svettig och han drack en romtoddy för han var frusen.

Jura låg i dimma och de skogiga bergen dröp av väta. Och Klas drack sin toddy och värmde sig vid kaminen. Han var trött och han hade gått från det förflutna i det dimmigt våta och han sträckte på sina ben och trivdes.

Rummet var kalt, han var enda gäst och skymningen föll på och värden drog för gardinerna mot gatan och Klas drack ännu en romtoddy.

Och han kände värmen genom kroppen och

värdens dotter gick genom kaféet.

Visarna på klockan över disken rörde sig sakta och värden la på mer kol i kaminen.

Nu blev det så varmt allting och Klas kände hur hans inälvor krympte och kroppen blev matt och det hettade.

Han ville stå upp, han ville gå ut, han ville lämna kaféet men han orkade inte resa på sig och han slet av sig vindtygsjackan och öppnade skjortan i halsen och pannan var våt av svett och hans mun gapade.

Nu stod livet helt stilla runt honom. Det var en film som plötsligt stannat. Värden som vänt sig om såg på honom och värden stod med ena armen framsträckt som om han sade något. Munnen hade öppnat sig. All rörelse upphörde. En stillbild. Och nu började det brinna i filmen som stannat. En liten ljus fläck mitt i rummet som hastigt växte.

Ljuden var så långt borta nu och en rutig dimma steg upp framför ögonen och Klas ville lägga sig rak lång på golvet men i stället sjönk huvudet mot bordets marmorskiva och han kände marmorn mot sin panna och hans andning var en annans som andades genom honom.

Saliven rann ur munnen på honom och ännu kunde han känna hur marmorskivan under hans ansikte sakta blev allt våtare av saliv och svett.

Hans fötter hade dött bort och var inte längre delar av honom och det ringde som av stora klockor i öronen och det var en spiral av mörker framför honom nu och någon rörde vid honom men rörde vid en Klas som inte var han. Och han försökte säga

att han snart skulle vara som vanligt igen och att det var synd om värden som skulle få ha honom liggande här.

Men han kunde inte säga något, hörde bara strupen gurgla och rossla.

Och nu dör jag tänkte Klas och han var inte rädd. Han tänkte: Och nu borde jag tänka på allt vackert i livet; på flick...

Så blev det inte något mer utan allt vart stort mörker och tystnad och tvärs genom detta täta mörker en stigande skärande smärta ut i intet.

– Men så var det inte.

– Inte göra skitromantik.

– Var hederlig.

Det var på Nalen jag första gången hörde Maxine sjunga. Jag skulle resa mot söder nästa dag. Mot Jugoslavien. Till Nalen hade jag gått med Sten för att lyssna på en ung bluessångerska som sjungit i Count Basies orkester. Det var Maxine. När jag hörde hennes röst kände jag henne i hela kroppen och visste att jag måste stanna, kosta vad det kosta ville. Hon sjöng Ma Raineys Back Water Blues. Hennes röst var inte så stor som Bessie Smiths, vems är det? Men hon sjöng så det isade först och blev hett sedan i hela kroppen på mig.

When it rains five days and the skies turn dark as night, When it rains five days and the skies turn dark as night,

Then trouble's taking place in the lowlands that night.

I woke up this mornin', couldn't even get out of my door, I woke up this mornin', couldn't even get out of my door, There's bin so much trouble makes a poor gal wonder where to go.

Then they rowed a boat 'bout five miles cross the pond, Then they rowed a boat 'bout five miles cross the pond, I packed all my clothes, throwed them in and they rowed me along.

Oh, it thundered, there's lightnin' and the wind began to blow, Oh, it thundered, there's lightnin' and the wind began to blow, There's thousands of people ain't got no place to go. När det regnar i fem dar och himlen blir mörk som på natten/2ggr/Då blir det bekymmer i låglandet den natten.//Jag vaknade i morse och kunde inte ens gå ut /2ggr/Så mycket problem att en stackars flicka undrar vart hon kan ta vägen.//Dom rodde åtta kilometer över dammen /2ggr/Jag packade mina kläder, och dom tog mig med i båten.// Det åskade och blixtrade och vinden blåste upp /2ggr/Tusentals människor har ingenstans att gå.//Back water blues säger mig att packa mina saker och gå/2 ggr/För mitt hus föll samman, jag kan inte bo där längre.

Hon var så djävla vacker också. Nitton år och vacker och med den stora rösten!

Back water blues done taught me to pack my things and go Back water blues done taught me to pack my things and go. Cause my house fell down and I can't live there no more.

Maxine och jag satt på Frati längre ner på Regeringsgatan sedan på kvällen. Hur det gick till vet jag inte riktigt. Vad vi åt minns jag inte heller. Cannelloni, kanske. Men vi drack vitt italienskt vin. Soave, tror jag det var. Hade jag pengar? Det var hon som bjöd mig. Det minns du nog.

Hon hade sjungit med Count Basie under kriget. Count Basie, Roy Eldrige och Jimmie Noone också, sade hon. Sjungit på Café Society, Ruban Bleu, Cerotti's och andra ställen i New York och runtom i Staterna. Fast inte kunde hon vara nitton nu om hon sjungit till Count Basie då för tre år sedan. Tjugoett var hon nog åtminstone. Gift var hon. Med Franz Jackson. Han var en djävligt fin tenorsaxofonist och klarinettist. Han hade i Stockholm varit solist i Seymors orkester. Han hade ju i Staterna spelat med Cab Calloway och Fletcher Henderson. Han spelar som Coleman Hawkins.

– Franz arrangerar och komponerar. Vi har musik för allting och Franz kan alltid skriva mer.

De var kommunister också.– Jag sjunger allting, swing och blues och ballader. I've recorded for Decca. Men inte spirituals och andra sådana sånger annat än för viss publik. Det är inga sånger för nattklubbar.

Hon sjöng dem för Clarté sedan. Men då skrev man att ”negersångerskan Maxine Johnson reciterade negermusik”. Det tyckte jag inte om och jag översatte det inte för henne. Men nu när jag just träffat henne och var ute med henne första gången berättade jag om mitt skrivande. Försökte översätta mina kärleksdikter till Birgit.

– So, you want to enlighten the Swedish public about sex? skrattade hon.

Jag svarade inte direkt. Jag bara såg på henne. Hörde knappt orden. Lyssnade till timbren i hennes röst. Så störtkär hade jag aldrig varit.

– Are you married John? frågade hon.

– No, sade jag, I’m free...

Längre hann jag inte för då lutade hon sig fram och slog mig i ansiktet. Hon örfilade upp mig och hennes ögon var som antracit, hårda och glittrande.

– Never say that again!

Folk runtom i lokalen stirrade på oss.

Först fattade jag ingenting. Sedan förstod jag att hon trott att jag höll på att säga:

– I am free, white and twentyone.

Det hade jag ju inte menat.

– But you better watch that tongue of yours, sade hon.

Men hon hade varit så ohyggligt vacker när hon var arg. Och ögonen. Pupillerna stora då.

Så började det.

Hon förstod vad jag sade. Kommunist var också hon. Och vi talade. Blues och folkmusik och politik och kriget som just var över.

– I don’t trust the Lomaxes, sade hon. Jag vet ju hur de behandlade Huddie Ledbetter. Han var en fin man and a great artist. Han var politiskt medveten också. Har du hört hans Mr. Hitler? Eller Jim Crow Blues? Men gamle Lomax ville ha honom som boy. En utklädd black-face minstrel som sjöng prisonsånger för vita.

– Men nu efter detta kriget blir världen aldrig densamma mer, sade hon. Denna gång tar folk sitt människovärde tillbaka. Det visade de redan i Detroit under kriget. Trots all red-baiting tog de strid for the unions. Och strid mot white supremacists. Race riots kallar de fina liberalerna det. Men också riots är kamp för equal rights.

– Bessie sjöng om det 1928, sade jag.

– Jo, sade Maxine och i Poor Man’s Blues är the poor man både poor and colored. Och the rich man is sannerligen free white and twentyone! Kan du inte höra det?

Hon lutade sig fram mot mig och började sjunga, helt lågt men med all den sin kraft och värme i rösten som drev blodet att dunka i tinningarna på mig samtidigt som jag hörde texten; den var så förbannat riktig.

Ol’ man fought all the battles, Ol’ man was fired again today.Ol’ man fought all the battles, Ol’ man was fired again today.

He was doing his thing you had given him in the name of the USA. As the war is over Ol’ man must live as same as you, And the war is over Ol’ man must live as same as you. If it wasn’t for the poor man mister rich man what would you do? Gubben var med om alla fälttåg/Gubben fick sparken igen i dag/ Han utförde det uppdrag/du hade gett honom i Förenta staternas namn./ När kriget är över/har gubben samma rätt i livet som du/och kriget är nu över/ gubben har samma rätt i livet som du./ Om det inte vore för den fattige/rikeman, vad skulle du göra då?

Den hade jag och Sten lyssnat på många gånger. När Maxine nu sjöng den helt tyst för mig kunde jag samtidigt höra Joe Williams och Bob Fuller därbakom följa henne men om hon sjöng den nu i Stockholm borde det naturligtvis vara Franz Jackson som hon faktiskt var gift med, även om man inte sade något om det, som ackompanjerade.

– Och bara sju år senare blödde Bessie ihjäl för att hon var negro, sade Maxine. Det vita sjukhuset ville inte befatta sig med en big fat svart mama. Men hon och Ma Rainey var de största. Det visste folk då och nu säger också de fina kritikerna det.

– Men Ma Rainey var speciell, sade jag:An’ some folks sits dere waitin’ wid deir aches an’ miseries, Till Ma comes out before dem, a-smilin’ gold-toofed smiles An’ Long Boy ripples minors on de black an’ yellow keys.

O Ma Rainey, Sing yo’ song; Now you’s back Whah you belong, Git way inside us, Keep us strong.... O Ma

Rainey, Li'l aa' low; Sing us 'bout de hard luck Roun' our do'; Sing us 'bout de lonesome road We mus' go. Och de sitter där och väntar med sin värk och sina olyckor/Till dess Ma kommer fram inför dem och ler sitt guldtandsleende/och Long Boy rullar moll på de svarta och gula tangenterna./O Ma Rainey/ sjung din sång/nu är du hemma/dit där du hör hemma/ Gå djupt in i oss/ge oss styrka.../O Ma Rainey/Liten och kort/sjung oss om olyckorna/som väntar vid dörren/Sjung oss om den ensliga väg/ vi måste vandra.

Jag hade hållit rösten mörk och låg, försökt komma ihåg orden och minnas hur Sterling A. Brown intonerade dikten på verandan den eldflugeglittrande mörka kvällen sommaren 1939.– You know him? sade Maxine. Han var på Howard i Washington D.C. men brukade komma upp och lyssna. På mig med.

Och nu fyllde hon in:

I talked to a fellow, an' the fellow say, "She jes' catch hold of us, somekindaway. She sang Backwater Blues one day:

It rained fo' days an' de skies was dark as night, Trouble taken place in de lowlands at night.

Thundered an' lightened an' the storm begin to roll Thousan's of people ain't got no place to go.

Den I went an' stood upon some high ol' lonesome hill, An' looked down on the place where I used to live.

An' den de folks, dey natchally bowed dey heads an' cried,

Jag talade med en man och han sa:/"Hon tar bara tag i oss på något sätt./ Hon sjöng Backwater Blues en gång./ Det regnade fyra dagar och molnen var svarta som natten./ Det blir svårt i låglandet om natten./Det åskade och blixtrade och stormen tog i./Tusentals människor har ingenstans att ta vägen./Sen gick jag upp på en hög och ensam kulle/och jag såg ner mot det ställe där jag bott./ Och då böjde folk av sig själva på huvudena och grät./Böjde sina tunga huvuden, bet ihop käkarna och grät. Ma lämnade scenen och följde några ut."/ Mer var det inte, sa han./Hon bara tar tag i oss på det sättet.Bowed dey heavy heads, shet dey moufs up tight an' cried, An' Ma lef' de stage, an' followed some de folks outside."

Dere wasn't much more de fellow say: She jes' gits hold of us dataway.

– Han är en fin poet, sade Maxine. Han vet något om blues också. Men America is a white man's country och en negro poet är ingen riktig poet för de vita kritikerna. Det är som att Ma Rainey och Bessie Smith kom på race records.

– Jag hade skivsamlingen med mig från New York när jag kom till Sverige 1940, sade jag.

– Men den tidens blues var inte upproriska, sade Maxine. Det måste man komma ihåg. Det var andra tider då. Också Bessie är lite onkel tomsk i Poor Man's Blues. Hon ber the rich man öppna sitt hjärta. Nu efter det här kriget har man slutat be. Man vet att det hjärtat är iskallt. Nu kräver man. Det kommer aldrig mer att bli som förr.

Men det blev det ju. I Bryssel meddelade amerikanska ambassaden att den klubb hon sjöng på skulle bli out of bounds för all amerikansk service personal om man en gång till kom på Franz att dansa med en vit flicka. Så hade amerikanska konsuln gjort på Club Parisiana i Köpenhamn också när de var där, berättade Maxine. Och han hade bara dansat som kamrat. Flickan var ju gift med en svart pianist därtill. Men det kände inte amerikanska ambassaden till.Och lika bra var väl det.

– The American dollar is king in Europe!

Och varken hon eller Franz fick tillstånd uppträda för trupperna i Tyskland.

– No negro is allowed to perform in Germany.

Man visste ju också att de inte bara var svarta utan därtill röda.

Jag hade hållit mig kvar i Stockholm hela den tid hennes engagemang varade trots det fina rekommendationsbrevet som Nils skrivit ut. Sedan till Bryssel. Det var då hon sade:

– Javanesen, agenten, lurade oss. Det var bara counterfeit money de dollar han fixade åt oss. Så är det ständigt.

– Jag har aldrig haft en impressario. Men John, kan inte du bli min impressario? Jag skulle vilja det. Why shouldn’t I have an impressario? And, too, I would kind’a like giving my money to you. De andra agenterna är either kriminella or so boring och du skulle i alla fall få mig att skratta även om du inte kunde fixa a job for me. Med ditt munläder kunde du sälja mig as a sepia Mata Hari eller något sådant.

– Come on, John. Give it a try!

Så blev det.

– Men när du försöker placera mig får du inte låtsas om att jag är en married woman redan. Det går inte. Då finner man mig dull. Det är bäst om de believe I’m a scarlet woman. I just live with some guy. Det är likadant för all girls. Du vet karlarna som kommer till klubben vill tro att den som uppträder, sjunger eller dansar skall vara tillgänglig för dem alla. Vara verkligt

tillgänglig för alla, om du förstår vad jag menar. Nästan som en street-walker. Även om man inte är det och inte låter dem. Men sådana är villkoren i branschen. De måste tro det.

– Men det är ett konstigt falskspel med publiken. What a tangled web you weave when you practice to deceive. Så är det också med livet och kärleken. Vet du vem som sade det?

– Shakespeare.

– Det finns luckor också i din bildning John! Det är Sir Walter Scott. Det borde du veta om du läst ordentligt. Marmion Canto 6, verse 17:

”...Yet Clare’s sharp questions must I shun; Must separate Constance from the Nun – O, what a tangled web we weave, When first we practice to deceive! – A Palmer too! – no wonder why I felt rebuked beneath his eye: I might have known there was but one, Whose look could quell Lord Marmion.”

– En bra garderob har jag också. Det är viktigt för en kvinna. Men det är skit att det måste so much glamor till bara för att få sjunga en sång!

– Gee, I hope du klarar det. Du borde det som du kan prata. Åtminstone har jag äntligen en egen impressario. Rätt som det är börjar du blomma ut i monokel och briefcase!

I Belgien sjöng hon först på Boeuf sur le Pont i Bryssel men då hon inte hade arbetstillstånd kom polisenoch hotade stänga klubben. Sedan när hon fick papperen i ordning sjöng hon en vecka i Gent på Ambassadeur. 1 000 belgiska franc betalade man. 20 till 25 dollar natten. Men det gick inte att få nya kontrakt och Franz kunde inte få arbetstillstånd.

– He is getting frantic. Märkte du inte att han höll på att bli tokig av detta redan i Stockholm?

Jag tog tåget till Paris för att söka fixa något för henne i Frankrike.

– Or in Geneva or the South of France. Om du inte hittar något annat more serious than me att lägga din tid på, en blondin eller a redhead!

Herregud vilken skit jag är. Hon trodde faktiskt att jag kunde ordna något åt henne. Jag kom till Paris med hennes foto i ryggsäcken och skulle lansera henne. Jag! Och det hade hon gått på.

Det gick inte. Naturligtvis inte. Jag kom knappt in på klubbarna. Än mindre kunde jag tala med någon som kunde engagera henne. Paris var grått och slitet och fattigt och kallt. Mycket kallt. Strejker. Skärpt klasskamp. Schuman sökte krossa arbetarrörelsen och Gardes Mobiles höll stationerna besatta. Det hade varit riktiga gatustrider bara för några dagar sedan. Inte gjorde det det lättare att få engagemang för Maxine.

Och inte kunde Paul, som jag letade rätt på så fort jag kom till Paris, han hade nu börjat på L’Avant-Garde, och inte senare Madeleine på FMJD hjälpa mig heller. FMJD, Demokratisk Ungdoms Världsfederation, hade sprungit ur den World Youth Conference i London som jag hade rapporterat om inför klubben på våren 1944.

Där hade de gamla lägg också avStormklockan och jag kunde hänvisa till vad jag tryckt där. Fast det var längesedan. Sedan jag kom från Oslo våren 1946 och började sitta ute i torpet vid Lejondalssjön för att skriva hade det inte varit mycket politik.

Nej, där fanns ingen hjälp fast jag sade att Maxine inte bara var en fin bluessångerska och dessutom kunde sjunga scensånger som Ethel Waters och gospel som Henrietta Waddy och union songs också utan var kommunist därtill.

Om jag kunnat tala med någon av de stora, Laurent Casanova eller Aragon eller så, hade jag nog kunnat få hjälp av partiet. De hade ju organisationer som skötte konst och teater och scenframträdanden. Men någon sådan kontakt hade jag inte, jag fastnade hos portvakterna. I Frankrike var de ledande intellektuella än högre och än mer finintellektuella än ens en Zennström i Sverige. Om jag var en skit i de svenska ädelclartéisternas ögon så var jag här i Paris när jag sökte kontakt med le Comité National des Ecrivains inte ens en flugskit. Det var värre än om jag knackat på hos Svenska Akademien och bett att få leka på deras gård. Här hölls de revolutionära författarna i ett palats vid Champs-Élysées, grannar med presidenten. Och ingen bok hade jag publicerat som jag kunde hänvisa till. Bara stå där hos portvakten med några otryckta dikter i hand och prata dålig franska!

Paul var fyra år äldre. Han hade varit militant sedan Folkfronten. Vi hade träffats på Ny Dag när han var i Stockholm med en ungdomsdelegation 1946. Han kom från UJRF, det franska ungdomsförbundet; Union de la Jeunesse Républicaine de France. När hanfrågade vad jag nu gjorde svarade jag att jag börjat skriva på heltid. Det nöjde han sig med. Han själv hade aldrig haft annat arbete än det politiska och trots sin ungdom hade han varit en ansvarig i résistancen i Lyon. Han talade om att han skulle skriva dess historia en gång:

– Vi var hjältar även om vi inte var det så som man säger nu. När gaullisterna nu fascistiserar sig förfalskar de också historien. Men man är skyldig sina döda vänner att vara hederlig. Ty mycket var komplicerat. Jean Moulin greps av Gestapo i Lyon sommaren 1943. Han blev förrådd. Nog vet vi av vem! Men han var inte den ende som förråddes; det fanns starka krafter också inom det som kallade sig résistance som ville låta tyskarna göra slut på såväl kommunister som andra patrioter. De hade inget ens emot att Jean Moulin offrades. Han var dem en fara. Han var fransman och patriot och verkade för att ena résistancen. Det var också partiets linje. Men också i partiet hade funnits agenter och provokatörer; det visade sig när prövningens tid kom och stålet skulle härdas.

Vi stod vid disken och drack varsin rå calvados som aperitif på baren alldeles bredvid det billiga hotell han hittat åt mig på rue Louis Blanc. Det var en gammal bordell. Eller fnaskhotell egentligen för flott var det inte. Rummet bestod mest av en stor säng och en bidé. På väggen hade målats stora bilder av Musse Pigg. Den ena efter den andra. Varför förstod jag inte.

Vi skulle äta middag.

– När du är här i Paris måste du lära känna också den sidan av vår tradition, sade Paul.

Han skulle ta mig till en restaurang på vänstra sidan

som drevs av en kamrat från tiden i résistancen i Lyon. En han arbetat med 1943.

– En god kock och en anständig fransman. Men han är inte kommunist. Har aldrig varit det. Före kriget var han närmast en réac. Dock, under ockupationen visade han sig vara en god patriot. Och en réac som blir patriot är en vän att lita på under det att den socialist som 1938 kallade sig pacifist och därför inte tog kamp mot ockupanterna när Frankrike ockuperades var en faktisk kollaboratör och förblir en fiende. Sådana fanns. Och det var gott om pétainister särskilt bland de intellektuella. Många bland de mest kända, sådana som går med hederslegionen i knapphålet och nu berömmer sig av sin frihetskärlek, uppträdde ännu våren 1944 som marskalkens trogna.

Det låg ännu mycket sopor på gatorna efter strejkerna. Folk vi mötte såg slitna ut och det drog kallt.

– Han har sin restaurang strax bakom Quai de Conti, sade Paul. Han sköter den som om ockupationen ännu inte hävts. Man får gå in bakvägen och gatufönstren är förbommade. Kanske kan man säga att hans är litet av en svart restaurang. Men han sköter den inte som svartabörsrestaurangerna under ockupationen. Han serverar inga

vichyfolk och dem han misstänker för att ha varit orena under ockupationen kör han direkt på porten och dekorerad hjälte är han faktiskt så man låter honom hållas. Han är ingen profitör heller. Någon måste ju hålla matlagningskonsten i ära också i dessa tider.

– Kriget visade vilka som var patrioter, sade Paul när vi gick över Pont Neuf. Nu som 1793. Ty vilka är det

franska folket? Den arbetarklass som med sitt blod försvarat och vunnit friheten eller den bourgeoisie vilken i sin klassegoism paktiserade med Hitler? De hundra familjer vilka med Pétain i spetsen förnedrade Frankrike och som nu åter är beredda att sälja Frankrike? Var finns patrioterna? Maurice Thorez talade i den franska arbetarklassens namn när han efter befrielsen krävde disciplin och arbete. Det var arbetarklassen som på två år återställde produktionen till förkrigsnivå. Efter förra kriget hade det tagit sex år, ända till 1924, innan 1914 års produktion åter uppnåtts. Vi kommunister tog vårt ansvar som fransmän. Men det profitsugna kapitalet är 1947 som alltid, som 1870 och 1940, landsförrädiskt. Och nu söker de med den så kallade socialisten Jules Moch som redskap och med pengar som överförs från de regeringstrogna amerikanska fackföreningarna spränga fackföreningsrörelsen och krossa arbetarklassens parti. I USA:s tjänst! Regeringen för en hungeroffensiv mot folket.

Restaurangen såg helt stängd ut. Tillbommad. Träluckor för fönstren. De var ordentligt tillspikade och spikhuvudena var rostiga.

– Han spikade igen dem när han flydde från Paris med alla andra 1940, sade Paul. Och han har aldrig öppnat dem sedan dess.

Vi gick tvärs över gården. Den var full av sopor. Genom trappuppgången till gårdshuset kunde vi sedan komma in bakvägen, precis som Paul sagt. Lokalen var liten och gammaldags med flaskor av alla de slag bakom zinkdisken. Det stod brinnande ljus på borden. Folk talade lågt. Ingen var högröstad. Gästerna såg

vanliga ut, de flesta medelålders och rätt luggslitna. Vid några bord satt hela familjer med farmor och farfar och föräldrar och barn. Välartade franska barn. Några hade sina hundar med också. De låg helt stilla under borden. Det var fullsatt men Paul hade ju beställt och hans vän hade reserverat ett litet hörnbord åt oss.

Det var en fantastisk måltid. Jag hade aldrig ätit något liknande.

Först fick vi œufs en meurette.

– En typisk bourgognerätt, sade Paul.

Det var ägg pocherade i en tjock sås av vin, vitlök, champinjoner och lök.

– Konsten, sade Paul, är att se till att äggulan inne i sin ficka av äggvita skall ha samma konsistens som den tjocka såsen just när rätten kommer på bordet.

Till det drack vi en Santenay.

– Det är mycket svårt att finna ett vin som stämmer till œufs en meurette, sade Paul. Men Santenay gör det. Det vinet har just det mått av frisk fyllighet och mjukhet och precis den stringens som behövs för ett gott äktenskap med denna rätt. Det skär sig inte mot ägget. Känn själv.

– Det här är årgång 1943. Både 1942 och 1943 var bra i Bourgogne och Santenay blir inte bättre på lång lagring. Men det är märkligt att tänka sig att dessa druvor mognade just när Jean Moulin torterades.

Till levern hade Paul beställt en Gevrey-Chambertin 1934.

– Här har han en utmärkt källare. En del av den tillhörde egentligen en kollaboratör. En riktigt ful en. En

som gick med i milicen och sköts efter kriget. Men vi befriade också den källaren i augusti 1944!

Värden hällde försiktigt en bottenskyla vin i Pauls glas. Han höll glaset mot ljuset som skimrade genom vinet, han luktade på det, snurrade glaset, luktade igen, smakade, rullade vinet i munnen med halvslutna ögon.

– Det är mycket gott, sade han. Sannerligen mycket gott.

– Det kommer från min egen förkrigskällare, sade värden. Jag fick undan det mesta innan tyskarna kom. Sådant här ville jag ju inte att bocherna skulle få dricka.

– Vinet är en konstart, sade Paul sedan. Vin och mat tillhör de sköna konsterna i Frankrike. De hör vår kultur och vårt folk till. Man anklagar oss kommunister för att vara puritaner. Det är vi inte. Vi är inte sådana att vi predikar vatten och dricker vin. Vi önskar, som Heinrich Heine sade, sockerärter och gott vin åt alla. Friedrich Engels menade en gång att lyckan i livet var en Château Margaux 1848. I den förborgerliga revolutionen sade Henrik IV att var fransk familj skulle ha en höna i grytan till söndag. Maurice Thorez skulle kunna säga att efter vår revolution skall var fransman i källaren ha undanlagt några buteljer av en god årgång Château d'Yquem till sin dotters bröllop och någon låda Château Pétrus eller Château Haut-Brion eller Château Latour eller vad han nu uppskattar mest till sin hustrus högtidsdag och sin egen.

När vi kom till osten sade han:

– Hade det varit för ett år sedan, när vi satt i

regeringen och även ungdomsförbundet hade stora resurser då hade det inte varit svårt att ordna engagemang åt din Maxine. Nu är det annorlunda.

Han menade att även om jag kunde nå fram till Aragon eller Casanova och andra som var ansvariga för kulturen så skulle det inte hjälpa.

– Att ungdomsförbundet just nu i dessa veckor av hårdaste klasskamp skulle lansera din Maxine det skulle betraktas som uppgivenhet, intelligens med fienden! kulturell amerikanisering! Jag kan riktigt höra vad Jeanette Vermeersch skulle säga. Att använda våra nu knappa medel på det sättet! Värre än ett brott, en dumhet! Nu lyfter vi i stället fram det franska, vår egen tradition och visar dess samhörighet med det europeiska. Vi visar inte bara våra egna vackra franska skådespelerskor, tar upp våra egna chansoner och knyter an till våra egna stora klassiker; vi visar också på exemplet från Sovjet. Valet står mellan de två vägarna. Den fredliga återuppbyggnaden, Sovjets väg, och de alltmer tilltagande krigsförberedelserna, Amerikas väg. Vilken väg väljer det franska folket?

– Men, för att vara uppriktig, nu har dessutom blixten slagit ned. Kritiken mot oss i Szklarska-Porebda var inte ogrundad. Vi hade valt väg efter kriget. Valt en politik som fortsatte folkfrontspolitiken, enhetspolitiken från résistancens tid. Vi tog regeringsansvar. Vi avslöjade och krossade trotskisternas falska vänstrism som vi gjort det under folkfrontstiden och ockupationen. Maurice var uppe hos gruvarbetarna och satsade hela sin och partiets prestige på produktionsökningen. För Frankrikes skull. Arbetarklassen följde våra

paroller. Men när Washington gav order till sina underlydande i fransk politik kastades vi ut ur regeringen och bort från makten. Vi hade bara nått maktens sken. Vi misslyckades. Det var det som sades i Szklarska-Porebda. Där fick Jaques Duclos och Etienne Fajon stå till svars inför representanterna för alla de stora europeiska partierna med SUKP(b):s Andrej Zjdanov i spetsen. Nå vi var inte ensamma. Italienarna hade varit lika svaga och opportunistiska. Maurice har de facto också gjort självkritik. Hur skulle han kunnat göra annat? Puddingen bevisas i ätandet och vår politik visade sig illusorisk när vi slängdes ut ur regeringen utan att kunna göra motstånd.

– Särskilt jugoslaverna har varit mycket hårda i sin kritik. De har gått mycket längre än på mötet i Polen. De har sökt upp oss, även mig. De vill att vi lägger om politiken mycket mer än vad vi beslutat efter mötet. Vad de säger? Vi svek folket, vi lämnade från oss vapnen. Frankrikes kommunistiska parti styrdes av kapitularder! fångna i legalistiska illusioner om den borgerliga klassdiktaturen. Vi var ett revolutionärt parti som drabbats av parlamentarisk kretinism!

Vi hade utan tanke på det verkliga läget, dess faror och möjligheter, följt generallinjen från Sjunde världskongressen trots den analys som fört till beslutet att upplösa Komintern. Det som våra representanter själva

formulerat.

Men massornas mobilisering och den väpnade kampen under partiets ledning mot hitlerfascisterna öppnade en ny väg. Det var, som påpekades i kommunikén 1943, inte längre möjligt att styra kampen från ett

världscentrum. Vart parti måste hädanefter ta direkt ansvar inför den egna arbetarklassen, det egna folket. Den internationella solidariteten är blott en allmän ram.

Att de sovjetiska kamraterna tvangs råda till försiktighet hörde samman med Sovjetunionens svåra situation. Kriget var mycket påfrestande. Men efter 1943 kunde ingen längre säga att Moskva bar ansvar. Om ett parti gick mot råden från Moskva, som det jugoslaviska och det kinesiska, kunde Moskva och Sovjetunionens utrikespolitik inte drabbas av det. Verklig solidaritet med Sovjetunionen krävde alltså självständigt handlande. I Frankrike som i Italien hade partiet lämnat ifrån sig vapnen och de facto omvandlats till ett reformistiskt parti! Det var hård kritik. Och den kom från det parti som var det första efter bolsjevikerna som segrat på egen hand. Segrat trots vad Moskva rått.

Som du förstår har denna kritik fört till debatt inom vårt parti. Men vi har nu avvisat de jugoslaviska kamraternas ytterligtgående ståndpunkter samtidigt som vi accepterat den kritik de framförde officiellt och alltså enat oss om den linje som Zjdanov och de sovjetiska kamraterna företrädde på mötet.

– Det här innebär, sade Paul nu vid kaffet, att det inte är rätt tid att be partiet om hjälp att skaffa din Maxine engagemang som bluessångerska. Det hoppas jag du förstår.

Paul och jag träffades ett par gånger till under det jag var kvar i Paris. Men inte på någon sådan middag naturligtvis. Mest bara gick jag runt i staden. Besökte museer.

På världsungdomstidningen, Jeunesse du Monde, hade jag träffat Madeleine. Redaktionen fanns i FMJD:s lokaler på Rue de Châteaudun. Dit till FMJD hade jag gått för att än en gång diskutera möjligheten att ta mig till Grekland. Näst sista kvällen jag var i Paris tog Madeleine mig med till ett ungdomsmöte i Montreuil. Det var en kulturkväll. Deras sånggrupp uppträdde. Det var fint och stämningsfullt. Och till dragspelsackompanjemang sjöng en kvinna i trettioårsåldern med italienskt utseende Pottiers Elle n'est pas morte om Kommunen, den som lever nu och alltid! Trots mitraljöser och trots alla offer. Nej, den är inte död! Det rös i mig när hon sjöng. Hennes röst hade fränhet. Som Piafs ungefär.

En pojke i min ålder reciterade så Aragons dikt till Gabriel Péri, Celui qui chanta dans les supplices. Han hade en mörk röst och läste mycket skolat och tydligt. Jag kände till min förbluffelse hur tårarna började fylla ögonen, jag fick svårt att andas och måste bita hårt i underläppen för att inte snyfta högt vid de fyra sista verserna:

Il sont venus pour le prendre Ils parlent en allemand L'un traduit Veux-tu te rendre Il répète calmement

Et si c'était à refaire Je referais ce chemin Sous vos coups chargés de fer Que chantent les lendemains

Il chantait lui sous les balles Des mots *sanglant est levé* D'une seconde rafale Il a fallu l'achever

Une autre chanson française A ses lèvres est montée Finissant la Marseillaise Pour toute l'humanitéDe kom för att ta honom/De talar tyska/En översätter: Ger du dig?/ Han upprepar lugnt//Gick det att göra om/skulle jag gå denna väg igen/under era tunga steg/som morgondagarna sjunger//Under skuren av kulor sjöng han/orden ”blödande reser sig”/det krävdes en andra salva/för att göra slut på honom//En annan fransk sång/steg upp från hans läppar/sjungande Marseljäsen till slutet/för hela mänskligheten.

Sedan sjöng vi tillsammans Internationalen så som Pottier skrivit den och så som den skulle sjungas, inte som tyskt bompa bompa och inget finlir och inte som ett stycke för skolad manskör utan som en riktig parisisk förstadschanson.

Paris var den mest spännande stad jag någonsin besökt. Där pågick också den öppna klasskampen på gatorna var dag. Regeringen gick i USA:s ledband. Men partiet stod ju fast.

– Nästa gång du kommer till Paris har demokratin segrat, sade Madeleine.

Sedan fick vi springa ty polisen gjorde chock.

Att vara i Paris denna höst var att befinna sig i världsrevolutionens frontlinje.

Men för Maxine kunde jag ingenting göra och nu när pengarna nästan helt tagit slut liftade jag från Paris söderut.

Det var så jag till slut hamnade i Ambérieu-en-Bugey för att dö. Det hade varit svårt att få lift ut ur Paris. Vi var många på nationalen mot Medelhavet. Fullt med GI:s. Vädret gråkallt. En ständig pinande blåst. Då och då med drivande tunga moln och kallt duggregn som smög sig under trenchcoaten. Men andra dagen kom jag i alla fall till Vézelay.

Det var en präst och en nunna som plockade upp mig på eftermiddagen på utfarten från Joigny. Dit hade jag kommit vid tiotiden på morgonen med en garageägare med verkstad vid kajen, efter att ha övernattat på auberge de la jeunesse i Sens. Sedan hade jag fått gå över bron, genom hela staden, över järnvägen och en bra bit ut på N6. Jag frös som en hund för nu hade jag så lite pengar kvar att jag inte ätit alls den dagen. Vi var flera stycken som samlats där i väntan på lift. Vi sökte sprida oss. Folk var alltid ovilliga att stanna om det stod flera av oss bredvid varandra. Efter tre timmar kom så en svart Citroën B11. En nedkörd en från trettiotalet. En sådan där vacker svart Traction Avant. Den stannade och tog upp mig. Där satt ett par i fyrtioårsåldern.

Han var präst, det såg jag med en gång men det var på skorna jag först såg att hon var nunna. Men de var märkvärdigt glada. Skrattade och pratade. Det trodde jag inte sådana gjorde. De skulle ner in i landet men först passera Vézelay. De undrade varifrån jag kom och vad jag gjorde.

– Jag är svensk, sade jag.

– Lutheran?

– Ja, vi har statskyrka. Jag är écrivain.

– Och ni har aldrig varit i Vézelay? Aldrig besökt la Madeleine de Vézelay?

– Jag har läst om den.

– Men när ni är här måste ni se basilikan. Det är nödvändigt. Det är den romanska tidens största minnesmärke i Frankrike. Här var en viktig station på pilgrimsvägen till Compostela. Och kyrkan ligger så vackert. Reser sig över staden och landskapet. Gud och människorna har gemensamt sökt fulländning

– Se fasaden, sade han när vi stod framför kyrkan. Avsikten är att den skall tala till menigheten.

– Där på ömse sidor om Kristus står de två Mariorna, sade hon. Maria Guds moder och Maria Magdalena vars synder förlåtits henne för att hon älskat mycket. Hon som först fick i uppdrag att vittna om uppståndelsen. Det var hit till Vézelay som hennes reliker fördes från Saint Maximin. Det var därför detta blev en så viktig station på pilgrimsvägen i det elfte århundradet.

När vi kom in i långskeppet såg jag att det var ett vackert rum. Mycket vackert. Rymd och lyftning och en stenens färgskala från gyllengult till askgrått. Kapitalen var också just så fascinerande som jag läst. En gudlighetens märkvärdiga bilderbok för folket. Prästen gick bredvid mig och förklarade bilderna. Han gjorde det med entusiasm.

Där uppe dör den fattige Lasarus på rikemannens tröskel och själen lyftes till himlen av änglar och fortsätter vi runt pelaren ser vi hur djävlar med tänger drar

den döende rikemannens själ ur hans kropp och ormar krälar över hans penningsäckar under bädden när i paradis Abraham välkomnar Lasarus. Den lustfulla kvinnan ätes av ormar och djävulen kör ett svärd genom hennes kropp. Men märkliga fantasier också. Den heliga Eugenia som förklädd gått i kloster och för sin helighets skull utsetts till abbot anklagas för att ha våldfört sig på en kvinna. Därför blottar hon till Guds ära sin nakenhet. Hon visar fram sitt verkliga kön för åklagaren och domaren, som är hennes hedniske fader Filip för övrigt. Uppe på pelaren ser man henne blotta sig under det de två männen visar alla tecken på stor förvåning.

– Hon blev martyr i Rom sedan.

Där uppe ovanför oss slåss djävlar med varandra och med det goda. De frestar och bedrar. Där är uppbyggliga skådespel för folket. Nittionio berättande kapitäl, säger hon. Men de är nästan för bra. Ju mer jag ser på dem ju misstänksammare blir jag. Det var Viollet-le-Duc som restaurerade. Gjorde han inte nya kapitäl efter eget huvud som han uppe på Notre-Dames torn gjorde nya gargoyler som ruvade helt som romantiken krävde över det sovande Paris?

Inne i förhallen visade prästen på bågfältet.

– Ser ni, sade han. Detta tympanon är ett av de viktigaste i Frankrike. Ämnet har tagits från Markusevangeliet och Apostlagärningarna. Den uppståndne Korsfäste säger till apostlarna: Prediken evangelium för allt skapat. Och här i dunklet där vi står ser Han mot oss, visar med handen och säger oss: Jag är vägen! Så öppnas framför oss porten till en väldig ljusets stilla

boulevard genom långskeppet ända fram till korets bländande lyskraft.

Det var vackert. Centralfiguren var stark. Men jag hade hela tiden den otäcka känslan att det var nygjort. Det var som att gå på museum i Paris; det med gipsavgjutningar av alla Frankrikes kyrkoportaler.

När jag gick runt i förhallen såg jag en lång man stå bedjande vid nordväggen. Han var ung, tjugonågonting och såg inte riktigt fransk ut. Amerikan närmast. Han stod och såg på kapitälet på pelaren framför sig och bad tyst. Jag kunde se läpparna röra sig.

När jag kom närmare avbröt han bönen.

– Hey, sade han, are you an American?

– No, sade jag, I’m from Sweden.

– Har du sett det där, sade han och pekade på kapitälet. Gives you something to think about. Du ser vad det är?

– Inte riktigt, sade jag.

– Konung David har sett en vacker kvinna som hette Batseba och fått lust till henne. Så lät han hämta henne och committed adultery with Batseba. När han på det sättet också gjort henne med barn lät han hennes man Uria dödas för att bli av med honom då han besvärade dem och när Batseba hållit sorgeklagan över sin döde man flyttade hon hem till David. The Lord didn’t like that och sände Natan att tala till David om den rike och den fattige och hålla strafftal mot honom. Sedan slog the Lord ihjäl det barn som var avlat i adultery och David låg med Batseba som ju nu inte längre hade någon man och gjorde ett nytt och äkta barn som hette Salomo och som the Lord älskade. Det

var så David blev vår frälsares anfader. Det du! Det lärde jag mig som korgosse och har aldrig glömt det. Nog är det något att ha för ögonen när man vill bedja om syndernas förlåtelse!

När vi lämnat kyrkan var det sen eftermiddag. Prästen och nunnan skulle vidare ner mot Corbigny och släppte av mig vid Saint-Père.

– Här kommer många bilar, sade prästen.

Det gjorde det. Men det dröjde innan jag fick ny lift. Den tog mig också bara till Pontaubert strax utanför Avallon. Jag gick genom samhället på väg mot staden när jag kom att få följe med amerikanen från Vézelay. Jag stötte på honom när han kom ut ur ett kafé. Vi enades om att det var kallt.

– Ett beastly klimat.

– Är du katolik, sade han sedan. Var det därför du besökte la Madeleine eller var det för konstens skull?

– Det var för konsten, sade jag.

– Jag är katolik, sade han. Konsten i Vézelay ger jag inte mycket för. Den är fake. Också den jag använde att be

med. Det är Viollet-le-Ducs romantiska illusioner i sten det hela. Han gjorde medeltiden så mycket mer medeltida. På medeltiden visste man inte hur man skulle bygga på medeltida sätt. Han visste. En teoretiskt kunnig arkitekt som för hundra år sedan skapade fransk medeltida arkitektur. Åtminstone den som folk tror är medeltida; Notre-Dame i Paris, katedralerna i Saint-Denis, Amiens, Chartres, Laon, Reims och Vézelay naturligtvis. Han har byggt den befästa staden Carcassonne och slotten Pierrefonds och Coucy och mycket annat. Men allt bara fake! Det finns helt annan

och äkta romansk konst också häromkring trakten för den som vill leta. Att vara katolik hjälper. På väg till Gud möter man konsten.

Han var från Chicago. Irländsk familj. Fadern hade varit målare, plankstrykare alltså, och hade ett tiotal anställda. Familjen ville att han skulle komma hem och börja arbeta i företaget. Men han hade varit med i Italien under kriget.

– Vill se mig om lite innan jag hamnar i trampkvarnen, sade han. Jag kom hit för att studera modern French art on the GI Bill men kom i trouble och åkte ut. But I have stayed on.

Nu var han på väg till Nice.

– Där skall jag möta min flicka om en vecka.

Nu hade han hyrt ut henne till en pensionerad brittisk major på tio dagar.

– Hur då hyrt ut?

– Hyrt ut rätt och slätt. Vi stod på Bar Monaco hon och jag när han ställde sig bredvid, mycket brittisk med mustasch och allt. Efter en stund vill han bjuda och när vi tagit ett par glas säger han att han är på väg söderut. Han har familjen i sin villa ovanför Nice. De är bosatta där sedan kriget. Så säger han att min flicka ser trevlig ut och sedan efter en stund frågar han om han kan hyra henne från mig på tio dagar. Han skulle betala i dollar. 45 dollar dygnet. En tredjedel nu och två tredjedelar när jag hämtade henne i Nice om tio dagar.

– Du bestämmer, sade jag till henne.

– Då klarar vi vintern, sade hon.

Sedan tog han upp 150 dollar och gav mig, lade

armen om henne och de gick ner till taxistationen vid Odéon. Jag skall hämta henne utanför Negresco klockan tio på morgonen om en vecka när han kör vidare hem till sig. Då skall han ge mig resterande 300 dollar. Om vi tar oss till Neapel klarar vi oss hela vintern på det. Jag har vänner där från kriget.

Vi hade kommit in i Avallon nu och passerade sjukhuset. Det mörknade.

– Du är pank, är du inte? frågade han.

– Jo, sade jag.

– Jag har ju pengar nu, sade han. Jag står för hotellrum och en bit mat. Man måste hjälpa varandra. Nästa gång är det du som får ställa upp. Hur skall folk annars klara sig här i livet.

Vi tog varsitt rum på hotellet vid place Vauban.

– Jag är ingen pansy, sade han. Att dela rum med karlar fick jag nog av i militären. Inte du heller är bög antar jag.

– Nej, sade jag. Bög är jag inte.

Han talade mer om flickan han hyrt ut sedan när vi satt på restaurangen på andra sidan torget.

– Det är en bra flicka på sitt sätt. A good piece of ass anyway. Ser inte illa ut heller. Annars skulle ju majoren inte brytt sig om henne. Men det är ju ingen jag skulle kunna gifta mig med. Hade det varit det hade jag naturligtvis inte hyrt ut henne. Vi har hängt ihop i tre månader nu. Hon heter Mary och det låter nästan blasfemiskt för hon är en judinna från Bronx. Modern hennes skriver hela tiden att hon skall komma hem. Hon

vill att Mary skall träffa en nice Jewish boy, en dentist eller lawyer eller så och gifta sig. Men Mary

skriver tillbaka att hon studerar språk och inte kan komma hem än. Men till nästa höst återvänder hon. Då hittar hon nog sin läkare eller vad det är modern har sett ut åt henne och gifter sig och får sex barn och blir en judisk morsa i Bronx som aldrig kommer ihåg Frankrike mer.

Han beställde in ännu en flaska vin, rött vanligt bordsvin. Det var skönt att sitta inne i värmen. Jag hade ätit mig mätt. Magen stod i fyra hörn och en snibb, som man brukade säga när jag var barn.

– Mary är ett bra ligg. Du vet judiska flickor har en alldeles särskild orgasm. Har du provat dem?

Jag svarade inte. Jag bara grymtade ty jag tyckte han var alltför amerikanskt rasistisk.

– Men jag åker snart hem jag med. Då är det slut på det fria livet. Då går jag in i gubbens firma. Sliter fem dagar i veckan och går i kyrkan var söndag. Sedan gifter jag mig med en trevlig katolsk flicka. En oskuld. Och sedan lever jag lyckligt mina dagar ut. Men ännu har jag roligt en tid.

Det var skönt med en riktig säng. Men jag sov oroligt. Lakanen var kallfuktiga och jag låg länge huttrande. När vi möttes till frukost nästa morgon sade han att han tänkte stanna någon dag.

– Jag har tid på mig. Det duger inte att komma för tidigt. Vill inte störa dem. Dessutom vill jag här besöka Saint-Lazare ordentligt. Inte för konstens skull utan för att detta var de spetälskas stora pilgrimsmål under medeltiden. Och jag är ju i behov av lite nåd. Som du förstår.

Den dagen var det nästan omöjligt att få lift. Det

började regna på allvar också. Ett kallt regn. Jag frös i min stora trenchcoat. Ryggsäcken skavde. Det fortsatte att regna hela dagen. Jag lyckades bara få kortliftar. Bönder på väg hem. En provryttare i damunderkläder som tyckte dagen var så tråkig att han tog upp mig:

– Fast jag tar aldrig upp sådana som liftar annars.

I Chalon-sur-Saône gav jag upp. Där fanns något slags ungdomshärbärge. Jag kunde rulla ut min sovsäck på britsen. Ett par engelska flickor lagade grönsakssoppa på ett spritkök. De gav mig en kopp. Soppan var het. Den värmde i magen. Sedan kröp jag ner i säcken, drog ihop mig och somnade. Fortfarande frusen dock. Fast mitt i natten vaknade jag av att jag svettades.

På morgonen kände jag mig ännu ruggig, lite huvudvärk också; det stack i hela kroppen och sved i ögonen. Det dröjde innan jag fick lift. Men så stannade en Renault skåpbil. Det var två libanesiska matthandlare. Det var varmt och skönt i bilen och jag tinade upp. Jag var däven och satt och småsov i värmen. När vi kommit in i Mâcon sade den som körde:

– Vi tar av här, vi kör över bron och fortsätter sjuttionian mot Bourg-en-Bresse.

Han hade stannat på kajen utanför bilverkstaden.

– Jag skall till Genève, sade jag, det blir bra med Bourg-en-Bresse.

Nu var jag lite mer varm och vaken. Vi diskuterade Palestina.

– Min familj kommer från Jerusalem, egentligen, sade chauffören.

– De kommer att ta allt vårt land, sade den andre.

Stormakterna intrigerar mot oss som de gjorde efter det förra kriget. Ryssarna håller på sionisterna för att kunna slå mot britterna. De skickar vapen till terroristerna och i Förenta staterna är deras lobby stark.

– Här med, sade han som körde.

De skulle vidare ner mot Aix-les-Bains och egentligen skulle jag bett dem släppa av mig utanför Pont-d'Ain där åttiofyran tog av rakt upp mot Genève men vi var mitt inne i diskussionen om brittisk och fransk politik i Mellersta östern på tjugotalet och dessutom kände jag mig slö och varm och när jag upptäckte att vi passerat

avtagsvägen kunde jag lika gära följa med till nästa stad.

När jag steg ur skåpbilen i Ambérieu-en-Bugey kände jag åter hungern. Libaneserna körde vidare och jag stod kvar i den sena eftermiddagen, frusen var jag också. Man märker kylan mycket mer när man är hungrig. Jag räknade igenom vad jag hade. Det skulle inte räcka till mat. Tårna domnade redan. Ryggsäcken var mycket tung. Det låg regn i luften igen. Men det jag hade skulle räcka till något varmt att dricka.

Jag gick in på kaféet. Jag var enda gäst. Det var ännu inte aperitiftiden då folk skulle komma. Borden hade marmorskivor. På väggen satt en stor skylt: En måltid utan vin är som en dag utan sol. Det var varmt därinne. Kaminen stod i hörnet. En flicka lade på mera kol. Jag satte mig vid bordet bredvid kaminen. Sträckte de frusna fötterna mot värmen och beställde in en romtoddy av flickan. Ännu satt kylan kvar i kroppen, den kom som lätt frossa, nackhåren reste sig. Värden stod bakom disken nu. Flickan måste vara hans dotter. De

talade på sådant sätt med varandra. Hon var söt i vit blus. Nej inte söt, attraktiv. Mörkt hår och bred röd mun. Flicka förresten, hon var väl tjugofem. Hon log vänligt när hon såg mot mig.

Det hettade i ansiktet av värmen från kaminen. Flickan kom med romtoddyn. Hon ställde den framför mig på marmorskivan. Den var så varm att det rykte om den.

Den romtoddyns värme spred sig genom hela kroppen. Frusenheten upphörde. Jag kände hur kölden släppte. Samtidigt blev hungern mindre gnagande. Nej, besöket i Frankrike hade inte gett något. Ty visst hade jag svikit Maxine som fortfarande fanns i Bryssel och väntade på att höra av mig. Men kom jag väl till Genève skulle jag kanske kunna ordna henne ett engagemang. Hon var ju så förbannat fin. Jag tänkte på henne, tog fram henne. Satte henne här bredvid mig. Hon stödde armbågarna mot marmorbordet. Nu kundejag höra henne sjunga också. The Union Maid. Den tyckte hon om. Hon brukade göra om dess text alltefter publiken. Fast hon sjöng den naturligtvis inte på klubbarna. Bara i politiska sammanhang och fackliga för sådana som var som vi.

– Det var egentligen Woody Guthrie som skrev den en gång i Oklahoma City efter ett litet fackmöte där the company guards samlats för att spränga mötet men kom av sig när de såg att där var mest kvinnor och barn.

This union maid is wise to the tricks of company spies. I can’t be fooled by a company stool,

I’ll always organize the guys.

I’ll always get my way when we strike for better pay. I’ll show my card to the National Guard And this is what I’ll say:

Oh, you can’t scare me, I’m sticking to the union, I’m sticking to the union ’til the day I die.

Married life ain’t hard when you’ve got a union card,

A union man has a happy life When he’s got a union wife.

Oh, you can’t scare me, I’m sticking to the union, I’m sticking to the union ’til the day I die.Den här fackföreningstösen är för smart för företagsspioner./Jag låter mig inte luras av arbetsgivarskitar,/Jag kommer alltid att organisera mina grabbar.//Jag kommer alltid att få rätt när vi strejkar för bättre löner./Jag kommer att visa mitt kort för nationalgardet/Och detta är vad jag kommer att säga://Åh, ni kan inte skrämma mig/jag håller mig till facket/håller mig till facket tills den dag jag dör.//Äktenskap är inte svårt när du har ett fackföreningskort,/En fackmedlem lever lyckligt/ Om han är gift med en fackföreningsfru.//Åh, ni kan inte skrämma mig, jag stannar i facket,/jag stannar i facket tills jag dör.

Nu var glaset tomt. Det surrade i öronen och brände i kinderna. Rummet gungade lite runt mig och det gick ilningar av frossa längs ryggraden. Nej, sjuk fick jag inte bli. Jag räknade än en gång efter hur mycket jag hade. Det räckte. Jag beställde ännu en romtoddy av värdens dotter, hon log och hade mycket mörkt bruna

ögon. Jag såg på henne när hon gick genom rummet. Hon hade en vid, djupt grön kjol av något grovt, nästan säckvävsartat tyg. Hon hade snört åt det breda svarta läderskärpet runt midjan för att framhäva höfterna. Två knappar öppna i den vita blusen också så man kunde se att hon hade bröst. Hon var mycket snygg egentligen.

Precis en sådan flicka man kunde bli kär i, tänkte jag. Om man stannade i Ambérieu-en-Bugey. Blev krogvärd. Lade ut. Gick med förkläde på magen. Blev flintskallig. Hade sex barn. Det regnar i skötet på en lycklig brud och vi levde ett stilla familjeliv på vår grand lit bakom fördragna gardiner. Hon skulle bli stor och kraftig och skratta mycket. Småborgarlycka. Kanske gå i kyrkan. Nej, det gjorde bara hon, jag skulle vara republikan åtminstone. Jag kände värmen skölja genom kroppen och en plötslig känsla av lycka när hon kom med den andra toddyn. Hon log vackert också.

Fötterna var helt varma nu, hettan från kaminen glödde i ansiktet. Skymningen föll redan på därute och värden drog för gardinerna mot gatan. Huvudet värkte. Det började bli sen eftermiddag. Jag kände frossa i kroppen och värdens dotter gick än en gång genom kaféet.

Visarna på klockan över disken rörde sig sakta och nu var det värden som lade på mer kol i kaminen.

Nu blev det med ens så varmt allting, det bultade bakom ögonen, jag kände hur inälvorna krympte i kroppen och mattigheten spred sig genom bröstet ut i armarna och det hettade.

Jag ville stå upp, ville gå ut, ville lämna kaféet och få

luft, det var svårt att andas men jag orkade inte resa på mig och jag öppnade skjortan i halsen och pannan var våt av svett och min mun gapade.

Nu stod livet helt stilla runt mig. Det var en film som plötsligt stannat. Värden som vänt sig om såg på mig och värden stod med ena armen framsträckt som om han sade något. Min mun hade öppnat sig. All rörelse runt mig upphörde. En stillbild. Och nu började det brinna i filmen som stannat. En liten ljus fläck mitt i rummet som hastigt växte.

Ljuden var så långt borta nu och en rutig dimma steg upp framför ögonen och jag ville lägga mig raklång på golvet men i stället sjönk huvudet mot bordets marmorskiva och jag kände marmorn mot min panna och min andning var en annans som andades genom mig.

Saliven rann ur munnen och jag kunde känna hur marmorskivan under mitt ansikte blev allt våtare av saliv och svett.

Det ringde stora klockor i öronen och det var en virvel av mörker framför mig nu och någon rörde vid mig och jag försökte säga att jag snart skulle vara som vanligt igen. Men innan jag kunde formulera orden störtade jag och hela världen med mig ner i detta mörker.

Så med ens långt senare är jag helt klar och vaken. Simone står lutad över mig. Jag vet att hon heter Simone. Jag ligger i en säng. Rummet är ljust. Det är dag. Men gardinerna är till hälften fördragna. Det står ett nattygsbord bredvid mig med en karaff vatten och en stor vit kopp. Det ryker ur den. Jag har en kort nattskjorta på mig. Täcket är uppvikt och värdens dotter

som jag nu vet heter Simone tvättar av mina ben med en kall, våt trasa. Det känns mycket skönt. Värden är änkling, han dricker lite för mycket och Simone sköter hela rörelsen egentligen, det vet jag. Hon har starka armar och huden är olivfärgad. Jag märker att jag ser henne ner i urringningen. Jag ser hennes bröst gunga när hon tvättar mig. Plötsligt blir jag orolig. Jag har varit sjuk. Men jag vill inte att det skall vara som för två och ett halvt år sedan. Jag undrar om jag legat med henne.

– Nu är ni vaken, sade hon. Ni blev mycket dålig. En häftig grippe. Ni föll ihop. Vi kallade på läkaren. Först hade vi tänkt flytta er till Terminus men han menade att ni inte skulle flyttas och vi har ju några rum så ni blev kvar här.

Hon lade på mig täcket igen och strök mig över pannan.

– Den är alldeles sval nu, sade hon. Febern är över. Jag har gjort lite buljong åt er. Den kan ni behöva. Drick nu.

Hon lade handen bakom min nacke och hjälpte mig att sitta upp. Hon var faktiskt vacker. Men jag hade inte legat med henne. Det var jag rätt säker på nu. Jag hade nog bara yrat.

– Ni har varit rätt illa däran. Inte hade ni väl ätit heller när ni kom. Och genomfrusen och dyngvåt var ni. Jag var riktigt orolig för er.

– Ni skulle till Genève, till er far, sade ni mig. Men ni hade ingen riktig adress eller telefonnummer. Les Feuillantines hette stället han skulle bo på. Men han arbetade på Förenta Nationerna, Ekonomiska

kommissionen för Europa. Jag har inte talat med honom, men jag har talat med hans sekreterare. Hon var alldeles förtjusande. Ni skall ta tåget till Genève när ni blivit friskare. Hon kommer att möta er. Hon har sänt pengar så oroa er inte för det.

Jag har druckit buljongen och lägger mig igen. Jag är mycket matt. Men annars mår jag inte dåligt. Simone stoppar om mig.

– Sov nu, sade hon.

Jag är säker på att jag inte försökt något med henne. Den gången i Karlstad var jag yngre. Man är ju som en kanin när man är sjutton. Men då var det så att jag blev plötsligt sjuk en kväll när jag var på middag hos Gustav i villan på Alvgatan. Lika plötsligt då som nu. 41 graders feber och yrade. Så sjuk att Gustav som var läkare menade attjag inte kunde gå hem till mitt rum på Pihlgrensgatan. Där fanns ju ingen som kunde titta till mig.

Jag vaknade upp ur feberyrseln helt plötsligt ett par dagar senare. Det var den adertonåriga blonda Berit som sade:

– Du får inte låta det gå i mig! Jag är ju förlovad.

Jag märkte då attjag låg i hennes säng och höll på att knulla henne. Hon hade mens och jag hade dragit av henne det virkade mensskyddet och hon höll nu om mig och sökte stöta mig ur sig på en gång. Jag måste ha gått genom huset till henne när febern släppte efter midnatt någon gång. Vi måste ha somnat efteråt för det hade börjat ljusna när hon ruskade på mig.

– Skynda dig så de inte kommer på dig. Och du måste tvätta av dig. Det ser ju för ruggigt ut här. Att du inte kunde hållit dig!

Men Berit var inte arg på mig för detta. Tvärtom. Hela tiden jag var kvar där tog vi tag i varandra så fort de andra gått och vi blev ensamma. Det var en rar flicka. Vi talade inte mycket. Hon sade bara:

– Du måste lova mig att vara försiktig. Min fästman får aldrig veta detta. Vi skall gifta oss nästa år, i pingst. Vi skall ha sex barn har vi bestämt.

Men det var 1944, 1945 det slog till så där plötsligt. Som i augusti 1945 när Margareta kommit från Karlstad till Stockholm och vi hade gått på Skansen. Vi skulle hem sedan till henne, hon hade hyrt rum på Storgatan. Vi gick bredvid varandra på Djurgårdsvägen. Talade om atombomben. Den var ett hot mot hela mänskligheten, menade hon och jag höll med. Så såg vi på varandra och kysstes. Nästa ögonblick låg vi och knullade. Vi hann inte ens upp ordentligt på gräsmattan. Vi hade benen över trottoaren och folk klev över oss. Om någon ropat på polis hade vi gripits. Hon förstörde sin ljusa kappa. Den fick gräsfläckar.

Men inte alla gånger och inte med vem som helst. Särskilt inte 1947, efter Birgit. Då hade jag nog gråtit ståndet av mig i december, januari. Låg varken med Alice eller Monica fast de båda kom ut till torpet där jag satt och skrev. Och inte med Eva. Och trots allt inte med Dagny för att hos henne hade Sten förekommit mig. Han menade nu att där hade jag ingenting att hämta för han hade tagit hennes oskuld för att få henne kär i sig.

– Flickor så konventionellt uppfostrade som Dagny kan man prägla helt som man vill om man tar dem när de är sexton, sjutton. Du vet det är som när

djuruppfödare fäster tigerungar genom att tugga maten och sedan spotta den i käften på dem. De präglas för livet med ens lukt. Det är enkel däggdjurspsykologi.

Det hade jag inte tyckt om. Fast Margareta träffade jag också 1947 naturligtvis. Hon kom ut till mig på torpet

också. Vi låg med varandra som vanligt. Men hon var inte en kärlek utan en kamrat i sängen. En god en. Och Birgitta. Fast Birgitta och jag låg inte med varandra. Det hade vi aldrig gjort. Vi brukade bara kyssa varandra. Nästan kyskt. Vi hade ett annat förhållande. Vi talade absolut öppet och uppriktigt och utan några spärrar – sade vi – om alla våra erfarenheter, om livet och dikten och kärleken och vår rätt att ta ställning för våra känslor och det vi uppfattade som sant.

Men inte kunde jag när som helst inte. Var på Skansen en kväll i juli. Träffade en flicka från Bromma som kallades Trollet och hon följde mig hem. När vi kom till villan i Stora Mossen där jag hölls nere i familjens skyddsrum gick hon direkt och lade sig på madrassen, drog upp kjolen och sade:

– Kladda inte! Det tycker jag inte om. Gör det direkt.

Men då gick det inte alls. Den krympte bara. Och nästan likadant var det för mig med Raija senare i somras när hon ville tacka mig då när hon skulle rymma från sin man och resa hem till Finland. Han var nazist, riktig Lindholmsnazist som varit kamratskapsledare i Nordisk ungdom före kriget. Frivillig i båda finska krigen och nära vän till Hallberg-Cuula. Senig med stubbat blont hår.

– Den här frontmannen tillhörde sektion 2:1 i Og. Sveaborg, sade han när han supit en stund. Inträdde

16 september 1941 vid Hangöfronten. Bärare av bägge frihetsmedaljerna. Sårad under tjänst i Svenska Frivilligkompaniet vid Jandebafronten.

– Jag är nog den svensk som tillbringat mesta tid i Ingenmansland. Gav mig ensam ut i Trollskogen, som vi kallade den, mellan femman, fyran och trean, för att spana och jaga ryss. Det var livet på en pinne det!

Det var där vid den fronten han hade hittat Raija. Hon var från Turku, Åbo, studentska där 1939 sade hon och lotta. Det hade gått henne illa i Sverige sedan när de kommit hit. Deras dotter hade dött vid nio månaders ålder vid jultid 1945. Det hade tagit eld i sängkläderna. Man hade haft julfest. Ett julljus hade stjälpt och tänt på. Det dröjde innan någon märkte det.

– Den lilla bara skrek och det luktade svett fläsk i hela huset, sade han.

Vi var grannar, det var så vi först hade träffats. Hon ville låna lite socker. Jag såg upp från tangentbordet. Då stod hon i dörröppningen utan att ha knackat. Det var för hennes skull jag gick med på att supa med honom om lördagskvällarna. Det hade börjat med att jag pratade med henne när han var borta om dagarna. Hon var intresserad av att läsa, sade hon. Det hade hon inte haft möjlighet till sedan gymnasiet. Jag gav henne Strindbergs I havsbandet. Men hon tyckte inte om den. Det var en otäck karl, menade hon. Hennes karl var också otäck, men på ett annat sätt än intendenten ute i havsbandet. Jag tyckte synd om henne och hon ville att jag skulle hjälpa henne undkomma. Hon kysste mig bakom dörren när han inte såg det. Jag tog på henne då.

– Pikku poika, sade hon och tryckte sig mot mig, pikku poika.

Hon var snygg egentligen, liten men välväxt, mörkt rakt hår och nästan sneda ögon men han var en buse. Det roade honom att vara buse.

– Har du tänkt på hur ful en fitta är egentligen? frågade han.

Han tog tag i Raija och drog upp kjolen på henne med höger hand. Hon försökte slå honom men han var starkare och höll henne i ett fast grepp med vänster arm. Hon bar ju inte byxor och han visade fram henne.

– Har du sett något så fult som Raijas fitta? Bara några slemmiga slamsor! En karl har kuk i alla fall. Den är det form på!

Han tittade på mig när han visade fram henne. Han hade små otäcka bleka grisögon och jag undrade om han misstänkte något. Så släppte han henne och hällde upp var sitt nytt glas Renat. Raija fick också ett glas.

– Det dricker vi på, sade han.

– Du måste hjälpa mig härifrån poika, sade Raija sedan ute på svalen när han hade somnat. Du måste! Han

kommer att ha livet av mig en dag annars. Snälla! Du måste hjälpa mig. Snälla!

Det gjorde jag. Också Sten hjälpte till. Raija måste ha pass och biljett. Passet skulle hon få av finska beskickningen och biljett skulle vi hjälpa henne med. Men han sveaborgaren borde inte få tag i henne. Han skulle prygla henne sönder och samman då, sade hon. Han hade randat henne med livremmen förr. Det var därför hon höll sig undan honom i skyddsrummet

under villan där på Nyängsvägen 155, det som jag övertagit till bostad i Stockholm när Alva gav mitt rum uppe i huset till Sissela. Där nere hade jag min madrass, min bokhylla och min skrivmaskin. För att göra det hemlikt hade jag en stor fikus i inre bortre hörnet, murgröna som klängde runt de bärande träpelarna och reproduktioner på väggarna. Matisse för färgens skull: Danseuse assise dans un fauteuil och Jeune fille à la robe blanche från den mapp jag själv köpt på Nordiska bokhandeln; Pieter Brueghel den äldres alla sju dödssynder från en mapp jag räddat undan Alva och Gunnar. De begrep sig inte på honom. Det gjorde inte Raija heller. Hon såg noga en stund på Luxuria och sedan på Ora. Så sade hon:

– Vilka otäcka och fula bilder! Kan du inte sätta upp några trevligare planscher?

Nu när jag hjälpt henne så mycket skulle vi ligga med varandra. Raija var så tacksam och ville göra det skönt för mig, sade hon. Men då stod den inte. På ett eller annat sätt fick Raija till det men bra var det inte och inte särskilt skönt heller.

Det är ju så att man inte kan bestämma över den. Ibland vill den inte och ibland vill den alldeles för mycket. Det var därför jag varit orolig för att jag gjort något med Simone. Hon var ju en sådan flicka den ville med. Det kände jag. Men det hade jag alltså inte. Fast hon var riktigt vacker egentligen. Det såg jag nu när hon kom med en ny kopp buljong. Breda höfter, varma ögon och en silkeslen hud med färg av mogna oliver.

– Ni skall ha mycket vätska, sade hon. Det behövs

när man haft grippe och svettats.

Det hade varit svårt att ha Raija i skyddsrummet. Rätt som det var kunde någon kommit på henne. Knappast Alva, hon gick inte ned i källaren och visste inte riktigt att jag bodde där, men Karin. Hon skötte huset och hon visste allting och även om hon tyckte bra om mig och skyddade mig mot Alva skulle hon inte tillåta att jag hade Raija därnere.

– Du och dina dåliga fruntimmer, skulle hon säga.

Men Sten hade blivit ensam i deras lägenhet när föräldrarna och syskonen for till Småland så Raija flyttades dit.

Hon kom inte till Finland. Efter några dagar återvände hon till sin man och det vanliga livet. Det var strax före generalsupningen.

Det är otäckt det här. Stryk över, gå vidare. Jag borde gå ner i Majesties matsal innan de stänger för natten. Jag borde äta. Det svider av hunger egentligen. Men jag vill inte.

Jag släpar livslögnerna efter mig.

– Säg dig som det var. Du levde så eländigt avhållsamt efter Birgit att du föll för Raija. Hjälpa en förtryckt hustru! Ta mig där bak! Du skulle ha funnit fyrvaktarns ko vacker! Sedan när hon låg där och skrevade ville du bara gå därifrån.

– Ful var hon inte.

– Men inte din typ. Och ett SS-luder egentligen. Hur är det den gamle alkoholisten sade: Det finns ett högsta pris på konjak också.

– Du er en selvbedrager og tilhører som sådan den forrige generasjonen.

– Sigurd Hoel, Syndere i sommersol, öppningsmeningen!

Av den hade jag insupit justehet som fjortonåring. Där inne i den boken träffade jag också Nic första gången. Sigurd Hoel – ännu nykär i henne – skrev där det år jag föddes porträttet av henne som Evelyn när hon kommit in från havet på kvällen i vindjakke og sportsutstyr. Den fria kvinnan som talar rätt ut till fascisten Fearnley Jensen och de andra bögmännen som snakket mörkt om de kvinnliga idealen:

Dere indigneres over at vi tillater oss å vite noe, og ikke bare drømme. Dere jamrer fordi vi tør si høyt hva vi tenker istedenfor å hviske det fnisende til hverandre. Ja er det ikke fryktelig! Tenk vi vedstår oss vår erotikk. Vi synker ikke lenger i jorden av bluferdighet, vi er frekke og forvorpne, vi driver til og med åpen jakt på dere, istedenfor å sitte og vente til dere nådigst kommer og nedlegger oss!

Det läste jag våren 1942. Så talade hon Evelyn! Så skulle kvinnan vara! Men ingen i klassen och ingen i skolan och ingen jag kände var sådan. De tillhörde alla fortfarande den generation som alltså redan vid tiden för min födelse varit den forrige!

– Och föga anade du att den Evelyn sommaren 1945 skulle ta tag i dig i Göteborg, komma som den Nic hon var redan när Sigurd Hoel skrev boken om henne och vända dig ut och in. Byta liv på dig egentligen. Och nu när hon sänt ut dig i livet går du till Skansen och plockar upp Trollet och släpar lystet frontkämpemadrassen

Raija med dig ner i skyddsrummet!

När jag kom ner i matsalen beställde jag bara lite bröd och en karaff brännvin. Jag tog fyra supar på raken.

– Det känns bättre.

Men jag gick inte in i baren och satte mig sedan.

VIII

Nic hade ju sagt det när vi bestämde oss för att avbryta analysen. Hon var inte orolig för mig. Jag landade alltid på fötterna som en katt vad som än hände. Om inte annat kom det kvinnor som tog hand om mig när det blev alltför svårt. Nu var det Simone som hade satt mig på eftermiddagståget från Paris till Genève när det höll i Ambérieu-en-Bugey. Jag var fortfarande lite knäsvag. Jag lutade mig ut och såg på henne. Det var en stilig flicka egentligen. Skulle bli en manhaftig kvinna om tjugo år. Med sex barn. Hon vinkade vänligt när tåget gled ut från stationen. Kanske borde jag stannat här. Blivit krogvärd och anständig. Lycklig.

På Gare de Cornavin i Genève var det Gunnars sekreterare som mötte mig. Hon hade med sig pengar åt mig och skulle ta mig till familjens hus. Hon hette Annika. Hon var mycket stilig. Höga kindknotor, mörkt hår. Hon var från Tjeckoslovakien egentligen men hade varit gift i Frankrike.

– Med en brittisk officer och gentleman, så mycket gentleman att han inte vill betala underhåll för barnen, sade Gunnar.

Fast det sade han inte då när jag kom. Det dröjde en vecka innan jag såg honom.

Les Feuillantines hette huset. Och det såg sannerligen ut som en stor och ädel sekelskiftestårta i tre våningar där det låg mitt i sin egen park i hörnet av Route de Ferney och Place des Nations alldeles bredvid Nationernas förbunds gamla palats, det som nu inhyste Förenta nationerna. Annika lämnade över mig till Karin, husföreståndarinnan. Hon skötte hemmet och ungarna, Sissela och Kaj, åt Alva och Gunnar. Nu hade hon ordnat ett rum högst upp på tredje våningen, vindsvåningen, åt mig.

– Det är en gammal pigkammare, sade hon och skrattade lite, du får bo här bland personalen. Det är nog bäst du håller dig undan lite. Du var ju inte särskilt populär sist. Inte att undra på!

Hon hade letat fram rena kläder åt mig ur Gunnars garderob.

– Så länge han ingenting märker kommer han inte att protestera, sade hon.

Jag var mycket trött och hade gått och lagt mig när hon kom upp med en äggtoddy.

– Den kan du behöva, sade hon. Du ser rätt medtagen ut.

– Det är grippen, influensan, sade jag.

Toddyn var söt och stark och varm. Karin satte sig på sängkanten och tittade på mig en stund. Så sade hon:

– Du har varit övermåttan gräslig de två senaste åren. Bortom all beskrivning gräslig, vet du det? Särskilt då innan familjen flyttade hit ner. Det var nog det värsta jag sett hittills. När de skulle ha sin avskedsfest upptäckte de att du tagit med dig varenda flaska ur förrådet; vin, sprit, likör. Allt. Hyllorna i vinkällaren var

helt tomma. Det blev muntert! Men jag sade inte att jag visste vart du tagit vägen och var du hölls.

– Många flaskor var mina, sade jag. Jag hade gjort 30 liter vitvin på fikon. Gunnar hade använt de flesta redan som bjudvin.

– Någon gång måste du trampa ur barnskorna. Livet är inte bara sprit och skumma fruntimmer. Som den där finska haggan du höll gömd i källaren i somras. Vad tror du jag tyckte om det och vad tror du din mor skulle sagt om hon känt till det?

Karin hade alltid hållit på mig och skyddat mig i familjen. Det var också henne jag hållit kontakt med ända sedan jag försvann hemifrån 1944. Hon hade hjälpt mig med pengar och tobakskuponger och mat och tvätt och sett till att man inte kom på mig.

– Jag kan ju inte neka dig någonting det vet du och mig har du aldrig gjort något ont. Men det går inte att hålla på som du gör. Fylla och fruntimmer och politik.

Det där med politik var känsligt. Där var vi inte alls överens. Karin var folkpartist.

– Det kan man väl vara fast man arbetar åt Myrdals. Vore man det inte från början så blev man det väl!

– Du måste ta dig samman, Jan. Du har själv prövat på så väldigt litet i livet ännu. Jag vet att jag sagt dig allt detta många gånger förr. Och du vet att jag menar att du inte rår för det så som familjen är. Men du måste, måste, skaffa dig ryggrad.

– Det har jag, sade jag. Jag vet vad jag vill. Min ryggrad är stark nog attjag kan stå alla emot.

– Men det är omöjligt för någon att stå alla emot, sade hon. Man kan inte säga att man själv går i takt

men hela världen i otakt. Du kan inte bara säga att du är författare och uppträda som om du vore det när det inte finns någon i hela världen utom jag som kan tro på det.

– Några andra finns väl.

– Dina fruntimmer ja och Dag och Sten och några barnrumpor till. Det räcker inte.

– Gerard Bonnier skickade mig 200 kronor i september i alla fall.

– Det räckte inte ens några veckor för dig där nere på hotellet i Urshult. Hade inte jag ordnat upp lite åt dig och hade du inte kunnat få ut lite av släkten och av dina föräldrar hade du hamnat i fängelse för hotellbedrägeri eller kastats ut i smålandsskogarna och svultit ihjäl. Men man kan inte leva livet ut på att vigga av kamrater och släktingar.

Jag visste inte vad jag skulle svara henne. Bonniers hade ju inte skickat mig pengar för att de trodde på mig så som jag sagt henne. Gerard Bonnier hade tvärtom skrivit rakt upp och ned i sitt brev när han av godhet lovade mig 200 kronor:

Vi är tveksamma om Edra framtida litterära möjligheter. Emellertid skall vi läsa de manuskript som Ni vidare kan komma att sända oss.

Det ville jag inte berätta för henne.

– Du måste åtminstone för din egen skull låtsas vara som andra. Nu är din mor hemskt ledsen och du oroar henne och det säger hon också till alla. Hon är ju specialist på sådant. Jag hör vad de berättar om dig för

vänner och bekanta på sina middagar och det gör mig så ont. Du är ju en rar pojke innerst inne.

Jag hade druckit ur min äggtoddy. Hon tog glaset och gick. Efter en stund kom hon tillbaka med en flaska konjak och två rena dricksglas. Hon stängde dörren.

– Det är onödigt att de andra hör.

Hon hällde upp åt oss. Sedan sade hon:

– Själv har jag haft det så djävligt – för att använda ett ord du alltför gärna begagnar – de senaste månaderna. Jag slits sönder inombords.

Det hade ju blivit slut för henne innan hon följde familjen till Genève och nu hade det gått slut igen. Denna gång med en turkisk student som var tolv år yngre. Jag förstod inte varför det skulle gå så. Karin var snygg för sin ålder och klok och kunnig och kunde vara festlig när hon ville. En kvinna som karlar borde vara glada över att få och därför anstränga sig att hålla fast i men det gick alltid illa.

– Det är så svårt, sade hon. Jag ligger och grinar om nätterna och biter ihop tänderna i sömnen så hårt att jag måste ha bitskydd för att inte spräcka plomberna. På dagarna måste jag sedan inför Alva och Gunnar och alla se ut som om allting är som vanligt. Vara duktig. Se till att hela etablissementet flyter. Ordna luncher och middagar för ministrar och ambassadörer och politiker av alla de slag och samtidigt se till att småungarna klarar sig. Och hela tiden blöda inombords, bara blöda ur stora sår. Som om det var knivar som skar sönder mig. Jag måste tala med någon om det. Jag vet att du förstår. Du har heller inte haft det så lätt.

Hon talade mycket med mig då när det blev så här. På något sätt kunde jag trösta henne menade hon. Det gjorde jag för jag tyckte om henne. Lyssna. Sitta bredvid henne när hon låg och grät. Smeka henne över håret. Säga att livet ofta är djävligt. Dra med fingertopparna över hennes slutna ögonlock. Gråten avtog då. Dra blott nuddande med fingertopparna över hennes läppar. Tala till henne sedan. Oftast brukade det räcka. Efter en stund blev hon då lugnare. Kunde gå ut i huset igen och visa sig glad för dem. Ta hand om småungarna och svara förnuftigt när Alva kvittrade.

Men ibland, som nu när livet gjorde så ont för Karin att hennes gråt blev alldeles torr och stilla och helt förtvivlad, då gjorde jag som nu; masserade upp muskelknutarna åt henne så hon kunde släppa gråten riktigt loss. Då blundade hon. Jag tog henne först om käken för att göra den fri. Klämde upp kappmusklerna, de var stela och smärtande när hon som nu var mycket olycklig. Gjorde så nacken fri, men var försiktig. Det kan vara farligt om man tar fel. Höll om henne för att hon skulle uppleva trygghet och tryckte samtidigt till hårt på muskelfästena längs ryggraden. Först de uppe under skulderbladen, hon skrek nästan högt då och så letade jag rätt på fästena och vred med tummarna hela vägen ner till de stora sätesmusklerna. Vid det laget hade hon börjat hulka. Hon storgrät och jag visste att det rös i hela kroppen på henne. Sedan upphörde gråten och andningen blev djupare och mer regelbunden. Då kunde jag försiktigt stryka henne över läpparna med fingertopparna. Efter det blev hon då lugnare. Kunde prata om annat. Det var inte bara Karin jag

gjorde så med. Så brukade jag göra med Birgitta när hon var ledsen. Med andra också. Då, första tiden efter det jag kom från Oslo våren 1946, hade jag nästan tänkt arbeta med människor på det sättet. Men sedan hade jag insett att det var författare jag var.

Men Karin drack gärna för mycket vid sådana tider då hon hade det svårt också. Det här fick Alva och Gunnar inte veta. De skulle inte förstå. De skulle bara tro att jag försökte knulla henne i stället om dörren var öppen och de kom förbi och såg det. Men så var det ju inte alls. Det var inte på det sättet. Inte med henne. Jag tyckte om henne och ville hjälpa henne, det var allt.

Alva och Gunnar begrep ingenting av hur människor kunde känna det. De skulle aldrig få komma på henne att vara olycklig. De fattade inte. Alva förstod ingenting av känslor. Utom sina egna. Gunnar förstod nog passioner

men han föraktade svaghet. Båda avskydde de personer som visat sig berusade. Det gällde att skydda Karin för dem.

Alva fanns i huset. Hon hade inte separerat och flyttat till sin belgiske minister, socialisten hon blivit kär i. Den hade hon talat med mig om i våras när jag var inne i staden. Första gången på flera år då vi talat personligt.

– Skulle du vara villig att följa med mig till Bryssel? Du kunde studera där. Det kanske skulle bli bra då när du och Gunnar inte stötte ihop och kom i gräl hela tiden.

Jag hade tänkt på det. Med USA skulle det ju inte bli något. Där fick jag inget visum numera. 1941 hade också jag haft immigrantvisum. Kriget hotade oss. Men de

reste ensamma som immigranter då. Lämnade mig och småungarna. När faran gick över kom de tillbaka till Sverige. Men då hade jag haft immigrantvisum! Nu gick det inte. Det förklarade Alva. Ungdomar förstod inte att vara försiktiga. De förstörde sina liv på att uppträda på kommunistiska kongresser. Sedan kunde de aldrig resa mer, sade hon. Det var därför Förenta staternas ambassad hade stoppat mitt visum 1945 trots att jag redan hade biljett och hytt bokad på Svenska Amerika-liniens MS Drottningholm. Avresan skulle vara fjärde juni då 1945. Skälet var enkelt. Jag hade visat att jag var röd. Varför inte då Bryssel?

– Jo, sade jag. Jag följer med om du behöver någon familj.

– Flickorna får det så bra med Gunnar i alla fall, sade hon.

Men så blev det inte.

Gunnar menade att när Tingsten angrep honom så hårt och hela pressen kastade smuts på honom och det inte gick i regeringen längre fick inte också hon överge honom. Dessutom var de två kända som ett så föredömligt intellektuellt kärlekspar. Hon hade därför gett upp och följt med Gunnar till Genève i stället. Men stämningen mellan dem här nere var avslagen. Ungarna såg jag inte mycket till. De gick i sin skola. När de var hemma på les Feuillantines tog Karin och den svenska flickan hand om dem. Alva skrev, sades det. Jag försökte låna pengar av henne. Fick lyssna på förmaningar.

Gunnar syntes sällan till. När han kom hade han oftast Annika med sig. De arbetade samman på kontoret

men de var också tillsammans när han träffade folk, hade representationsmiddagar och cocktailparties. Trots att Alva fanns i huset var Annika den som mer och mer tog värdinneuppgiften.

Det var också påtagligt att Gunnar var ovanligt glad och avspänd när hon var i rummet. Jag märkte att hans ansikte blev nästan pojkaktigt öppet när han såg på henne. Många märkte det. Jag antog att de hade ett förhållande, att de var kära i varandra. Men det var inget som angick mig.

– Jag säger som muslimerna, sade jag, det krävs fyra vittnen, alla välkända och ärbara män, vilka kan beediga att de med egna ögon sett akten utföras och det i ett ljus starkt nog att man kan skilja en vit tråd från en svart för att otrohet kan konstateras.

Fast också jag utgick från att Annika efterträtt Alva. Alva uppträdde också mycket stelt när hon träffade Annika. Det var inte att undra på. Annika var stilig. En skönhet. Stiligare än Alva. Smakfullt välklädd på ett självklart sätt, utan ansträngning. Därtill kunnig, klok och kulturintresserad. Hon var väl tio år yngre än Alva också. Lätt att prata med dessutom. Jag behövde inte förklara särskilt mycket innan hon förstod. Gällde det något jag hade med familjen att göra sade hon:

– Jag skall tala med Gunnar för din räkning. Det skall nog ordna sig.

Man blev glad av att träffa henne. Jag tyckte bra om henne. Nästan alltför bra.

Jag försökte fortfarande ordna ett engagemang åt Maxine trots attjag blivit alltmer övertygad om att jag inte dög som impressario. Det skulle jag sagt henne

från början. Men det hade jag inte gjort. Jag skulle ju velat resa med henne i Frankrike.

En kväll uppe i gamla staden hade jag hamnat nere i en källarlokal, en liten boite på Rue des Barrières nära katedralen. Patronen var ointresserad av Maxine. Jag drack Sancerre. Orkestern spelade St-James Infirmary, men den var inte särskilt bra. En åldrande och rätt kortvuxen strippa som kommit in klädd som sörjande änka i dok sökte följa musiken under det hon strippade. Hon klädde av sig på ett sätt som skulle vara teasing. När hon bara hade högklackade svarta skor, svarta nätstrumpor och armbågslånga svarta handskar på sig sköt hon i en bump fram underlivet täckt av en liten svart cache-sexe och malde oinspirerat med höfterna. Publiken, även kvinnorna, applåderade dock rytmiskt för att söka få henne att ta av även sin cache-sexe. Tillslut såg hon ut att vilja göra det. Publiken stampade och tjöt och hon gjorde ett nytt bump och en grind samtidigt som fingrarna på hennes behandskade hand grep tag i den och skulle slita av den. Då släcktes ljuset under det männen i publiken vrålade och när det åter tändes var scenen tom. Det hade inte varit ett bra ställe för Maxine även om patronen varit intresserad.

– You bad boy! hörde jag då Annika säga alldeles bredvid mig. Går du på sådana här ställen?

Hon var där med ett helt sällskap. Jag hade inte sett dem när jag kom in. De satt vid väggen. Hon satte sig nu vid mitt bord och vinkade åt sina vänner att hon snart skulle komma tillbaka till dem.

Jag berättade för henne om Maxine, visade Maxines

publicityfoto och de pressklipp jag hade.

– Jag måste försöka hitta ett engagemang åt henne nu när kontraktet i Bryssel går ut. Men inte här i en sådan här sylta. Hon är bra. Mycket bra.

– Det kan bli svårt, sade Annika, men jag har lite vänner. Jag skall höra mig för.

– Jag har lovat Maxine att göra mitt bästa, sade jag.

– Publiken här var otäck, sade hon. Det måste vara svårt att vara en åldrande stripteaseartist. Du hörde hur de behandlade henne. Om hon är en bra flicka din Maxine borde du inte talat med folket här om henne.

Jag tittade på Annika. Hon var mycket stilig. Om det inte vore för Gunnar bara. Fast incest vore det heller inte riktigt. Men jag är icke Bertrand de Jouvenel och hon inte Colette.

– Man har talat så mycket om dig, sade hon. Men jag tror man oroar sig i onödan. På mig verkar du ganska vanlig. Ni är ju sådana i den åldern. Men det vore bra om du redde upp det med Gunnar. Han har så mycket att stå i och så viktiga frågor att avgöra att familjebesvär bara stör honom i arbetet.

Men det känns lite konstigt att se på henne på detta sätt. Det blir något som inte stämmer. Inte för att jag är omedveten eller ljuger mig undan vid tabugränser. Nog vet jag skillnaden mellan verkliga och fiktiva gränser.

I somras när Nic och Alex kom till Stockholm och vi satt och söp hela kvällen, inte bara whisky, en flaska ägglikör därtill, kom Nic ner sedan när jag lagt mig. Hon hade en tunn blommig bomullsklänning, sommarklänning. Hon satte sig på min sängkant. Det var

varmt. Jag var naken under överlakanet.

– Alex sover, sade hon. Jag kan inte få liv i honom.

Det var mer än ett år sedan hon hade varit analytiker och jag analysand. Vi var vänner bara nu. Helt vanligt.

– Jag är en god älskarinna, sade hon sedan.

Men jag svarade inte. Det vore fel. Men inte för att det var tabu. Hösten 1945 i Oslo hade jag fantiserat kring henne ibland om nätterna hade jag upptäckt. Men det hörde till. Överföring. Men det var inte rätt i alla fall. Blev inte ens rätt som fantasi. Det var fel för att jag egentligen inte kände för henne på det sättet. Jag såg på henne. Hon rökte. Långt munstycke.

– Vissa patienter blir så störda om jag har nikotingula fingrar. De är så moraliska om mig, hade hon sagt.

Det var hennes mun. Och det att hon var en hel generation äldre. Hon var ju fyrtiotvå år. Fast det var inte avgörande. Utan för att hon på något sätt var något annat än en vanlig människa. Som om hon aldrig varit riktigt riktig för mig. En romanfigur. Det var ju i böckerna jag först mött henne. Då när jag var fjorton, femton år och läste Hoels Syndere i sommersol och En dag i oktober. Den nya kvinnan. När jag första gången träffade henne i Göteborg i maj 1945 var det nästan som om jag mött min tidiga ungdoms Lorna Doone. Då var hon ännu en trettionioårig Caroline Schweigaard Nicolaysen Hoel Waal som kallade sig Nic men var Evelyne. En fjortonåringens drömda flicka. Det sade jag henne aldrig när jag var i Oslo. Det var mycket jag inte sade henne. Men när hon nu satt där i sin lätta sommarklänning och jag försökte tänka på henne som kön såg jag också något annat. Hennes läppar. Så hade jag

inte sett henne när hon var romanfigur att drömma om. Men tabu var hon inte. Vi var alla fria människor. Fast när jag såg på henne på detta sätt visste jag också att egentligen skulle hon inte ens som ung varit en sådan kvinna som omedelbart påverkade mig. Men Annika var det. Hon påverkade mig. Hade hon varit en främmande kvinna jag blott mött på gatan skulle jag stannat upp. Sökt kontakt. Sökt tala med henne. Fast nu när jag såg på Annika fanns ju ett tabu. Det var historiskt och kulturellt specifikt, det visste jag men inte desto mindre var det ett verkligt tabu som inte kunde brytas utan livshotande följder.

Kanske Nic inte alls kom ner för att hon ville ligga med mig, inte kom till mitt rum för att hon behövde någon karl. Hon kanske inte menade det så. Hon behöver ju inte ha menat det på så sätt. Hon kanske bara ville fortsätta prata. Jag kanske bara inbillat mig det. En inbillning jag borde medvetandegöra och så upphäva. I vart fall gick hon upp till sin sovande Alex igen efter en stund när jag inte reagerade.

För visst hade jag kunnat ligga med henne om jag bara känt så för henne och det varit så som jag då kände att det var. Trots att hon var äldre och trots att hon varit min analytiker. Det var ju över. Det är inte omoraliskt att ligga med varandra för att man är vänner och tycker bra om varandra. Då i Karlstad sov Gustav och Pum-Pum – hon var ju hans assistent – i dubbelsängen hela den tid hans hustru var bortrest. Det var inget de smög med. Det var helt officiellt. När hon sedan kom hem från Göteborg flyttade Pum-Pum in i gästrummet igen och ingen tyckte det var underligt. Huvudsaken är

att allting går juste till. Gentemot Nic fanns inte tabu.

– Vad tänker du på, sade Annika.

– Inget speciellt, sade jag.

När hon gått tillbaka till sina vänner satt jag kvar med vinet en stund. Naturligtvis hade det varit bäst för alla om Alva rest till Bryssel med sin belgiske socialist och Gunnar gift sig med Annika. Familjen hade kanske blivit alldeles vanlig då.

Annika försökte verkligen hjälpa mig finna ett engagemang åt Maxine. Men det gick inte. Tillslut måste jag skriva Maxine att jag misslyckats. Hon svarade och berättade att då jag inte lyckats måste hon följa den lilla orkestern till Italien, till Florens.

– Nevermore!

Detta med Maxine hade varit flykt. Det hade jag ju vetat hela tiden. Hon hade sin Franz också. Tönt!

När jag fick brevet visste jag att 1947 verkligen var över. Jag lämnade les Feuillantines och gick ner i staden. Drev längs kajerna. Försökte vara alldeles tomt blank i medvetandet. Ingenting tänka. Men nu när jag inte längre kunde planera för Maxine kunde jag inte heller längre hålla tillbaka detta med Birgit. Hela det år som gått sedan hon gjorde slut med mig hade varit rätt uselt. Med tjejer som Raija och Trollet och andra jag inte vill tänka på. Och fylla.

Historien med Birgit hade jag skött illa. Jag hade uppträtt dåligt. Kåt var jag på henne, det sade jag också stup i kvarten. Men jag sade henne inte klart och tydligt att jag faktiskt älskade henne så mycket så det gjorde ont i mig. När jag såg ut genom det lilla fönstret i kammaren och fick syn på henne när hon stod nere

vid vedboden och sågade tappade jag nästan andan av kärlek. Men när hon kom in med veden och skulle tända brasan sade jag inte det. Jag tittade på henne och sade i stället:

– Är du brunstig, liten Birgit?

För feg för att säga det enkla. Rädd att lämna ut mig. Idiot! Hon hade inte helt fel när hon sade att jag led av sårad fåfänga för att en kvinna lämnade mig. Sårad var jag. I fåfängan också. Hade fått en stor fet smäll rakt i fåfängan, mitt i självkänslan! En spark mitt i manligheten!

Det var ju sedan också hennes brev åtta månader senare som utlöst generalfyllan. Den jag drog med Sten i och som höll på tre veckor och som Karin fann vara en min värsta gräslighet. Birgit satt i sitt varma och korrekta kontorsrum och skulle vara artig och tillmötesgående mot eventuellt betalande människor, skrev hon. Och eftersom hon ingenting annat hade att göra tänkte hon skriva till mig. Hon hade tråkigt i augustivärmen och skrev alltså ett brev till mig trots att det var slut sedan länge. Ett vänligt och lite eftertänksamt ett.

Om någon tror på Ditt författarskap så är det jag, och jag ber Dig, att om jag haft *någon* inverkan på Dig, *skriva.* Du tog refusen av Pubertet hårt. Det var en så fin bok så det förstår jag. Det kändes också hårt för mig som skrev rent boken för att jag tyckte så mycket om den. Man berättar att Du är inne i en dödperiod. Den får för Din egen skull inte fortsätta.

Det är så många som liksom jag tror att Du verkligen behövs.

Jag gick helt sönder inombords då när jag fick det brevet. Sedan söp jag från det jag vaknade till dess jag stöp. Söp mig redlös dygn efter dygn i tre veckor.

Ja, vad kunde jag annat göra? Söka upp henne? Säga att jag ångrade mig. Att jag varit ett råskinn och en fähund av dumhet om jag nu ens varit rå och fäaktig vilket jag inte tyckte utan bara försökt vara ärlig. Hon var samman med Svenolov nu. Lycklig dessutom sade hon. Och han. Det var därför jag hade hållit mig i mitt skyddsrum i somras och inte åkt med ner till Urshult där Sten hade sitt torp. Men Dag hade åkt med. Där målade Sten och Svenolov den sommaren. Men Svenolov hade Birgit med sig ned. Han målade av henne sittande på en småländsk sommaräng med alla blommor runt sig. Vackert. Romantiskt. Kärleksfullt. Hon stod modell för honom också. Fy fan. Jag hade sett det hela när han kom upp. Det var mycket bra som måleri. Bra porträtt också. Fångade hållningen, rörelsen, kroppsspråket. Men inte kunde jag söka upp Birgit mer inte. Inte på det sättet. Som kamrat, men det var något annat.

Jag stod nu på Mont Blanc-kajen och såg på den stora springbrunnen på andra sidan, den väldiga vattenpelaren som reste sig ur piren och tog så fram Bessie att sjunga After you’ve gone. Den skivan hade jag gett Birgit efter det hon sagt mig vem jag egentligen var och varför vi aldrig skulle ses mer, i varje fall inte överlagt.

Mycket av vad hon sade redan den gången förra våren var nog riktigt, det menade jag också då. Man måste kunna tåla att se sig själv i nacken. Hon sade som sant var menar jag nu ett år senare. Men det gör

fortfarande ont att tänka på det. Nu såg jag ut över sjön och lyssnade till Bessie sjunga inom mig och grät. Över Birgit, över Maxine, över livet. Fast grät tyst med huvudet nedböjt så ingen skulle se det. Orden var inte fåniga. Jag menade dem på allvar när jag skickade Birgit skivan för ett år sedan.

Now listen honey while I say: How can you tell me that you are going away? Don’t say that we must part. Don’t break my aching heart. You know I loved you true for many years, Loved you night and day. How can you leave me? Can’t you see my tears? So listen while I say: After you’ve gone and left me crying, After you’ve gone there is no denying, You feel blue, you feel sad, You’ve missed the dearest pal you’ve ever had. There’l come a time and don’t forget it There’l come a time when you regret it Some day when your heart grows lonelyLyssna älskling, när jag säger:/Hur kan du säga att du går?/Säg inte att vi måste skiljas./Krossa inte mitt sargade hjärta./Du vet att jag älskade dig troget under många år,/Älskade dig dag och natt./Hur kan du lämna mig? Ser du inte mina tårar?/Så lyssna när jag säger:/När du har gått och lämnat mig i gråt,/när du har gått, det är meningslöst att förneka,/ kommer du att känna dig nedstämd och ledsen,/Du har förlorat den bäste vän du någonsin haft./Det

kommer en tid, glöm inte det/Det kommer en tid när du ångrar dig/En dag när du har blivit ensam/kommer hjärtat ditt att krossas och du att vilja ha mig och ingen annan/När du har gått, när du har gått din väg.

Your heart will break and you'l want me only. After you've gone, after you've gone away.

Tre presenter hade hon fått av mig under den tiden. Den första var Ekelöfs Sent på jorden. Ty den betydde mycket för mig som för henne. Den andra, när jag började förstå att hon lämnade mig, Strindbergs En dåres försvarstal. Fast då var jag flott. Till Birgit. Erit tibi mea vita, successor meus tamquam leo quaerens cum devoret. Alltså: här får du mitt liv när min efterträdare såsom ett lejon på sök skall sluka! Var jag nu hittade det. Den tredje, då när jag vid förra årsskiftet först hört vad hon egentligen ansåg om mig, var denna skiva med Bessie. Till den fogade jag ett fånigt litet foto av mig som treåring: Till Birgit från Jan, liten öm och osäker. Hon hade menat att jag var alltför stöddig.

Men nu var året 1947 över. Allt var över. Bankrutten total. Jag gjorde som då i höstas, skaffade sprit. Denna gång köpte jag två flaskor gin. Den billigaste sorten. När jag kom hem till les Feuillantines gick jag upp i tredje våningen, lade mig på sängen och började dricka.

Jag var författare. Men ingen ville trycka någonting. De tryckte bara de finfisiga. När Kaj Åhrén som fortfarande gick kvar på Höglandsskolan bad om bidrag till sin litterära stenciltidskrift PAN då gav jag honom ett par stycken ur Pubertet. Men brevet, det som egentligen var till Dagny från våren 1946 lite omstuvat bara till skolmiljö, blev för starkt för rektor Eva Wennerström-Hartmann.

– Pornografi!

Tidningen förbjöds på skolan. Fast Kaj berättade att vaktmästaren smygsålde den i skolans pannrum.

Nu låg jag på sängen, hade tagit upp två paket Ritz crackers från köket och ställt flaskorna på nattygsbordet. Jag vred kapsylen av den första flaskan och började dricka direkt ur flaskan. Då och då tog jag ett salt kex för att byta smak i munnen. Jag ville rensa systemet.

Druckit hade jag på allvar gjort ibland sedan hösten 1944 när jag var sjutton. Dessförinnan bara smakat. Men full hade jag varit tidigare också. Dag och Sten och jag hade druckit oss fulla på sprit vi nallat hemma 1941 redan.

På festen med klassen hemma hos Alice i oktober 1944 hade jag skaffat gin att ha med mig. Jag drack. Men jag hade inte lärt mig dricka ännu. Alice försökte hejda mig, men det hjälpte inte. Till slut spydde jag ut genom köksfönstret. Hon bodde på femte våningen. När Alice hörde grannen från våningen under komma uppför trappan tog hon tag i mig och slängde in mig i garderoben och låste dörren. Där stod jag när han kom in. Han var arg. Men Alice var oförstående:

– Det är ingen som är full här, sade hon, det ser ni väl. Det kanske var en skata.

Hon drog fram en madrass, lade den på köksgolvet, öppnade garderoben, slängde upp mig på ryggen som en hösäck, välte av mig på madrassen och bredde en filt över mig. Hon var stark Alice, stark och stilig med gröna ögon. När gästerna gått kröp hon ner till mig. Men jag var fortfarande rätt full och lyckades den gången inte knulla henne som hon ville.

Hela vårt gäng brukade hållas på Löwenbräu. Där

kom vi in. Vi satt vid stambordet, de flesta som hade sina namn där var döda redan. Vi åt kupongfria biffar på något målet kött. Kråka trodde vi. Drack Fragal, ett sötaktigt och billigt portugisiskt vitvin. De gamla kyparna var hyggliga. När jag bad om det – och betalade för det – gick de in i garderoben där jag hade mitt gandhiskynke med en flaska Fragal lindad i tidningspapper och stoppade den i min ficka.

Generalsupningen i höstas möjliggjordes av att Alva och Gunnar skulle flytta utomlands och sagt mig att jag kunde överta det vin och den sprit som fanns kvar när de lämnade landet. Sten och jag lånade en släpkärra. Vi fyllde kärran på Nyängsvägen 155, lade en filt över lasten för att folk inte skulle se att det var flaskor. Drog sedan kärran längs Nyängsvägen och Västerled till Rörläggarvägen där Sten bodde. Föräldrarna och systrarna var

i Småland och han hade lägenheten för sig själv. Där lastade vi ur och bar in och sedan började vi supa. Att vi råkat tömma förrådet före deras avskedsfest var inte avsiktligt. Vi hade missuppfattat.

Men i tre veckor söp vi oss redlöst berusade var dag. Söp från det vi vaknade till dess vi stöp i säng. Jag har disiga minnen av att Dagny, Eva och Birgitta kom för att besöka oss, se till oss och få i oss lite fast föda. Men ytterst disiga ty dagarna gick i total berusning.

Både Sten och jag behövde spola rent i systemet. I mitt fall hade det varit Birgits brev som utlöste perioden. I Stens fall att han inte kom in på Mejan den här gången heller. Sup ut! Sup igenom! Sup fri!

När vi druckit oss igenom hela lagret ända igenom även den sista lilla likörflaskan var perioden över. Då

skulle Stens föräldrar komma tillbaka. Med hjälp av Dagny och Birgitta som var oroliga för oss sökte vi städa upp. Sedan lämnade vi lägenheten just som föräldrarna var på väg från Centralen och tog oss själva dit för att komma på ett tåg ner till Småland.

Men vi kom aldrig till torpet i Småland. Vi fastnade i Urshult. Där bodde jag och Sten kvar på pensionatet under hösten trots att säsongen var över. Vi hade druckit vin på tåget till Vislanda och fortsatt med öl på pensionatet i Urshult och när vi skulle betala hade vi inga pengar kvar så Sten sade:

– Vid närmare eftertanke tror jag vi tar ett par rum och stannar här.

Han lyckades. Han lyckades alltid med sådant. Man drog tillbaka räkningen och skrev upp maten och alla ölen på den kommande notan för husrum och förtäring. Så blev vi kvar. Vi skaffade pengar på olika sätt men fick aldrig tillräckligt att betala hela räkningen. Det blev alltid den sista veckans räkning kvar. Alltså stannade vi även när pensionatet stängde för säsongen. Sten målade, jag skrev. Vi gick långpromenader. Om kvällarna diskuterade vi, politik naturligtvis, men mest måleri och litteratur. Mitt rum var stort. I byrålådan hade jag två ilskna rödaktiga äspingar. Jag hade fångat dem med klyka och var stolt över min skicklighet. Dem matade jag med mjölk. Jag vet inte om de någonsin tog av mjölken. De väste mot mig och spelade med tungorna när jag gläntade på lådan och tittade på dem. Dessutom vaktade de mina manus.

– Då går ingen i mina lådor och bläddrar i mina papper, sade jag.

Vi köpte vin i Växjö på värdens motbok. Han var törstig, menade man. För honom och hans hustru deklamerade jag sedan Fröding när vi bjöds på kaffe. Jag hade ju bra röst och kunde frasera skickligt utan att låta teatralisk. Sten kunde inte det. Jag tog Jägar Malms hustrur och Herran steg över Korasan. De gick hem liksom I Daphne och, när vi alla blivit lagom fulla och sentimentala, En fattig munk från Skara. De var hyggligt folk och vi tyckte bra om dem men det gällde ju också att hålla värden och hans hustru på gott humör när vi inte hade pengar att betala notan. Sten målade mycket och målade bra den perioden. Hans bästa hittills. Han ville ge värden en bild av pensionatet mot expressionistisk kvällshimmel med två figurer framför, en man och en kvinna. Fast det blev inte bara ett måleri starkt lysande i färg utan också en bild på ett märkligt sätt depraverad. Ett lastens och syndens Urshult. Den målningen ville värden inte ha uppe. Fast det var nog det bästa Sten målat vad jag vet. Bättre än äppelträdet utanför torpet i Bro.

Sten hade gott färgsinne och god känsla även om han var svag i teckningen. Den svagheten var lättja.

Dags mor har kritiserat Sten för detta. Hon är en välkänd och kunnig konstnär. Har studerat för Carl Wilhelmson och André Lhote. Hon är inte bara god paysagiste, landskapsmålare säger man på svenska, utan även en professionell porträttmålare på djupet fascinerad av porträttets möjligheter. Hon arbetar inte med någon enda beställare, det må vara en skådespelerska som vill ha sig förevigad i rollkläderna eller en grosshandlare som vill låta sig hyllas till

femtioårsdagen, som inte först klätt av sig och stått modell. Det är inte bara för att ta fram deras person ur masken; det är framförallt för att modellteckningen är varje människoskildrings början och slut.

– Kroppen är sann, har hon sagt. Sedan man tecknat igenom den ordentligt känner man modellen och kan sätta på

kläder och annan dekor.

Målat hade Sten gjort så länge jag kunde minnas honom. Även Svenolov hade börjat måla när han kom till Bromma. I mars 1946 bröt sig så också både Svenolov och Sten loss. De lämnade Bromma läroverk. De gjorde sig fria för att kunna måla. Jag hade lånat ett torp ute vid Lejondalssjön i Bro. Det var släkten som hyrde egentligen men de var där bara om somrarna. Vi flyttade dit och bodde där alla tre. Det låg snö över åkrarna när vi kom ut. Det var svårt att hålla värmen i kammaren. Än värre var det ute i den dragiga boden, den de hade till ateljé. Jag satt i köket vid det lilla bordet under fönstret och skrev. Då och då när jag tittade upp från tangentbordet såg jag någon av dem komma ut ur boden för att ta en åkarbrasa vid äppelträdet där gumman hängt sig. Vi levde på knäckebröd och mjölk mest. Svenolov fick bröd från sin far som arbetade på Wasa knäckebrödsfabrik. Stora lådor halvkross. Jag skaffade mjölk från bonden vi hyrde av. Han var min farbror Gustafs morbror egentligen. Över mjölktallrikarna med knäckebrödskross diskuterade vi konst och litteratur, flickor och politik. Om söndagarna fick vi besök. Då kom Dag och andra vänner. Då kom Birgitta och andra flickor. Mest för att se till att vi inte for illa.

Både Sten och Svenolov målade expressionistiskt

då. Svenolov gjorde sådant som Huset där den rädde mannen bodde och Frälsningssoldat bärande ett träben åt en invalid. Sten gjorde en monumentalmålning av en flicka väntande vid en busstation. Hon såg inte bara fallen ut, hon var ett porträtt av bondens styvdotter. Den lite fräckt utmanande trettonåringen vi träffade när vi hämtade mjölk. Sten blev generad när jag påpekade det.

De målade intensivt den våren. Appelträdet målade de bägge. Det var gammalt och knotigt. Gumman som bott här före oss hade hängt sig där. Man hade sett henne en morgon hänga gungande från dess grövsta gren. Den som sträckte sig mot stugan. Det var som om hon tittade genom fönstret in i den tomma kammare där hon levat slutet av sitt liv.

Svenolov och jag menade att vi sett henne gå över åkrarna i skymningen. Först kanske vi skämtade. Sedan hade vi stått nere på vedbacken en kväll. Det skymde. Jag hade sågat, Svenolov huggit. Så sade han:

– Ser du henne, där, där på åkern vid röset.

Då såg vi henne. Eller vi kunde ha sett henne, det grå och framåtböjda som rörde sig i skumrasket över åkern vid röset.

Sedan målade de bägge av äppelträdet. Stora dukar och små. Kalt äppelträd mot stormskyar och äppelträd i lövsprickning. Idylliskt blommande äppelträd och olycksbådande äppelträd i vilket en gumma hängt.

Men Svenolovs äppelträd med knotiga grenar minns jag starkast, jag kan se det framför mig. Det var kraft i det måleriet. I maj 1946 började Svenolov på Otte Skölds målarskola. Den hade en landskapsklass

då. När han visade upp sitt äppelträd för Otte Sköld hade denne sett på det och sagt:

– Ja, man har rätt att spela piano. Så länge man inte stör sina grannar.

Sedan hade han vänt på klacken och gått. Senare på den sommaren 1946 hade Dags mor sett igenom deras arbeten under vintern och våren. Hennes kritik mot Sten var hård:

– Du har färgsinne och fantasi men din teckning håller inte, sade hon. Du har inte brytt dig om att teckna kroki heller. Studie på studie på studie. Du är en sådan där målare som kommer att låta folk stå i vatten för att de inte lärt sig teckna fötter. Det är brist på karaktär. Du kommer inte att hålla. Svenolov är kanske inte lika stark i färgen. Han målar heller inte med fantasi utan med ögonen. Men han tecknar. Det syns. Han tecknar modell också. Han är beredd att lära sig teckna händer. Han inser att konst är arbete. Han kommer att kunna uträtta något.

Men Sten var romantiker. Han hade blivit helt otidsenlig under höstsupningen före Bro och var nu precis i en Rops-period när han tecknade. Det var varken Munch eller van Gogh längre, nu var James Ensor, Felicien Rops

och Armand Rassenfosse de konstnärer vilka inspirerade honom. Jag menade att just Rops borde lära honom inse nödvändigheten av modellstudier. Men just då skrev jag konstiga Poe-inspirerade berättelser. Sådana som Mannen som blev en fåtölj. Men den var mer obehaglig än konstig. Jag skrev mycket om död också; Maja för morgon, När bortom mognar. Det var då när jag läste Louise Hagberg, När döden gästar.

Den hade jag funnit på biblioteket i Urshult.

Det var då på hotellet i Urshult jag skrev Människan det illegala djuret. En essay på 34 kvartosidor. Ett försök att summera. Anslaget var mäktigt:

Det var istid över världen, det var dåliga tider, det var vild panisk skräck i ögonen på människorna. Centralasien omstöptes från det soligt vårregnsvarma och bördiga till kylans och sandens region. Isen vältrade ner över Nordeuropa, isen vältrade ner över Nordamerika. Villebrådet blev knappt. De vitt spridda människohoparna drog sig mot söder i en årtusendelång ständig flykt undan döden. De trängdes samman och med grenar och stenar slogs de om tillflykterna. ...

Vältrande präriebränder om sensomrarna brukade steka boskapsfolken på stepperna. Elden var sol, elden var liv och därför blev elden som solen och lämnade liken svartnande efter sig och röken från brinnande brunt gräs. Eldens underkuvande fordrade andra gåvor än styrkan. Eldens underkuvande fordrade slug dristighet.

De dristigaste lärde sig behärska elden, de sluga vågade trampa sin skräck för det okända under trampdynorna. De byggde bålen, de rövade solen.

Därur lät jag växa religion och den moral som all maskhållning till trots alltid blott är maktens; budorden och den monogama familjen där kvinnan alltid förblir boskap, hondjur. Så blir konsten en medvetandestörande samhällsbevarande drog.

(”Konst är intellektuell och emotionell narkotika. Lebensersatz för konstnär som konstkonsument. Då din möjlighet till förstahandsupplevelse förintas ges dig begagnade fiktiva liv att leva; din glädje är omöjliggjord och du ges konst att dricka och poesi att sörpla.”)

Ur makten över elden växer också ytterst staten, äganderätten och det tvång som sitter i bakhuvudet på människorna och styr dem.

Halvvägs genom texten slår den om, blir dialog och berättelse; den socialistiske kritikern kliver in i texten och angriper författaren.

(”Småborgerlig rationalisering av författarens eget själsliv; partifientligt drömmeri. Som arbetare och partimedlem vill jag bara meddela att du är befunnen borgerligt dekadent och att partiet självklart tar avstånd från dina vare sig nya eller genomarbetade tankar. Vi kaderansvariga hoppas dock att det rör sig om ett mer tillfälligt och oöverlagt ungdomsskriveri.”)

Författaren försvarar sig. Han följer den längre traditionen menar han:

(”Visst, född i ett borgerligt hem är det med mig som med zebran; ränderna går aldrig ur. Jag är ett med min tid. Tiden är en förfallets tid. Naturligtvis måste partiet ta avstånd. Alla ta avstånd. An tänker få som jag. Om ännu en generation däremot kommer ni alla, parti som anti-parti, att tvingas ta ställning till vad jag nu skrivit. Än upplever ni blott det första seendets glädje.”)

Den upprörde medelålders läsaren som upptäckt författarens kåthet kräver att han kastreras innan

dottern börjar läsa honom men författaren och den unga läsarinnan möts i texten och essayen avslutas med dem båda knullande inför den upprörda allmänheten:

(– Han vill skända min vackra dotter!

– Släng ut honom!

– Kastrera honom!

– Men vill han...

– Tyst flicka!

– Kom fram så jag får se dig.

– Här är jag.

– Du har så vackra ögon.

– Du med.

– Då älskar vi ju varandra redan!

– Javisst!

Flickan och författaren till divanen till vänster på scenen.

Knull pågår under de anständigas allmänna förfäran.

Ridå.)

– Gängse romantisk ironi, sade Sten när han läste det.

Detta jag skrev styrdes av såväl upplevelsen av känslobankrutt som min läsning den hösten. Böckerna hade jag med mig från min annars nedpackade boksamling från torpet: Sir James G. Frazer, Den gyllene grenen, tvåbandsupplagan från 1925. The Basic Writings of Sigmund Freud, Modern Library-utgåvan 1938. Bronislaw Malinowski, The Sexual Life of the Savages, komplett i en volym, med förord av Havelock Ellis 1929. Wilhelm Reich, Der sexuelle Kampf der Jugend, Verlag für Sexualpolitik 1932 och Die Sexualität im

Kulturkampf, Sexpol-Verlag 1936 (som jag fått av Nic). Pehr Henrik Törngren, Striden om Freud, 1936 och Moralsjukdomen (om vilken jag och Birgitta haft så långa diskussioner), 1940.

När Sten läst Människan det illegala djuret satt vi på verandan och drack pilsner. Det var redan höst. Björklöven gulnade. Hotellet var stängt.

– Men det djävliga är att det faktiskt är som Reich skrev före kriget, sade jag och hällde upp mer pilsner i glaset. Det är en abnormitet att hungrande människor går ut i krig mot sina egna. Det är ett tecken på allmän sinnessjukdom att hungra mitt i överflöd; att tro att det finns makter i himlen eller parlament som bestämmer detta och som man inte får trotsa; människan har inte rätt att lyda sig till döds. Men hur kan denna abnormitet fortsätta? Hur kan man förklara att det var möjligt att få ut folk 1914? Hur var det möjligt 1939? Hur är det möjligt att folk inte omedelbart reser sig och förintar det vidriga samhällssystem som nu innebär att de många hungrar och de få lever i överflöd?

Det går inte att förklara bara med ekonomi. Det gjorde ju inte Marx heller. Marx visste att idéerna blir till samhälleligt verkande kraft när de omfattas av massorna. Det är därför religionen inte är prästalist och hjärnspöke som liberalerna tror. Föreställningar om verkligheten regerar folks medvetande och styr deras handlingar.

Vi satt tysta och drack en stund. Sedan var det Sten som fortsatte:

– Strindberg menade ju att det är de osynliga kedjorna som binder hårdast. Överklassen skriver inte

bara lagarna, den bestämmer tankelagarna. Det riktiga, det nödvändiga blir därmed fullkomligt otänkbart för dem. Om det går mot överklassens intressen. Och det gör det alltid!

– Det är därför man som konstnär måste bidra till att befria folk från bojorna, sade jag.

Jag ställde undan ölglaset och ur kavajfickan tog jag fram den trasiga bok jag hittat bland allt skräp i det halvpornografiska antikvariatet ovanför Tegelbacken just som vi skulle iväg till Småland. Georg Brandes, Den romantiske Skole i Tydskland. Det var 1873 års upplaga och den var utmönstrad från något bibliotek ty den hade försetts med påklistrade grå papperspärmar. ”Sid. 282!!!” hade jag skrivit med stora bokstäver på pärmens baksida. Jag slog upp boken och började läsa det stycke jag strukit för med kraftiga streck:

– Så här:

Og nu træffer det sig saa heldigt eller saa uheldigt, mine Tilhørere, at der altid er nok, der have faaet Fingrene i Klemme, nok der lide, nok, der sidde i alle Arter av Fængsler, Uvidenhedens, Afhængighedens, Dumhedens og Trældomens Fængsler. Dem maa vi have ud, og derom maa saavel vort Liv som vor Poesi dreie sig. Romantikeren jager egoistisk efter sin personlige Lykke og mener, at han selv er af uendelig Vigtighed. Den nye Tids Barn vil ikke speide op til Himlen efter sin Stjerne eller ud i Horizonten efter den blaa Blomst. Længsel er Uvirksomhed. Men han vil virke. Han vil forstaae, hvad Goethe mente med at lade Wilhelm Meister ende som Læge.

– Jovisst, sade Sten. Men sedan Georg Brandes sade det där inför entusiastiska studenter på våren 1873 i Köpenhamn har det gått sjuttiofyra år. Sjuttiofyra år och fem månader för att vara exakt. Två världskrig och mängder med småkrig. Folk satt inte bara med fingrarna i kläm. De fick fingrarna avhuggna. De gick sjungande ut för att först få fingrarna avhuggna och sedan hamna i massgravar. Dummare än slaktboskap. Slaktboskap får i vart fall sund panik när de känner blodslukten från slakthuset. Folk däremot grips av ideal och patriotism och går frivilligt i döden. Fähundar är inte ordet. Inte fän heller. Människor heter det. Den enda djurart som är sådan.

– Utom lämlarna, sade jag. Lämlarna är sådana efter vad det sägs. Går i lämmeltåg till döds.

– Rätt åt alla och efterrätt åt några och de författare som nyss stod på barrikaderna och viftade med Brandes eller Marx var de första att dikta hatsånger. Hjältedöden fördrages bäst när man diktar om den. Och hur många krig har vi inte haft sedan Goethe publicerade det sista om Wilhelm Meister 1829?

– Det är exakt det som Reich förklarar när han skriver om sexualiteten i kulturkampen, sade jag.

– Men sitter inte Reich nu i Amerika, ensam och tokig?

– I vart fall blev han utesluten ur partiet för det han skrev. Ty det djävliga är att partiet inte kommer förbi ekonomismen.

– Scherfig skrev dock förbannat festligt om Reich i Idealister. Doktor Riege som söker framställa homunculus. Som vill lösa livets gåta med sina biokemiska

experiment och skapa en konstgjord kemisk människa med livsenergi och sexualkraft.

– Ja, sade jag, det är det som är det djävligaste. Den enda riktigt bra reichianska roman som skrivits är den pamflett mot honom som Scherfig skrev på partiuppdrag. Det är det som är så besvärligt. Hjorvard var mycket misstrogen mot Nic också. Att förklara orgasmens betydelse för människan och sexualitetens frigörelse är ingenting du blir populär på uppe på åttiofyran. Och i SKU är man i teorin lika sund som i KFUM. Varken Tore eller Urban vill höra talas om den fria människans sexualitet som en ungdomens femte rättighet. När jag föreslagit den parollen menar de bara att jag är småborgerlig.

Den borgerliga sexualmoralen är själva sprinten i det system av ideologier, falska medvetanden, vilka gjort det möjligt att få massorna att handla mot sina egentliga intressen. Gå i döden för sina herrars väl!

Det var dessa medvetandesystem vilka utgjorde de osynliga kedjor fjättrande folket vilka Strindberg skrivit om. Överklassen härskade inte bara genom att den skrev och tillämpade lagarna mot folket, hade poliser och domstolar, fångvaktare och bödlar; den behöll sin makt genom att den i sitt intresse bestämde och behärskade även tankelagarna och moralerna.

När jag sedan träffade Sara i höstas en sista gång innan jag reste från Sverige var hon fortfarande spänd som då 1944 när jag skrev om henne i Pubertet. Vi kom inte samman på riktigt nu heller. På något sätt var vi fortfarande förälskade dock. Innan jag gick från henne den kvällen skrev jag i hennes gästbok:

IN MEMORIAM SARA

Moralbudens gråa starr lade aldrig sin hinna över mina ögon. De hinsides idealen – gnistrande irrbloss – lockade mig aldrig.

Skövlande vådeldar, skogsbränder tända av dårar. Jag lägger eld mot eld. De brända markerna blir brandgator skyddande åkrarna.

Men sexualiteten min var också då i Urshult i höstas mest teoretisk. Eva kom ner för att hälsa på. Men inte till mig. Jag dansade och sådant med några flickor i Urshult. En vars far hade stor äppelträdgård och gjorde cider. Sten och jag var på Folkets Park i Tingsryd samman med Urshultsgrabbarna. Vi drack en flaska Renat först som man skall. Jag råkade i slagsmål mitt på torget på natten med Tingsrydspojkar om deras flickor. Vi rullade kring i gruset och blodet sprutade inför flickorna som tjoade och skrattade och fnittrade. Jag fick en framtand utslagen och slog då nästan ihjäl en senig blond kille som kallades Lillen. Men flickorna blev då än mer upphetsat förtjusta och hejade på mig. De vittnade för mig också inför polisen och i rättegången senare. Tandläkaren i Växjö såg med oförfalskad avsky på mig när jag kom till honom dagen därpå, svullen, med ögat uppslaget och hopsytt, spritdoftande och med gapande hål fram i munnen. Tanden hade ju

fastnat i Lillens huvud när han sökte ge mig en dansk skalle just som jag sade att jag inte slogs med sådana småglin. (Han var fem år äldre och känd slagskämpe och höll på sin stolthet.)

Från Gerard Bonnier kom ju en refus. Han förstod att min ekonomiska situation var besvärlig. Men han tvivlade på mina litterära möjligheter. Dock kunde han lämna ett litet förskott.

Men allting vad förlagen menade uppvägdes av Sigurd Hoels andra brev. Han hade som författare betytt mycket för mig. Hans omdöme om Pubertet året innan hade varit ett starkt stöd. Nu hade han läst Människan det illegala djuret:

De er skribent. De undgår ikke den skjebnen. For å kunne skrive noe vesentlig på det skjønnlitterære felt kreves det ikke i samme grad lærdommen som alderdommen alltid vil ha föran de unge. Der kreves oplevelse, hvilket nesten er det samme som evne til oplevelse, og evne til å forme.

Jeg tør altså si med noe som nærmer seg visshet, att De kan "dikte".

Det jeg kan si er at De skriver godt (og ikke alltid helt gjennomarbeidet). Men – synes jeg – äller best når De slipper den rent logiske form og følger stemningen, eller når De plutselig gir frekke dialogeksempler på det De mener. Noe som ätter peker i skjønnlitterær rettning.

Med hilsen

Deres hengivne

Sigurd Hoel

– Det brevet skall du spara, sade Sten.

– Något att hålla i när de blir alltför djävliga menar du, sade jag.

Och inför Sten som ju känt mig ända sedan jag kom till Sverige 1940 försökte jag nu på verandan i Urshult se tillbaka och summera.

Visst betydde Sigurd Hoels brev mycket. Någonstans svarades det på mina ord. Men han bekräftade också det jag vetat i mer än fyra år: Jeg var skribent. Jeg undgår ikke den skjebnen.

Det hade varit våren 1943 jag började veta att det bestämts för mig, bestämts inom mig någonstans att jag skulle skriva. Bli författare, som det hette när man inte var tidningsman och journalist. Det var inte något att vilja eller inte vilja. Det bara var så. Mitt liv skulle bli att skriva. En morgon våren 1943 vaknade jag och visste det. Tekniken var över. Modellbygget upphörde. Försöken att destillera bensinersättning ur ved var över, retorterna ställdes undan. Biologin och organpreparaten i sprit var över. Atomfysiken var över. Rymdforskningen med raketbygge och drivmedelsexperiment var över. Skolan var ju över med betyg och allt. Jag skulle bli författare.

Vad jag skulle bli för slags författare? Det var för mig helt självklart. Strindberg naturligtvis.

Tidens gudar, som jag smädat, smäda vill jag än en gång! Tidens gudar, som jag hädat, häda vill jag i en sång!

I han makten, jag har ordet, jag har ordet i min makt; gudar våren på Er vakt!

Och mitt författarliv skulle bli sådant att man hundrafemtio år efter min död skulle kunna skriva om mig vad David Sprengel skrev om Diderot:

Han arbetade som en hel generation, men samtidigt var han ett matvrak, en dryckesbroder, en erotisk storätare och en cynisk skämtare, med ett svall av otroligt saftiga anekdoter och olympiska löjen. Han gick alltid i extas. Han var en naturkraft.

Som Balzac skulle jag vara också. Jag skulle skriva volym på volym, löpmeter efter löpmeter.

Det jag skrev nu 1943 när detta bestämdes inom mig var inte bra. Det visste jag. Det var klumpigt, oformligt, ofta skrikigt. Uselt och omoget. Det såg jag. Andra kunde rimma, de kunde skriva sonetter, skriva väl disponerade och väl formulerade uppsatser på vilka de fick högsta betyg. Det kunde jag inte. Jag kunde inte rimma och mina uppsatser var kladdiga och svårlästa och till dels obegripliga. Men jag skulle komma att skriva bättre än någon av dem och bättre än någon annan; det visste jag inom mig. Om det var jag bergfast övertygad.

Min handstil var omöjlig. Den kunde ingen läsa. Men jag kunde använda skrivmaskin. Även om jag vägrade lära mig touchmetoden och föredrog

pekfingersvals. Ty så skrev alla riktiga amerikanska journalister. Det hade jag sett på film. Inte heller kunde jag stava, min barndoms ordblindhet var fortfarande besvärande. Fast också den kunde jag behandla som en amerikan, genom att alltid ha ordlistan på bordet bredvid mig. Dessutom gjorde ordblindheten att jag skrev bättre än de andra; det var med den som parallellspråkigheten. Också ordblindheten tvang mig att tänka på orden, se efter noga på ett sätt de andra inte behövde. Vrida på orden. Ta i dem. Flytta omkring dem.

I skolan var jag naturligtvis underkänd också i modersmål. Hur kunde jag vara annat? Jag hade läst mer svensk litteratur och långt mer världslitteratur än någon av de lärare som ständigt underkände mig. Det visste jag ju. Det sade jag dem också. Skulle någon av dem kunna tycka att något enda ord av vad jag skrev eller skulle komma att skriva vore berömligt? Inte! Det ville jag inte. Det vore intellektuellt tidelag.

Skolan hörde överhuvudtaget inte till mitt liv. En straffanstalt där ungdomar skulle tvingas ta sitt förnuft till fånga för att omvandlas till de eländiga och andligt förkrympta medelfigurer som befolkade Bromma. Inte jag!

Jag gick då våren 1943 andra året i realskolans 2^4. Dessförinnan hade jag gått två år i 1^4 och med nöd och näppe flyttats upp. Men redan när jag kom från Amerika hade jag hamnat i 1^4 bara för att jag prövat till 2^4 men missat. Nu skulle jag köra igen. Jag skulle fylla sexton och hade inget godkänt terminsbetyg från någon svensk skola sedan folkskolans fjärde klass.

Att ingen i släkten förstod vad jag ville var inte

konstigt. Hur skulle de kunna? De bästa bland dem var oroliga som farbror Gösta. När jag läste Svarta fanor och tjöt av skratt talade han med mig och sade:

– Du får inte ta läsning så på allvar. Det finns en skillnad mellan böcker och liv.

Men det tyckte jag inte. Om livet utgjordes av de dödingar som befolkade Bromma och stirrade med tomma ögon ur villafönstren då ville jag inte ha någon del av det. Jag var femton, skulle fylla sexton och skolan angick mig inte längre. Underkänd i nästan alla ämnen. Därtill i ordning.

Med Gunnar blev konflikterna då intensiva. Handgripliga. Han kom in i mitt rum. Slet upp dörren, stod i dörröppningen. Var arg igen.

– För mig får du gärna bli snickare eller vad du vill, sade han. Men inte i mitt hus. Då skall du ut!

– Varför måste du tala som George Pontifex? sade jag. Varför kan du inte hitta på egna ord?

Jag trodde han skulle få slag. Butlers The Way of All Flesh var ju en av hans egen ungdoms favoritromaner. Han blev mörkröd i ansiktet men jag räddade mig ut genom fönstret och kunde hoppa ned på gräsmattan innan han

fick tag i mig. Sedan gick jag över till Dag. Vi diskuterade Vilhelm Ekelund som han fått av sin far och som vi båda då läste mycket intensivt.

Alva talade med Erik Sandberg som blivit tillförordnad rektor för Höglandsskolan. Det var i och för sig en av de lärare jag inte tyckt illa om. Kanske var jag orättvis när jag menade att alla modersmålslärare var fiender. Han hade genomfört en läsundersökning i klassen förra året och sedan på egen hand gett mig ett slags utmärkelse. Den enda jag någonsin fick i svensk skola. Helge Krogs utgåva av Norske Folkeeventyr.

Till Jan Myrdal ”Klass 1^4:s mest beläste elev” Läsåret 1941–1942 Erik Sandberg

Där skulle jag börja i klass 5 på hösten. Höglandsskolan följde flickskolornas klassindelning. Samtidigt satte Alva psykologer och läkare på mig. Jag fick sprutor och samtalsterapi och till och med hypnos för att göras skolanpassad. Fick ligga och titta på en liten silvrig kula som hängde och dinglade i en tråd. Jag kunde ju allt det där och visste hur man skyddade sig mot suggestioner; jag hade ju själv experimenterat med andra så jag lät mig inte hypnotiseras. Och jag hade läst mycket om vad detta med samtalsterapier och associationer och berättelser om drömmar gick ut på. Jag lät dem inte komma åt mig; släppte inte in dem i mitt jag. Men jag låtsades samarbeta. Log också. Försökte se trevlig ut. Annars fick jag inte vara i fred för dem.

– Jag hycklar mig fri!

Vårterminen 1944 hann dock knappt börja innan jag upphörde att gå till skolan utan att säga något om det. Först satt jag på Stadsbiblioteket vid Sveavägen och läste, sedan mot mitten av april, efter påsk, upptäckte man i villan på Nyängsvägen i Bromma att jag inte längre gick till Höglandsskolan. Då hade jag börjat arbeta på Svenska Radiobolaget inne i Stockholm. Det var då Alva tog kontakt med John. Han var kommunist och representativ clartéist. Han beundrade Alva och Gunnar, de var vänstersocialdemokrater och han försökte åter knyta dem till Clarté som de varit i lite kontakt med på trettiotalet. Han lovade att söka återföra mig till skolarbetet. Han menade att han kunde använda sig av att jag nu var kommunist aktiv i Sverges Kommunistiska Ungdomsförbund. Han tog med mig en vecka i augusti till Karlstad där han skulle vikariera för Gustav.

Det var en kul vecka. Inte med John, men med Pum-Pum som var assistent och med Gustav när han kom och John rest. Pum-Pum tyckte jag mycket om. Hon var människa. Hon skrev mig dagen efter jag lämnat Karlstad i augusti:

Ack huru tomt är ej vårt enkla tjäll sedan du lämnade oss i namnlös sorg. Ingen slickar numera likör på borden eller hänger i krokig arm på trappbalustraden eller intar fantasifulla ställningar i Bruno-Mathssonstolen eller på dyschorna. Ja, det är så dött och trist och våra röster äro som deras vilka vistas i öknen d. v. s. ropande i tomma intet. Kom du hem till storstaden utan traumor i form av attentat av sköna och fala kvinnor på tåget? Skickar nu dina ransoneringskort, Rorschachtydningen kommer senare. Och till sist lova att du inte jitterbuggar för vilt på den kommunala dansen.

Gustav och jag hälsar.

Pum-Pum

Hon var inte bara snabb i repliken och kul. Hon var snygg på ett friskt sätt också, fast hon var ju inte en flicka i min generation, hon var tjugofem åtminstone. Jag talade mycket med henne, hon vägrade heller inte tro mig när jag sade att jag skulle komma att skriva sådant som skulle bli centralt i svensk litteratur, eller i amerikansk om jag nu äntligen fick visum. Rorschachtesten tydde på det också menade hon. Mot henne hade jag inte brytt mig om att tänka efter hur jag borde svara för att skapa den karaktär jag skulle låta henne finna. Jag tyckte ju om hennes leende. Hon talade inte om nödvändigheten med skola och akademiska studier. Hon förstod vad jag menade när jag talade om hur orden var en längtan. Att de fanns som färggranna pusselbitar i rymden framför ögonen. Jag svarade alltså rakt på som det föll sig. Färgchock

och sexualchock naturligtvis men även en originalitet som inte bara var pubertalt tillkämpad. Kanske en diktare, skrev hon.

John däremot som tagit i uppdrag att anpassa mig var bitter. Jag fick sedan tag i vad han skrivit till dem om mig och det bekräftade min uppfattning av honom:

Eftersom jag känner både er och Jan personligen sen ni kom hem från USA vet jag ju vilken unikt stimulerande miljö han växt upp i. Hans svårigheter beror inte på några barndomskonflikter. Vad jag ser mycket tydligt är hans monumentala mindervärdighetskomplex gentemot er och *gentemot alla som till skillnad från honom själv är förmögna till att studera och arbeta planmässigt.*

Dessa alla var tydligen Alva och Gunnar och alla deras vänner på alla middagar och John själv och de fina akademikerna i Clarté. Nå han var som Gustav sade osäker i bedömningen av folk. Han blandade in sig själv i fallen. Det var därför han skrev det konstiga utlåtandet om en imbecill våldtäktspojke. Han hade plötsligt identifierat sig, menade Gustav. Ja, John var naiv, menade jag. Det märktes i hans kontakt med John Scott. Men jag sade inget till Gustav om Johns ord om mig. Kanske kände han till dem, kanske inte.

När jag kom tillbaka till Stockholm sista dagarna i augusti 1944 skrev Alva in mig på Enskilda gymnasiet. Jag gav efter och accepterade att göra ett försök. Under det Gunnar såg på dikterade hon för mig en studieplan:

Skolan skall gå före allt annat. Tentamina skall läsas in i snabb följd. Jag skall gå raskt till examen. Jag skall läsa för detta var kväll i veckan med undantag endast för lördag kväll.

Ledigheten skall omfatta endast lördag kväll och söndag dag. Endast den tiden får användas till politiskt arbete, biobesök eller annan läsning än den för skolan nödvändiga. Lördag kväll har jag tillstånd vara utanför hemmet till klockan 23.

Kamrater bör ej få störa. De kan titta in en kort stund mellan klockan 19 och klockan 20.

Överenskommet med A.M. den 2 september 1944

/signatur/

Men det sprack. Jag kunde varken hålla mig från politiken eller från annan läsning än skolans. Dessutom flickorna. Sara och Lilly och därtill naturligtvis Maj-Britt. Efter sex veckor var det över, då small det för mig och jag reste till Karlstad där jag började arbeta natt på Värmlands Folkblad som volontär med 25 kronor i veckan och eget rum på Pihlgrensgatan.

Gustav har jag kontakt med fortfarande. Nu har han ju börjat bygga upp sin nya institution ute på Mälaröarna. Var där ute hos honom dagarna innan jag lämnade Sverige. Kanske hade man 1944 bett honom hålla ett öga på mig då när jag kom tillbaka till Karlstad för att arbeta på Värmlands Folkblad. Det vet jag inte. Jag tycker bra om honom och vill därför inte forska i det. Men också han tog mitt skrivande på allvar. Han tyckte om Pubertet när han fick läsa utkastet på hösten 1946.

Det är klart att du ska ge fan i att sitta och fila på den, det tror jag skulle förta pubertetsintrycket som är väsentligt för denna bok.

När Gunnar i fjol vår strax innan han lämnade regeringen än en gång var helt rasande och hotade låta spärra in mig på sinnessjukhus skrev jag till Gustav. Han svarade från Karlstad att jag inte behövde vara orolig. Han kände mig sedan flera år och kunde intyga att jag varken var psykopat eller led av psykos. Jag befann mig, och det kunde han som specialist på barn- och ungdomspsykologi med bestämdhet hävda, helt inom normalitetens gränser.

Om det blev allvar av kände han också andra som

kunde skydda mig, sade han. Gustav smällde ju högre än John och därtill hade jag Nic på min sida så jag var inte orolig vad än Gunnar och Alva skulle hitta på.

Alva talade alltid om konst och litteratur och hon umgicks med konstnärer och författare men egentligen förstod hon lika litet av litteratur och måleri som av musik.

– Det är fruktansvärt synd om Eyvind, sade hon. Sonen Tore är helt omöjlig. Han vill bara bli fotograf.

Hon var psykolog också, så hon kunde ge en psykologisk förklaring till att jag försökte skriva:

– Det framträdande draget hos dig är dina alltför stora ambitioner. Jag kunde iaktta detta redan vid dina bygglekar som 3–4-åring och det fortsatte sedan i arbetsprojekten vid Olofsskolan. Du har hela tiden haft dessa väldiga projekt som helt enkelt inte kunde bli färdiga; som alla utom du insåg aldrig kunde genomföras och du fick alltid sådana raseriutbrott när vi visade detta för dig och återförde dig till vardagen. Likadant är det nu.

Gunnar hade alltid menat att jag var slarvig. Det hade han skällt på så länge jag kan minnas. Sedan var han ständigt irriterad på att jag talade högt och lade mig i de vuxnas samtal. Det var därför jag skulle äta i köket:

– För en hårt arbetande människa skall hemmet vara en oas att sjunka in i!

Att jag inte ansåg skolan nödvändig förstod han inte, inte ens när jag citerade Strindberg.

– Skolan var det roligaste jag visste, jag var aldrig så olycklig som de gånger far hade det ekonomiskt kärvt

och jag kanske skulle förlora möjligheten att gå i skola. Men se på dig!

Att jag sade att jag skulle skriva var moral insanity då det ledde mig till att upphöra gå i skolan.

– Det inser du väl att du aldrig kommer att duga till. Du som inte ens kan stava och skriva läsligt! Du är psykopat bara.

Sten och jag hade tagit mer pilsner.

– Du vet Sten, sade jag, Gunnar är dock trots allt egentligen en Pontifex! Man får inte glömma att Butler inte enbart ser det usla hos pontifexarna. Jag eller du eller Svenolov eller någon av oss finns helt enkelt inte till i hans universum. Bör inte få finnas! Vi är psykopater alla! Och från det att Per Albin bad honom ingripa för att få tyst på mig när jag skrev att det var skandal att en sådan quislingfigur som Allan Vougt satt i regeringen är Gunnar dessutom övertygad om att jag är skadlig för regeringen, skadlig för partiet, skadlig för landet. Han lider av detta och han och Alva talar på varje fin middag med sina fina vänner om denna sin olycka med sonen Jan. Inte undra på att Tor Bonnier när han refuserade Pubertet skrev att för mina föräldrars skull borde varje anständigt förlag avhålla sig från att ge ut mig.

Sten tvivlade naturligtvis inte på att jag skulle skriva. Jag skrev ju. Ingen i gänget tvivlade. Inte Sten, inte Dag, inte Svenolov, inte Lars, inte Jon, ingen. Inte heller tvivlade man i ungdomsförbundet. Tore och Ingvar och Åke och Urban och Nils och alla kunde skälla på mig för ett eller annat men de hade hela tiden varit lika bergfast övertygade om att jag skulle skriva. Och alla flickorna jag känt; Maj-Britt och Dagny och

Birgitta och Margareta och Alice och Sara och Eva och Marianne och Monica och alla de andra var lika övertygade. För att inte tala om Birgit som fortfarande renskrev mina manuskript fast hon gjort så grundligt slut.

– Allas vår Birgit, som du kallat henne, sade Sten.

– Jag menar det inte på så sätt, sade jag. Inte som om jag vore borgare. Jag fördömer ingen. Men det viktiga är att alla ni är övertygade om mitt skrivande. Men däruppe bland akademiska clartéister och förlagslektörer och författare och akademiker är de alla lika övertygade om att jag aldrig kommer att duga till något. Du visade mig ju själv det privatbrev Georg Svensson skrev till Evas far för att han skulle veta att jag inte var något som var värt att stödja. Inom hela topside i Skandinavien finns bara två, kanske fyra, personer som håller på mig: Sigurd Hoel och Nic och därtill i viss mån Gustav och Erik Blomberg.

– Vad trodde du, sade Sten. Så har det alltid varit. Sådana är de.

Sedan, om höstkvällarna på hotellet, läste vi David Sprengels uppgörelse med John Landquist högt:

Då brister det kanske riktigt och då ”går det galet”, som stadsfiskal Stendahl spådde. Då blir ett tjut! Då blir konvulsioner! Då blir det ingen ro mer för grannarna!

Då kommer där kanske en liten tyst svart doktor, åser uppmärksamt konvulsionerna och åhör lika uppmärksamt tjuten, skriver något i sin bok som ser ut som *”dementia senilis”* och säger sedan i bestämd ton:

– Nu är det bäst att Landquist följer med godvilligt.

Då störtar Landquist bort i ett hörn, sträcker händerna bevekande framför sig och skriar:

– Jag har blitt nazist! Jag har ju blitt nazist! Låt lilla nasse vara.

Du svarte doktor du, låt inte beveka dig utan ta med avskrädet, ta med lilla nasse dit nassarna och avskrädet höra!

– Det är litteraturkritik det, sade jag. Så skall det akademiska avskrädet behandlas.

– Men de förlät aldrig Sprengel, sade Sten. Det trots att han var den bäste bland dem. De gjorde allt för att motarbeta honom och tiga ihjäl honom.

– Han segrade i längden, sade jag. Det bevisas ju av att vi läser honom fast han varit sex år död. Viktiga ord når alltid sina läsare trots kritikerna.

Det var sant. Sten och Dag och jag hade läst och diskuterat hans översättningar av Rousseau och Diderot och Voltaire. Han var en som format oss.

– Men Meurling är djupare, mer politisk, sade jag som just läste Från franska till ryska revolutionen.

Det var efter den hösten jag reste upp till Barkarby för att inställa mig hos major Malcolm Hamilton. Det var den Jan som sedan mött Maxine!

Nu hade jag druckit ur nästan hela den första flaskan och kände mig sentimental. Jag satte mig upp i sängen. Slog ut med armen och deklamerade:

Jag väntar vid min stockeld medan timmarna skrida, medan stjärnorna vandra och nätterna gå. Jag väntar på en kvinna från färdvägar vida – den käraste, den käraste med ögon blå.

Nu kom tårarna och plötsligt förstod jag vem jag längtade efter. Det var ju Birgitta. Hon den vackra med den lugna klara blicken och de varma händerna. Hon som alltid förstått mig och alltid förlåtit mig vad jag än sade och gjorde. Att jag inte insett det tidigare! Det var ju Birgitta som var min.

Jag tog mig nedför trapporna i mörkret och inne i Gunnars arbetsrum tog jag telefonen. Jag beställde samtal till Stockholm. Personligt. När Birgitta svarade talade jag en halv timme med henne.

Jag förklarade henne min kärlek. Sade att vi måste äntligen finna varandra. Vi var ju egentligen varandras sedan så många år. Talade om Italien. Till Italien skulle hon och jag. Konsten. Luften. Människorna och kärleken. Redan i morgon måste hon resa. Till slut sade hon:

– Ja, Jan. Jag kommer.

Jag blev så lycklig. Då var den första flaskan slut och jag hade börjat på nästa.

Hon är rank som Hajsnas granar och som vågorna är hennes gång. Hennes bröst har bäckens oro, alla skumma skogars dunkel skälver vekt i hennes sång.

Jag tänkte på Dagny sådan hon varit första gången jag mött henne. Hon var sexton just fyllda den vårdagen. Hon hade kommit in i rummet vindrufsig och lite andfådd. Sprungit uppför de tre trapporna. Satt framför mig uppe hos Jacobs kamrat högt upp på Kungsgatan dit vi kommit på morgonen efter festerna. Jag var bakfull då också. Hade lagt mig på soffan. Hon luktade friskt och starkt av vår tyckte jag. Hon skrattade så de vita tänderna blänkte. Hon var så vacker. Det mörka håret. De glittrande ögonen. Munnen. Brösten och hennes bäcken, tänkte jag nu, men då sade jag:

– Du är sensuell.

– Tycker du? sade hon. Så tog hon en gul blyertspenna från bordet. Lutade sig över mig och med sina starka vita tänder högg hon av pennan; rakt av. Herregud! en sådan flicka hade jag aldrig träffat!

Inte undra på att rektor Eva Wennerström-Hartmann på Höglandsskolan beslagtog mitt brev till Dagny som pornografi när Kaj Åhrén lät trycka det i sin skoltidning i våras.

Kanske skulle jag inte sagt än en gång att hon var så sensuell, så vacker, då när hon huggit av pennan. Hon högg en andra gång och skrattade. Hon var stilig då.

Dagny bets sedan. Egentligen var det oskyldigt; en lek mest. Jag visste om det, kunde skydda mig, var ju ansvarig för det också på sitt sätt; hade sagt henne att det var så sensuellt när hon högg till.

– Som en tigrinna! Dina vita tänder och det röda gapet!

Men Sten visste inte om det och då hon och Sten träffades när Lill var med mig och vi hölls i

skyddsrummet alla fyra gick det honom illa. Han blödde efteråt. När han vacklade uppför källartrappen klockan tre om morgonen satte han blodiga handavtryck på de vita kalkväggarna. Alva hade vaknat och kom ned. Hon var upprörd. Jag visste inte hur jag skulle säga. Jag ville ju inte säga något mot Dagny. Hon hade ju inte menat det så.

– Du förstår inte ungdomens kärleksliv, sade jag därför.

Då skrek Alva och anklagade mig för sexualmaterialism. Sedan grät hon, slog händerna för ansiktet och sprang uppför trappen till deras sovrum. Sten låg till sängs ett par dagar efteråt. Han klagade på blodförlust. Men talade om Dagny hela månaden sedan.

Nu såg jag Dagny framför mig. Herregud vad hon var vacker! Hon borde vara här nu.

Det började dra mot morgon men jag kunde ta mig nedför trapporna i alla fall. Nu ringde jag Dagny. Jag längtade så mycket, jag ville ha henne. Jag ville att hon skulle komma. Vi skulle resa tillsammans till Sicilien.

Tillslut sade hon ja.

Jag vaknade med en ohygglig ångest. Munnen var helt torr. Hjärtat slog oroligt och jag hade kväljningar. Karin höll på att ruska mig.

– Här stinker drängstuga, sade hon.

Jag hade svårt att fokusera henne.

– Du har fått telegram, sade hon sedan.

– Men du är väl inte i stånd att läsa i dag, tillade hon och öppnade det.

Det var från Stockholm.

SOBER UP STOP WE ARE NOT A HAREM STOP

YOU BETTER FIND YOURSELF SOMEONE ELSE

BIRGITTA DAGNY

Jag talade med Birgitta senare på dagen. Hon var mycket kylig och fjär. Men så mycket förstod jag att hon hade ringt Dagny för att glatt berätta för henne att hon skulle resa ner till Jan och att vi skulle till Italien tillsammans.

Karin var inte heller förstående.

– Du är ingen karl. Du förblir en barnrumpa.

Jo, hon hade rätt. Men nu var hela detta år borta ur systemet. Systemet var rensat. Året utsupet. Bortsupet. Också Maxine var borta.

Jag tog en ensam långpromenad för att blåsa bort ångorna ur skallen. Först ut mot Ferney-Voltaire och sedan

tillbaka mot Versoix där jag bott som barn. Det var sent på kvällen när jag kom tillbaka till les Feuillantines. Men då var jag också i form igen. Karin hade ställt in en bricka med smörgås och mjölk på min kammare. Det var tid att verkligen ta fram ungdomsförbundsrekommendationen Nils skrivit och stämplat och fortsätta till Jugoslavien.

– Kom ihåg att det är ett fattigt och revolutionärt land, sade Gunnar. Men det är ingen mjuk stat som det korrupta Frankrike. Serberna har ingen misskund med svartabörsfolk. Om du växlar svart blir du skjuten. Det vore rätt.

På söndag, dagen innan jag skulle lämna Genève, var Karin ledig. Det var vackert vinterväder. Luften var klar och de vita bergen med Mont Blanc i fonden tycktes helt nära. Hon och jag gick på eftermiddagen in mot staden och tog sedan spårvagnen över till Veyrier.

Då var vi i Frankrike. Vi tog téléfériquen upp till restaurangen på le Salève. Satt på terrassen, drack ett vitt Lausannevin, en Dézalay, och såg ut över staden, sjön och Jura.

– Vingårdarna ligger alldeles vid lacen där, sade jag.

– Jag borde tala allvar med dig nu innan du skall resa, sade Karin. Det kan behövas. Birgitta är en alldeles för bra flicka för att du skall behandla henne så där.

– Det är ingen fara med mig, sade jag. Det var dumt att ringa dem, det vet jag. Men jag får be dem om ursäkt sedan. De känner mig båda två.

– Jag hoppas det går bra för dig i Jugoslavien, sade Karin. Men du har varit väldigt stökig de senaste åren. Ända sedan du slutade med skolan 1944 egentligen.

– Det är inte jag som velat bråka, sade jag.

– Gunnar har väl svårt för dig som för alla som säger emot och Alva förstår inte mycket av dig. Ni är väldigt olika. Hon talade med mig om att alla hennes litterära vänner sagt att du var helt omöjlig som författare, alla lektorer på alla förlag var överens, menade hon men att hon hoppades att du kunde bli antikvariatsmedarbetare kanske eftersom du var så intresserad av böcker.

– Jag tror mer på Nic och Sigurd Hoel, sade jag.

– Men nog har du ställt till det för dig själv, sade Karin. Hoppas det reder sig nu.

Det var en vacker eftermiddag som gick mot kväll. När vi tagit ännu en flaska började det bli kyligt.

– Skriv mig någon gång, sade Karin. Berätta hur det går för dig.

Vi betalade och gick tillbaka till téléfériquestationen. Karin körde mig sedan på morgonen med

Chevroleten in till Gare de Cornavin. Hon skulle i alla fall ned i staden för att handla.

– Försök uppträda vuxet nu, sade hon när jag klivit ur bilen och stod framför stationen med min skrivmaskin och min ryggsäck.

– Du är tjugo nu, blir myndig i sommar. Då är det tid att sluta leka. Tänk på det.

Så vinkade hon, lade i växeln och körde. Jag såg efter henne.

Till Lausanne tog jag lokaltåg. Därifrån skulle jag fortsätta med Simplon-Orient-Expressen som gick från Paris till Istanbul. Där hade jag plats i den direkta vagnen Paris-Belgrade.

Ja, det var så jag kom hit till Beograd och gick upp till ungdomsförbundet. Det är sen natt nu. Jag är mycket trött och har dålig smak i munnen.

– Av livet eller av vodkan.

Jag ser på vad jag skrivit. BLODET ROPAR håller heller inte. Det är ingen riktig stuns i det skrivna. Inget nytt. Upprepning av kända fakta. Om Nycop fick det skulle han bara säga:

– Det där låter som en stencil från Jugoslaviska pressministeriet!

Han skulle slänga det i papperskorgen.

Att det i och för sig var sant det jag skrev och att Förenta staternas kärlek till Hitlers officerare och vetenskapsmän är precis så pervers som hela deras politik i Frankrike som Grekland. Det hjälper inte. Nu skall kriget glömmas och de ädla tyska herrarna förlåtas. Och vad Stormklockans läsare angår har de läst om dessa folkmordiska fakta i den kommunistiska pressen

hundra gånger redan. De är trötta på greuel trots att de vet att så var det. De gäspar numera åt den ena miljonen offer efter den andra. Texten dög inte alltså.

När jag lagt mig stryker jag ut kriget. Plötsligt hör jag mig säga:

– Birgit!

Det gör jag ibland utan att tänka mig för. Det skulle kunna missuppfattas om någon hörde det. Jag använder ju hennes namn bara som ett sätt att bryta tankekedjor. Men jag menar ingenting med det. Jag vill inte tänka på henne. Det var längesedan också och jag tar fram Maxine, ser henne. Hör henne sjunga Careless love.

Efter en helt kort stund är jag plötsligt åter klarvaken. Jag ser orden helt tydligt framför mig, tänder lampan och sätter papper i maskinen:

Målmedveten marxist men med bourgeoisiens frätsår inom mig har jag lekt Kristianiabohem och tagit Jæger till supbror. (I romantiska ögonblick vandrade jag omkring inne i Goncourternas dagbok.) Hårt medveten om att vi nu spelar upp världssocialismen tycks jag föredra att halka omkring på Europas karta som en smörklick på het bakplåt i stället för att orka gå på ett enda fackklubbsmöte.

Så är det. Men vem vill höra det? Inte Maxine i vart fall. Och inte någon annan heller, plötsligt är det Ellen

som vänder sig till mig. Hon tycks stå vid handfatet:

– Och vad vill du säga med det? Vem har nytta av den dikten om det nu är dikt? Att du är lat och vill ha medömkan med din svaghet?

På det är inget att svara.

– Det är en skitdikt, säger jag ut i hotellets nattliga tystnad.

Det är sent. Jag släcker igen och kryper ner i sängen, drar filten över mig ty det är kyligt i rummet.

IX

Det är ännu mörkt när jag vaknar. Regn mot rutorna. Det är råkallt i rummet. Lakanen känns fuktiga. Vinterväder. Jag ligger stilla för att inte tvingas gå upp. Koar. Glider fram och åter ur halvslummern. Plötsligt vaknar jag till och märker att jag ligger och berättar för Birgit om flickan i Århus. Det har jag aldrig gjort. Om Margrete hörde jag först i höstas. Det var efter det sista långa samtalet med Birgit. Det om allas vår Birgit och trolöshet. Men nu ligger vi inne i kammaren med täckena över oss i torpet vid Bro hösten 1946. Det är kallt. Höstregn mot rutorna. Elden i kakelugnen brann ut i går kväll, när jag var uppe nyss då lade jag handen mot den, kände på den, den hade redan svalnat. Det blåser ute. Den stängda dörren till köket gnäller i draget. Det rasslar i äppelträdets kala grenar. Birgit ligger på min arm. Hopkurad.

– Det är en råkall morgon, säger jag. Fryser du?

– Varma pojkars flickor fryser inte, säger hon.

Jag håller om henne.

– Så sade flickorna på salen när jag klagade över att det var kallt. Man skulle ju hålla oss i så frisk luft då. Det var alltid kallt på salarna. Men jag hade ingen pojke. Jag var så ung. Bara tretton. Men jag lärde mig att

inte klaga. Lärde mig hålla kylan borta.

Hon är varm mot mig och jag ser henne i ögonen och säger:

– Du vet detta med kärlek och trohet är märkligt. I går...

Nej. I går kunde jag inte sagt då, i den gårdagen var hon och jag samman hela dagen. Det är mer än en vecka sedan vi flyttade hit ut i fjol höstas. Jag börjar om:

– Du vet detta med trohet och kärlek är märkligt. I höstas en gång berättade Erik som brukar sitta i inre rummet på Löwenbräu, han dansken som kom hit tidigt på våren 1944 och var hospitant på Mejan men som nu säger att han är en målare som slutat måla, en historia för mig. Han kom fram till mig då på Löwen och sa att han ville sitta ner för att snacka. Han var inte särskilt full.

Birgit kände honom hon med. Vi hade suttit samman med honom och andra på Löwen någon gång. Jag behövde därför inte beskriva honom. Men för att kunna berätta tog jag fram honom här i hotellrummet. Blond, lite tunnhårig redan, mager, trettionågonting och ganska nervös. Drack alltför mycket. Man sade om honom att han varit lovande. Hade till och med varit med på en samlingsutställning strax före kriget. Nu gjorde han ingenting tror jag. Men han hade deltagit på någon elevutställning då när han just kommit hit. Målade lite tjockt kletigt men färgstarkt vad jag minns. Figurer och sådant. Vad han nu levde på visste jag inte riktigt; en pension, en livränta. Han hade ju varit hjälte i motståndsrörelsen. Fast han ville inte tillbaka till Danmark.

– Då var jag kommunist, nu är jag opolitisk och har drivit i land här.

– Du vet Birgit, sade jag, han började tala om kärleken och troheten och så sade han att det gällde de dubbla troheterna.

Han hade varit med i en grupp i Århus. Till en början var den mest spontan, man lyssnade på radio, tillverkade och spred flygblad mot värnemakten och värnemagarna, de som levde gott på att tjäna tyskarna. Men efter en tid fick man kontakt med andra grupper och spred illegala tidningar. Sedan under 1943 hade man börjat med mer aktiva insatser. Man sprängde till en början några tyska vagnar inne på godsbangården i Århus. Därefter blev arbetet organiserat och han var med om att planlägga och genomföra sprängningarna på linjen Århus-Ålborg. Men han målade hela tiden.

– Det var en produktiv period. Livet hade gått upp i färg. Det vi gjorde var gott. Det fanns en glädje både i livet och måleriet. Kär var han också. Hon hette Margrete och stod modell. Han var inte den ende som var kär i henne. Hon var frikostig med sig själv. Men hon menade att han var den allvarliga kärleken. Så sade hon åtminstone. Hon var mycket vacker. Han tog fram ett foto och visade mig. Margrete satt knäböjande med huvudet lätt framåtlutat. Ett oskuldsfullt ansikte på en nästan utmanande vacker kropp. Bredhöftad och med fasta bröst. Vacker skulle jag inte sagt; söt mer än vacker. Men en fin kropp. Sådär renoirsk om du förstår vad jag menar.

– Jag tog det kortet mest som minnesanteckning en av de första gångerna hon stod modell för oss. Men

sedan behöll jag det för jag blev alltmer beroende av henne. Jag litade på henne också trots allt, trots hennes tillfälliga förälskelser. Vi talade om allting. Det borde jag inte gjort. Jag borde lärt mig att ti stille. Men hon var lättsam. Jag försökte få henne helt trogen. Men Margrete bara skrattade bort det.

– Det är en lek det där med de andra, bara en lek. Du är allvaret, sade hon. Men du måste låta mig vara ung.

– Fast hon lekte mycket.

– Tillslut lekte hon alltför mycket. Hon träffade en flott karl. Hon hade känt honom som barn före kriget. Då var han student och skulle bli jurist. Var med i Konservativ Ungdom. Hon hade dansat med honom som ung flicka. Det var bara det att han nu var förrädare. Han hade våren 1943 gått in i Schalburg-Korpset och överförts till deras efterretningstjenste. Han arbetade inne på polisstationen i HIPO:s stöttepunkt i Århus. Honom gick hon och lade

sig med.

– Jag sade åt henne att omedelbart bryta med honom. Men hon skrattade och sade att det inte var något särskilt utom det att han var flott i sängen. Hon menade att jag bara var svartsjuk. Men hon skulle inte ha honom länge. Han var trevlig att gå på krog med. Bra i sängen också. En riktig karl. Men ett tillfälligt äventyr bara. Sedan skulle hon komma tillbaka.

Hon skrattade när hon sade det. Jag visste att hon sade så för att göra mig svartsjuk. Men hon gick ut med honom. Hon gick till sängs med honom.

– Jag var svartsjuk. Visst var jag det. Det var som om den djävla nazisten tagit ett hårt grepp om testiklarna

mina och flinande klämde sönder dem. Men det var inte det allvarliga. Det allvarliga var att Margrete nu blivit en dödlig risk för inte bara mig utan alla kamraterna. Hon visste ju allt om oss. Och han, HIPO-mannen visste att hon var en som visste. Vår allmänna inställning var inte okänd.

– Förstår du vad detta innebar? Vi i Danmark arbetade inte med individuell terror. Vi avrättade inte ockupationsmaktens ledande personal. Vi överföll inte kända nazister. Vi förde ett friskare-krig. Men vi var rätt ofta tvungna att likvidera stikkere. Folk som mot betalning eller för andra förmåner lämnade upplysningar om landsmän som var aktiva i frihetskampen; som lämnade ut dem till Gestapo. När vi likviderade dem gjorde vi det inte som straff, vi gjorde det utan hämndkänsla och utan agg. Det var inte fråga om rättskipning. Vi gjorde det enbart som nödvändig krigshandling då de genom sin verksamhet förorsakade människors fängsling och död och för att förhindra att de skulle sätta människors liv i fara.

– Skulden var min. Jag hade brutit alla regler för illegalt arbete. Jag hade snackat. Jag hade kanske till och med stoltserat. Men det var Margrete som utgjorde det stora hotet. Inte mot mig enbart. Då hade jag kunnat rädda mig genom att fly; men hon var nu hotet mot oss alla. Ond var hon inte. Men glapp. Hon kunde fås att rulla upp hela verksamheten. Det fanns ingen utväg. Jag fick ta beslutet att Margrete skulle likvideras. Jag sköt henne inte själv. Det gjorde en okänd kamrat från Ålborg.

– Jag gick på hennes begravning. Jag var ju den mest

officielle av hennes vänner, den hon talat om med väninnor och släktingar som den hon nog skulle fastna för och gifta sig med när hon lekt färdigt. Jag var alldeles bottenfrusen i själen då. Kände ingenting. Såg kistan sänkas i graven. Hörde prästens ord. När jag tittade upp såg jag HIPO-mannen. Då brast allting inom mig. Jag gick därifrån och på kvällen samma dag meddelade jag att mina nerver gått i stycken och att man måste hjälpa mig till Sverige. Det gjorde man. Alla såg hur det var fatt med mig. Jag var oduglig nu. Man visste hur hon och jag haft det. När jag kom i land började jag gråta, satt hos polisen i Helsingborg och grät i en hel dag.

– Första tiden här i landet kunde jag dock ännu måla. Men när kriget var över och jag skulle kunna återvända hem brast också det. Nu bara väntar jag. Jag vet inte på vad.

Birgit låg på min arm. Hon tittade på mig när jag berättade.

– Men tänk om det var sant som flickan sagt, sade hon. Tänk om hon bara ville ha ett äventyr, ett famntag.

– Det är väl det han grubblar över, sade jag.

– Men man lägger sig inte med vem som helst, sade Birgit. En flicka som lägger sig med en HIPO-man är inte ute på äventyr. Hon är verkligt otrogen. Otrogen mot sitt folk.

– Så du skulle röstat för hennes död?

– Ja, sade Birgit. Inte för att straffa henne utan för att hon hade blivit farlig för oss alla.

Jag drog henne mot mig och efteråt sade hon:

– Men tänk om han ljög för dig, om han bara fantiserade. Om det hela bara var en drömflicka, en som han aldrig fick.

Men det sade Birgit inte när vi bodde i torpet för jag hade aldrig hunnit berätta detta för henne då. Hon och hela kammaren med kakelugn och små fönster och bordet med ljusstakarna och skrivmaskin upplöstes och försvann. Kvar var bara det fuktkalla lilla hotellrummet i Beograd.

Drömflickor!

I det längsta har jag hållit mig kvar i sängen men till slut måste jag nu upp. Golvet kyler mot fötterna. Jag huttrar lite. När jag pissat och tvättat av mig går jag fram till bordet. Dikten från i natt sitter kvar i skrivmaskinsvalsen. Fy fan! Vem i helvete vill läsa sådant? Självömkan! Jag sliter ut den, knycklar ihop papperet och slänger det. Drack vodka gjorde jag i går också.

– Morgonstund har snusk i mund!

Bredvid skrivmaskinen ligger de två politiska börjorna. Jag läser dem än en gång. Jag mindes rätt. De är så förutsebara. Jag behövde inte ha kommit hit till Jugoslavien för att skriva dem. Jag kunde suttit på Kungsgatan och skrivit detta. Det skulle inte märkas någon skillnad. Och därtill detta språk! Orden sitter i kringel krångel och gubben ligger i ånger. Men inte bara den snirklande gymnasistfånigheten med K. u. K. utan hela det tam-tam bombastiska. Detta förbannade nytyska arv, språkarvet från tusenårsriket, som infekterat svenskan.

Men samtidigt är ju orden riktiga. Allt det måste skrivas. Fast kanske på ett helt annat sätt. Det är kallt i

trappen också. Blåser kyla mot mig när jag går genom hallen.

Det är varmare i kaféet. Fullt med folk nu klockan åtta på morgonen. Kamratanda om inte annat. Sakta tuggar jag det grova brödet.

Det har aldrig varit enkelt. Inte ens då, för tre, fyra år sedan när kampen mot Hitler var det allt överskuggande. Det var sent på hösten 1943 jag och Hilde gick Norr Mälarstrand nedåt i mörkret och pratade om det tyska, om synen på nationen. Vilken sanning var sann?

Vi gick sakta i blåsten på kajen utanför vedstaplarna. Tillslut stod vi stilla bredvid varandra. Talade. I det kalla svarta vattnet reflekterades ljusen från andra sidan. Vi hade mötts av en slump när vi gick ut efter nioföreställningen på Draken där man visat Storm över Ryssland. Vi hade börjat diskutera filmen och jag följde henne nu hemåt för att inte avbryta samtalet.

Filmen hade varit mycket stark. Jag hade varit helt uppfylld av den när jag kom ut ur salen och stötte på Hilde. Jag tog tag i hennes vindtygsjacka.

– Hilde! sade jag. Vilken film! Eisenstein har så fantastiska bildlösningar. Varje detalj komponerad. Rörelsen på duken bränner fast bilderna på näthinnan. Den här upplevelsen glömmer jag aldrig.

– Ja, det är en stilig film, sade hon. Den är en av de stiligaste filmer jag någonsin sett. Just därför tycker jag så illa om den. Dess budskap är falskt. Eisenstein ljuger med sin konst. Han är lika skev som Ilja Ehrenburg när också han förvandlar antifascism till tyskhat. Filmen är därtill en monumental historieförfalskning. En konst som ljuger för folket med god form. Men det kan man

inte säga högt. För det är en film på vår sida i kampen. Fy fan!

Hon var ett par år äldre än jag. Jag hade först lärt känna henne genom att Alva skickat mig till hennes far på Gärdet för att hämta de apfelstrudel hon beställt för en middag. Hildes far var historiker egentligen, docent från Prag, men som flykting i Stockholm försörjde han nu familjen med hemarbete som wiensk sockerbagare. Han arbetade på beställning åt intellektuella och radikala familjer som vår. Man gav honom råvaror, mjöl, ägg, smör och han utförde bakverken. Han var kommunist av något slag. Men inte partimedlem. Kallade sig revolutionär marxist.

– Du vet ju lika bra som jag Jan att filmen är falsk, sade Hilde.

Hon hade vänt sig mot mig när hon talade. Vi hade stannat nu. Bakom oss de väldiga vedtravarna och framför

oss det mörka vattnet. Natthimlen var molnigt tung. Det kändes nästan som om det redan skulle ligga snö i luften.

– Vem var Alexander Nevskij? Det vet du, borde du veta i vart fall. Inte folkets företrädare i alla fall. De ryska tsarernas nationalhelgon. Visst, hans styrkor segrade över de svenska horderna vid Neva och han blev känd som Nevskij och sedan anförde han sitt följe till seger över de tyska korsriddarna. Men han var en feodalherre och tatardräng. Den rika handelsstaden Novgorod var europeisk som en italiensk stad nästan. Där begränsades bojarernas feodalmakt av folkets inflytande, dess kamp om makten. Man kan tala om en novgorodkommun. Alexander Nevskij sökte i feodalt

intresse krossa denna förborgerligt antifeodala och demokratiska rörelse i Novgorod med tatarhjälp. Att han misslyckades gör honom dock inte till hjälte. Den ortodoxa kyrkan var den maskin med vilken kapitalet kunde svettas ut ur folket. Alexanders kamp för den ortodoxa kyrkan mot påven i Rom var en kamp om kontrollen över denna ursprungliga ackumulation. Läs Pokrovskij om Rysslands historia. Han är förtalad nu men det är inget att bry sig om. Ända till för tio år sedan sade man i Moskva som det var om sådana som Alexander Nevskij. Att framställa honom som en folkets hjälte som Eisenstein gör är historieförfalskning. Det undertryckta och utsugna ryska folket gav fan i sådana som denne storfurste.

Hilde var arg. Hon talade snabbt och effektivt.

– Visst har du rätt, sade jag. Sådan är nog den historiska bilden. Fast Pokrovskij om rysk historia har jag inte läst.

– Det borde du göra.

– Men Eisenstein försöker något annat. Han försöker mobilisera folket mot fascismen. Han gör det med ett konstens bildspråk.

– Som ljuger, sade Hilde. Som fördummar. Stalin var klok nog att förbjuda filmen när Eisenstein gjort den. Det är ju inte det tyska som är fienden. Sedan när Hitler släppte sina horder lösa mot Sovjet tog Stalin till denna film som han tog till den ortodoxa kyrkan och tillät Ilja Ehrenburg att skriva tyskhat. Jag kan förstå det. Men jag tycker inte om det.

– I detta krig måste Moskva tillgripa varje vapen, sade jag. För att besegra Hitler måste man ta till också

nationalism och kanske även chauvinism.

– Det är farligt, sade Hilde. Jag är tysk men inte tysk. Jag är från Tjeckoslovakien. Men tyska är mitt modersmål. Men i Tyskland skulle de säga att jag varken var tysk eller tjeckoslovak utan jude. Men vi är inte judar. Vi är kommunister. Fast det erkänner man inte i Moskva då vi är kommunister som tänker själva.

Jag var inte tysk. Men Dag och Sten och jag hade i Bromma stått för det verkligt tyska, *das Erbe,* mot rikstyskar vars fäder tillhörde *Ortsgruppe Stockholm, Auslands-Organisation der NSDAP.* De hade ingen rätt till arvet. Gentemot dem var det vi som representerade det stora tyska arvet alltifrån Walther von der Vogelweide över Luther och Fischart och Grimmelshausen till Goethe och Brecht. Dock menade jag att man måste förstå Stalin i detta läge. Eisenstein och Ehrenburg behövdes. Deras konst behövdes i kampen trots att den konsten var fläckad med chauvinism.

– Tror du på det taktiska? sade hon. Sedan började hon sjunga:

Du hast ja ein Ziel vor den Augen, Damit du in der Welt dich nicht irrst, Damit du weisst, was du machen sollst.

Det mörka håret blåste ut omkring henne i vinden och när jag nu såg hennes profil mot den vintriga natthimlen upplevde jag plötsligt att hon var mycket vacker egentligen. Den grå vindtygsjackan klädde henne.

Und hast du dich einmal entschlossen, Dann darfst du nicht mehr rückwärts gehn.Du har ju ett mål för ögonen,/som gör att du slipper irra bort dig i världen,/som gör att du vet din plikt.//– Och har du en gång fattat ditt beslut/Så finns det inget mer tillbaka.

– Det var Louis Fürnberg som skrev den, sade hon sedan, han gjorde musiken också. Det var en av de sånger han

skrev åt vår agitationstrupp Echo von Links i Karlsbad. Han ledde den i agitationen mot Henlein och nazisterna i Sudeten. Så skall konsten användas! Man glömmer ofta att vi i Tjeckoslovakien då tog strid om tänkandet och politiken utan att hemfalla åt chauvinism. Också min far var med i detta arbete. Också han var jude som Louis Fürnberg. Medborgare i den tjeckoslovakiska republiken. Stolt över att vara det. Stolt över att vara tysk också. Vi kom undan i tid innan Hitler. Fürnberg togs vid gränsen. Fängslades och torterades men undkom. Nu är han i Palestina. Men där har han det svårt. Britterna tycker inte om kommunister. Han samarbetade med andra radikala tyskspråkiga emigranter och gav ut en tidning. Den var bra. Den hette Orient och tog ställning för nationalkommittén Freies Deutschland också. Men för sionisterna är allt tyskt lika illa. Efter segern vid Stalingrad sprängde Haganah deras tryckeri. Som man i Sverige sprängde Norrskensflamman. Med den skillnaden att här kunde kommunisterna fortsätta publicera sig även om de fick transportförbud men i Palestina vågade varken judiska eller arabiska tryckerier längre trycka en kulturtidskrift där tyskspråkiga judiska emigranter stod upp för

det andra Tyskland. Haganah hotade spränga varje tryckeri som åtog sig tryckning. Chauvinismen är alltid en folkets fiende.

Jag tänkte mycket på Hilde i förrgår natt. Då hade tåget sakta kravlat sig från Sarajevo över bergen. Bönderna hade bjudit mig på fläsk och brännvin. Sedan hade jag stått i korridoren och rökt, sett ut i natten och talat med läkaren från Ljubljana, Laibach som han sade eftersom han talade tyska med mig. Han var sextio år och flintskallig.

– Jag är inte socialist, inte troende heller, jag är humanist och liberal. Pacifist också egentligen efter allt det jag upplevde när jag tjänstgjorde i världskriget. Det första. Men jag stöder Tito. Helt och hållet. Han är vår enda möjlighet att överleva. Det må vara hänt att metoderna ofta är hårda, det finns både poliser och fängelser. Jag vet vad man säger om oss i väst och allt det de skriver kan vara rätt i varje detalj och ändå menar jag att Tito har rätt. Trots att jag är liberal. För jag har varit med om det hela.

– När jag var ung trodde jag på yttrandefrihet och lag och rätt och arbetade för allmän rösträtt. Ja, jag trodde på det hela. Trodde att vi i dubbelmonarkin skulle kunna skapa ett civiliserat samhälle. Som monarki eller som federativ republik. Nu vet jag bättre. Jag har sett hur människorna är.

– Tro mig vi sydslaver skär halsen av varandra och våra grannar om inte en hård herre håller oss i schack. Vi slovener är inte de värsta. Själv led jag ju heller inte av att vi var en del av monarkin. Jag fick min utbildning i Wien och tänkte väl inte på mig själv annat än som

tillhörig dubbelmonarkin förrän en bit in i världskriget, det första. Men ni måste förstå att uppgörelserna mellan oss redan då var vidriga. Det har sina historiska orsaker. Men vad ni i väst inte begriper är att här klubbar folk ihjäl varandra för Guds och religionens skull så som ni gjorde för femhundra år sedan. Både tysk-österrikare och turkar försökte hålla oss lugna; båda makterna misslyckades. Först Tito har lyckats.

– Vår regering och våra tidningar talar om kriget och de många offren. Det är rätt. Men hur talar de? Visst talar de också om kroatisk ustasja och serbiska četniker och hur de ena slog ihjäl de andra. Några sådana ledare har avrättats. Som fosterlandsförrädare. Andra har flytt till väst och blivit demokrater. Men mest talar våra myndigheter och vår press om de tyska brotten. Det de säger är riktigt. Tyskland är sannerligen ett land av Richter und Henker! Själv förlorade jag under de åren all min gamla känsla av kulturell samhörighet med det tysk-österrikiska. De tyska officerarna var folkmördare. Men finns det inte samtidigt något osant i detta ständiga tal om tyska brott?

Han bjöd på en cigarett. När jag drog eld på tändstickan kunde jag se våra ansikten återspeglade i den svarta rutan. Jag var ett halvt huvud längre.

– Jo, sade han så, det finns en lögn. Men den lögnen är nödvändig och viktig. Jag försvarar den lögnen. Jugoslavien var före kriget ett slags Storserbien. Folkförtryck. Under kriget släpptes kroater och albaner loss och tog hämnd. Kroater organiserade koncentrationslägren och genomförde massmorden på serber, judar och

zigenare och serberna skar halsen av kroater. En

Gud. Tre religioner. Ett enda gemensamt ömsesidigt mördande.

– Jag läste Curzio Malapartes Kaputt i julas, sade jag, min far hade fått den i present från New York. Malaparte skriver där om hur han besöker den kroatiska fasciststatens poglavnik, ledare, Ante Pavelić och ser att denne hade en korg med vad han trodde vara dalmatiska ostron på bordet.

– Men som Pavelić leende förklarar vara fylld med tjugo kilo människoögon, sade läkaren. Jo, jag har hört historien. Visst kan den vara sann. Kroater klämde ögonen ur serber när de kom åt. Kanske gav de dessa utklämda ögon som gåva till sin poglavnik. För den kroatiska frihetens och den katolska kyrkans stora sak. All greuel är sann om Jugoslavien! Skulle muslimska albaner ha använt de världsberömda klostren som stall? Visst! Är de dokument där Mihajlovićs män beslutar att för folkets och den rätta trons skull utrota alla muslimer och göra hela Jugoslavien etniskt rent sanna? Visst! Allt är sant. Avskurna kvinnobröst, våldtagna gummor, barn spetsade på bajonetter, de skrikande innebrända. Ni kan utgå från att allt ni hör är sant så länge det rör sig om vidriga och omänskliga beteenden, brott och mord människorna emellan i det som kallas Sydslavien. Det må vara vittnesmål från Balkankrigens tid eller första världskriget eller andra världskriget. De är alla sanna. Och sanna om alla.

– Det är därför, fortsatte han, jag beundrar Tito trots att han representerar allt det jag som ung tog avstånd från. Tito är slug. En skicklig härförare av typiskt Balkansnitt. Hans partisaner lyckades krossa dem alla.

När segern var vunnen gjorde han en författning som skulle ge vart folk i federationen sin frihet och sedan lät han sin OZNA sätta tummen i ögat på dem alla. Kroater som serber och andra. Inte ens Gud kunde ge den nåd som försökte bråka. Därefter förstörde han resterna av koncentrationsläger och utplånade spåren av de inbördes morden. Sedan gick propagandan i gång. Historien skrevs om. Det var egentligen bara tyskarna som bar skulden. De kroater och serber som deltog i morden gjorde det som fosterlandsförrädare. Visst finns det en sanning om Hitlers politik i den lögnen. Men framförallt räddar den våra folks liv och framtid. Tito är själv kroat. Det är därför han kan rycka upp den kroatiska nationalismen med rötterna. Vore jag troende skulle jag säga: Gud give han får leva tillräckligt länge att förändra de sydslaviska folkens karaktär! Nu kan jag bara hoppas.

Riktigt klok hade jag inte blivit på den läkaren. Och inte var jag säker på att han inte var provokatör heller. Men det han sagt måste jag dock på ett eller annat sätt spegla in i texten om den skulle bli av värde.

Nu när jag kommit upp på mitt rum igen tog jag fram kuvertet med Mihajlovićmaterial; klipp, broschyrer och anteckningar. Bredde ut dem i ordning på sängen och satte ett nytt papper i maskinen:

MIHAJLOVIĆ

en det svarta Europas typ.

Jan Myrdal

I september 1942 när Hitlers trupper nått fram till Volga och kluvit Stalingrad i två delar och halvcirkeln slutits kring Leningrad trodde många bland västmakternas ledare att Tyskland skulle segra i öster. Münchenmännen vädrade morgonluft. Det gällde att inrätta sig.

Då gick den brittiska propagandaapparaten världen runt igång med en stor hyllningskampanj för den de kallade ”jugoslavernas frihetshjälte” och BBC beskrev hur ”Draža Mihajlović sedan ett och ett halvt år tillbaka leder historiens största gerillaoperationer”.

Det märkliga med denna kampanj var att den ägde rum vid en tidpunkt då denne frihetshjälte och krigsminister i den kungliga jugoslaviska regeringen sedan ett halvt år kämpade på ockupanternas sida mot partisanerna. Den 6 mars 1942 undertecknades det första officiella militära samarbetsavtalet med representanter för den italienska ockupationsmakten.

Kanske blir den brittiska propagandan mindre märklig om man läser dess text mer uppmärksamt. Hyllningen av

Mihajlović från slutet av september 1942 avslutas nämligen med ett märkligt citat. Mihajlović har vädjat till Pétain:

”Ni är den store marskalken av den stora franska nationen... Signalen till den stora revolten måste givas av det stora Frankrike till folken i Belgien, Polen, Rumänien, Tjeckoslovakien, Italien, Ungern och Bulgarien, vilka, därom är jag förvissad, kommer att

följa den utan en minuts dröjsmål. Jag sänder Er broderliga hälsningar från Serbiens berg och kullar...”

Med denna sin hälsning, fortsatte den brittiska propagandan, gjorde sig Mihajlović till röst för det Europa vars symbol han länge varit: grekernas och korsfararnas odödliga Europa då ”ridderskapet högt lyfte sina lansar”. En dag kommer han att få svar på sin vädjan.

Jag påpekade att detta sades strax före invasionen i Nordafrika. Vem marskalk Pétain, Chef de l'Etat Français på den tiden egentligen var och vad han stod för det visste vi alla då. Att han representerade kollaborationen med tyskarna kunde ses som nödtvungen efter det militära nederlaget. Avgörande var att hans, den frankiska dubbelyxans stat, var en fascistisk stat av fransk typ som Francos var av spansk och Salazars av portugisisk. Men den var grymmare än de båda. Ty Pétains polis jagade inte bara kommunister utan även judar. Till skillnad från Spanien och Portugal var Vichy-Frankrike en öppet och pogromdrivande antisemitisk stat. Men det var denne fascistiske och antisemitiske Pétain som Roosevelt ville samarbete med. Det visade sig också sedan i Nordafrika.

När den brittiska propagandan hyllade Draža Mihajlović som hjälte hade redan mer än ett halvt år förflutit sedan han ingått militärt samarbetsavtal med ockupanterna i kamp mot de jugoslaviska patriotiska partisanerna. Jag citerade själva fördragstexten av sjätte mars 1942.

Den långsiktiga politik Draža Mihajlović stod för var alls ingen hemlighet. Jag citerade hans dagorder som överbefälhavare för alla četnikförband av 20 december 1941:

2. Att skapa ett Storjugoslavien och därinom ett etniskt rent Storserbien omfattande Serbien, Montenegro, Bosnien-Hercegovina, Srem, Banat och Backa.

3. Att i staten ta in alla hittills obefriade slovenska områden nu i italiensk och tysk hand (Trieste, Gorica, Istria och Koruska) så väl som Bulgarien och norra Albanien inklusive Shkodra.

4. Att rensa vårt statsterritorium från alla nationella minoriteter och icke-nationella individer.

Visst, hävdade jag, befann sig Västmakterna i krig med Tyskland. Men det var inte samma krig som det folken förde för sin frihet, den befrielse för vilken Gabriel Péri och så många andra gav sina liv. Roosevelt och Churchill befann sig i krig för sina intressen som i det första världskriget, de förde krig för ett svart Europa, ett korsfararnas odödliga Europa då ridderskapet högt lyfte sina lansar. Det förklarade deras kärlek till Salazar och Franco, deras försök att vinna Pétain, deras stöd åt Mihajlović.

Slutet var som en fanfar:

Men sovjetfolkens Röda armé drog i Stalingrad ett tjockt streck över Västmakternas svarta planer. Och, som marskalk Tito framhållit, kunde på Balkan

Jugoslaviens kommunistiska parti sålunda i oförsonlig kamp mot storserbisk och kroatfascistisk chauvinism och nationell intolerans och för enighet mellan alla jugoslaviska folk förverkliga ett med blod beseglat brödraskap. Därmed förmådde folket i regelrätt krig självt befria sig och krossa de mäktiga fiender, vilka kommit inte bara för att förslava landet utan för att utrota befolkningen.

Jag var riktigt stolt över artikeln. Fakta höll. De var nya för de flesta läsare, men de kunde kontrolleras. Jag drog i artikeln upp ett stort perspektiv. För den tänkande läsaren förklarade texten egentligen också bakgrunden till Washingtons nuvarande politik i Frankrike och Italien. Det var för att fullfölja denna plan på ett svart Europa som Washington tvingade ut de kommunistiska ministrarna från regeringarna och fick sina lydpolitiker att sätta in polis och trupp mot arbetarklassen. Det behövde jag inte skriva ut; artikeln var så skriven att läsaren skulle

styras in till att själv inse detta när han öppnade tidningen och såg rubrikerna på utrikessidan eller när han lyssnade till radionyheterna.

Jag såg på klockan. Den var nästan tolv. Jag hade suttit hela morgonen med artikeln. Egentligen var jag hungrig. Men jag hann inte gå ned innan det knackade på dörren. När jag öppnade stod Ellen i korridoren. Hon bar på en liten brun portfölj. Hon hade haft vinterregnet mot ansiktet. De omålade läpparna var mycket röda. Hon bar schalett mot regnet i dag. Återigen såg jag hur vacker hon var. Inte vacker på amerikanskt sätt. Hon sade inte cheese för att låtsas le. Hon

strök av sig den blå schaletten.

– Får jag komma in, sade hon.

– Det var i morgon vi skulle träffas, sade jag. I kaféet.

– Allting har förändrats, sade hon.

När hon stängt dörren bakom sig såg hon sig om, ställde ned portföljen och hängde av sig den våta kappan.

– Ja, jag hörde att du bytt rum, sade hon.

Hon bar samma strikta mörka dräkt med vit blus som i förrgår. Det var en frisk doft av regn och vind kring henne men tvärs genom den regnsvalkan svagt men påtagligt hennes lukt av kvinna. Jag kände åter samma starka lust efter henne.

– Tönt, sade jag mig själv. Dubbeltönt!

Jag tvingade mig att titta bort.

– Hennes personliga intresse för dig är noll. Noll komma nollnoll.

Hon satte sig vid bordet och såg på mig.

– Jag vill ha ditt pass, sade hon. Jag vill veta hur mycket pengar du har. Du reser redan i morgon. Men inte till Grekland och inte till Makedonien. Du reser hem.

Jag diskuterade inte. Det fanns inget att diskutera. Jag tog fram passet. Ellen bläddrade i det.

– Giltigt till 21 maj 1952, sade hon. Ditt visum är i ordning, V3/48. Resten tar jag hand om. Vi sätter dig på flyget till Prag i morgon. Biljett, utresevisum och tjeckoslovakiskt visum ordnar jag i eftermiddag. Har jag tagit ansvar för dig och är jag din Betreuer så är jag. Hur mycket pengar har du?

Jag gav henne vad jag hade.

– Det får räcka, sade hon. Brittiska pund kan vi använda. Men du måste ha något själv. Fem pund, mer får du inte växla i bank heller numera, tio schweizerfranc och hundra svenska kronor. Det bör du klara dig på några dagar.

Hon lämnade mig pengarna. Jag stoppade tillbaka dem i min plånbok.

– Nu begår jag hor med henne i mitt hjärta, tänkte jag. Ser med begärelse på henne. Men hon får ingenting märka. Det är för att hon ser ut som en komsomolka på Röda torget 1934, en av Dejnekas flickor, frisk, öppen och stark. Hon sträckte sig efter portföljen. Hon kastade samtidigt en blick på skrivbordet. Mihajlovićartikeln låg där bredvid maskinen. Hon lade pengar och pass i portföljen.

– Men vad är det fråga om, sade jag. Varför måste jag hem. Mitt visum har inte ens gått ut.

– Det finns flera skäl, sade hon. Ett rör dig personligen och det är lite allvarligt för dig. Man undrade över din rekommendationsskrivelse. Somliga kamrater fick för sig att det var något som var verkligt fel. Det var därför vi tog tag i dig.

– Jag har förklarat det, sade jag.

– Jo, jag tror på dig. Vi gör det, det sade man dig i förrgår. Men andra gör inte det. Det var illa nog att du skrev den.

– Det var inte jag som skrev.

– Skyll inte från dig som en barnunge. Du var med om att skriva. Det var barnsligt. Dumt av dig också att visa fram det. Men fullkomligt idiotiskt att lämna ifrån dig papperet så det kunde gå på cirkulation. Hade vi

inte känt till din far och hade vi inte kunnat ta rätt på vem du var själv då hade det kunnat gå riktigt illa.

Ellen såg på mig och när jag såg henne i ögonen kände jag igen henne. Hon var en komsomolka fotograferad av Rodtjenko. Hon hade funnits i USSR in construction 1935. Jag hade haft henne på väggen i Karlstad. Inte undra på att jag blivit störtkär så fort jag såg henne då på kvällen. Nog var hon en Dejnekaflicka. I varje fall skulle hon vara det om jag fick klä av henne. Men ansiktet, ögonen, munnen, allvaret i öppenheten var Rodtjenko. Att jag var en sa förbannad romantiker!

– Du kanske inte förstår det Jan men att du just vid denna tid, nu i januari, kom hit till Beograd och gick upp till ungdomsförbundet och bad om hjälp att komma till Grekland och sade att du var intresserad av Makedonien ansågs märkligt av vissa. Har du läst tidningarna noga dessa veckor? Läste du tidningarna när du var i Sarajevo?

– Nej, jag har mest sett mig om, talat med folk och funderat. Läst annat.

– Det var fel av dig. Man bör alltid följa med och läsa noga. Den tjugonionde januari publicerade Pravda ett uttalande som borde fått dig att tänka efter. Det var apropå att Dimitrov talat om nödvändigheten av en federation i östra Europa. Men han sade inte bara det, han sade från Polen till Grekland. Han underströk särskilt att det gällde också Grekland. Pravda tog avstånd. Tog uttryckligen avstånd. Förstår du varför?

– Risken för att kampen för ett demokratiskt Grekland kan föra till ett tredje världskrig, sade jag.

– Just det. Förenta staterna hotar med världskrig om Sovjetunionen eller någon av de nya demokratierna ingriper i Grekland. Men det är ingen hemlighet att de grekiska demokraterna fått hjälp från oss och från Bulgarien. Det grekiska folkets kamp är rättvis men denna rättvisa sak kan utlösa en katastrof. Dimitrovs första uttalande om Grekland och Pravdas hårda kommentar tyder på att det finns delade meningar på vår sida om detta. Det är inte första gången. Diskussionen har alltså pågått internt en tid. Men för Moskva är freden nödvändig. Segern i det Stora fosterländska kriget kostade ohyggligt mycket. Mer än vad ni som inte varit med kan föreställa er. Ett krig på Balkan skulle kunna hota Sovjetunionens själva existens. Så hårt står frågan. Vad gäller då för oss? Inte bara för Jugoslavien utan för alla kommunister. Det är något att analysera noga och ta ställning till. I det läget dimper du ned här i Beograd med en konstig rekommendation och vill till Grekland och intresserar dig för den makedonska konferensen. Förstår du att somliga kamrater menade att du var provokatör?

Ellen såg ner på bordet, kastade en blick på Mihajlovićartikeln, så tog hon upp den.

– Får jag läsa den, sade hon.

– Men den är på svenska, sade jag.

– Lite skandinaviska kan jag, sade hon. Det lärde jag mig i Sovjetunionen då i början av kriget när jag fick lämna universitetet och börja arbeta på radions utlandssändningar ett tag. Då hade jag en nära svensk väninna, Maj hette hon. Från Moskva kände jag ett par andra skandinaver också. Jag förstår att läsa.

Det var första gången hon sagt att hon varit i Sovjetunionen under kriget. Nu förstod jag varför man presenterat henne som en god komsomolka. Det var vad hon var. Hon läste snabbt. Sedan lade hon ifrån sig manuskriptet.

– Det du skrivit är nog rätt i alla detaljer. Du har plockat fram intressanta citat. Men artikeln är helt fel. Den är inte endast grundligt felaktig. Den är farlig. Om du trycker den i Sverige blir du faktiskt den provokatör somliga misstänker dig för att vara. Du bör alltså inte försöka låta trycka den. Jag måste tala med dig om den. Men nu hinner jag inte om du skall få visum och biljetter i tid. Jag kommer hit med alla dina papper i kväll. Då kan vi reda ut frågorna. Det kan du behöva. Man kan inte klara de politiska blindskären på egen hand. Håll dig inne.

Ellen tog på sig kappan. Så vände hon sig mot mig. Hon log. Hon strök mig över håret.

– Men du är en rar pojke i alla fall, sade hon. Provokatör är du inte. Bara lite naiv.

Så gick hon.

När hon gått läste jag igenom artikeln igen. Nog menade jag att den förklarade mycket. Den var hårdragen naturligtvis. Visst hade Tito kontakt med Moskva, rättare sagt det jugoslaviska partiet hade kontakt med Komintern, men den sovjetiska radion hade talat om Mihajlović som hjälte även den just då vid den tid när britterna gjorde det. Och även om artikeln korrekt tolkade en möjlighet från årsskiftet 1942-1943 borde den ha förklarat att britterna tre månader in på 1943 bytte politik i Jugoslavien; övergav Mihajlović, tog kontakt

med Tito. Det var också britternas militärdelegation som kom till partisanerna först. Det var på våren 1943. Sovjets militärdelegation kom inte förrän på senvintern 1944. Men ändå ville jag inte överge den centrala tankegången. Ty just nu tycktes britternas politik från 1942 förverkliga sig. Var inte Trumans deklaration om Grekland en fortsättning på Roosevelts Nordafrikapolitik? Var det inte det svarta Europa de sökte upprätta?

Särskilt hungrig var jag inte längre men något borde jag äta. När jag gick utför trappan ner mot bottenvåningen där kaféet låg organiserade jag de argument jag skulle använda mig av när hon kom. Jag tog fram dem. Radade upp dem i logisk ordning. Avgörande var att man inte fick behandla publiken som fån. Inte servera färdigtuggade tankar; visa tvetydigheter och få dem att urskilja de långa vågorna i skeendet. När jag gick in i kaféet var jag på gott humör igen. Jag skulle tala till dess jag övertygade henne.

– Och sedan, sedan ska jag ligga med henne!

Det var som ett löfte. Jag såg henne, hon var sannerligen en Dejnekaflicka, jag kände mig bubblande lycklig i kroppen när jag gick in i kaféet.

Men när maten kommit på bordet slog allt plötsligt om och brödet växte i munnen på mig när jag började tugga. Ty ordet hon använt var provokatör. Jag formulerade nu frågan på annat sätt. Vad skulle jag själv säga om någon som kom med en tillverkad – alltså falsk! – rekommendationsskrivelse. En som därtill hade långt från ortodoxa åsikter om moralens roll och ideologiernas uppgift.

Skulle man inte också kunna finna anteckningar i

något register någonstans om mig. Sådana som gjorde ordet provokatör långt obehagligare för mig. Gunnar hade inte tyckt om att jag började bli alltmer röd då under kriget. Han hade skämtat om det på våren 1943 när han och Alva hade folk från sovjetlegationen hemma på besök. Men skämtet var inte trevligt. Jag förstod på hans ögon att han hade en avsikt med det.

– Min son Jan håller på att bli en riktig kommunist, sade han till legationsrådet Boris Jastrov och dennes kollega när han föreställde mig.

De log och nickade vänligt åt mig. Vi stod i hallen. Jag hade just kommit in. Jastrov skakade hand med mig.

– Han läser Trotskij dagarna i ända.

Jastrov stelnade. Gunnar väntade på att jag skulle säga något. Han ville provocera mig. Men jag sade ingenting. Han visste ju att jag läst Trotskij. Han hade själv gett mig både Die wirkliche Lage in Russland och The Case of Léon Trotsky.

– Där har du något att bita i, hade han sagt.

Den tyska boken var Trotskijs uppgörelse med Stalin och hans politik strax efter det han förvisats till Turkestan 1928 och den andra var det stenografiska referatet från sammanträdena med den undersökningskommission inför vilken Trotskij år 1937 försvarade sig mot anklagelserna i Moskvarättegångarna. Trotskij skrev och talade skickligt. Han var en bra författare. Jag hade också läst flera andra skrifter av honom. Mycket av vad han sade och skrev om Sovjetunionen var riktigt eller i varje fall troligt. Men jag hade ju inte bara läst Trotskij och inte

bara detta. Jag hade jämfört med

annat. Julen 1942 hade jag läst John Scotts Behind the Ural. Han hade ju arbetat fem år i de stalinska femårsplanernas Magnitogorsk och sedan varit korrespondent i Moskva från 1937 till 1941. Han visste vad han skrev om. Han gav ingen idealbild. Men det Trotskij sade 1928 stämde varken med vad han själv sade senare eller med den verkliga utveckling som John Scott och andra skildrade. Det Trotskij sade 1937 om oundvikligheten av Sovjetunionens nederlag i ett allmänt krig mot Hitler bekräftade därtill vad man från Sovjet sade om trotskismen.

Jag hade kunnat säga Jastrov att jag läst Trotskij och nog ansåg att mycket av vad han sade både om historien och om situationen inför andra världskriget kunde vara riktigt men att jag när jag läst och jämfört kommit till att i det stora hela hade Stalin haft rätt när det gällde uppbygget av Sovjetunionen och att Trotskijs politik objektivt sett innebar ett stöd för de fascistiska staternas politik. Men det sade jag inte. Gunnar skulle då bara ha satt i gång en diskussion som han till slut skulle kunnat driva därhän att jag stämplats som trotskist. Det ville jag inte riskera. I stället log jag mot honom och sade:

– Riktigt så är det väl inte.

De sovjetiska diplomaternas ansikten hade blivit helt slutna. De log inte längre. Jag höll fram mina skolböcker för att visa att jag måste göra mina läxor, sedan skyndade jag mig till mitt rum innan Gunnar hann säga något mer.

Men visst förstod jag varför han sagt så. Han ville se till att jag inte skulle kunna ta någon kontakt med sovjetiska representanter. Det hade jag inte tänkt i alla

fall. Diplomater intresserade mig inte. Men Jastrov hade väl rapporterat om detta. De var ju hos Gunnar och Alva för att diskutera möjligheten till fred med Finland. Alva hade mycket med Finland att göra. De gjorde säkerligen en anmärkning i sin rapport till Moskva om att sonen var trotskist.

Om den anteckningen nådde hit till Beograd skulle den samman med den av Nils tillverkade – falska skulle de säga – partirekommendationen övertyga dessa somliga kamrater Ellen talat om att jag verkligen var provokatör. Inte ens Ellen skulle kunna rädda mig då.

Men hur var det med John Scott egentligen? Han hade själv gett mig sin bok på svenska när han kommit till Stockholm som Time-Lifes representant: Vad gör Ryssland bortom Ural.

– For Jan with the very best. John Scott, stod det på försättsbladet.

Han besökte Gunnar när han kom till Sverige. Då lärde jag känna honom. Sedan på våren 1944 bjöd han mig på lunch. Han bodde på Grand Hôtel. Hade tre rum med utsikt över Strömmen. Kyparen kom upp med hummer och vitt vin. John Scott talade om Sovjetunionen och kommunismen och kriget. Han berättade om Lenin. Hur Lenin gått emot sin centralkommitté när han visste att han själv hade rätt och majoriteten hade fel. Han berättade om sina år i Sovjetunionen. Stalin visste att det gällde att resa upp Ryssland ur skit och fattigdom på kortaste tid.

– Vi har tio år på oss, sade Stalin i februari 1931. Det var i början av femårsplanen. Om Sovjetunionen inte hinner ifatt och överträffar de kapitalistiska staternas

industriella och militära kapacitet kommer de att tillintetgöra oss, sade han. Han hade rätt. Han var lika uppriktig som Churchill. Med blod, svett och tårar tvangs det ryska folket bygga landet. Men de byggde det. Därför kommer Hitler att förlora kriget.

John Scott var intresserad av Clarté och svenska vänsterintellektuella och fick många kontakter. Han bjöd mig på lunch flera gånger. Han undrade hur vi såg på situationen i SKU. Jag sade att jag bara var studieledare och viceordförande i en liten ungdomsklubb i Stockholm och inte kunde säga särskilt mycket men att vi såg det som alla antifascistiska ungdomar i hela Europa såg det. Han visade mig de franska trotskisternas tidning.

– Förstår du att de hotar med väpnad kamp mot de allierade när vi öppnar Andra fronten, sade han.

Jag fick ett par nummer av honom.

– Du kan gott visa dem för andra så de förstår vad det rör sig om.

Han berättade inte bara om Sovjetunionen, han berättade om Tyskland före Hitler och om Förenta staterna och om sin far också, Scott Nearing.

– Han var antiimperialist i Mark Twains tradition.

Jag kände till att Scott Nearing och Joseph Freeman på tjugotalet gett ut den klassiska boken om Förenta staternas imperialistiska politik: Dollar Diplomacy. Den hade jag läst.

– Men, sade John Scott, se här! Denna har just publicerats i Nazi-Tyskland.

Han visade mig en bok med svarta pärmar. Scott Nearing – Joseph Freeman. Dollar-Diplomatie. Eine Studie über Amerikanischer Imperialismus.

– Bearbetad av en nazistisk professor Schönemann. Av det kan man lära att det inte finns någonting som inte fienden kan ta över och begagna när så behövs. Att Scott Nearing skulle avrättas som kommunist och Joseph Freeman avrättas som både kommunist och jude bekymrar dem inte.

Ett par dagar efter det jag för tredje gången lunchat hos John Scott på Grand Hôtel var jag hemma på Nyängsvägen för att lämna tvätt. Då fick Gunnar syn på mig och bad mig komma in i arbetsrummet.

– John Scott är ingen pervert, sade han. Han jagar inte småpojkar. Men du förstår väl att det inte är för din egen skull han bjuder dig på luncher. Så intressant är du inte. Det tycker inte ens jag som är din far. Du har väl insett att det är krig? John Scott är ingen vanlig journalist. Han är en av Donovans män. Inte undra på att han söker leta rätt på och ta kontakt med er allihopa i Clarté och ungdomsförbund och vad det kan vara. Han är här som representant för OSS, Washingtons underrättelsetjänst. Det trodde jag att du insåg. Det är bättre för både Alva och mig om du inte längre har tid att besöka honom. För dig själv också för den delen. Men du skall vara hövlig när han kommer hit på besök om du råkar vara här då.

– Komma till Beograd på förfalskade papper. Ökänd trotskist. Kontakt med OSS. Gives oss mera vittne behov? Han är provokatör!

Jag kände mig plötsligt illamående. Så enkelt vore det för somliga kamrater att bevisa att jag vore Folkjugoslaviens fiende; imperialismens agent.

X

– Birgit! sade jag nu helt högt när jag gick uppför trappan.

Mattan var sliten. Mässingsskoningarna oputsade. Jag var ensam i trappen och hörde inte längre sorlet från kaféet. Jag kunde åter högt säga:

– Birgit!

Det var en besvärjelse. Så använde jag hennes namn. Med det kunde jag ge en signal, kunde tränga undan obehag. Byta tankespår. När jag var barn hade jag sagt:

– Stella!

Då kunde jag bli alldeles mjuk och varm inombords utan att någon såg det på mig. Jag kunde säga det tyst för mig själv också när det blev bråk. Då kunde jag liksom flytta mig bort från dem alla. De kom inte åt mig längre. Så var det också nu med Birgit trots att hon var på riktigt och inte bara en fantasi som Stella. I flera år hade jag tagit till Lilly.

– Lilly! sade jag då.

Ibland högt men för det mesta tyst inom mig. Då kunde jag övervinna obehagen. Nu när jag tog Birgits namn i munnen trängde jag undan provokationsfunderandet och dess illabefinnande.

Inte hade jag sagt Birgit själv detta. Aldrig skulle jag

säga det heller. Detta var en teknik jag lärt som barn men aldrig berättat för Nic. Det var mycket jag aldrig berättade. Inte för att jag inte litade på henne. Det gjorde jag. Nog tyckte jag om henne. Likede henne. Och nog höll hon på mig. Tyckte nog om mig. Men det förblev mellan henne och mig som då första gången i Göteborg i maj 1945 när hon talade mjukt till mig och fick mig att välja att vara oskyddad, öppna kroppen, spänna av. Jag låg på soffan och grät hejdlöst under det barndomen trillade ut ur mig som om jag vällt en burk torkade gula ärter över golvet.

Fast det gick inte upp för henne att jag faktiskt visste vad jag gjorde även då. Att det var jag själv som så länge jag kunde minnas bestämt när jag bara skulle le vänligt och bli alldeles glatt onåbar och att det var jag själv som denna första timme gått med på att öppna mig inför henne.

Egentligen förstod hon inte någonsin på riktigt hur jag var. Hon kunde inte konkret inse hur jag såg på det. Hon strök mig över håret när jag grät då och talade allt mjukare till mig.

– Bak din negativisme ligger en fortvilet blanding av ångst og ulykkelig kjærlighed, en uendelig affektmasse av aggresjon og ångst som må stämme fra dine tidligste barneår, før til og med når du bodde i Genève 1930.

Det låg mycket riktigt i det hon sade, det visste jag ju själv, visste det också intellektuellt och det var skönt att gråta och jag tyckte om henne då. Kunde gott like henne. Men när jag sedan försökte berätta för henne om hur jag såg på hela situationen, hur det verkligen varit i livet, då blev hon nästan sint. Det såg jag på

hennes ögon och hon sade:

– Flukt i en flott intellektualisme! Du prater deg fra alt.

Det var som om hon inte ville begripa att jag ju visste och hade funderat på det och kunde tala om det. Hade läst alla böckerna också fast det inte var det viktigaste; det viktigaste var att jag ända sedan jag var barn kunnat lysa upp mig inuti. Om jag ville.

– Det er ikke nødvendig og ikke mulig å förstå alt og forklare alt.

– Jo, sade jag, det är nödvändigt och möjligt att förstå allt, förklara allt, hålla sig medveten om allt.

Det här förblev en konflikt oss emellan. Hon blev arg och skällde på mig med jämna mellanrum hela tiden ända till dess i februari 1946 då vi avbröt analysen.

– Du er et av de vanskeligste tillfeller jeg har hatt til behandling. Hver time er en påkjenning, først og fremst fordi du flykter så voldsomt fra deg selv. Det er ingen sak å få deg til intellektuellt å behandle spørsmålet, men virkelig å gå inn på deg selv og ta opp vanskelighetene er nesten umulig.

Alltså berättade jag aldrig heller hur jag som barn skapat ett helt system med vars hjälp det var möjligt att titta bort folk som skällde på mig, tänka bort svårigheter, ta till Stella, eller då i Oslo Lilly, för att skydda mig i situationer när det inte fanns någon rationell möjlighet att försvara sig med ord. På så sätt kunna fortsätta göra det jag ansåg viktigt vad man än sade runt mig.

Visst var det flykt, om man vill använda det ordet, men jag föredrog att kalla det utväg. Det var nämligen alls ingenting omedvetet. Det var inte ett halvmedvetet

handlande. Det var en valhandling. Men jag visste att det ingenting var att berätta för Nic hur mycket jag än trodde hon ville förstå. Vi var i grund olika, tänkte jag. Ändå hjälpte hon mig så mycket. Men jag bevarade hela tiden själv nyckeln till mitt eget slutna rum. Det öppnade jag inte inför henne.

I början när jag kom till Oslo hade jag nog tänkt göra det. Jag kom med tåget från Karlstad. Där hade jag varit några dagar. Från Østbanestasjonen ringde jag henne. Men hon var bortrest. Jag satt där på en bänk med min

resväska bredvid mig och funderade. Ingen kände jag i Oslo. Tillslut gick jag till Friheten, den kommunistiska dagstidningen, jag kände ingen där heller men det stod en blond trettioårs kvinna i expeditionen. Hon sade att jag kunde bo hos henne och hennes man ett tag. De var kommunister. Han var ombudsman i målarnas fackförening, hade varit flykting i Sverige under kriget. De hade en modern tvårummare på Jens Bjelkes Gate nere vid Grønland och jag kunde få bo i det ena rummet. Det var hennes brors rum egentligen. Han hade varit i Spanien och sedan uppe på fjället under kriget. Men han ville vara i fred nu. Han kvartade därför på en pråm i hamnen. En dag kom han med Anne-Bolette. Stort burrigt mörkt hår och kraftig mun. Henne blev jag nästan kär i. Vi gick på tur i fjällen hon och jag. Hon drömde om att ta sig till Paris och lära känna Jean Marais. Jag menade att av vad jag förstod skulle hon som flicka inte ha mycket för det.

När mannens föräldrar kom ner från Tromsø fick jag flytta. Det kunde inte hjälpas. De hade blivit

utbombade i krigets slutskede. Då sov jag i parkerna några nätter. Det var inte kallt ännu så det gick bra. På dagarna satt jag på det Deichmanske bibliotek och läste mig igenom norsk nationallitteratur. Något hade jag läst av dem tidigare; nu gick jag igenom det hela. Bjørnstjerne Bjørnson, Ibsen, Holberg, Kielland, Lie. Men också Hans Jæger, Christian Krohg och Arne Garborg. Knut Hamsun med och sedan tjugotalister och trettiotalister. Med mat var det värre. Ransoneringskort kunde jag inte få egentligen för jag hade inget riktigt oppholdstilstand. Men på forsyningsnemnden i rådhuset hittade jag en blond flicka som blev förtjust i mig och hon ordnade kort åt mig på sidan om. Men det betydde inte så mycket för jag hade nästan inga pengar att köpa något för. Men hon bjöd mig på något att äta ibland. Sedan mötte jag Anne-Bolette på gatan. Vi förlovade oss och jag flyttade hem till henne. Men blev kvar där ett helt kort tag bara. Nu hade Nic kommit tillbaka och hon hjälpte mig att bli inkvarterad på ett pensionat en tid och få riktigt uppehållstillstånd. Fast när jag berättade om mina första veckor i Oslo märkte jag att hon inte riktigt förstod hur det varit. Hon undrade. Hon ställde frågor.

Mest läste jag. Hon menade att jag borde vara aktiv. Jag menade att läsningen var aktivitet. Hon menade att den var passiv. Det hade hon fel i. Hon blev orolig också när jag fått hybel på Ankersgate och låg stilla på sängen med öppna ögon några dagar ibland och tänkte. Gick bara upp för att pissa. Hon menade att det var hämning och passivitet.

– Så sterk er den at jeg av og til har vært fristet til å

være engstelig for at du befinner deg på kanten av en psykose.

Så var det inte. Jag funderade. Jag tog fram bilder, tog fram människor jag känt. Jag visualiserade. Öppnade dörrar i det förflutna eller till det som kunde blivit om jag gjort ett annat val. Gick in. Men det berättade jag inte. Hon hade varit gift med Sigurd Hoel och kände många författare men jag tror aldrig hon låg och såg. Sigurd Hoel var en bra författare men inte heller han skrev som om han kunde ligga och se. Redan som barn hade jag märkt att det var farligt att berätta att man kunde se. Om jag råkat nämna det fick jag sedan låtsas att jag skämtat. Jag hade talat allvar med Sara om detta hösten innan. Hon var religiös. Hon såg.

– Om man kommer på dig med att du ser syner när du vill då spärrar man in dig, sade jag. Var försiktig. Berätta ingenting om det för andra.

Det var ju inte så att Sara hallucinerade. Det gjorde inte jag heller. Men vi kunde det som andra inte kan, de flesta andra i vart fall; vi kunde ta fram det förflutna eller det fantastiska och gå in i det.

Inte heller detta skulle Nic förstå.

Jag tog nu medvetet fram Birgit när jag kom in på mitt hotellrum. På en omväg ville jag bli klar över hur jag skulle handskas med talet om provokation. Jag ville förstå vad jag kände för Ellen också. Nic kanske i bästa fall skulle trott att det var en masturbationsfantasi. Men det var det inte. Jag tog fram Birgit och spelade upp en hel scen. Jag styrde den inte. Hittade inte på. Fantiserade inte. Jag öppnade en dörr och kiev in i ett förflutet.

Jag tog nu fram henne den kvällen för ett och ett halvt år sedan alldeles i början när vi lärt känna varandra. Den kväll vi var samman första gången. Hon var ännu officiellt förlovad med Buddy, trumslagaren, och delade hans

filmplaner. Jag öppnade till hennes smala gårdsrum hos modern och styvfadern på Valhallavägen. Hon satt uppkrupen i sängen och jag på sängkanten. Hon hade flyttat hem igen. Modern tyckte jag om, hon var energisk och självständig, läste mycket. Var aktiv i facket.

– Du skall vara snäll mot Jan, hade hon sagt till Birgit långt senare när det blev slut, han är en rar pojke.

Styvfadern, David, var mer tystlåten. Men honom tyckte jag också om. Han var renhållningsarbetare. Vi hade alla druckit te tillsammans när Birgit och jag kommit. Hon och jag hade varit på bio, sett Klockan klämtar för dig med Gary Cooper och Ingrid Bergman.

– Jag kan inte hjälpa det, sade jag, men jag tycker Ingrid Bergman ser ut som en ko.

Birgits mor hade gett mig en limpsmörgås. Jag var alltid hungrig på den tiden. Men föräldrarna lade sig tidigt, han skulle upp klockan fyra och nu var vi ensamma och hade gått in till hennes kammare. Birgit hade stängt dörren till hallen. Lampan på nattygsbordet hade röd tygskärm. Birgit satt uppkrupen i sängen med Ivarsonutställningens affisch på väggen bakom sig. Den blååaste med brinnande röda gladiolus. Där bredvid hängde hennes balalajka. Vi talade teater och liv; teaterteori och pjäser. Jag satt på stolen. Hon diskuterade kring improvisationsteknik, läran om

koncentration och fysiska handlingar. Hon var ju med i Kottarna. Det scensällskapet hade grundats av dr. Schiskin, en rysk emigrant i Äppelviken som varit Stanislavskijs medarbetare.

Jag hade talat om Drömspelet och den ideologiska bakgrunden till att borgerliga regissörer så gärna ville stryka den viktiga kolbärarscenen.

– Man klipper klorna på Strindberg. Gör honom till en Ågust med trång förhud och små ont gudliga drömmar. Men de ostraffade sitta däruppe i Casino och spisa åtta rätter med vin.

– Varför gör människorna ingenting för att förbättra sin ställning, sade Birgit.

– Alla förbättrare sluta i fängelse eller på dårhus.

– Vem sätter dem i fängelse?

– Alla rätt-tänkande.

– Detta är icke paradiset!

– Fyffan!... Vi få väl ta fram schavotterna snart och operera den här ruttna kroppen.

– Det skrev han under storstrejken 1902, sade Birgit. Drömspelet är ju en sann dröm.

Hon kunde Strindberg. Han var viktig för henne.

Hon hade kattlikt dragit upp benen under sig och nu sade hon:

– Men vad vet du egentligen om mig, Jan?

– Att jag mött dig. Att vi kan tala. Att det glittrar om dig och att jag liker dig gott.

Jag visste också att hon hade blivit sjuk i TBC just som hon fyllt tretton i juni 1939. Att hon då kom till S:t Göran och låg där till sommaren 1940.

– Jo, alltför stor för barnavdelningen och egentligen

för ung för den vuxna. Men det var det året jag blev till som människa, sade hon. Jag var ju som arbetarungar mest dessförinnan. Fast med en morsa som läste mycket. Men där på salen blev det så viktigt att leva. Vi kom varandra nära i kampen för att leva. Alla levde ju inte vidare. Det var hektiskt och ibland destruktivt cyniskt. Men det var inte lika cyniskt hos oss som på Söderby där min bror låg. Där var tonen råare. Sotarjargongen. Du har väl hört historien om den unge mannen som läggs in på Söderby och ligger där i sin säng och ser ronden gå förbi utan att någon bryr sig om honom till dess han en dag tar mod till sig och frågar professorn om han inte skall få någon vård. Professorn stannar till, ser på honom och säger: Min unge man, den enda vård som kan komma i

fråga i ert fall är en gravvård. Sedan går ronden vidare. Vi på S:t Göran tog mer hand om varandra.

– Men det året öppnade så stor frihet för mig. Jag kommer aldrig att glömma bokvagnen. Bibliotekarien var hjälpsam. Skaffade allt jag ville ha. Jag läste Tolstoj och fick lägga upp ett namnregister i ett block för att hålla ordning på alla personer. Men mest av allt var det Strindberg. Jag läste igenom hela Landquistupplagan det året. Dramatiken läste jag flera gånger. Där kände jag mig intuitivt hemma. Stod själv på scenen. Låg blundande och satte upp pjäserna. Såg allting framför mig och hörde replikerna.

– Musiken därtill. Mamma är ju bokläsande. Det har hon alltid varit. Också när hon var mjölkerska på gårdarna. Då var hon facklig också; organiserade lantarbetarna på gårdarna hon arbetade på. Vi brukade inte stanna länge någonstans. Passade inte galoscherna var det bara att dra vidare med ungarna sina, menade hon. Jag var statarbarnet, vet du, med en mamma som kuskade runt med oss på gårdarna i Mellansverige. Hennes var lösenordet: Här blir vi inte gamla, passar det inte så packar vi! Det gav frihet det med. Men musik var ju inte för sådana som vi. När hallåmannen annonserade en Schuberts pianosonat i B-dur då stängdes radion av. Men på sjukhuset där vi var och en av oss hade egna hörlurar kunde jag lyssna hur mycket jag ville.

Birgit hade sträckt ut sig på sängen med händerna knäppta bakom nacken. Hon låg och såg upp i taket när hon berättade. Hon var som Puck nu. Det var något med överläppen. Det bultade i bröstet på mig när jag kände henne finnas där bredvid mig. Och i hennes röst fanns ett svagt sjungande biljud. Jag gick fram, lutade mig över henne och strök med fingertopparna över hennes ögonbryn. Satt sedan på sängkanten när hon talade.

– Jag låg inne i flera varv. Gick i gasbehandling tre år. Levde dessa tonår i dödens väntrum, kan man säga. Men hela denna tid betydde mycket för mig på alla sätt. Det var inte bara arbetarungar som blev sjuka, även om vi var i flertal. Många dog visserligen och andra kom det att gå illa för. Men ända sedan sekelskiftet har lungsoten också gett oss möjligheten att läsa. Det är inte tillfälligt att nästan alla arbetarförfattare och konstnärer från arbetarklassen kommer från sanatorier och lungkliniker. Hur hade vi annars haft möjlighet och tid att tillägna oss konsten och litteraturen?

– För mig blev det teatern. Utskriven gick jag sjuan för en totalt teatergalen lärarinna. Vi hemsökte ålderdomshem och föreningar med våra föreställningar. Kyrkor och Röda Korset och allt vad det var. Men sedan måste jag söka dispens från ytterligare ett skolår och börja arbeta som springflicka. Det gällde försörjningen. Jag satt uppe i Tegnérlunden och grät när de andra började höstterminen. Men så såg jag på Strindberg och var Indras dotter. Springflicksjobbet var förnedrande fast jag inte skulle använt ordet då. Men jag höll ut i nio månader. Sedan var jag avlöningskontorist på en gasmätarfabrik på Kungsholmen under ständigt bråk. Så kom jag till Wilhelm Johnsens på Tunnelgatan. Kom som första kvinna på kontoret. Men där var jag duktig. Blev uppskattad. Fast teatern satt i. Jag jobbade på scenstudion på Timmermansgatan till dess lönen definitivt uteblev. Då återgick jag till kontorsarbetet med teatern på kvällar och fritid. Det är mitt liv. Nu är jag ju på Uddeholmsbolaget, bokföringen.

Jag såg på henne och var mycket kär. Jag är kär i dig Birgit, mycket kär, skulle jag kunnat säga. Men så uttryckte man sig ju inte annat än på scen.

– Du, sade jag, jag tycker faktiskt rätt bra om dig.

Hon drog mig till sig och kysste mig då.

– Din pubesbehåring är mjuk som silke, sade jag senare. Aldrig har jag träffat en flicka med så vacker blygd.

Jag hade hennes lår upp mot mina axlar, höll om hennes höfter, så märkligt breda nu nakna, höll handflatorna tryckta mot hennes höftbenskammar. När jag lyfte ansiktet såg jag buken, naveln och därovanför de röda bröstvårtorna, håret i hennes armhålor. Och ansiktet. Här underifrån såg jag de vidgade näsborrarna. Hon blundade ännu. Jag vände ner ansiktet mot hennes kön, kände åter hennes lukt. Hennes fuktigt röda blygdläppar var buttert öppna framför mig. Mitt sli rann sakta ur henne. Det hela var så vackert. Jag var mycket kär och djupt inom mig alldeles lyckligt lugn. Jag talade med munnen mot hennes kön:

– Det där med omne animal post coitum triste är lögn. Man är inte dyster och tömd efteråt. Man är lycklig. Som jag nu.

Jag kysste henne på insidan av det vänstra låret och gav henne ett stort sugmärke och sedan ett till.

– Låt bli, sade hon, det gör ju ont.

– Jag vill att du skall vara och förbli min, sade jag.

Så gav jag henne två stora sugmärken på insidan av högra låret också under det hon sprattlade, skrek och sökte hindra mig men jag var starkare.

– Gjorde jag dig illa? frågade jag.

Birgit svarade inte. Hon drog mig till sig igen då. Höll mig hårt om höfterna med sina lår. Mellan dem, djupt inne i henne tänkte jag:

– Att en flicka så spenslig kan ha så starka lår.

Så greps jag åter av den tunga mörka våg som bar oss och förlorade mig än en gång i henne.

När jag därefter stod naken bredvid henne där hon låg blundande, utbredd, såg jag de fyra blåsvarta sugmärkena på insidan av hennes vita lår upp mot hennes kön.

– Nu har jag ritat dit mitt bomärke! sade jag. Jan, hans märke! Nu vet din förre fästman att du blivit min.

Hon öppnade ögonen då, såg på mig och log.

– Jag har inte gjort slut med Buddy, inte än i vart fall, sade hon.

Nästa gång vi träffades sade hon:

– Buddy undrade ju, men jag sade att jag ramlat i trappen.

– Trodde han på det?

– Kanske det, kanske inte. Det är hans sak.

Jag hade hämtat henne uppe på Uddeholmskoncernens nybyggda kontorsvind vid Nybroplan. Hon arbetade över. Var ensam där samman med Marianne, hennes arbetskamrat och väninna. Marianne såg intresserat på mig. Hon hade väl hört Birgit berätta om mig. Sedan sade hon:

– Nu går jag så ni får vara i fred små barn. Du låser efter dig.

– Visst, sade Birgit.

Hon visade mig runt.

– Det här är bara onödigheter, sade jag. Här pågår ingen produktion. Ett utsugarkontor.

– Du har fel, sade hon. Helt fel. Du begriper ingenting av industrins organisation. Här sköter jag siffrorna. Genom min stiliga bokföringsmaskin löper det hela, så många värmländska bruk, järnverk, valsverk, tråddragerier, pappersmassa och kemi. Kapitalism eller socialism, utan bokföring och statistik faller det hela ihop till en formlös massa. Det gör mig glad att tänka på trots att arbetet blir tungt ibland. Också organisation ger lycka. Det borde du som kommunist förstå Jan. Annars blir det bara utopi av din politik.

Hon hade rätt naturligtvis. Det begrep jag. Det var

just därför jag var så kär. Att hon var både kön och förnuft.

Vi gick förbi Operan upp mot Norrbro, jag skulle följa med henne till Kottarnas vindslokal på Krukmakargatan 11-13. Det var en kollektiv verkstad där Eugen Semitjov hade dekorerat snedväggarna med framtidsvisioner. Man hade en scen-salong i ett plan, loger, liten foajé, kök och några smårum för bostadslösa dansare, teaterfolk och författare.

Framme vid bron tog jag henne om midjan och lyfte upp henne på balustraden.

– Du är min, sade jag. Bara min. Gör slut med Buddy. Helt slut.

Hon skrattade.

– Jag är min egen, sade hon. Ingen kommer någonsin att få äga mig.

Sedan hoppade hon ned och vi fortsatte gå bredvid varandra mot Gamla stån och upp på Söder. Vi höll varandra i hand.

– Kottarna har varit ett andra hem, sade hon. Det är ett centrum. Dans på lördagskvällarna till grammofonmusik. Diktuppläsning. Visor. Alla skulle vi lära oss spela balalajka och dansa ryskt. Det har vi turnerat med som spelglatt ungdomsgäng. Vi har spelat modellteater i samarbete med Allers Familj-Journal som sålde modeller från Danmark. Det är mycket lärorikt. Vi satte upp Drachmanns Det var en gång runt i skolor och föreningar.

– Det är så mycket du inte förstår, sade hon. Du har fått det hela gratis. Med jazzen var det inte bara alla orkestrar och solister man skulle känna igen i klangen

och attacken; det var väl lika för dig som för mig. Men för mig var det också texterna som jag i hemlighet skrivit ner på gehör och försökt knäcka med lexikon. Det är så jag lärt den engelska jag behärskar. För dig är den andra musiken inte intressant. Men du hade kunnat ta till dig den utan vidare. För mig har det varit en kamp. Den musiken köade jag mig till per abonnemang på söndagskonserter. Därför är Rachmaninovs andra pianokonsert för mig mörkgrön som doften i Worths lilla parfymflaska Je reviens. Du hade konsten hemma. Jag knyckte Ivarsonaffischen från någon av de kvarvarande vedtravarna på Valhallavägen. Du kan vara hur mycket rebell du vill. Du är hur som haver från överklassen och bär det arvet med dig under det jag förblir en statarunge som fått klösa och kämpa mig upp. Det är en skillnad.

Vi gick Hornsgatan fram under det hon talade. Hela tiden hennes hand i min. Det var alldeles innan hon beslöt sig för att följa mig ut till torpet och så flytta ihop med mig.

Långt senare, när hon gjort slut med mig – för mig gjorde hon verkligt och ordentligt slut med – sade hon:

– Verkar alltihopa teatraliska slutrepliker, så får jag be dig göra så som du själv lärt mig: att se vad som ligger bakom ord och fraser.

– Så är det, sade jag nu högt.

Jag låg i eftermiddagsmörkret på min säng i detta lilla och rätt skabbiga hotellrum i Beograd. Jag hade inte tänt lampan. Birgit? Nevermore! Men denna timme när jag levat med henne i hösten 1946 hade

återställt proportionerna. Provokatör? Nåja. Det beror på vem som sade det och varför. Det skulle jag söka få Ellen att berätta.

Om Birgit skulle jag inte kunna berätta för Nic. Det skulle vara att släppa henne alltför nära inpå livet. Och att jag tog fram den hösten skulle hon alls inte kunna begripa; hon skulle börja tolka i stället.

Egentligen ville hon heller inte förstå det sätt jag tänkte på; att jag kunde bygga medvetna system. Det hörde hennes trettiotalism till. Hur förnuftiga de än var, och jag tyckte ju mycket om dem dessa trettiotalistiska författare, psykologer, politiker och konstnärer i Spektrum och Kulturfront, i den danska Kulturkampen och den amerikanska New Masses, de vilka hade format mig då i början av tonåren, så saknade de förmågan att dubbeltänka. Det var som om de bara kunde ha en sanning i medvetandet på en gång. Inte flera och motstridiga.

Ty visst måste man alltid söka gå runt hörnet; se vad som gömmer sig bakom orden, bakom den officiella fasaden.

Trettiotalets radikaler kunde inte tänka dubbelt. De hade vuxit upp i en annan tid. De tog sådant som brevhemlighet och telefonhemlighet på allvar. Vi visste hur det verkligen var. Så fort vi kommit hem till Sverige hade Gunnar sagt:

– Kom ihåg att inte säga något på telefon som du inte vill att alla möjliga andra skall höra.

Att vår telefon var avlyssnad var inte något vi trodde. Vi visste det. Gunnar berättade hur Möller kallat honom till sig och sagt att polisen ville ta honom för

landsförräderi. Han hade skämtat om transiteringstrafiken med en amerikansk legationstjänsteman i telefon.

– Poliser är humorlösa, hade Möller sagt. Du måste vara mer försiktig.

Dags far togs för att en kypare sänt ett angivarbrev till utrikesminister Günther och menat att han på krogen hört att Dags far skulle lotsa brittiska flottan in i Göteborgs hamn. Det var en orimlig anklagelse. Men utrikesministern tog den på allvar och fadern greps av polisen. Fick sitt liv förstört även om han släpptes så småningom. Det fanns inga bevis.

Alva berättade om affärsmannen som kontrollerades som misstänkt för underrättelsearbete. Poliserna lyssnade och hörde att hans väninna gjorde abort. De drog henne inför rätta som fosterfördriverska.

– Men då de inte kunde använda avlyssningen som bevisning låtsades de som om det var annan spaning som lett dem på flickans spår.

Hur det var med brevhemligheten märkte jag själv när jag skrev till Alva vid jultid 1941 och berättade roligt om släkten. Ett par dagar därefter kom farbror Gösta:

– Du skall inte skriva sådant om familjen, sade han.

En av hans vänner satt i brevkontrollen och hade berättat vad jag skrivit.

Strax före midsommar 1944 hade jag varit två dagar hemma på Nyängsvägen. Jag skulle göra mig i ordning till kongressen. Skulle skriva ut mitt tal och ville inte göra det i tält utan sitta vid mitt eget skrivbord med min egen skrivmaskin. Gunnar och jag grälade inte

just då. Vi hade talat med varandra flera gånger. Nu sade han:

– Det kommer en tysk i eftermiddag. Bara så du vet det och inte undrar. Jag har känt honom förr. Då var han mot Hitler. Han kommer från Tyskland och han vill träffa mig. Detta får du inte berätta för någon. Inte någon. Jag vet inte om han är fågel eller fisk. Kanske är han provokatör och då kan det gå mig illa om du säger något. Kanske är han hederlig och då blir han halshuggen om du säger något till någon. Det finns ingen du kan lita på. Det tre vet vet världen.

Men jag var misstänksam mot alla tyskar och när tysken kom spelade jag Internationalen på grammofon i mitt rum. Men jag sade ingenting till någon. Nu vet jag att det var Adam von Trott zu Solz. Han var i Stockholm för att upprätta kontakt med Sovjetunionen och Förenta staterna inför attentatet mot Hitler. Diskutera en ny regerings fredschanser.

Gunnar blev övertygad om att han var hederlig och hjälpte honom få kontakter. Med John Scott fick Adam von Trott zu Solz förhandla i ett par timmar på Gunnars kontor.

Men redan under det von Trott zu Solz underhandlade i Stockholm revs den kommunistiska delen av det illegala nätverket upp just när hela den tyska oppositionen höll på att enas. En av de betrodda var provokatör, Gestapoagent. Attentatet mot Hitler månaden därefter misslyckades. När jag rest till Karlstad avrättades Adam von Trott zu Solz i Berlin-Plötzensee den 26 augusti.

– Han var således en hedersman, sade Gunnar. Men

John Scott misstrodde honom. Eller sade att han misstrodde honom. Vad den ryske juden på hotell Carlton angår litar jag inte på honom.

– Vilken rysk jude?

– Du bör få veta, fast du måste lära dig knipa käft om allt sådant du får höra, att Hitlers underrättelseman i

Stockholm, den som är John Scotts motspelare, är baltisk-rysk jude.

– Hur kan en jude vara Hitlers man 1944?

– I politik är ingenting omöjligt. Han har varit hos Hitler i Tyskland också. Det trots att SS avlivar alla judar de får tag på.

– En hovjude alltså?

– Det kan man säga. En som söker kontakt med ryssarna och samtidigt rapporterar för svensk underrättelsetjänst. Nu när du vet detta bör du vara mindre naiv. Du kan aldrig veta vem som är vem. Du kan heller inte veta vem som förrådde von Trott zu Solz eller om ingen förrådde utan det bara gick fel som det ofta gör i denna värld. Du vet väl vad Axel Oxenstierna skrev till sin son: An nescis, mi fili, quantilia sapienta mundus regatur.

– Jag är inte latinare som du.

– Vet du inte, min son, med hur litet förstånd världen styrs. Det enda vi med säkerhet vet är att efter något som tycks ha varit ett attentat mot Hitler kunde nazisterna avliva hela högreståndsoppositionen. Någon pratsam person i Stockholm kan ha sagt för mycket. Jag har hållit mun. Du kanske också. Men de andra? Det kan vara en tillfällighet enligt lagen om alltings djävlighet men det kan också vara vad

psykoanalytikerna kallar överdeterminerat. Det finns ett uttryck i den romerska rätten som man får lära sig som ung jurist. Det användes under antiken vid mordspaning. Cui bono? Till vilkens nytta? Det är en fråga man alltid bör ställa sig. SS hade nytta av att oppositionen röktes ut ur sina hål. Vilken roll spelade juden på Carlton med sina förbindelser åt alla håll? Och hur var det med Västmakterna? Var de rädda för att von Trott zu Solz och hans medsammansvurna skulle göra upp med ryssarna? Eller ville ryssarna förhindra att generalerna gjorde upp med Västmakterna? Hade de redan blivit övertygade om seger och ville inte låta ett nytt starkt Tyskland undkomma? Vi kommer aldrig att få veta det. Men du kan utgå från att oavsett vad de nu säger hade många makter intresse av att ingen tysk opposition skulle kunna träda fram. Adam von Trott zu Solz visste vad han gav sig in i. Han gjorde sig inga illusioner.

Gunnar hade inte talat så mycket med mig på flera år. Jag förstod att han tagit avrättningarna hårt. Han hade inte själv läckt, men om det läcktes i nästa led vore han dock medskyldig.

Allting var dubbeltydigt och mörkt. Nå, det visste jag. På hösten 1941 satt jag och Sten hemma hos Dag och diskuterade att också den svenska pressen ljög som all press världen över. Bara man höll det i minnet och ständigt korrigerade för avdrift kunde man läsa sådant som Dagens Nyheter eller Morgon-Tidningen, Stockholms-Tidningen, Nya Dagligt Allehanda och allt vad de hette.

Diskussionen började när Dag visade oss sin samling grå lappar från Statens Informationsstyrelse. De bar

alla beteckningen: SIS Litt. *Ej för publicering.* Vissa var ställda till redaktionen men de viktigare var ställda direkt till chefredaktören. Dag hade fått dem efter sin far.

– Ser du, sade Dag, ser du! Här skriver Statens Informationsstyrelse till alla landets chefredaktörer och kräver att de skall behandla Mussolinipatraskets eländiga krigsinsatser mot Grekland med respekt!

Han höll upp lappen:

Åberopande sin cirkulärskrivelse till pressen den 11 november 1940 får informationsstyrelsen bringa till Eder kännedom att klagomål från vederbörligt italienskt håll framförts till svenska beskickningen i Rom på grund av den hållning svenska pressen intagit till det grekisk-italienska kriget.

...

Styrelsen får därför på begäran av utrikesdepartementet och försvarsledningen enträget anhålla, att i synnerhet sådant som verkar sårande för den italienska nationalkänslan undvikes i pressen såväl i redaktionella kommentarer, i rubricering och framställning av nyhetsmeddelandena som i övrigt vid omnämnande av grekisk-

italienska kriget.

– Se på den här lappen då! sade Sten som bläddrade i bunten. Ingen publicitet åt våldsdåd och övergrepp mot civila från krigförande. Man får inte skriva att tyskarna mördar!

– Eller den här, sade jag. Om kurirflygplanstrafik mellan Tyskland och Finland över svenskt territorium.

Hör hur Statens Informationsstyrelse uttrycker sig. Ej för publicering dock:

Till förekommande av missförstånd må påpekas, att en del av dessa kurirflygplans märkning liknar de tyska stridsflygplanens märkning.

– Journalister är patrask som ljuger mot betalning, sade Sten. Flaubert hade helt rätt när han kallade redaktionslokalerna för andens horhus.

– Sade du andens! föll Dag in.

Skämtet var gammalt men alla skrattade vi.

– Men vissa ljuger på rätt sida och andra ljuger på fel sida, sade Dag. Det är inte likgiltigt om det är en Hitlerlögn som sprids eller en Churchillögn. Men båda ljuger de så fort de tjänar något på att ljuga. Det är för oss bara att välja den lögn som tjänar folkets intressen. Hitlers gör det inte.

Detta med den allmänneliga lögnen funderade jag på när Tore och jag våren 1944 hade cyklat till den tyska propagandautställningen på Kaptensgatan. För att djävlas med nassarna hade vi haft KUI:s, Kommunistiska Ungdoms-Internationalen, vimplar på våra cyklar. De rycktes bort men cyklarna förstördes inte och ingen muckade heller gräl med oss även om de såg snett på oss där vi gick på utställningen med SKU-märken på våra vänstra kavajuppslag. Utställningen skildrade Sovjetunionen som ett helvete av armod, tvångsarbete och totalt förfall. Bilderna var antagligen riktiga. Ryssland är stort, som det heter.

– Egentligen är det detta John Scott beskriver i sin

bok, sade jag. Stalin krävde att folket skulle bygga upp landet på tio år för att kunna stå fascisterna emot. Det tvangs göra så med blod, svett och tårar.

– Och därför förmådde Sovjetunionen stå Hitler emot, sade Tore.

Visst hade priset varit högt. Trots hungersnöden måste Sovjet exportera livsmedel för att kunna köpa maskiner och det mitt under krisen när alla råvarupriser sjönk. Deportationer också. Volgatyskar och andra hade drivits till Sibirien när kriget kom så som nisei, de amerikanska japanerna, efter Pearl Harbor sattes i läger i Förenta staterna.

När farbror Gustaf, Melas man, sade om de brittiska bombräderna mot Tyskland att de var brottsliga terrorhandlingar mot oskyldiga civila tyckte jag först att han lät nassig. Men nazist var han sannerligen inte. När jag tänkte efter visste jag att han hade rätt. Massräderna var brottsliga. Ineffektiva också. Tyskland fortsatte kriget som om ingenting hänt. Eldstormarna mördade mest kvinnor och barn.

Och hur var det med Katyn? Massgravarna där var ett stort Tredje rikets propagandaspektakel. I Moskva sade man att det var tyskarna som skjutit de polska officerarna. Men var det så säkert?

Och visst hade nazisterna rätt i fråga om de brittiska brotten i Indien. Hösten 1944, strax innan jag började arbeta på Värmlands Folkblad, satt vi uppe hos Alice.

– Det finns inga rena händer, sade Dag.

– Trots allt är det som du säger, Hitlerlögnen är värre än Churchillögnen, sade Sten.

– Dock sjunger morgondagarna, sade jag.

– Gossar, sade Alice, ni tror emedan det är omöjligt!

Det var denna kluvna lögnvärld vi levde i som inte ens Nic riktigt ville erkänna. Det trots att hon sett Goebbels

på Sportpalast, trots att hon var motståndskvinna, hade suttit i läger och hade genomfört spektakulära, ja heroiska, aktioner. I sin läkarbil på natten hade hon räddat barnen från det judiska barnhemmet undan deportation. Hon hade deltagit i väpnade aktioner mot ockupationsmakten, befriat banker också. Inte rånat för egen vinnings skull utan rånat för att finansiera motståndsrörelsens kamp mot de Hitlertyska ockupanterna och deras quislingar.

Jag skulle vilja tala med henne om detta nu när man misstänkt mig att vara provokatör. Det är jag inte. Men tanken är inte orimlig. Ty i Paris diskuterade jag just den lögnens verklighet i vilken vi lever med Paul.

– Man driver i Frankrike en kampanj mot André Marty igen. Slaktaren från Albacete, kallas han, hade Paul sagt en kväll.

– Jag har läst om det, sade jag.

– Jag känner honom väl, sade Paul. Det är han som är ansvarig för arbetet bland ungdomen. Jag har mycket att göra med honom. Han har sitt humör. Men högern förlåter honom aldrig den franska Svartahavsflottans myterier mot försöken att sända ut den att krossa den unga sovjetmakten år 1919. De förlåter aldrig att han ledde kampanjen mot den franska kolonialismen i Nordafrika. Inte att han var en ansvarig kader i solidaritetsarbetet för Spanien. Fast det är inte bara högern som baktalar honom. Det fanns olika uppfattningar 1936. Det är ingen hemlighet. Marty var då en bland

dem som drev igenom linjen att internationellt bistånd till det kämpande Spanien var nödvändigt. De som inte varit överens glömmer det inte.

– Hemingway, fortsatte han, tecknade ett porträtt av Marty i Klockan klämtar för dig. Det har du väl läst? Där kallas han André Massart. Vissa kamrater menar än i dag att han var hård och paranoid och blodtörstig. Ty ytterst ansvarade han också för internationella brigadernas säkerhetstjänst, SIM. Hans uppgift var att vara misstänksam. Antalet avrättningar har överdrivits men åtminstone i två fall tog Marty personligt ansvar. I november 1936 vid Madridfronten kunde generalen för 11:e brigaden efter fascisternas framryckning konstatera att inte en enda antitankpjäs fungerat, ett kompani utplånades nästan helt, kanonerna hade saboterats. Kompaniets kapten greps, han hade Degrelle-litteratur på sig. Han sköts. I december samma år avslöjades en bataljonschef vid 14:e brigaden. Han ledde ett underrättelsenätverk som skickade information till fienden genom etappens sjukhus. Där fanns portugisiska och polska fascister som stod i kontakt med Francosidan. Bataljonschefen dömdes och sköts. Olika liberaler som Hemingway och somliga kamrater, italienare och amerikaner särskilt, höll därför med högern när de kallade Marty Slaktaren från Albacete. Men det gör inte jag. Vet du varför?

– Jo, fortsatte Paul, jag menar att det man nu i dag verkligen kan anklaga Marty och oss för är inte att vi var misstänksamma utan att vi inte var misstänksamma nog. Historien är den yttersta domen. I den kommer allt fram. Vet du vem som i Frankrike var ansvarig för

hela det organisatoriska arbetet bakom stödet för Spanien? Stor ledare. Internationellt betrodd. En av grundarna av det franska partiet. Det var en man som kallade sig Marcel Gitton. Han var sedan 1936 organisationssekreterare och partiets tredje ledande kader. Men han var informatör och polisagent. Han organiserade under kriget det så kallade Arbetar- och bondepartiet, samarbetade med de tyska ockupanterna. Han likviderades som farlig förrädare av motståndsrörelsen den fjärde september 1941.

Inte borde detta ha kommit som en överraskning. Redan i juni 1936 hade några bland de mest ansvariga franska socialisterna informerat Thorez och partiet om vad de upptäckt när folkfrontsregeringen tillträdde. Gitton arbetade för polisen. Han hade gripits på en pissoar med en tonårspojke och blivit angivare för att rädda sig undan skandal. Men varken Moskva eller Thorez ville tro det. De trodde det inte ens när internationella kamrater började varna dem 1938. Hade det inte varit bättre om Marty varit mer misstänksam? Om vi redan i juni 1936 kunnat göra oss av med Gitton? Man behövde ju vid den tiden inte ha skjutit honom.

Vad Spanien anbelangar fanns där i Albacete en fransk interbrigadist vid namn Henri Dupré som var ansvarig inom intendenturen. Det gick rykten om honom. Men han sökte hålla sig nära Marty. Tillslut när ryktena blev

ihärdigare lämnade han Spanien. Under den tyska ockupationen när han trodde fascisterna segrat för gott framträdde han öppet. Han var infiltratör, en fascist. Han skrev en bok om det. Jag har den.

Den kom 1943. Han redovisar där hur han i Spanien lett en stor subversiv organisation inom de Internationella brigaderna. Franska fascister som hade skickats in i partiet och sedan bland de frivilliga för att genomföra sabotage och spionage och diversionsmanövrer. Han var stolt över att de varit framgångsrika. Han arbetade då 1943 för de tyska ockupanterna. Efter kriget greps han för samröre med fienden. Åtalades, dömdes och avrättades. Men hade det inte varit bättre om Marty varit ännu mer misstänksam och låtit skjuta honom redan 1937?

Jag kan tänka mig vad somliga kamrater säger till Ellen och hennes vänner om mig. Inte undra på att hon vill att jag skall lämna Beograd!

XI

– I morgon reser du Jan.

Det är helt mörkt i rummet nu. Jag går fram till fönstret och ser ut. Mörkt utanför rutan också. På andra sidan gården lyser det i några fönster. Jag tänder lampan och drar för de tunga gardinerna. Börjar plocka ihop papperen. Det mesta av utkast och anteckningar river jag. Men de utarbetade texterna behåller jag. Kanske kan de användas någon gång.

Jag tänker på Hilde. Henne har jag inte träffat sedan hösten 1944. Strax innan jag började på Värmlands Folkblad i Karlstad. Då talade hon om att snart kunna resa. Resa hem. Men hem till vilket land? Inte till Tjeckoslovakien. Nu hade alla tyskar drivits ut ur Tjeckoslovakien. Det är slut på Böhmen. Tyskarna hade drivits bort från Ostpreussen och från allt land öster om Oder också. Hut gick hem, kunde man säga. Henlein agiterade för Riket bland Sudettyskarna och sprängde Tjeckoslovakien åt Hitler. Polentyskarna ville heim ins Reich och förrådde Polen. Polacker och tjecker krävde nu att tyskarna skulle bort. Tyskarna var nationsförrädare. Den slaviska ordningen skulle återställas. Nu av kommunister. Eller med kommunisters tysta medgivande. Historien skulle återställas.

Visst, men vad kan inte ursäktas historiskt? Skulle Sverige kräva varjagernas makt åter i Ryssland? De svenska nazisterna gjorde det. De talade om Karl XII och om vikingar i österled. Tyskarna hade talat om sin rätt till Böhmen och grundat den på att de germanska markomannerna för tvåtusen år sedan fördrev de keltiska bojarerna från vad som blev Böhmen. Men markomannerna försvann ur historien efter ett par hundra års strider med det romerska väldet. Slaverna trängde in och tyskarna kom inte tillbaka förrän sjuhundra år senare. Som minoritet dock. Nu var de utrensade. Skulle irländarna kunna kräva Böhmen åter för att de var kelter? De historiska konstruktionerna är konstruktioner. Men fördrivna har de blivit tyskarna.

Men om fördrivningen av tyskar nu kunde förklaras psykologiskt och ursäktas med historiska argument så var den inte desto mindre ett direkt brott mot den leninska-stalinska synen på nationer och nationalitetsfrågor. Det var med detta som med – det delvisa – återställandet av den ortodoxa kyrkans makt och återskapandet av riddarordnar. Det var lätt för syndikalisterna i Arbetaren att håna Stalin för kyrka och riddarväsen. Men kampen mot Hitlertyskland krävde att han tog till varje kraftreserv. Även de kyrkligas övertro. Även fåfängan. Även den panslavism som var läsare av Marx visste vara reaktionär.

– Vad man än säger och vad man än tycker och jag tycker inte om honom, sade Hilde, så är Stalin den ende som kan garantera det tyska folkets existens efter kriget. Han sade vad som var riktigt att sådana som Hitler kan komma och gå men det tyska folket, den

tyska staten består. Han värnar det tyska mot fransmännen som vill kapa åt sig Saar och Ruhr och hela Rhenlandet och amerikanerna som vill dela upp Tyskland i små agrarstater. Och han sade det i den mörkaste

tiden.

Men jag undrar vad som hänt med henne nu. Revolutionär marxist, kallade fadern sig, det skulle man österut säga att det lät som ett noaord för trotskism. En judisk tysk trotskist med familj får nog svårt att hävda att Prag är det rätta hemmet deras.

Jag väntar på Ellen. Det där att jag vill ligga med henne är barnsligheter. Inte för att jag inte vill. Visst vill jag. Det räcker med att tänka på henne för att jag skall känna det i testiklarna. Pirret. Men hon skulle bara bli irriterad. Jag vet vad hon skulle säga. Birgit sade det. Så småningom.

– Var vuxen nu!

Men hon sade det inte först. Då när hon lämnade torpet, bara för ett tillfälligt besök i staden trodde jag, för att sedan i ett torrt brev meddela att hon gjort slut bekräftade hon i telefon bara helt kallt och formellt att det verkligen var slut mellan oss. Jag hade tagit mig in till Stockholm och ringde henne från telefonkiosken vid Observatorielunden.

Jag hade tagit mig till stationen så fort jag fått brevet och hållit tillbaka gråten på tåget hela vägen in men när jag gick från Centralen kom tårarna. Jag ville inte att någon skulle se att jag grät. Allting gjorde ont. Jag skyndade mig längs Drottninggatan och försökte låta bli att snyfta högt åtminstone. I telefonkiosken vid Observatorielunden kunde jag gömma mig. Det tog

en stund innan jag kommit ur gråten och kunde slå hennes nummer. Jag såg ut mot de avlövade träden. Det var redan vinter.

– För mig var parkerna viktiga, hade hon sagt när vi gick här förbi en gång.

– Ja, sade hon, jag skrev i dagboken att våren är kärlekens hem just med tanke på skyddade gömslen för kärlek i Observatorielunden och på Djurgården.

– Det är slut, sade hon när jag fått tag på henne. Jag är oerhört glad och tacksam för tiden med dig men jag vill att det skall sluta nu. Det är inte något jag visste tidigare, inte något jag förstod ute på torpet utan det är något jag kom underfund med var nödvändigt för min egen skull under färden till stån. Då när jag tänkte igenom vårt förhållande kände jag att jag måste göra slut för att klara mig. Men om du vill veta det kan jag säga att du angår mig. Och om älska betyder en djup känsla av ömhet och vilja till samhörighet kan man säga att jag älskar dig, Jan. Men jag vill trots det inte ha dig till älskare. Jag har från dig varken mött ömhet eller fått samhörighet och jag vill inte bli utplånad som jag, bli någons kopia.

Innan jag hann svara lade hon till:

– Nu ropar de på mig. Jag har inte tid att prata längre. Sköt om dig Jan. Vi ses så småningom. Som vänner hoppas jag. Hej.

Sedan lade hon på luren. Det gjorde så ont då att jag bara skrek, stod och skrek som ett sårat djur i kiosken. Folk ryckte upp dörren till kiosken, försökte tala till mig märkte jag långt borta. Men det angick mig inte. Sedan kom polisen. Man hade larmat den.

Det var Gunnar som hämtade ut mig från polisstationen sent på kvällen. Jag hade längesedan slutat gråta. Vi tog taxi hem till Nyängsvägen.

– Birgit har gjort slut, sade jag.

Mer sade jag inte. Vi satt uppe i arbetsrummet vid det runda Bruno Mathsson-bordet av björk. Jag på den långa blå soffan som varit på Stockholmsutställningen och Gunnar i den läsfåtölj som farfar gett honom när han tagit studenten, börjat läsa juridik och fått egen bostad. Väggarna vitkalkade. Grå korkmatta man inte fick gå med gummiklackar på. På golvet under bordet den enfärgat grå mattan. Här uppe i arbetsrummet bara den lilla klassicistiskt surrealistiska Sven Jonsonmålningen, Mannen och hans skugga från 1932, som Alva köpt på Halmstadgruppens utställning. Men inmurad i den öppna spisen fanns avgjutningen av den lilla gotiska

skulpturen från Trondheims domkyrka. Djävulen som flyger till Helvete med den lastbara nakna kvinnan. Den störde striktheten men den hade Gunnar krävt att få dit. Den hade han fått i Norge när han föreläste. Den stora romerska amfora Gunnar brukade kasta sina fimpar i stod på sin vanliga plats mellan den stora fikusen med sina köttiga stora bladplättar och barskåpet. Också barskåpet hade varit på Stockholmsutställningen, det var lågt och av björk. Med glasskivor som gick att dra ut åt olika håll. På kortväggen Josef Frankskåpet med smålådor. Från Svenskt Tenn; av trädrot och med mässingsbeslag. Också gardinerna var från Svenskt Tenn, med Morrispåverkade stora Josef Frankblommor. På marmorbrädet till fönstret ut mot natten den konstiga blomvas Alva skaffat.

Den med den dött avhuggna kvinnohanden som håller upp den smala vita vasen. På bordet tidskrifter. Bakom mig, bakom soffan, arbetsborden av björk från Svenskt Tenn. Väggarna i den avdelningen täckta av böcker. Bokhyllorna var kassaskåpsbokhyllor som de kallades. Vita skenor på den vitmenade väggen, böckerna stod på björkhyllor med vita gavlar av plåt. Lagom tätt; femtio volymer metern som man skall ha. Man fick alltid plocka om så de inte märkte när jag sjoxade sådana böcker åt mig som jag hade behov av. Deras egna verk bundna i grå specialband med romerska löpnummer och årtalsbeteckning i guld på ryggarna. Läslampa vid Gunnars fåtölj. Arbetslampor fastskruvade på arbetsborden. I taket den funktionsriktiga allmänbelysningen; japanska glober med rispapper spänt över bambustomme. Allt som vanligt. Hit hade jag tagit Birgit när jag var ensam hemma. Här på soffan hade vi haft varandra andra gången.

– Ni snillen i era stiliga föräldrahem! sade Birgit när hon kom in i rummet.

Jag hade tagit fram räkor, vitt vin – en Chablis var det minns jag – oliver och ost.

– Det är lättare att vara kommunist här än mot gården på Valhallavägen, det förstår du väl, sade hon mig efteråt den gången.

Nu efter en stund harklade Gunnar sig och sade:

– Du kanske vill ha en whisky. Det kan vara bra ibland.

Han lutade sig mot barskåpet och öppnade det. Tog fram whiskyflaskan. Han tog inte fram bjudwhiskyn, den enkla, såg jag, han tog fram den han själv brukade

dricka. Black Label.

– Den kan britterna inte själva dricka ännu, sade han. Den går på export bara. Storbritannien fick betala ett högt pris för segern över Hitler. Britterna förlorade sin förstarangsställning, sitt imperium och sitt välstånd. Det hade Churchill vetat att segern skulle kosta. Men han menade att det ändå var värt priset att stå Hitler emot. Och britterna höll med honom även om de menade att han var mannen för kriget och inte för freden.

Gunnar hällde upp.

– Det är barbari egentligen att döva tungan med is eller späda ut med vatten och vichyvatten när det gäller så god whisky, sade han.

– Du har det svårt nu, sade han. Tro inte att jag inte vet hur det är. Vi har alla varit med om det. Det hör till livet.

Han satt tyst en stund. Vi drack. Han hällde upp ett nytt glas:

– Vi har inte alltid haft det så lätt. Även om det kan verka så. Särskilt familjemässig är jag inte. Det har mest varit Alva och jag här i huset. Ni barn har varit något som stört mest. Om jag nu skall säga som det är. Men det har inte bara varit Alva heller för mig. När jag var otrogen mot Alva tog hon det mycket hårt. Jag ångrar det.

Sedan talade vi inte mer om det. Jag sade ingenting om Birgit heller. Det var första gången Gunnar sade något personligt till mig. Enda gången.

Det var ett underligt hem att växa upp i det myrdalska. Det menade Birgit också när vi satt på Mocka vid

Nybrogatan, tog thécomplet och talade ut på allvar. Då, den sista gången vi talat med varandra, dagen innan jag

reste söderut för att vara impressario åt Maxine.

– I fjol när vi var samman förstod jag väl inte riktigt hur er familj verkligen var, sade hon. Men sedan dess har jag varit teaterledare för en barngrupp i Riksby. Det var en stökig och förvirrad grupp på gränsen till tonår. Din syster Kaj var ett av teaterbarnen. Jag kände igen henne men hon sade ingenting och inte jag heller. Varför hon gick där vet jag inte men hon var ständigt tyst och omeddelsam. Men en sak minns jag mycket väl. Den gav mig en nyckel också till dig. Vi hade en improvisationsövning à solo på temat: Komma hem till en besvikelse. Den ville Kaj göra. Medlen var fria, sceneri, ljud, ord. Hon kom in genom en imaginär dörr, stannade och såg rakt framför sig. Släppte en imaginär väska rakt ur handen och sjönk ner över en säng. I gruppen diskuterade vi ju aldrig varför man gjorde en viss scen. Man frågade bara hur det fungerat. Kaj frågade: Gick känslan fram? Jo, sade vi, det gjorde den. Kaj återtog då sitt slutna ansikte. Efteråt tänkte jag på dig och ditt vackra barndomshem som jag sett det. De vita kalkväggarna, den dyra smakfulla inredningen; det var som att älska med dig i en utställningslokal. Du har rötter i den miljön hur du än vänder dig. Det kan du aldrig förneka. Fast du blev ju inte sluten som din syster.

Visst hade Birgit rätt. Men just för att jag vuxit upp i bildad överklass och vet hur den ordnar sina liv kan jag leva och slå rot i alla miljöer. Som nu. Jag har inget emot detta lite eländiga hotellrum i en trött och sliten

efterkrigsstad på Balkan. Jag är inte beroende av komfort, jag kan trivas i torp och i tält och hotellrum av alla de slag.

Eller, rättare sagt, efter en tid förvandlar jag dem alla till samma sorts rum som det modernistiskt funktionella bås med minimimått jag växte upp i. De blir alla till krypin med böcker i hyllorna och uppslagna böcker i travar på bordet bredvid skrivmaskinen, konstreproduktioner på väggarna och mängder med tidningar på golvet.

Då först kom Ellen. Jag hade väntat på henne hela eftermiddagen, nu var det kväll sedan länge. Hon hängde av sig.

– Det tog längre tid än jag räknat med, sade hon. Här är i alla fall ditt pass och dina biljetter. Du har plats på planet till Prag, sedan får du skaffa plats själv. Biljetten är ställd till Köpenhamn. Väl framme i Skandinavien vet du väl bäst själv vart du skall. Vad din väska på hotell Moskva angår har jag inte lyckats spåra den. Du får acceptera att den är borta.

Hon var fortfarande lika friskt vacker. Men hon verkade lite nedstämd. Hon satt på stolen, jag stod framför henne och såg på henne. Hon hade trötthetsrynkor kring ögonen. Jag skulle vilja stryka henne över håret.

– Ser jag dig i morgon? frågade jag.

– Nej, sade hon. En kamrat hämtar dig på morgonen. Sedan flyger du. Vi ses inte mer.

– Det är tråkigt, sade jag. Jag tycker bra om dig. Ich habe dich gern.

– Jag vet det, sade hon. Jag har vetat det hela tiden.

Ända sedan jag gick ifatt dig på Balkanska. Sådant vet man som kvinna.

Jag stod framför henne och såg henne i ögonen. Hennes pupiller var mycket stora och svarta nu. Jag längtade efter att stryka henne över håret, se hennes pupiller djupna och svartna än mer. Men hon lade avvärjande handen på min arm och sade:

– Sätt dig. Det finns sådant jag vill tala med dig om.

Hon var tyst ett tag. Jag hade satt mig på sängkanten.

Så sade hon:

– Du undrade om du inte var ett stift genom vilket musiken spelades upp. Ungefär så sade du i vart fall. Det var dumt sagt, det visste du och kanske menade du det inte riktigt så. Men det var ett farligt och slappt tänkande. Särskilt för en kommunist. Människan skapar sig själv. Det finns ett allmänt slött tal om historisk nödvändighet

som om människan vore ett historiens verktyg. Men historien gör ingenting. Historien utkämpar inga strider. Det är människan, den verkliga levande människan som är den som gör allt, äger allt, utkämpar alla strider. Det är inte historien som behöver människan som medel för att – som om historien vore ett självständigt väsen – arbeta sig fram till sina mål utan historien är inget annat än die Tätigkeit des seine Zwecke verfolgenden Menschen; handlandet hos de enligt sina syften verkande människorna. Nu citerade jag. Vet du varifrån?

– Inte riktigt.

– Du vet inte riktigt! Du skall säga: Jag vet inte. Du skall tala rakt. Inte slingra dig som en småborgare. Det är ur Die heilige Familie oder Kritik der kritischen

Kritik. Den skrev Marx och Engels efter det att de första gången mötts. Det var i Paris i månadsskiftet augusti-september 1844. Alltså för lite mer än hundra år sedan. Du skall läsa den. Du skall läsa teori. Ty det som skiljer kommunister från allsköns välmenande socialister, utopister och allmänna människovänner är att vi i klassens intresse söker tränga igenom de ideologiska dimmorna och handla medvetet.

Denna medvetenhet ger dig ett ansvar. Du avgör inte världens öde. Men det du gör bidrar till att forma detta öde. Världen blir inte densamma om du sviker. Många unga kommunister vill gärna tro att allt går som på räls. De läser kort kurs och de läser ytligt. Efter ursamhälle kommer slavsamhälle och efter kapitalism socialism. Tillslut når mänskligheten fram till kommunismen när le soleil brillera toujours. Det hoppas vi. Det vill vi. Det är nödvändigt om mänskligheten inte skall gå under i blod och träck. Men det är inte med nödvändighet den enda möjliga framtiden.

När vi marxister säger att historiens dynamik grundas på verkliga materiella och samhälleliga krafter i det mänskliga samhället, att det är objektiva och iakttagbara faktorer som driver fram förändringar säger vi därmed inte att det gives ett förutsebart och oundvikligt skeende; en förutbestämd stig som fört till dagens värld och går vidare till en morgondagens världskommunism.

Den värld du och jag nu lever i är alls inte den enda som varit möjlig. Det räcker med att gå tillbaka till den tid då Marx levde och verkade. Unionen kunde ha förlorat inbördeskriget. Slavstaternas nederlag var inte

skrivet i stjärnorna. Den tyska revolutionen av år 1848 kunde ha segrat. Som borgerlig demokratisk revolution. Nuet hade då varit helt annorlunda än det vi nu lever i. Men det kunde också gått tvärtemot. Den unga sovjetrepubliken kunde ha krossats. Hitler kunde ha vunnit andra världskriget. Eller åtminstone kunde hans generaler räddat sig och sitt Tyskland om de lyckats eliminera Hitler i juli 1944. När vi i efterhand kan se, väga och mäta de objektiva faktorer som skapade det som blev det existerande ingår också vårt eget handlande bland dessa faktorer. Säg det på annat sätt. Världen är oss i vart ögonblick ny. Den är inte sluten; den är som en sadelyta. Begränsad men med oändliga möjligheter.

Jag säger dig detta Jan för att du måste inse ditt ansvar som medveten och som kommunist. Det finns sådant du bör veta. Det jag kommer att säga dig är partihemlighet. Av allvarligaste slag. Men det du skrev om Mihajlović visar att du kan komma att ställa till stor skada. Med den artikeln bleve du den provokatör somliga kamrater tycks misstänka dig för att vara.

I somras var jag nere hos brigadörerna i Sarajevo. De gick ut till arbetet på morgonen skanderande: Stalin, Tito, Dimitrov. Sedan vilade de tyst på åttonde steget och började så åter: Stalin, Tito, Dimitrov. Nu avgör personligheten inte historien på så sätt att Roms öde bestämdes av formen på Kleopatras näsa. Men politiskt ledande personers handlande får följder. Sedan mer än fem år finns olika politiska handlingslinjer mellan dessa tre. Du kommer inte till Grekland. Men redan din vilja att som svensk ungkommunist komma

till Grekland kan ses som anmärkningsvärd i ett läge då motsättningen mellan Sovjetunionen och Dimitrov rörande Greklandsfrågan öppet redovisats i Pravda. Du har också kommit till Jugoslavien just som en mer än fem år gammal konflikt håller på att fördjupas.

Hon hade lutat sig fram. Nu lade hon handen på mitt knä.

– Du måste förstå det här Jan. Livet är mycket komplicerat. Du hörde att kamraten berättade om hur partisanerna undrat när de på radio från Moskva hört hur četnikerna hyllades för sin hjältemodiga kamp. Men det var jag som sade det. Jag hade överförts till Radio Moskva. Var placerad på den serbokroatiska redaktionen då. Och frågar man mig om jag ångrar det jag sade svarar jag att jag ångrar ingenting. I och för sig var det inte jag som bestämde sändningens innehåll och än mindre den statliga politiken men givet vad jag då visste skulle jag i samma situation vara lika övertygad som då att det jag sade var rätt.

Min familj tillhör egentligen den ungerska minoriteten. När Hitler gick till anfall var jag tjugo år. Då hade jag läst ett år på universitetet i Moskva. Filosofi. Men i juli 1941 började jag på radions ungerskspråkiga redaktion. Den behövde förstärkas då. Det var en otäck höst. Den 2 oktober bröt 35 tyska elitdivisioner genom vår försvarslinje vid Smolensk. Då började generalangreppet mot Moskva. Tyskarna skulle ta Moskva i en tång mellan Rzev, Kalinin i norr och Orjol, Tula i söder. Samtidigt ryckte tyskarna fram direkt mot Moskva. Den 14 oktober föll Kalinin. Den 18 oktober Mozjajsk. Orjol föll. Tyskarnas flyganfall kom allt

tätare. Det proklamerades undantagstillstånd i Moskva. Hela folket mobiliserades. Vi på radion evakuerades inte med regeringen till Kujbysjev. Officiellt fanns vi kvar i Moskva även när den blev frontstad.

Tyskarna gjorde sig beredda till segerparad på Röda torget 7 november. Men Stalin var kvar i Kreml. Därifrån ledde han försvaret av Sovjetunionen. Fronten höll. Den 6 november stod han som vanligt i talarstolen för att hålla högtidstalet till Moskvasovjeten. Den 7 november paraderade Röda armén på Röda torget. Stalin stod uppe på Lenins mausoleum som alla år. Det var så fantastiskt. Han personifierade folkets styrka. Den som var med glömmer det aldrig. Sovjetunionen stod inför det mest dödliga hot. Så farlig hade situationen inte varit sedan interventionskrigets mörkaste tid. Jag hade överförts till Serbokroatiska redaktionen då. Vi stod vid högtalarna i Sverdlovsk och grät. Ty också vi hade evakuerats. Fast det var en krigshemlighet. Stalin vakade i Kreml. Det visste folket. Om han lämnat Moskva kunde fronten sviktat. Att vi evakuerades kunde sprida defaitism om det blev känt.

Motstånd till det yttersta. Ty om Hitler segrade skulle allt vara förlorat. Inte bara detta världskrig, också revolutionen 1917 och den bastion vi då upprättat. Över hela världen satsade kommunisterna och de medvetna antifascisterna all sin kraft på att mobilisera hela folket och skapa bredast möjliga enhet i kampen mot de fascistiska angriparna. Över hela världen. Utom i Jugoslavien. Där ledde Tito kampen mot ockupanterna under den röda stjärnan. Också vi på redaktionen hörde om den skarpa kontroversen mellan

Komintern och den jugoslaviska sektionen. Komintern var inte upplöst. Partiet här i Jugoslavien var formellt en sektion av världspartiet. Men dess ledning vägrade följa direktiven. Mot din artikel kan man ställa frågan hur Mihajlović hade utvecklat sig om de jugoslaviska kamraterna följt generallinjen. Du kan svara att beviset på puddingen är ätandet. Partisanerna segrade. Ja, de segrade. Men tack vare Röda armén! Ensamma, eller blott med brittisk och amerikansk hjälp hade de inte kunnat segra. Då hade de krossats. Den politik de förde satte Sovjetunionens existens på spel. Att britterna drog fördel av detta och bytte häst mitt i strömmen, övergav Mihajlović och satsade på Tito visar bara vilken slug statsman Churchill var. Så säkrade han inflytande på Balkan.

Frågan håller åter på att ställas på sin spets. Världen över söker vissa personer i ledningen här i Beograd driva konflikterna till sin spets. Men Moskva blir tvunget ingripa. Annars hotas Sovjetunionens existens. Det är en partihemlighet imperialisterna skulle ge mycket för att känna i detalj. Kan Sovjetunionen ta ett världskrig för Grekland? Kunde de ta ett världskrig för Trieste? Nej, säger jag. Nu förstår du också varför vi inte vill tillåta att somliga kamrater stämplar dig som provokatör.

Du sade att du läst Fadejev. Jag överfördes från radion till annat arbete senare 1942. Jag kom att följa Röda armén och fronten när vi återtog byarna, städerna, fabrikerna från fascisterna. Jag har inte bara sett de gravar Fadejev beskriver, de där Det Unga Gardets fallna begravts. Jag har sett de hängda, de våldtagna, de

mördade. Jag har talat med bödlarna. Hitleristernas brott var så fasansfulla att ord inte räcker att beskriva dem.

Det får inte hända igen. Det är vår plikt att bevara freden och säkra Sovjetunionen. Så ser jag också mitt arbete här i dag. Hit till Beograd kom jag med Röda armén. Men här blir det allt svårare och svårare. Det går mot urladdning.

Men det jag nu sagt dig är partihemligt. Jag säger dig det bara för att du kan åstadkomma stor skada om du inte känner läget.

– Jag förstår, sade jag. Jag kommer inget att berätta om det.

– Det är ofta nödvändigt att tänka både en och två gånger innan man talar. Jag hade ju en svensk väninna då i Sverdlovsk den korta tid vi var där. Maj hette hon. Hon var på svenska redaktionen. Vi inledde våra sändningar med orden: Här talar Moskva! Död åt de hitlertyska ockupanterna! Det var med våra sändningar vi talade om för kamrater och lyssnare världen över, i det ockuperade Europa, i de neutrala staterna, i länderna på andra sidan haven, att Sovjetunionen kämpade och att sovjetfolken var fast beslutna att föra kampen till seger. Men en dag inledde hon sändningen med orden: Här talar Sverdlovsk. Hade det varit medvetet då hade det varit provokation. Då hade de statliga organen måst ingripa. Ty då hade hon stuckit en kniv i ryggen på rödarmisterna. Stalin var kvar i Kreml. Det var vårt budskap. Talet om Sverdlovsk skulle sprida missmod. Men vi diskuterade det på partimötet och kom fram till att det varit en felsägning. Ord är ibland mycket allvarliga.

Ellen verkade mer avspänd nu. Hon reste sig. Som om hon gjorde sig redo att gå. Också jag reste mig. Vi stod helt nära varandra. Då kysste jag henne. När jag märkte att hon kysste tillbaka lyfte jag upp henne. Bar henne. Hon var skön att hålla i, men inte särskilt tung. Hon höll armen om min hals. Jag bar henne till sängen.

– Nej, sade hon. Nej, Jan jag vill inte. Inte för att jag inte kunde bli förälskad i dig. Det kunde jag. Du är rar. Du är nästan som en rysk komsomolets, en rysk pojke, stor och stark, blond och bredaxlad och därtill klumpig och lite naiv. Dricker för mycket gör du också. Jag skulle kunna kalla dig Ivan. Men de ryska pojkar i din ålder jag kände ligger begravda i Ukraina någonstans eller utanför Moskva eller vid Stalingrad. Mina förälskelser fick inte leva så länge. Du reser i morgon. Jag vill inte falla för något så kortvarigt som en natt. Dessutom är du väldigt ung.

– Jag är tjugo. Blir tjugoett i sommar. Du har inte fyllt tjugosju ännu.

– Men mellan oss ligger inte bara sex år utan sex år av krig och förkrig. Det är så mycket du inte kan förstå. Jag bodde i Berlin som barn. Vi var politiska flyktingar. Min far arbetade där åt Västeuropeiska byrån. När jag var tolv kom jag till Moskva. Det var mycket svåra år. Konflikterna gick djupt. Du har läst om det. Du menar att du känner till det. Min far tillhör de personer i den internationella apparaten som greps och anklagades. Kanske med rätta. Kanske med orätt. Det begicks som Stalin sade på kongressen 1939 många fel. Det förekom många falska anklagelser. Fienden sökte också den vägen undergräva sovjetmakten. Då, när jag var sexton, sjutton år var det nödvändigt tänka efter mycket noga. Lära sig skilja på det personliga och det allmänna. Vi har ofta gjort fel. Det vet vi. Det är inte lätt att bygga upp ett nytt samhälle. Och därtill just i Ryssland med alla sina mörka traditioner.

Jag såg på henne. Hon var vacker. Jag strök henne över håret. Hon lät mig kyssa sig. Sedan sköt hon mig ifrån sig.

– Nej, sade hon, jag tänker inte bli svag och falla bara för att du är blond och klumpig och rar.

Jag tänkte på vad hon sagt om det ryska. Det var vad Knut Senander sagt mig när han bjöd på sill och snaps ute hos sig på landet sommaren 1945 när jag var på Arbetaretidningen i Göteborg:

– Nu när revolutionen segrar i Frankrike blir hela Europa rött. Också Sverige. För hur det än är har det alltid varit lite svårt att just Ryssland var revolutionens land liksom det var svårt att Tyskland var arbetarrörelsens första land dessförinnan. Inte bara för de gamla fördomarna mot allt ryskt och tyskt utan också för att preussare förblir preussare också när de är socialdemokrater eller kommunister och att ryssarna faktiskt uppträder väldigt, som man säger, ryskt. Det revolutionära Frankrike däremot. Det kommer att bli något. Det är varken Preussen eller

Ryssland!

Men det sade jag inte till Ellen. Om jag inför henne så mycket som sade ett endaste ord mot Moskva, om jag ens sade som alla jag kände säger, också alla kommunister, att de svenskspråkiga sändningarna från Moskva är så fyrkantiga och töntiga att de bara spelar motståndaren i händerna då skulle hon resa sig och

gå. Det förstod jag. Därför kysste jag henne än en gång. Hon höll om mig nu. Jag trodde att hon kanske skulle ge efter. Men det gjorde hon inte. I stället sköt hon mig ifrån sig, skrattade och sade:

– Nej, inte något mer. Det vore inte rätt. Vad skulle Lenin sagt? Vattenglasteori skulle han sagt. Om du stannat här, om allt varit annorlunda, då kanske det skulle kunnat bli rätt att bli förälskad. Men du reser i morgon. Nu skulle vi bara uppträda småborgerligt slappt om jag gav efter och vi skaffade oss ett ennattsförhållande. Så nu blir det inget mer.

– Du är sannerligen en komsomolka Ellen, sade jag.

Lutad över henne nynnade jag:

Im Betrieb Komsomol! Auf dem Land Komsomol! Überall Komsomol! Bricht dem Sozialismus Bahn. Tja, die Komsomolzen was sind das doch für Kerle? Knorke! Knorke! Knorke alle Mann!I fabriken Komsomol!/På landet Komsomol!/Överallt Komsomol/Banar väg för socialismen./Ja, vad är egentligen komsomoltserna för slag?/Prima, prima, prima, alle man.

– Knorke! Knorke! Knorke alle Frauen, skulle man kanske säga.

– Den sjöng vi i början på trettiotalet, sade hon. Men redan när jag kom till Moskva var den lite sekteristisk.

– Det var en av de äldre i klubben, en som varit med bland blåblusarna i en Stockholmsgrupp på

trettiotalet som sjöng den, sade jag. Den och sånger som Bei Leuna.

Hon svarade då:

Bei Leuna sind viele gefallen, bei Leuna floss Arbeiterblut. Da waren zwei Rotgardisten die einander die Treue geschworn. Da kam eine feindliche Kugel, die durchbohrte dem einen das Herz. Für die Eltern, da war es ein Kummer, für die Schupo, da war es ein Scherz.

Ihr Herren, wir schwören euch Rache für vergossenes Arbeiterblut! Es kommen die Zeiten der Rache, dann bezahlt ihr's mit eigenem Blut.Vid Leuna är mången fallen,/vid Leuna flyter arbetarblod./Där stod två rödgardister/som svurit varandra sin tro.//Då kom där en fiendes kula/den sköt i den enes hjärta in/för hans föräldrar var det en sorg/ för vakten, bara ett skämt// Ni herrar, vi svär att hämnas/det arbetarblod som gjutits/det kommer en tid för hämnden/då betalar ni med ert eget blod.

– Det är en så sorglig melodi, sade hon. En soldatsång egentligen från första världskriget; In Frankreich sind viele gefallen. Den sjöng vi i Jung-Spartakusbund. Fast den sången var förbjuden av polisen. De grep ledarna om vi barn sjöng den på demonstrationer. I Sovjet sjöng vi den sedan bara på de internationella barnfesterna. Hon sköt undan mina händer och satte sig upp.

– Det är sent. Jag måste gå. Du är en rar pojke men du vet så lite än. Hur svårt det än var att Hitler segrade i Tyskland, hur tung exilen i Moskva och den förvirrade men bittra klasskampen där på trettiotalet än var blev dock kriget någonting vi aldrig kunnat föreställa oss. Inte heller du vet hur mycket Sovjetunionen och särskilt det ryska folket fick lida. Och nu kanske det åter är likadant igen. Därför har jag och du och alla kamrater en plikt att försöka förhindra det kommande kriget. Minns du andra versen på den tyska komsomolsången du sjöng refrängen till?

Hüte dich, du Weissgardist! Immer wacht der Rotarmist in der Sowjetunion, GPU und Milizei kämpfen mit Lenins Partei für die Sowjetunion.Akta dig, du vitgardist/Röda armén är alltid på vakt/i Sovjetunionen,/ GPU och milis/kämpar samman med Lenins parti/för vår Sovjetunion.

– Så är det Jan, sade hon. Livet är inte bara lek. Hon tog på sig kappan.

– Se till att du vaknar i tid. Planet väntar inte. Själv skall jag snart lämna Beograd. Men jag säger inte adjö. En dag kanske vi möts någonstans. Vi kanske får var sin komandirovka till samma ort i Manchuriet eller Sydamerika eller Asien.

Hon var helt påklädd nu. Hon tog sin portfölj. Kysste mig:

– Du är egentligen en rar pojke, en riktig blond rysk Ivan nästan och jag skulle ha kunnat bli mycket förälskad i dig.

Sedan gick hon. Jag såg henne gå genom korridoren och nedför trappen. Först när jag inte längre såg henne och inte längre hörde hennes steg stängde jag dörren.

Jag låg i mörkret och tänkte på vad Ellen berättat om Moskva och Tito. Det hade jag inte vetat. Men frågan var inte ny. Vem hade haft rätt hösten 1941? Stalin eller Tito?

Var då de jugoslaviska arbetarnas och böndernas kamp för sina sociala krav av sådan vikt att den kunde ställas över frågan om seger eller nederlag för hela Antihitlerkoalitionen och Sovjetunionens existens.

Var Sovjetunionens existens så viktig att den stod över alla andra mål?

Vad var rätt?

Och detta är själva kärnfrågan. Hur skall den medvetne handla? Jag hade inte känt till det Ellen berättat, men sommaren 1946 hade jag dock sökt svara på frågan. Eller åtminstone ställa den. Lyfta upp den till medveten fråga.

I februari 1946 gjorde britternas indiska flotta myteri i Bombay. 20 fartyg deltog. Under ledning av det indiska kommunistpartiet utvecklades flottmyteriet till folklig frihetskamp mot det brittiska herraväldet. Under fyra dagars gatustrider förstördes i Bombay enligt de officiella brittiska uppgifterna 32 regeringsaffärer, 9 banker, 10 postkontor, 10 polisstationer samt

mängder av miltärfordon. Britternas polis sköt 240 personer till döds, sårade 1 037 och arresterade 1 000. Allt enligt egna uppgifter.

Men vad utlöste myteriet? De brittiska rättegångarna mot de indiska soldater vilka under kriget gått över till Boses Indiska Nationella Armé och för Indiens frihet kämpat med Japan mot britterna.

Hösten år 1942 när Hitler tycktes segra i Europa och Japan i Asien reste Kongresspartiet kravet att britterna omedelbart skulle lämna Indien.

Hur hade jag sett på detta då? Vi hade diskuterat det på rasterna. De Dagspostläsande hade talat om Indiens frihet. I Dagsposten hyllades Nehru. Jag hade sagt att Bose var en usel quisling och Kongresspartiet trots Nehrus vackra ord gick i Hitlers ledband. Ty så såg jag det då. Så såg de indiska kamraterna det då. Bose och även Kongresspartiet tjänade fascismen genom sin kamp. Gjorde de inte det? Objektivt!

Men hur bedömde jag det 1946 när jag läste om myteriet?

Vad var rätt? Vad var fel? Bytte sanningen förtecken när tiden växlade? Kunde samma handling då förvandlas från plus till minus?

Därför satt jag om kvällarna i sommarhettan på Ny Dags redaktion när arbetet för dagen var färdigt och jag lämnat min text och samlade material till en essay. Genom att gå mer än åttio år tillbaka; en tid då Marx ännu levde och stod inför liknande politiska frågor som vi stått inför och stod inför skulle frågan medvetandegöras. En del böcker fanns på tidningen. Annat hade jag lånat.

Till slut hade jag samlat beläggen, visste var de skulle in och kunde skriva ut en första disposition:

1863

En New York-kommun?

Den stora bilden: Skissa världens politiska och ekonomiska ansikte av år 1863. Kapitalismens segertåg. Snart kommer Första internationalen att kunna bildas.

In på Nordamerika. Klassförhållanden och olikheter Syd–Nord. Inbördeskriget. Sista feodalkriget; första nya kriget i modärn mening. Morgan. Vanderbilt.

Detaljbilden: New York. Tammany. Bostäder och löner. Utskrivningarna till fronten 1863. De patriotiska tidningsskribenterna. Nya utskrivningar. Folkets reaktion. Julihetta. Enstaka strider blir gatubataljer. Ett proletärt medvetande. Upploppet blir uppror. Folket håller staden flera dagar. En kommun. Det amerikanska industriproletariatets första verkliga resning.

Seger i nederlag: De uppskrämda borgarna höjer löner, sänker hyror, förbättrar bostäderna.

MEN

Det är 1863. Nu står framsteg och reaktion mot varandra världen över! För eller mot slavstaterna! Alla världens republikaner och revolutionärer (kommunister) kämpar för Unionens sak. Marx på massmöte för Unionens sak våren 1863. I brev skriver han

om New Yorks irländska pöbel; de är beroende av slavhandlarekonomi.

Folket reste sig. I sitt intresse. För rättvisa krav. Men mot Lincoln! Strax efter Gettysburg. Inbördeskriget håller på att avgöras men är icke avgjort. Sydstaterna har ännu britterna bakom sig.

Vems seger om folket i New York segrat? Vems seger om de indiska patrioterna segrat i Quit Indiakampanjen 1942?

När tar helheten över?

Och till vilket pris?

Jag visade kladden för Hjorvard. Han läste den uppmärksamt. Jag redovisade citat och belägg.

– Det är stora frågor, sade han. Det finns inga enkla svar. Du bör nog tänka igenom dem ännu en tid.

Längre kom jag inte 1946. Längre kommer jag inte nu. För Ellen är Sovjetunionen det allt avgörande. Men är situationen densamma nu som under Hitlers uppmarsch? Hur är det för indierna? Hjälpte det fransmän och italienare att de följde Moskvas råd? Nu fördöms de av Moskva för detta. I Kina och Indokina tycks man heller inte bry sig om att Moskva varnar.

Visst har Ellen rätt. Den medvetne måste handla med insikt i att också han genom att handla eller underlåta att handla bidrar till att forma historien. Men det besvarar inte frågan vad som är rätt.

När jag väntade ute på flygplatsen satte sig en militär bredvid mig.

– Du är svensk? sade han.

– Ja, sade jag.

– Det är ett farligt grannskap vi har vi små länder i Europas periferi. Vi har det tyska, det ryska och det turkiska kring oss. Det italienska är inget att räkna med. Spagettihjältarna kan aldrig ta våra berg! Ni har det ryska, det tyska och de västliga sjömakterna. Så har det varit för er som för oss de senaste seklen. Så förblir det. Just nu är Tyskland svagt som Turkiet men vi vet vem som lurar på oss från andra sidan. Jag säger det inte. Vi vet båda vem det är.

Ellen hade exploderat om hon hört det. Men jag sade blott:

– Ja, så kan man kanske se det.

När vi flög mot Prag försökte jag summera erfarenheterna sedan jag lämnat Sverige. Men frågorna slöt sig inte.

De stod fortfarande lika öppna hur jag än närmade mig dem. Dock ju mer jag tänkte på vad Ellen sagt ju mer förstod jag att den tid jag levat i från 1943 nu var över. Då på Stalingradtiden hade en möjlighet öppnat sig; nu slöts den. Jag hade aldrig trott att det fanns några enkla svar.

Det var som när jag talade om Koestler med Maxine. Beskrivningen av Frankrike 1939–1940 i Vi som älskade Frankrike hade gjort intryck på mig.

– Men varför inser han då inte att Stalin visste just detta om Frankrike och därför menade att det gällde att vinna tid till varje pris för att rusta inför det kommande kriget! Att ta det Frankrike Koestler beskriver som allierad på allvar 1939 hade varit att döma Sovjet till nederlag.

– Han är vit, det är huvudsaken, sade Maxine. Han kom till det skitiga Ryssland och det än skitigare och asiatiskt färgade Centralasien och blev lika förfärad som om vi tagit in honom till oss i Harlem. Ty det är så som Langston Hughes brukar berätta på tal om sina resor i Sovjetunionen med Koestler. Allt beror på om man ser världen med en vit mans ögon som Koestler eller med våra ögon. Langston Hughes menade att han själv fann utrensningarna, fängslandena, rättegångarna och censuren i Sovjet bedrövliga och sorgliga men att han kände det mest som Fredrick Douglass hade känt det inför Inbördeskriget när han hörde om abolitionisterna att de var anarkister, förbrytare, terrorister, ateister och djävlar. Douglass sade då att det kanske var så men att han hade intrycket att abolitionisterna vad de än var i övrigt inte var ovänliga mot slavarna.

Fast man måste tänka själv. Det må gälla moral eller filosofi. Inför hotet från Hitler hade Stalin hävdat att den tyska idealismen från Kant till Hegel var uttryck för en aristokratisk reaktion mot franska revolutionen. Det var begripligt. Lika begripligt som att Melker Johnsson år 1943 gav ut sin bok Nietzsche och Tredje riket där Nietzsche blir ansvarig för Hitler och Himmler.

När den tyska propagandan i Sverige skulle värva anhängare gjorde den det inte med Rosenberg och sådana utan just med Nietzsche eller än hellre med professor Baumgarten, der gegenwärtige Inhaber des Philosophischen Lehrstuhles der Universität Königsberg, Kants egen alltså. Han fick till svenska intellektuella tala om Kants europäischer Imperativ. Den tyska lösningen. Försoningen mellan den nationella och den samhälleliga principen som motvikt mot den östliga ohistoriska allmänneliga kollektivismen och den västliga standardmänniskan.

Inte undra på att Stalin och Melker Johnsson fann det taktiskt politiskt lämpligt att söka mota Olle i grind. På samma grunder som när Stalin lät deportera folktyskar till Centralasien och Roosevelt lät sätta nisei i läger. Men rätt var det inte.

Farligt blev det också.

Längre kom jag inte.

I Prag var det stora gatudemonstrationer. Men jag skulle vidare. Dock fanns inget ordinarie plan till Skandinavien. Men en DC3 från SAS skulle gå tom tillbaka till Köpenhamn. Jag fick följa med. Och nu på detta plan steg åter Birgit fram.

Hur var det? Hur började det? Jag och Sten skulle gå på Gnistan, se en jazzfilm. Vilken minns jag inte. På väg in ser jag en flicka. Plötsligt, mitt i mängden som väller ut ur biografen ser jag henne. Det är som om hon ensam lever. De andra blir en grå mängd mot vilken hon framträder. Det är ett ögonblick då bilden fryses som i blixtbelysning. Det var Birgit. Men det visste jag inte då. Hon var i sällskap med en kille, det var hennes fästman Buddy. Men inte heller det visste jag då. Jag visste bara att den flickan skulle jag ha.

Jag gick fram till henne, såg henne rakt i ögonen och sade:

– Du! Jag tycker om dig. Gå och sätt dig på Löwenbräu. Jag kommer dit efter filmen.

Ett kort ögonblick såg vi varandra i ögonen. Sedan sade hon:

– Ja, jag väntar på dig.

Det gjorde hon. Jag tror hon hade Buddy med sig. Men honom såg jag inte. Inte heller brydde jag mig om Sten. Jag beställde in Fragal och parisersmörgås. Den var gjord på kråka tror jag. Den hade varit kupongfri genom alla år. Sten började tala med Birgit. Det tyckte jag inte om.

– Följ med, sade jag.

Sten och jag gick in på herrtoaletten.

– Låt oss singla slant om henne, sade jag.

Jag vann. Jag kan singla slant så jag vinner. Hade jag förlorat hade jag sagt att vi skulle göra om det. Huvudsaken för mig var att få undan Sten.

Vi talade då Birgit och jag. Jag såg på henne, försökte gripa tag i henne. Hon berättade om sig och sitt liv. Hur ABF-huset på Bryggargatan var en hemvist bland schackspelare och tidningsläsare. Hur hon och hennes arbetskamrat Marianne gick och simmade på Centralbadet på lördagarna när arbetet slutade klockan tre. Hon berättade om teaterarbetet och Nalen. Hon berättade om läsandet. Stadsbiblioteket som var ett andra hem.

Men den kvällen kunde jag inte helt få loss henne från fästmannen och vännerna. Men vi gjorde upp att mötas igen. Nästa gång vi träffades var också på Löwenbräu.

– Du trivdes då, sade hon sedan.

Det var när vi våren 1947 satt på Norma vid hörnet av Kungsgatan och Vasagatan och gick igenom vad som hänt. Hon ville säga mig sanningar då:

– Du visade upp mig för alla. Du ville visa dem att

min beundran för dig lyste ur ögonen på mig. Jag såg åt ingen annan och talade bara till dig. Du var väl säker på min kapitulation då. Du kunde förvissa dig om din allmänna storhet.

Jag tog med henne upp till Alice nästa gång. Där var fullt med folk. Alice höll på att locka håret på en flicka som skulle kandidera som mannekäng. Vi diskuterade lyrik.

– Ord organiserade i helheter, sade jag. Ge mig ett ord och bestäm ett språk. På tio minuter kan jag formulera en dikt.

– Cigarett, sade Alice.

– Engelska, sade Birgit.

Divine gift of the Azteks smoke inhaled through distended nostrils tobago a forked pipe implement unseen by Spaniards delight unheard.

Så började den. Sedan fortsatte den som bred ordmålning om tobaksplantage, share-croppers och aktienotering. Det var tredje gången vi sågs. Fjärde gången gick vi på bio, såg Klockan klämtar för dig och kom samman hemma hos henne för första gången.

När vi sedan tog oss till torpet i Bro var jag mycket kär. På tåget berättade hon om landet. Att hon nu återvände till sin barndom.

– Jag viftar på svansen, sade hon.

– Var lagom freudsk, sade jag.

Vi skrattade då. Sedan fick jag äta upp repliken. På

vägen från stationen tog vi kaffe på fiket vid stora vägen. En zigenerska spådde oss. Jag skulle bli stor man i staten. Vi skulle bli lyckliga, Birgit och jag. Vi skulle få två barn. Birgit skrattade och gav henne en krona. När vi gick vidare mot torpet valde jag stigen över den gamla avrättningsplatsen. Här skulle halshuggits. Vid trolltallen

bad jag henne bära min ryggsäck.

– Jag vill filma dig med ögonen, sade jag.

Fasanerna lyfte i skogen. Det var något märkligt att se henne gå med ryggsäcken. Hon rörde sig så mjukt.

– Du har gungstol! sade hon när vi kom fram. Och det är skansenfönster här i din stuga. När jag nu ser ut möts jag av en bod, en sjö, ett slott på andra sidan, miljoner av mjältsjuka höstblad. Jag spinner som en katt.

Vi åt fiskbullar med musslor. Birgit stod med förkläde på magen och gjorde stuvningen.

– Marianne och mamma skulle se mig nu när jag står vid spisen, sade hon. De skulle inte tro sina ögon.

När mörkret föll tände jag i kakelugnen. Jag tog fram två fotogenlampor, tände dem och gav henne Pubertet att läsa. Hon satt alldeles tyst under det hon läste manuskriptet.

– Jag tycker om den, sade hon sedan. Den är sann. Jag är glad över att så helhjärtat kunna tycka om den. Det har inte att göra med att den är din. Fast du är ju allting här och allting här är du.

Jag eldade i kakelugnen. Jag ville göra rummet riktigt varmt.

– Jag skall skriva rent manuskriptet åt dig, sade hon. Det måste se snyggt ut när du lämnar in det till Bonniers.

När elden brunnit ner och jag öppnade luckorna satt vi och såg in i glöden.

– Var rädd om dig, sade hon. Du kan förstöra dina vackra ögon.

– Jag tycker om dig, sade jag.

Jag ville inte använda ordet älska. Det var så borgerligt.

Men jag hade aldrig varit så lycklig med någon. Vi låg också med varandra gång på gång.

– Om jag skall säga något snällt om dig, hade hon sedan sagt då när vi satt och talade på Norma våren 1947.

Det var ett halvt år senare och hon ville reda ut.

– Då kan jag väl säga att du vid rast i älskogen satt vid fotändan på sängen och bredde ut det historiematerialistiska perspektivet i mäktiga svep. Du tecknade då med pastos gestik kartor i luften över folkvandring, erövringar, kolonialism, bondeuppror och reformation. Industrialism, världskrig, revolution och kollektivisering. Mitt i föredraget återgick du sedan till praktiskt undersökande erotik.

Jag hade varit lycklig med henne i torpet hösten 1946. Jag menar det. Jag trodde hon var det. Hon sade det. Eller var det inte det hon sade.

– Jag är rädd för dig Jan. Jag är rädd för att jag kommer att jämföra dig med alla andra och tvärtom.

Dagarna med henne i torpet var så helt annorlunda. Annorlunda också på det sättet att nu fanns någon som sågade ved och lagade mat under det jag skrev. Vi tillbringade långa tider i sängen. Ibland gick vi inte upp förrän vid tvåtiden på eftermiddagen. Jag läste

Diderot högt för henne om hur Jakob förlorade sin svendom. Eller rättare sagt hur kvinnorna trodde de tog Jakobs svendom.

Jag tar trädgårdskniven, och vi gå. Under vägen lät Suzanne sitt huvud sjunka mot min axel, tog mig under hakan, knep mig i öronen, nöp mig i sidorna. Vi komma fram. Det är en sluttande terräng. På den högst belägna punkten lägger sig Suzanne rak lång ned på marken, med vitt utspärrade ben och med armarna sammanflätade över huvudet. Jag befann mig nedanför henne och högg med kniven i busksnåren. Suzanne vek ihop benen under sig, så att hennes hälar närapå rörde vid hennes klinkor; och när hon lyfte knäna drogs kjolarna tillbaka högt upp på låren. Jag högg alltjämt med kniven och såg knappast efter var jag slog, så att jag ofta slog bredvid. Slutligen hörde jag Suzanne säga till mig:

– Har du inte färdigt snart, Jakob?

– När ni vill fru Suzanne.

– Ser du inte, sade hon halvhögt, att jag vill att du skall göra färdigt?...

Jag gjorde då färdigt, hämtade andan och gjorde färdigt på nytt; och Suzanne...

Husbonden. Tog din svendom som du inte mera hade.

Jakob. Det är sant, men Suzanne lät inte heller lura sig, utan gav sig till att småle.

Det var en idyll för oss i torpet. Tyckte jag. Älska, läsa, skriva. Sista lördagen kom dock hennes fästman och

hans vänner när det blivit mörkt. De hade letat rätt på oss. Spanat in oss. Nu skulle de döda oss. De hade skjutvapen också. De skulle döda oss på allvar. Hennes fästman var alldeles vit i ansiktet. Men Birgit kunde tala honom tillrätta. Hur hon gjorde det, vad hon sade honom vet jag inte. Jag fick inte vara med. Inte heller vännerna. De två satt i köket en timme. Vi hörde deras röster. Tillslut kom han ut. Han såg stukad ut. Sedan gav de sig alla iväg. Då var klockan tre på natten. Birgit var mycket öm mot mig.

Det var två dagar därefter hon lämnade mig. Men inte för honom.

Men det dröjde ju flera månader efter brytningen, ända till våren innan vi hade vårt första allvarliga samtal. Då på Norma, i den fruset kalla lokalen sade hon:

– Jo, jag har genom dig upptäckt något nytt. Något som verkligen är mitt eget. Jag har också genom dig upptäckt att jag kan ge en hel del. Men då åt sådana som längtar innerligt efter det.

– Du är den enda flicka som rört vid mitt jag, sade jag.

– Det skulle du sagt tidigare om du menade det. Men jag tror dig inte. Jag tror inte att du var särskilt kär i mig. Du är mest in i helvete sårad i din fåfänga. Dessutom finner du det svårt att hitta en varaktig älskarinna som är sådan att du kan stå ut med henne. Jag skulle vara praktisk att ha till hands. Du har först och främst till sport att söka inverka på alla flickor du träffar.

– Så är det inte, sade jag.

– Jo, sade Birgit, just så är det. Men jag kan varken imponera på dig genom intelligens eller vulgaritet.

Och min konsttalang gör sig inte särskilt gällande. Jag är överhuvudtaget inte föremål för någon din beundran vare sig åt ena eller andra hållet.

Jag försökte protestera men hon brydde sig inte om vad jag sade.

– Nu, denna gång, är det min tur att tala. Du vill jag skall vara uppriktig. Du talar så mycket om uppriktighet, rakhet, ärlighet. Jag skall försöka tala ärligt och sanningsenligt till dig. Så långt det är möjligt. Det finns många inre spärrar och säkerhetssystem jag inte kan koppla bort men du kan nog skilja ut det äkta från det oäkta. Det är ju din specialitet. Du kan se genom kulisserna, det vet jag. Men då måste du också redan nu veta att din inverkan på mig inte är av godo. Vad jag mest av allt är rädd för är att bli beroende av någon människa, att bli en annan människas kopia. Jag vet att du, vad du än säger och hur du än anstränger dig, egentligen söker en kvinna som hur länge som helst kan vara en smickrande spegel för din intelligens, din sex appeal med mera. Det kan jag inte vara. Det vill jag inte. Det värderar jag mig själv alltför mycket för.

Visst var jag kär i dig när vi reste ut till torpet. Jag kan inte förklara det men jag hade så många förhoppningar. Nu skall du lyssna, Jan. Jag smickrar inte. Du kan gott tiga för en gångs skull. Först var jag glad i dig. Oerhört. Första kvällen när jag läste dina dikter och kom underfund med hur bra jag tyckte de var. Du framhöll dig inte som någon övermänniska. Det fanns också hos dig otillfredsställelse med dig själv. Komplex och längtan efter något annat.

För mig är det viktigt. Jag ville känna att jag kunde ge något, att jag kan betyda något. Att mottagaren längtar efter mig och är tacksam för det han kan få. Men sedan visade du dig helt annorlunda. Du var lat. Du var lynnig.

Du får tycka att jag är ytlig, men jag var ofta så ledsen över din nonchalans mot mig som människa att jag gick ut för mig själv och grät. Man kan inte handskas med kärlek som slaktaren som slänger en blodig biff på disken. Jag vill också få känna en inre ömhet, en intellektuell gemenskap. Man behöver inte alls en massa diskussioner och analyserande samtal. Den finns där om man känner gemenskap. Det var just det jag saknade hos dig. Ibland visade du en viss vilja åt det hållet, men när jag försökte att ta fasta på den, svarade du, att du inte hade tid och lust att dra igenom alltihop nu. Just så sade du. Jag glömmer det inte. Och hur sund erotiken än är så innesluter den även skönhetsbegrepp bortom de sakliga frågorna: Är du brunstig? Ar du tillfredsställd?

Det var den värsta utskåpning jag någonsin fått. Långt värre än någon som Nic bestått mig med. Men det är kanske inte så konstigt. Birgit kände mig på ett sätt Nic aldrig gjort. Nic hade tillslut bara sagt att man som analytiker måste inse

– at ekte ærlighet og kjærlighet noen ganger krever mot til å være tilsynelatende brutal.

Men Nic var aldrig så brutal som Birgit. Nic och jag upphörde med analysen trots att den inte var färdig. Det var för henne med mig som för Reich med henne. Jag blev varken förklarad frisk eller sjuk. Frågan var bara den Reich ställt om henne. Om jag kunde slåss,

älska och arbeta. Det kunde jag. Det hade hon kunnat. Och som Nic sade:

– Du er som katten. Du kommer alltid ned på føtterne. Om ikke annet finns alltid en jente som tar hånd om deg.

Birgit däremot höll upp en verklig spegel. Det förstod jag nu. Jag hade inte velat tänka på det sedan dess. Jag hade spärrat minnet av hennes ord. Bara behållit en allmän känsla av att hon varit otrevlig. Nu i planet från Prag till Köpenhamn såg jag i spegeln. Och jag tyckte inte om vad jag såg.

Men strängt taget borde jag ha vetat det förut. Hur var det egentligen med min sista flykt från skolan? Den som förde mig från Enskilda gymnasiet till Värmlands Folkblad hösten 1944. Jag tycker inte om att tänka på den. Det är kanske inte att undra på.

Jag hade varit ute med Sara den lördagskvällen. Vi hade bara suttit undangömda i Observatorielunden på en parkbänk med stadens ljus under oss. Hon hade talat om Guds verklighet. Om prästen i kyrkan ovanför skolan.

– Dina prästillusioner Sara, sade jag, är ärligt talat pubertala faderssurrogat. För att tala med freudianerna.

Men hon blev inte arg. Vi hade kyssts. Kramats. Men inte något verkligt:

– Rör inte mina rasben! hade hon sagt när jag försökte.

Men hon hade skrattat också. Jag tyckte om henne och talade allvar med henne:

– Jag säger ingenting om att du är kristen. Det är din

privatsak. Men jag protesterar energiskt mot att du sluter dig in i ditt eget, att du grubblar och tänker i en egen sfär.

– Du ser inte vad jag ser i religionen, sade hon.

– Livet väntar inte, sade jag. Hela världen ligger i stöpsleven. Alla värden smälts om. Allt blir nytt här på jorden. Horisonterna vidgas. Känner du inte att det strömmar vårluft i lungorna trots att det är höst runt oss? Men du uppför dig som en sköldpadda. Värre! som ett ostra! Det är personlighetsförnekande. Det är farligt. Rätt som det är kommer någon att försöka bryta upp dig. Sticka ostronkniven i dig för att skära av själva livsmuskeln på jakt efter din pärla. Den obefintliga.

Vi satt tätt intill varandra i kylan och talade.

– Jag lever ett annat liv än du Jan, sade hon. Jag har Kristus också. Jag kommer aldrig att gifta mig heller.

– Det går inte att stänga sig ute från livet, sade jag. Du som jag är delar av själva livet. Livet är i oss.

Men så vidare mycket mer än kyssa henne fick jag inte. Hon kysste tillbaka men när min hand under kjolen på

henne kom förbi strumpkanten så högt upp mellan hennes lår att jag kände hennes varma hud naken mot handflatan då klämde hon ihop låren hårt, vred sig loss, föste undan min hand, skrattade och slog mig lätt på kinden.

– Låt bli mina rasben, har jag sagt.

Sedan gav hon mig en puss, inte en kyss.

Jag tog elvan hem, stod i mörkret på motorvagnens främre plattform med molande värk i testiklarna som alltid när jag varit en kväll med Sara. Haft stånd nästan

hela tiden utan att det hade kunnat bli något riktigt.

Jag kom hem till villan på Nyängsvägen vid halv tiotiden.

– En flicka har ringt och frågat efter dig flera gånger under kvällen, sade Karin.

– Vem då.

– Hon sade inte sitt namn.

Det ringde strax därefter. Det var Maj-Britt.

– Jag har något jag måste tala med dig om, sade hon. Jag kommer.

– Vad då, sade jag.

– Jag kan inte säga det i telefon, sade hon.

Det gick inte att få henne att gå med på att vi skulle träffas nästa dag.

– Nej, sade hon. Nu, nu i kväll!

Jag trodde jag förstod vad det var. Jag väntade på henne. Jag ville inte att Karin eller någon annan skulle se henne. Maj-Britt såg förgråten ut nästan när hon stod i ytterdörren. När vi sedan kom in i mitt rum sade hon:

– Jag skall ha barn. Du skall bli far nu, Jan.

– Är du säker?

– Det har gått tre veckor över tiden.

– Men du har inte gått på undersökning?

– Var inte dum nu. Jag vet att jag är med barn. Det är ditt. Jag har inte varit samman med någon annan pojke nu.

Sedan grät hon på allvar.

– Jag kommer inte att ta bort det vad du än säger, sade hon.

– Jag har inte sagt något.

– Du vill smita bara.

Det ville jag kanske. Men jag sade ingenting. Det fanns ingenting att säga. Men hon var nästan vacker nu. Jag ville trösta henne. Jag kysste bort tårarna.

– Så ja, sade jag.

Jag märkte att jag redan fått av henne blusen och nu strukit av henne den ljusa kjolen under det jag tröstat henne.

– Jag tar inte bort det, sade hon.

– Var inte orolig, sade jag.

Vi låg på sängen, den smala och uppfällbara då.

– Kom in i mig, sade hon. Vi behöver inte ens vara försiktiga längre.

Så nära varandra hade vi aldrig varit tidigare. Det var som om vi varit en enda varm våg. Men sedan sade hon:

– Jag har tänkt ut allting. Vi kan gifta oss.

– Men jag är sjutton och du sexton, sade jag. Det går inte.

– Jo, vi kan gå till kungs. Sedan kan vi hyra en liten lägenhet. Dina föräldrar bör kunna hjälpa oss. Du studerar och sedan när jag inte behöver vara hos barnet längre gör jag färdigt mina studier och då läser du redan på högskolan.

Det kändes som om golvet öppnat sig, som om jag störtade ner i en avgrund. Maj-Britt fortsatte tala om hur fint vi skulle få det. Jag låtsades som om jag somnat. I mörkret hörde jag henne andas. Så kände jag åter värmen från henne, greps av lust. Hon var sömnig men tryckte sig mot mig och jag undrade om det var så här gifta par hade det.

– Gå nu och tala med din mor, sade Maj-Britt på morgonen.

– Inte än, sade jag. Jag måste tänka igenom det först.

– Du vill inte, sade Maj-Britt. Men det är inte fråga om vad du vill eller inte. Du har gjort mig med barn och nu får du ta konsekvenserna.

– Du vill smita. Alla karlar vill alltid smita. Det sade min mor. Jag har redan talat med henne. Akta dig, sade hon. Jan vill smita. Först är de lena i mun och sedan smiter de. Gå nu ut och tala med din mor.

– Vi måste tala igenom det du och jag först.

– Det finns ingenting att tala om. Gå du bara.

Jag ville inte. Jag visste inte vad jag skulle göra men jag ville inte. Hon var arg. Hela morgonen och förmiddagen fortsatte hon att kräva att jag omedelbart skulle tala med Alva. Hon upprepade gång på gång att jag inte skulle kunna tvinga henne till abort.

– Och du skall inte tro att du bara kan köpa dig fri från mig heller, sade hon.

Nu var det inte tal om kärlek längre. Hon talade med låg väsande stämma. Dessemellan grät hon. Tyst och hjärtskärande.

Vid lunchtid gick jag ut till köket. När jag passerade bordet där Alva och systrarna satt sade Alva:

– Skall flickan du har inne hos dig på rummet inte komma ut och äta med oss?

– Nej, sade jag. Jag hämtar mat åt henne.

Sedan sade ingen vid bordet något mer. Jag gjorde i ordning en bricka i köket och gick in på mitt rum med den. Hon stod med ryggen mot mig vid fönstret och tittade ut. Nu såg jag att det var en stor blodfläck

bak på hennes kjol.

– Ja, sade hon. Den har kommit. Du kan vara lugn. Jag kommer aldrig att besvära dig mer. Nu vet jag vad du går för.

Hon tog på sig kappan och gick ut ur rummet. När hon kom förbi Alva knixade hon och sade:

– Det var trevligt att träffa en så berömd kvinna. Alva såg efter henne. Sedan sade hon:

– Vad menade flickan? – Jag vet inte, sade jag.

På tisdag fick jag brev från Maj-Britt. Hon hade skrivit med grönt bläck på gult papper.

Jag vet ej om fullare fröjd står att nå än när lapparna skälva av gråt, om vi någonsin leva så gränslöst som då när pannan av ångest är våt. Och ingen kom så hel och ren till lyckans vardagssal som den som var med sig själv allen en natt i skakande kval.

Ja, Jan när du har, eller om du kommer att uppleva innehållet i denna dikt, så tror jag att du kommer att förändra åsikt i mångt och mycket.

Med hälsningar

Bittan

Det hade hon rätt i. Det borde jag förstått om inte annat så den kvällen i telefonkiosken vid Observatorielunden.

Det var det brevet som slungade mig till Karlstad. Det gjorde slut på den sista resten av skolliv. Kanske kan man säga att jag skämdes över mig själv, skämdes för att möta Maj-Britt i korridoren och att jag därtill fortfarande kände den isande skräcken i mig när hon sade att hon var med barn.

– Aldrig mer!

Men sista gången jag såg Birgit och talade med henne, då när vi drack te och tuggade rostat bröd på Mocka vid Nybrogatan dagen innan jag reste söderut för att vara impressario åt Maxine, lade hon handen över min och sade:

– Jag var lite hård mot dig när jag gjorde slut. Jag sade också sådant sedan i våras som jag inte bort säga. Men du måste förstå hur det var. Jag hade mycket vilja och liten självtillit. Jag ville slå vakt om mitt liv som jag visste var så skört och bråttom. Jag trodde, jag tror än i dag att du skulle slukat mig. Du kanske inte menade det, men du lät inte mig få någon existens ens vid sidan av dig. Du blev allt. Men jag kommer aldrig att acceptera att bli någons kopia, jag vill aldrig bli beroende och jag tänker bli ingens spegel.

– Sten visade mig ett brev i somras när jag var hos dem i Urshult. Du hade skrivit något om Allas vår Birgit. Han läste upp det med sitt skeva leende och sin spetsiga blick. Han sökte få till det så det nu skulle blivit en scen mellan dig och mig när vi träffades. Men jag tyckte inte att *allas vår* lät som en förolämpning. Vi är alla varandras. Du förstår Jan, jag har alltid velat bli använd och har aldrig känt mig utnyttjad.

Det var rätt att jag gjorde slut för att det hade aldrig

gått oss emellan. Också för att jag är – som några säger – notoriskt otrogen. Det är inget att skämmas över. Skämmas skulle jag om det rörde sig om förhållanden utan passion. Men det är alltid romanser. Du var en. En viktig en kanske. En som jag lärde mycket av. Men det kunde aldrig hållit. Svartsjuka får man stå ut med. Det är bara ibland den blir så våldsam som den gången med Buddys överfall på oss i Bro. Han har lugnat sig nu. Vi är goda vänner så som du och jag är goda vänner.

Vi satt tysta en stund, jag såg ut genom fönstret på folk som skyndade förbi. Det var blåst ute och regn.

– Jag behöver inte gå i analys för att förstå hur jag är, sade hon. Jag är precis som du. Jag uppträder som en hel karl kan du säga. Och jag skäms inte. Sexualiteten är min kontakt med människor. Med män. Kvinnor intresserar mig inte. Jag har få väninnor. Om ens några.

Du är likadan fast tvärtom. Jag har sett hur du när du kommer in i ett sällskap ständigt söker upp kvinnorna för att tala med dem. Du vill ju inte ligga med alla kvinnor du talar med. Du är bara rätt ointresserad av att umgås med män. Inte ens Sten och Dag är mer än tillfälliga bekanta. Det vet jag inte om du förstått själv. Men så är det. Jag har sett mig i dig som i en spegel. Men det finns skillnader. Med min knappt sjuåriga folkskola och starkt proletära självkänsla tar jag genvägen över alla intellektuella turer direkt till famntaget. Pessaret, rekommenderat mig av självaste Ottar, är min käraste ägodel. Det är friheten. Moralen min är att inte bli med barn och aldrig lägga mig med en högerman

eller någon jag finner intellektuellt eller på annat sätt osympatisk.

Vi kommer aldrig mer att ha något förhållande. Jag tar aldrig på mig avlagda kläder. Men vi är vänner. Vi känner varandra. Vi kan förbli vänner livet ut.

Strax därefter gick hon. Hon skulle möta någon. Vem, det sade hon inte. Vi närmade oss Köpenhamn, höll på att flyga in mot Kastrup nu. Det knäppte i trumhinnorna. Jag såg länge på minnesbilden av Birgit. Lyssnade till

hennes röst, hörde hennes ord. Så var det nog. Eller så borde det vara. Nu var det 1948 och tonåren var över. Tjugo var jag redan. Skulle fylla tjugoett i sommar.

Vi landade på Kastrup. I tullen fick jag ransoneringskort.

Udlev. Brødkort 14 Dage. Kbh. Lufth. Toldktrl.

När jag gick i min solkiga trenchcoat med min ryggsäck och skrivmaskin genom den stora hallen på Kastrup hörde jag det dåna från alla högtalare:

– Attention please! Attention please. The special plane from Prague has just landed.

Efter en stund när jag nästan hade hunnit igenom hela hallen på väg mot utgången hördes samma utrop igen:

– Attention please! Attention please. The special plane from Prague has just landed.